

№4 -2013

ISSN 2307-7891

**АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АБАЯ
ABAI KAZAKH NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY**

ХАБАРИШЫ ВЕСТНИК BULLETIN

**«Көптілді білім беру және шетел тілдері филологиясы» сериясы
Серия «Полиязычное образование и иностранная филология»
Series «Multilingual education and philology of foreign languages»**

ISSN 2307-7891

**АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АБАЯ
ABAI KAZAKH NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY**

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN

**«КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ТІЛДЕРІ ФИЛОЛОГИЯСЫ»
СЕРИЯСЫ**

**СЕРИЯ
«ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ИНОСТРАННАЯ
ФИЛОЛОГИЯ»**

**SERIES
«MULTILINGUAL EDUCATION AND PHILOLOGY OF FOREIGN
LANGUAGES»**

№ 4

2013

АЛМАТЫ

ҚҰРМЕТТІ ОҚЫРМАН!

Назарларыңызға ұсынылып отырған Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті ғылыми-әдістемелік «Хабаршы» журналының «Көптілді білім беру мен шетел филологиясы» атты сериясы осы университеттің Филология және көптілді білім беру институты бастамасымен жарыққа шығып отыр.

Қазіргі таңда көптілді білім беру - Қазақстан Республикасының жоғарғы білім беру жүйесінің негізгі бағыттарының бірі, өйткені жоғарғы оқу орны мәдениаралық және лингвомәдени құзіреттіліктерді меңгерген жоғарғы білікті және бәсекеге қабілетті мамандарды даярлау үдерісіндегі маңызды саты болып табылады. 2011-2020 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасын және Қазақстан Республикасының 2050-Стратегиясын жүзеге асыру мақсатында еліміздің білім беру саласында көптеген іс-шаралар қолға алынып жатыр, көптілді білім беруде шешімін мен жауабын таппай отырған мәселелер мен сауалдар жетерлік.

Басты мақсатымыз - шетелдік және отандық ғалымдарды тарта отырып, көптілді білім берудегі түйінді мәселелерді жіті қарастырып, сұрақтарға жауап іздеу және пайдалы кеңестер беру.

Журналымыздың санында Сіздер Америка, Британия, Франция, Германия, Түркия, Иран, Египет, Қытай және Өзбек, Әзірбайжан елдерінің ғалымдары мен Қазақстан Республикасының жоғарғы оқу орындары мен орта және арнайы білім ордаларының профессорлық-оқытушылар құрамы мен магистранттар, студенттердің осы тақырыптағы ғылыми мақалаларымен таныс боласыздар.

Журнал көптілді білім беру саласын жан-жақты зерттеуге бағытталған 7 тараудан тұрады:

1. Шетел тілінде білім беру.
2. Мәдениаралық коммуникация және аударма мәселелері.
3. Когнитивтік лингвистика.
4. Лингвистика және мәтін лингвистикасы.
5. Лингвамәдениеттану.
6. Дискурс және оның типологиясы.
7. Көптілді білім беру.

Сәттілік тілейміз!

Редакция алқасы

БАС РЕДАКТОР

Т.Т. АЯПОВА - Абай атындағы ҚазҰПУ филология және көптілді білім беру институты директоры, ф.ғ.д., профессор

БАС РЕДАКТОР ОРЫНБАСАРЛАРЫ:

Баданбекқызы З.— ф.ғ.к., доцент

Асқарова С.А.— ф.ғ.к., доцент

ҒЫЛЫМИ РЕДАКТОРЛАР:

Ешимбетова З.Б.-п.ғ.к., филология және көптілді білім беру институтының оқу-әдістемелік жұмысының жетекшісі

Шенгелбаева Н.Р.-ф.ғ.к., кәсіби шетел тілі коммуникациясы және аударма ісі кафедрасы

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Мирзоев К.И.- ф.ғ.д., профессор, шығыс тілдері кафедрасының меңгерушісі

Мусаева К.С.-п.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ профессоры, арнайы мақсаттағы ағылшын тілі кафедрасының меңгерушісі

Букабаева Б..Е.- ф.ғ.к., кәсіби шетел тілі коммуникациясы кафедрасының меңгерушісі

Кемелбекова З.А.-ф.ғ.к., кәсіби шетел тілі коммуникациясы және аударма ісі кафедрасының меңгерушісі

Мукашева А.С.-ф.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ профессоры, кәсіби шетел тілі коммуникациясы және аударма ісі кафедрасы

Дэвис Брент – PhD (АҚШ)

Н.Новин – PhD Argibin University (Иран)

Дэвид Ландис –PhD (АҚШ)

Фатима Шнан-Давен-PhD Экс-Марсель университеті (Франция)

Наср М.Ариф–PhD Ислам Әлемі институтының директор міндетін атқарушысы (Араб Эмираты)

Әлімсейіт Әбілғазы–ф.ғ.д., профессор Шыңжаң университеті филология институты (ҚХР)

Иноятова У.И.–п.ғ.д., Низами атындағы ТГПУ (Ташкент, Өзбекстан Республикасы)

Кенан Коч–PhD (Турция)

Нил Стейнторп- магистр (Австрия)

М. Яуманн–магистр (ФРГ) ДААД орталығы

Али Али Шабан–PhD Каир (Египет)

ЖАУАПТЫ ХАТШЫЛАР:

Ибрагимова К.К.-кәсіби шетел тілі коммуникациясы және аударма ісі кафедрасының аға оқытушысы (орыс тіліне жауапты)

Бейсахметова Ж.А.-кәсіби шетел тілі коммуникациясы кафедрасының аға оқытушысы (ағылшын тіліне жауапты), (**жауапты хатшы**)

Айтқазықызы С. -PhD, Шығыс тілдері кафедрасы (қытай тіліне жауапты)

Абдрахманова Г.-ф.ғ.к., доцент, Шығыс тілдері кафедрасы (араб тіліне жауапты)

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Т.Т. АЯПОВА-директор института филологии и полиязычного образования
КазНПУ имени Абая, д.ф.н., профессор

ЗАМЕСТИТЕЛИ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

Баданбекқызы З.– к.ф.н., доцент

Асқарова С.А.– к.ф.н., доцент

НАУЧНЫЕ РЕДАКТОРЫ:

Ешимбетова З.Б.-к.п.н., руководитель УМО института филологии и полиязычного образования

Шенгелбаева Н.Р.–к.ф.н., кафедра профессиональной иноязычной коммуникации и переводческого дело

СОСТАВ РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА:

Мирзоев К.И.-д.ф.н., профессор зав. кафедрой восточных языков

Мусаева К.С.-к.п.н., профессор КазНПУ имени Абая, зав. кафедрой английского языка для специальных целей

Букабаева Б.Е.-к.ф.н., зав. кафедрой профессиональной иноязычной коммуникации

Кемелбекова З.А.-к.ф.н., зав. кафедрой профессиональной иноязычной коммуникации и переводческого дело

Мукашева А.С.-профессор КазНПУ имени Абая, кафедра профессиональной иноязычной коммуникации и переводческого дело

Дэвис Брент – PhD (США)

Н. Новин – PhD Argibin University (Иран)

Дэвид Ландис – PhD (США)

Фатима Шнан–Давен - PhD Университета Экс-Марсель (Франция)

Наср М.Ариф –PhD, исполнительный директор Института Исламского мира (Арабские эмираты)

Әлімсейіт Әбілғазы – д.ф.н., профессор Шинжанский институт филологии (КНР)

Иноятова У.И. – д.п.н., ТГПУ им Низами (Ташкент, Республика Узбекистан)

Кенан Коч – PhD (Турция)

Нил Стейнторп - магистр (Австрия)

М.Яуманн – магистр (ФРГ) Центр ДААД

Али Али Шабан - PhD Каир (Египет)

ОТВЕТСТВЕННЫЕ СЕКРЕТАРИ:

Ибрагимова К.К.- старший преподаватель кафедры профессиональной иноязычной коммуникации и перевода (русский язык)

Бейсахметова Ж.А.- старший преподаватель кафедры профессиональной иноязычной коммуникации (английский язык), **(ответственный секретарь)**

Айтқазықызы С. - PhD кафедры восточных языков (китайский язык)

Абдрахманова Г.- к.ф.н., доцент кафедры восточных языков (арабский язык).

EDITOR-IN-CHIEF

T.T. AYAPOVA-Director of the Institute of Philology and Multilingual Education, Abai KazNPU, doctor of philological sciences, professor

EDITOR-IN-CHIEF'S ASSISTANTS:

Z. Badanbekkyzy - candidate of philological sciences, associate professor

S.A. Askarova- candidate of philological sciences, associate professor

SCIENTIFIC EDITORS:

Z. B. Yeshimbetova- candidate of pedagogical sciences, TTU chief of the Institute of Philology and Multilingual Education

N. P. Shengelbayeva- candidate of philological sciences, department of professional foreign language communication and translation studies

EDITORIAL STAFF:

K.I. Mirzoyev- doctor of philological sciences, professor, head of Eastern languages department

K.S. Musayeva- candidate of pedagogical sciences, professor of Abai KazNPU, head of English language for special purposes department

B.E. Bukabayeva- candidate of philological sciences, head of professional foreign language communication department

Z.A. Kemelbekova- candidate of philological sciences, head of professional foreign language communication and translation studies department

A.S. Mukasheva- candidate of philological sciences, professor of Abai KazNPU

Davis Brent - PhD (USA)

N.Novin- PhD of Argibin University (Iran)

David Landis- PhD (USA)

Fatima Shnah- Daven- PhD of Ex-Marseille University (France)

Nasr M. Arif- PhD, executive director of Dar al-Islam Institute (Arab Emirates)

Alimseyit Abilkazy- PhD, Professor of Jingjiang Institute of Philology (China)

Inoyatova U.I. – Doctor of philological, Nizami TSPU (Tashkent, Uzbekistan Republic)

Kenan Koch- PhD (Turkey)

Neil Stainthorpe- MA (Austria)

M. Yauman- master degree, DAAD center (Germany)

Ali Ali Shaban- PhD Kair (Egypt).

EXECUTIVE SECRETARIES:

K.K. Ibragimova- senior teacher (Russian Language)

Zh. A. Beisakhmetova- senior teacher (English Language), (**executive secretary**)

S. Aytказыzy- PhD (Chinese Language)

G. Abdrakhmanova - candidate of philological sciences, associate professor (Arabic Language).

Журнал Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігіне 12.02.2013 жылы тіркеліп, №13343 -Ж куәлігі берілді.

Шығарылу мерзімі жылына 4 рет. Периодичность 4 раза в год.

МАЗМҰНЫ СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕ БІЛІМ БЕРУ ИНОЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ FOREIGN LANGUAGE EDUCATION		
Асқарова С.А. Мукашева А.С.	Салыстырмалы-салғастырмалы тәсіл арқылы екінші шетел тілін оқыту жолдары	10-14
Брулева Ф.Г.	Формы и приемы обучения устным и письменным видам речи по русскому языку в профильных классах общеобразовательных школ	15-18
Омарова Р.К.	К проблеме организация коммуникативного обучения на РКИ	18-24
Оңалбаева А.Т. Есжанова Г.Қ.	Оқыту технологияларын сабақта пайдалану тиімділігі	24-29
Алиева Д.А.	Методы формирования коммуникативной компетенции при изучении русского языка как иностранного	29-34
Чойкиева Р.С.	Шетел тілін оқытудың коммуникативтік мақсаттары	34-39
Смакова Г.Ж.	Интерактивные методы обучения английскому языку в неязыковом вузе	40-45
Шынжырбаева А.Т.	Ағылшын тіліне оқытудың тиімді жолдары	45-49
Байшымырова А.У	Ағылшын тілі сабағында рөлдік ойындардың қолданылуының ерекшеліктері	50-53
Nurtajewa N.Sh.	Ein Verlaesslicher Kompass fuer Erfolgreiche wege im Fremdsprachenlernen	53-59
Сраилова Г.М.	Использование ролевых игр на уроке немецкого языка	59-64
Мукашева А.С.	Современные технологии в иноязычном образовании	64-69
Сайбекова Н.У.	Студенттердің коммуникативті-когнитивті әрекетін дамыту	69-74
Кусайынова А.	Эффективность и возможности применения инновационных технологий в обучении английскому языку в вузе	74-78
Сейілова А.Е.	Оқушыларға шетел тілдерін оқыту арқылы танымдық қызығушылығын арттыру	79-83
Кішібаева Д.Ж. Жаздықбаева М.Б. Орман М.М.	Мектеп дейінгі балалардың тілін дамытуда ертегілерді пайдалану жолдары	83-89

МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖӘНЕ АУДАРМА МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ПЕРЕВОД INTERCULTURAL COMMUNICATION AND TRANSLATION		
Битұрсын Ғ.Ш. Омар Б.М. Баєтов Е.К.	Заң шығару процесінде заң терминдерін дұрыс аудару және қолдану мәселелері	90-95
Satbay G.	Yabancılarā türkçe öğretiminde çizgi filmlerin önemi	95-98
Омар Б.М. Баєтов Е.К.	Заң терминдерін мемлекеттік тілге дұрыс аударуды жетілдіру мәселелері	98-102
Садвакасова Ж.К.	Қазақстан Республикасында инттеллектуалды ұлт қалыптастырудың өзекті мәселелері	102-107

Жумабекова А.К.	Об инновациях в стратегии и тактике языкового образования	107-110
Сахитжанова З.О.	«Көрұғлы» жырының образдар жүйесі	111-114
Умарова А.Б.	Автобиографическое начало в творчестве Чарльза Диккенса	115-120
Смагулова А. С.	Состояние и перспективы развития терминологических словарей в нефтегазовой отрасли	121-126

КОГНИТИВТІК ЛИНГВИСТИКА КОГНИТИВНАЯ ЛИНГВИСТИКА COGNITIVE LINGUISTICS		
Нұртаева Г.Е.	Кеңістік концептісіндегі әлемнің тілдік бейнесі	127-131
Оразақынқызы Ф.	Қытайдың ертедегі өлеңдерін зерттеу нәтижесі	131-134

ЛИНГВИСТИКА ЖӘНЕ МӘТІН ЛИНГВИСТИКАСЫ ЛИНГВИСТИКА И ЛИНГВИСТИКА ТЕКСТА LINGUISTICS AND TEXT LINGUISTICS		
Воропаев Н.Н.	Функционирование прецедентных имен китайскоязычного дискурса в составе и в качестве фразеологических единиц китайского языка	135-146
Жүсіпова Б.	Түркістан тұрғындары тіліндегі дауысты дыбыстарға байланысты ерекшеліктер	146-151
Орынбаева Г.	Некоторые особенности страдательного залога в английском, казахском и турецком языках	151-155
Абдрахманова Р.Б.	Қазақ тілін үйрету жүйесіндегі интерактивті тақталардың тиімділігі	156-161
Қасенов Е.С.	Поэзиялық туындылардағы тілдік бірліктердің стильдік ерекшелігі	162-166
Садыкова Р.К	شیوه ها و ابزارهای نو در آموزش زبان فارسی با نگرش ویژه	167-171
Кусембаева З.К.	Развитие учебно-познавательных и организационных умений учащихся методом обучения иностранному языку «по станциям»	171-176
Shakieva A.	Some features of simple sentences in English and Kazakh	176-180
Жүсіпова Б.	Түркістан тұрғындары тіліндегі дауысты дыбыстарға байланысты ерекшеліктер	181-186
Сабитова Ш.А.	О функции заголовка светского газетного дискурса Республики Казахстан	186-193

ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНУ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ CULTURAL LINGUISTICS		
Баситова А.Н. Смаилова Ф.И.	Специфика языковой объективации концепта «студент»	194-199
Алибаева А.Б.	Многоуровневая система художественных образов дилогии «Саки» Б. Жандарбекова	200-204
Ибраева А.Д.	Ғұмар Қарашұлының әдеби мұрасы	204-210
Рысбекова А.Қ. Жаздықбаева М.Б. Қожабаева Д.	Авторлық ертегілермен жұмыс жүргізу ерекшеліктері	210-213

ДИСКУРС ЖӘНЕ ОНЫҢ ТИПОЛОГИЯСЫ ДИСКУРС И ЕГО ТИПОЛОГИЯ DISCOURSE AND ITS TYPOLOGY		
Оналбаева А.Т.	Невербальные средства общения в ритуализованной коммуникативной ситуации	214-218
Ергебекова А.А.	Білім жүйесінде жаңашыл әдістерді қолданудың негізі	219-223
Мағжан С. Каспанова Ф.	Тілде, сөйлеуде кездесетін просодикалық амалдар	223-226

КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ MULTILINGUAL EDUCATION		
Дүйсенова Қ.Т.	Қазақстанда көптілді білім беру саясатын енгізудің кейбір мәселелері	227-232
Нукеева Л.У.	Қостілділіктің пайда болу шарттары және тілдердің өзара байланысы	232-235

ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕ БІЛІМ БЕРУ ИНОЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

ӘКО 378. 016:811.111

Асқарова С.А. -ф.ғ.к., доцент
Мукашева А.С. - ф.ғ.к., профессор
Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы, Қазақстан

САЛЫСТЫРМАЛЫ-САЛҒАСТЫРМАЛЫ ТӘСІЛ АРҚЫЛЫ ЕКІНШІ ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУ ЖОЛДАРЫ

Қазақстанның жаһандану кезеңіндегі дамыған 30 елдің қатарына ену саясатының бір і- дамыған елдермен барлық қарым-қатынас түрлерін жетілдіру, нығайту.

Тіл – жеке тұлғаны қалыптастырудың мәдени құралы. ХХ ғасырда тілші ғалымдар, тіл ғылымының негізін салушылар тіл, ойлау, мәдениет атты үштіктің өзара бір-бірімен байланысын ашты [1]. Қазіргі заманауи талапқа сай Қазақстандағы жоғарғы оқу орындары студенттеріне тек бір тілді ғана емес, бірнеше шетел тілдерін меңгерту міндеттелініп отыр.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев Қазақстан халқына арнаған Жолдауында «Мен 2050 жылғы қазақстандықтар – үш тілде сөйлейтін білімді, еркін адамдардың қоғамы екеніне толық сенімдімін. Олар – әлемнің азаматтары. Олар саяхаттап жүреді. Олар жаңа білімді меңгеруге құштар. Олар еңбексүйгіш. Олар – өз елінің патриоттары.» - деп, жастарға үлкен сенім артты [2]. Сондықтан да студенттерге салыстырмалы-салғастырмалы тәсіл арқылы екінші шетел тілін оқытудың маңызы зор.

Тірек сөздер: салыстырмалы-салғастырмалы тәсіл, ШТ1 (бірінші шетел тілі), ШТ2 (екінші шетел тілі), мультилингвалдық оқыту, спондандық, интуициялық тасымал, ішінара нысанды басқармалы бағытталған негіздегі тасымал, танымдық негіз.

Халықаралық қатынас пен ынтымақтастық аясының кеңейіп нығаюына байланысты Қазақстан жоғарғы оқу орындарында студенттерге тек бір тілді ғана емес, бірнеше шетел тілдерін меңгеру талабы қойылуда. Жоғарғы оқу орындарында мультилингвалдық білім беру әлеуметтік қажеттіліктен туындады. Жинақталған тәжірибені талдап қорытатын кезең келді.

Қазақстан жоғарғы оқу орындарында бірінші шетел тілі – ағылшын тілі, екінші шетел тілі – француз, неміс және испан, т.б. тілдер оқытылады. Оқу үдересінің сапалы жетістікке жету жолдарын ескере отырып, ағылшын тілі негізінде француз тілін оқытудың жалпы заңдылықтары мен біртұтас негізгі теориялық бағдары бар. Оның басты талабының бірі – салыстырмалы-салғастырмалы әдіс. Мультилингвалдық оқыту жағдайындағы ана тілі мен шетел тілдерін өзара әрекеттестік артықшылығын қолдану қажеттілігіне тоқталайық. Студенттердің ана тілі мен бірінші шетел тілін (Ш1) оқу тәжірибесіндегі алған білімі, біліктілігі және дағдысы екінші шетел тілін (Ш2) меңгеруге тиімді тасымал болады. Бұл тасымалды студенттердің Ш2 оқу кезеңінде қиындықты жеңе алатын өздеріне белгілі оқу стратегиясын, соның ішінде өтемдеуіш әдісті қолдануды дамытудың маңызы зор.

Салыстыру үшін әлеуметтік мәдени ақпарат: мәдени тәлім дағдысы екінші шетел тілінде тасымал нысаны болуы ықтимал [3]. Осыған орай, шетел тілін меңгерудегі тасымал механизмі салыстыру және жүйелеу әрекетін, байланыстыру қабілеттілігін болжайды. Мұндай тасымалды басқаруда оқытушының қызметі үлкен мәнге ие болады. Орындалатын іс-әрекетті және тілдік материалды жете түсінбеуі студенттерді қателікке ұрындырады. Тіл жүйесіндегі айырмашылық жағдайында тілдік құбылыс пен оны машықтандыруымен таныстыру стратегиясы шартты түрде іске асады:

- спонтандық интуитивті тасымал (екі тілдегі құбылыстың ұқсас не айырмашылығын ұғынуға бағытталған, бірақ оқытушының арнайы алдын ала түсіндіруінсіз болатын тасымал);
- басқарылмалы (басқарылатын тасымал, негізгі шамаға сай құрылған және құбылыстың арақатынасына тиісті нұсқаумен қамтамасыз ететін тасымал). Мұндай тасымал түрі тілдік механизм қорында болуына қарамастан оқылатын тілдегі ұқсас құбылысты меңгеруде сүйене алатын жағдайда болады, бірақ спонтандық тасымал болмайды. Бұл жағдайда іс-әрекеттің негізгі белгісі бастапқыда әрекет туралы ұғымды қалыптастырып, бірінші және екінші шет тіліндегі ұқсас құбылыстың тірегі мен айырмашылығын саналы түрде салыстырып, оны сөйлеу әрекетінде көрсетеді.
- ішінара нысанды басқармалы бағытталған негіздегі тасымал. Ол студенттің сөйлеу әрекетінде ішінара белгіленген негізде құрылғаннан кейін жүзеге асырылады. Сонымен екінші шет тілін оқыту студенттерді тілдік фактыны салыстыру-салғастыруға ынталадыруда жүзеге асырылатын салыстырмалы-салғастырмалы тәсілді қолдануда саналы-когнитивтік негізде құрылады. Интерференцияны болдырмау үшін тілдер арасындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтарын анықтайды, не дұрыс тасымалды жүзеге асырады.

Француз, ағылшын, орыс тілдері әртүрлі тілдік топта болса да, олар үндіеуропалық тілге жатады. Олар көп ұқсас құбылыстарды түсіндіреді, бірақ соматикалық деңгейде олардың айырмашылықтары да кездеседі [4]. Лексика саласында ағылшын, француз тілдерінде біршама дұрыс тасымалдар бар, өйткені көптеген ағылшын тіліндегі сөздер француз, латын тілдерінен енген.

Екінші жағынан алғанда, соңғы он жылдықта ағылшын тіліндегі көптеген сөздер француз тіліне енген, әсіресе, экономикалық, техникалық терминдер мен тұрмыстық заттар атауында. Көптеген сөздердің жалпы түбірі, сөздердің интернацилануы француз тіліндегі жазбаша және ауызша сөйлеу жұмысында есте сақтау мен түсінуді жеңілдетеді. Сондай-ақ, ағылшын тіліндегі ұқсастыққа сай француз тіліндегі жаңа сөздердің мағынасын білуге, студенттердің лексикалық қорын молайтуға мүмкіндік береді. Сөйлеу әрекетінің рецептивті түрінде, соның ішінде мәтін оқуда өте тиімді.

nation-nation-ұлт
armee- army-әскер

religion-religion-дін
sport-sport-спорт

Оқу барысына қарағанда айтылған сөздерді жалпы түбірі бойынша танып білу оңайға түспейді, себебі олардың айтылуы ағылшын тілі мен француз тілінде бөлек. Сондықтан айтылған сөздерді жалпы түбірі бойынша танып білу механизмін қалыптастыруда арнайы жаттығулар қажет, бастапқыда студент сөзді көре отырып жаттықса, сосын ешқандай тірексіз де жаттыға алады. Жаңа лексикалық бірлікпен таныстырар барысында жалпы түбірлі сөздердің айтылуына ең басты көңіл аударылуы қажет. Сол сөздердің айтылуында бірінші тілдің интерференциясының басым әсері пайда болады (мысалы, екпіннің бірінші буынға ауысуы, g әріпінің [ds] деп оқылуы).

Village – village

Justice – justice

Prison – prison

Capitaine – captain

Артикулярлық негіз бен айтылу дағдысын қалыптастыруда сөздердің айтылуына алғашқы сабақтан бастап көңіл бөлінуі қажет, себебі бірінші тілде қалыптасқан фонетикалық дағды интерференциялық әсерге ұшырауы мүмкін. Мысалы, француз тіліндегі ауыр айтылатын [u] дыбысы ағылшын тіліндегі [u] дыбысы мен оның алдында келетін жартылай дауысты [j] дыбысының айтылуына ұқсас. Сонымен қатар, [d], [t] дауыссыз дыбыстарының қырылдауымен айтылуына да көңіл бөлінуі керек. Курс барысында интонацияны үйретуде, әсіресе хабарлы, сұраулы сөйлемдерді мұқият дайындықты қажет етеді. Жалпы түсініктің (жоғарғы немесе төменгі екпін) болуына қарамастан ағылшын және француз тілдеріндегі ырғақ бір-бірінен ерекшеленеді. Осыған орай, бірден сабақ басында оқушыларға ырғақтық топтар мен синтагмалардың, ырғақтық екпіннің, сөйлеу ағынның бөлінуінің, байланыстырудың және тұтасудың мағыналарын түсіндіру керек. Сонымен қатар, ырғақтық топтың соңында үннің көтерілуі немесе түсуіне оқушылардың назарын аудартып, олардың сөйлемді дұрыс айтуын қадағалау қажет [5].

Емлелік дағдыны қалыптастыру аясында да бірінші шетел тілінің қайшы әсері байқалады, әсіресе ағылшын және француз тілдеріндегі ұқсас сөздерде. Келесі қателіктер e әріпінің сөз соңында түсіп қалуы, i әріпінің орнына u әріпінің жазылуы, -geur, -teur жалғауларымен бітетін сөздерде u әріпінің жазылмауы кедеседі.

Грамматиканы қарастыратын болсақ, екі тілдің грамматикасында көптеген ұқсастықтар бар. Сондықтан, олардың толық мағынасын ашып жатудың қажеттілігі жоқ. Мысалы, зат есімнің көпше түрін жасаудағы -s жалғауының қосылуы, артикль мағынасы, байланыстырушы етістіктің сын есіммен бірге қолданылып баяндауыш ролін атқаратыны, дұрыс және бұрыс етістіктер, күрделі шақтардың құрылуы, шақтардың матасуы, етістің жасалуы, сөйлемдегі сөз тәртібі және инверсия туралы мәселелер оқушыға бірінші шетел тілін үйрену барысында таныс. Яғни, екінші шет тілін оқытуда ана тілінде жоқ грамматикалық категориялар туралы оқушылардың түсінігін

калыптастыру үшін интенсивті жұмыстың қажетлігі жоқ. Дегенмен де, екі тілдегі жалпы категориялар арасында өздік ерекшеліктер бар. Бұл ерекшеліктерге студенттің назарын бастапқы сатыдан аударту керек. Екі тілдегі жалпы ұқсастықтардың болуы бір тілден екінші тілге толық түрде тасымалданған құбылыс кейбір қателіктерге алып келуде. Мысалы, ағылшын және француз тіліндерінде белгілі және белгісіз артикльтердің қолданысы бір-біріне сәйкес келеді, бірақ ағылшын тілінде зат есім сын есіммен келген жағдайда көбінесе белгілі артикльмен қолданысқа түседі, ал француз тілінде бұл сирек кездесетін жағдай. Келесі мысал, ағылшын тіліндегі бағыңқы шартты райлы сөйлемде *if (when)* - егер жалғаулығынан кейін келер шақ қолданылмайды, осы ереже француз тіліндегі *si* жалғаулығына да қатысты. Осыған байланысты *quand* жалғаулығынан кейін де келер шақтың қолданылмайтынын көреміз: *Quand je suis libre, je viendrai chez toi*. Бірақ бұндай тасымал қолдану тек егерде студент бірінші шет тілін жетік меңгерген жағдайда ғана мүмкін, себебі бұл құбылыс қазақ тіліне сәйкес келмейді. Сондықтан француз тілінде *si* жалғаулығы бар бағыңқы шартты райлы сөйлемді машықтау ағылшын тіліндегі ұқсас құбылысты толығымен меңгеруге өз септігін тигізеді. Екінші шет тілі ретінде француз тілінің грамматикасын оқытуда басты назарды аудартатын жайт *Imparfait/ Passe compose* және *Present Perfect/Past Indefinite* шақтарын қолдану толық сәйкестікпен іске аспайды. Яғни екі тілде де жалпы ұқсастықтар болғанмен, екінші шет тілін оқытуда грамматикалық құбылыстарды меңгеруде жаттығулар бірінші шет тілін үйренудегідей қарқынды болғаны абзал.

Нәтижесінде екінші шет тілін оқытуда басты тәсіл когнитивті негіздегі салыстырмалы-салғастырмалы тәсіл. Бұл тәсіл оқу үдерісін интенсификациялау, екі тілде де студенттің тілді сезіну қабілеттін дамытуға қызмет етеді [5].

Француз тілін ағылшын тілі негізінде оқытуда белсенді тасымал мен оқу үдерісін интенсификациялау үшін көптеген мүмкіндіктер бар. Дегенмен француз тілін екінші шет тілі ретінде оқытуда анықталған маңызды заңдылықтарды атап кету қажет. Салғастырмалы тәсіл екінші шет тілін оқытуда негізгі принциптердің бірі бола отырып, француз тілін оқыту курсының барысында өзіндік мәндік роль атқарады. Екінші шет тілін оқытуда біліктілік пен дағдының дамуы, тілдік материалдарды меңгеру көлемінің ұлғаюы бірінші шет тілінің екінші шет тіліне әсер етуі кеми түседі. Уақыт өте келе студенттер француз тілі жүйесінің құрылуының ішкі заңдылықтарын түсіне отырып, тілді сезіну қабілеттерін қалыптастырады. Бірінші шет тілінің әсері толығымен жойылып кетпейді, бірақ бірінші шет тілін жанамалау қажеттілігі азаяды. Мысалы, лексиканы оқытуда жалғастырушы деңгейде студенттер жаңа сөзді есте сақтап, оны сөйлесімде қолдануы тек бірінші шет тілінен ұқсастық тапқанына байланысты ғана емес, екінші шет тілінде таныс сөздермен қауымдастық байланыстарын табу арқылы жүзеге асады. Бірақ белсенді тасымал қалай қолданылса, интерференция да солай қолданылуы мүмкін, себебі әртүрлі тілдердегі сөздердің мағыналар көлемінің сәйкессіздігіне байланысты.

Салғастырмалы тәсіл екінші шет тілін оқытуда оқу үдерісін интенсификациялау және оқыту барысында тиімділікке жету үшін жағдай жасайды, сонымен қатар, бірінші шет тілін меңгеруде өз септігін тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1 Леонтьев А.Н. Образ мира. Сборник психологических произведений – М: Педагогика, - 1983 - 231с.
- 2 Назарбаев Н.Ә. Қазақстан стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты/Қазақстан халқына жолдауы, 14 желтоқсан. – Астана, 2012ж.
- 3 Бим И. Л. Концепция обучения второму иностранному языку (немецкому на базе английского). – Обнинск: Титул, 2001.
- 4 Grigorieva E.Y., Theory and practice of teaching the French language as a second foreign language (the Program). - Moscow: APKiPRO, 2000.
- 5 Schepilova A. Implementing the comparative approach in teaching French as a second foreign language (based on English). –М.: IYASH, #2, 2000.
- 6 Xiguang M. McKee UF Education and bilingualism. Hardcover. from French. - M.: Pedagogy, 1990.
- 7 Briggs L. Goodman-Stephens B. Rogers P. Route Nationale #1, #2, Manchester, 1995.

Resume

There are unified basic theoretical positions and the general rules of teaching French on the basis of English which are necessary to achieve the educational process. One of the main demands is implementation of comparative (contrastive) approach. Thus, teaching the second FL is based on consciously cognitive basis using comparative approach, which is implemented in encouraging students to compare and contrast the linguistic facts, identify similarities and differences between them to prevent interference or realization of positive transference. A comparative approach in the study of the second foreign languages creates the conditions for the intensification of the teaching process, in order to achieve effectiveness, helps to work on the first foreign language.

Резюме

В статье рассматриваются существующие единые основные теоретические положения и общие правила преподавания французского языка на основе английского языка, которые необходимы для достижения эффективности в учебном процессе. Одним из основных требований является реализация сравнительно-сопоставительного подхода. Таким образом, обучение второй ИЯ основана на когнитивной основе с использованием сравнительного подхода, который реализуется, поощряя студентов на сравнение и сопоставление лингвистических фактов, выявление сходства и различия между ними, чтобы предотвратить помехи или реализацию позитивного переноса. Сравнительный подход в изучении второго иностранного языка создает условия для интенсификации учебного процесса, с тем, чтобы добиться эффективности, помогает в работе над первой иностранном языке.

Брулева Ф.Г.

КазНПУ им. Абая, Алматы, Казахстан

ФОРМЫ И ПРИЕМЫ ОБУЧЕНИЯ УСТНЫМ И ПИСЬМЕННЫМ ВИДАМ РЕЧИ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ В ПРОФИЛЬНЫХ КЛАССАХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ

В статье описаны различные виды речевой деятельности на занятиях по русскому языку в старших (профильных) классах. Все формы работы направлены на формирование языковой личности выпускника современной школы, совершенствование навыков и умений в устной и письменной речи.

Ключевые слова: методы и приемы обучения, виды лингвистического анализа, переработка текста, конструирование текста, свертывание текста, тренинги.

Выбор методов и приемов обучения связан не только с содержанием лингвистического материала, но и с теми основными целями и задачами формирования языковой личности, которые поставлены перед выпускниками общеобразовательной и профильной школ.

Это расширение коммуникативной речевой деятельности учащихся во всех ее видах, в текстах разных стилей и жанров, интенсивное развитие творческого начала в обучении, связь с жизнью и органичная взаимосвязь с курсами русской и казахской литературы, историей, математикой, географией, изобразительным искусством и т. д.

Учитывая, что единицей обучения в речеведческих разделах становится текст, во главу угла ставится:

1. Комплексный анализ текста, многоаспектный анализ, который включает не только разные виды грамматического разбора языковых единиц, но и орфографический, пунктуационный, лексико-фразеологический, интонационный, стилистический, речеведческий, композиционный, а иногда и литературоведческий, связанный с идейно-художественным, историческим, логическим содержанием текста, особенностями индивидуально-авторского стиля.
2. Сообщения-пересказы, сообщения-рассуждения по теоретическому материалу параграфов о тексте, его признаках, строении и жанрах речи, а также устный анализ в упражнениях под названием “Формулировка темы”. Например, задания: определить наиболее широкую или наиболее узкую тему в предлагаемом списке сочинений. Объяснить, какая из тем представляет для вас интерес и почему. Например, темы: 1. Экологическая катастрофа в Муюнкумских степях (Ч. Айтматов “Плаха”). 2. Легенды горы Ок-Жетпес. 3. Красоты горного края. 4. Секреты восточного ковра. 5. Реклама — двигатель торговли?
3. Нахождение и отбор фрагментов из широкого контекста с заданными параметрами нужного содержания, стиля и типа для проведения речевых операций и действий в учебных целях.
4. Различные виды переработки текста и устного сообщения в такие речевые

жанры, как план, тезисы, конспект, реферат, аннотация, отчет (рецептивная деятельность).

5. Написание собственного текста в учебных речевых жанрах: рецензия, обзор, доклад, характеристика, письмо, сочинение на литературную или свободную тему, эссе, путевой очерк, описание процесса, официально-деловой текст (продуктивная деятельность).

6. Редактирование текста, исправление речевых, композиционных, грамматических, орфографических, пунктуационных, фактических, логических, лексических и других ошибок.

7. Конструирование и моделирование текста по заданию учителя, составление схемы текста того или иного типа (рассуждение, описание, повествование).

8. Переложение текста (краткое, близкое к авторскому тексту) с элементами собственного сочинения, с заменой лица рассказчика.

Трансформация исходного текста, разного рода упражнения на “свертывание” и “развертывание” текста, составление вариантов текста развивают речевые навыки старшеклассников и не менее полезны, чем для учеников среднего звена. В ряде случаев такое упражнение в учебнике, как творческий пересказ фрагментов из произведений художественной и публицистической литературы, делает реальными межпредметные связи, обогащает литературный кругозор учащихся, знакомит с текстами русских и казахских писателей (Абая, Ауэзова, Алимжанова, Нурпеисова, Сулейменова).

9. Лингвистические наблюдения и лингвистическое комментирование целесообразности использования языковых средств для выражения того или иного авторского замысла, авторской идеи. Путем таких наблюдений ученики уясняют, почему в динамическом тексте Пушкина о метели преобладают конструкции простых предложений, а почему “диалектика души” в тексте Льва Толстого выражена в форме сложных предложений с разными видами синтаксической связи.

10. Лингвистический эксперимент, который заключается в замене подчеркнутых слов и конструкций их синонимами (лексическими, стилистическими, грамматическими) и оценке того, что мы получили в результате подстановки (замены) другого слова, конструкции.

Какой вариант лучше? Можно заменять целые структурные части текста, как мы это делаем при редактировании текста. Эксперимент — это стремление к лучшему варианту речи или объективная оценка худшего, неудачного варианта, который получился в процессе замены.

11. Грамматический анализ (языковой разбор), который проходит красной нитью через весь материал учебника, осуществляемый в традиционных формах фонетического, морфемного, морфологического, синтаксического, лексического, орфографического и пунктуационного разборов, реализующий принцип преемственности между основной и профильной школами.

12. Система грамматико-орфографических и грамматико-пунктуационных упражнений соответствует лингворечевому материалу параграфов,

обеспечивая непрерывность в работе по сохранению и дальнейшему совершенствованию правописных, языковых навыков.

Такая же система повторения введена и в другие пособия учебно-методического комплекса — в “Сборник диктантов” и в “Дидактические материалы по русскому языку для 11 классов” (авторы: Ф. Г. Брулева, Г. Ф. Булгакова, В. К. Павленко).

В учебнике каждый параграф содержит так называемый практикум, который позволяет попутно с изучаемой темой урока повторять грамматику, орфографию, пунктуацию.

13. Сочинения на основе типичных речевых моделей с использованием жанрово-типичных компонентов содержания и формы. Этот прием работы над сочинением знакомит учащихся с речевой моделью (заготовкой) для написания доклада, статьи, сочинения с теми композиционными частями содержания и формы, которыми владеет человек, компетентный в языковом и коммуникативно-речевом отношении. Учитель может продемонстрировать собственный путь создания текста.

14. Речеведческий анализ текста по разработанному плану. Он представлен в одной главе “Методического руководства”. Он предлагает различные виды лингвистического анализа, включая интонационный, структурно-типологический, жанровый.

15. Преобразование письменного текста в устную речь. Этот прием постоянно используется в процессе изучения раздела о культуре устной речи, когда учащиеся, сохраняя тему и основную мысль первичного текста, трансформируют письменный текст, сокращая объем предложений, изменяя последовательность событий, внося элементы устной публичной речи, средства контакта со слушателями и т. д.

16. Разыгрывание пантомим и различных сценок связано с формированием умений речевого общения: непринужденности, свободы, аудиторного шока, преодоления психологического барьера. Такие сценки, разыгрываемые ребятами на уроке: “Ох, уж эта оса”, “На остановке автобуса”, “Знакомство” — создают обстановку доброжелательности, естественности, снимают психологические зажимы.

17. Тренинги — “Помоги себе сам”, “Умеешь ли ты быть сдержанным?”, “Знакомство” — входят в систему ситуативных упражнений по устной речи, являются предварительным этапом в формировании более сложных речевых умений и навыков публичной речи.

Тренинги связаны и с техникой речи, когда необходимо поупражняться в правильном речевом дыхании, “постановке” голоса, хорошей дикции.

18. Выразительное чтение поэтического и прозаического текстов, пословиц, обобщение знаний по интонированию текста, знание компонентов интонации все это входит в программу обучения как неотъемлемая часть устно-речевой деятельности. При усвоении материала вводятся и такие виды чтения, как чтение ознакомительное и аналитическое.

19. Риторический анализ речи, используемый на уроках, строится на известных учащимся знаниях о теме, цели, замысле речи, ориентированности

на определенную аудиторию, о композиции речи и т. д.

20. Дебаты, как новый речевой жанр для старшеклассников, дискуссии по разным вопросам строятся на лингвистических знаниях о монологической и диалогической речи, о культуре речи и нормах поведения в публичном споре.

21. Ролевые игры, проводимые на многих уроках по гуманитарным предметам, нравятся учащимся. В учебнике 11 класса это упражнение используется не только как стилистическое задание — создать примерное высказывание, но и передавать особенности речи врача, продавца газет, эстрадного певца и т. д. При изучении устной речи учащиеся имитируют живые интонации, подобные тем, которые присущи чтению доклада, выступлению на митинге, поздравлению юбиляра.

Список литературы:

- 1 Львов М.Р. «Основы теории речи»; - М., Akademia, 2000
- 2 «Человек-текст-культура», под ред. Н.А. Купиной, Т.В. Матвеевой.- Екатеринбург, 1994.
- 3 Мещеряков В.Н. Методики описания тестов в учебных целях.-М., 1984.
- 4 Лосева Л.М. Как строится текст, М.1990.

Түйін

Мақалада орта мектептердің жоғарғы сыныптарында оқытылатын орыс тілі сабақтарында қолданылатын сөйлеу әрікеттерінің түрлері қарастырылады. Сөйлеу әрекеттері қазіргі заман талаптарына сай мамандарды дайындай үрдісіне бағытталған, сонымен бірге ауызша және жазбаша тілді дамытуға ықпалын тигізеді.

Resume

In article different types of speech activity on classes in Russian in the senior (profile) classes are described. All forms of work are directed on formation of the language identity of the graduate of modern school, improvement of skills and abilities in oral and written language.

УДК 378.091.33:811'161.1'243

Омарова Р.К.

КазНПУ им. Абая, Алматы, Казахстан

К ПРОБЛЕМЕ ОРГАНИЗАЦИИ КОММУНИКАТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ НА РКИ

В данной статье рассматриваются некоторые вопросы организации коммуникативного обучения на РКИ. Выбор темы, отбор лексического, лексико-грамматического и речевого материала, ситуативная организация учебных материалов в соответствии с нормами речевого поведения и речевого этикета изучаемого языка, продуманная структура урока и подготовленность преподавателя является той колоссальной работой, которая обеспечит эффективность в формировании речевых навыков и умений.

Ключевые слова: коммуникативность, речевая ситуация, учебная речевая ситуация, общение, учебные речевые игры.

Изучение иностранного языка в настоящее время приобретает практическую направленность. В современной методике коммуникативная направленность предполагает умение осуществлять речевое общение в реальных ситуациях, в соответствии с нормами поведения и речевого этикета, принятыми в сообществе изучаемого языка. Успешность речевого общения во многом зависит от способности учащихся воздействовать друг на друга в соответствии с поставленными задачами, требующими, в свою очередь, использования адекватных речевых средств. Выделение устной формы общения как самой естественной для речевого действия, в её основном оформлении – диалоге, позволяет говорить о значимой позиции последнего на всём коммуникативном пространстве.

Коммуникативность как центральная установка в обучающей деятельности, предполагающая использование естественной речи в учебном процессе и способствующая сближению процесса обучения с реальным процессом общения, требует создания модели естественного общения, направленного на выработку у учащихся соответствующих способностей в реальном общении на русском языке. Организующим центром обучения при коммуникативном подходе являются: ситуация, сфера общения, тема, социальный контакт, проблема. Всё это составляет содержание обучения, так как любая речевая ситуация посвящена определённой теме. Каждая тема является частью некоторой сферы общения. Разыгрывание любой ситуации не может быть без социального контакта. Речевая ситуация наиболее эффективна с точки зрения обучения, если она содержит проблему, которая может быть представлена в речевой ситуации.

Учебная речевая ситуация – это минимальная коммуникативная единица, которая способна, с одной стороны, вызвать речевую реакцию учащегося, с другой – стать формой осуществления речевого акта учащегося. Роль учебной речевой ситуации неоспорима, независимо от этапа обучения, условий обучения, задач. В.Г. Костомаров и О.Д. Митрофанова не отрицают возможности добиться усвоения учащимися языковых правил, не прибегая к ситуациям: «... но тогда правила окажутся отдельными от коммуникативных потребностей учащихся. Мы детально обучим их, как строить то, или иное предложение, фразу, но не обучим выражению их собственных сообщений, стремлений, желаний. Ситуативная организация учебного материала толкает учащегося на проявление коммуникативной активности, стимулирует самостоятельную речевую деятельность» [1].

Учебная речевая ситуация – это стимул общения и форма осуществления общения. Речевое поведение учащегося моделируется условиями предъявляемой речевой ситуации, и общение происходит в рамках этой ситуации. Ситуативность обучения предполагает коммуникативность всех компонентов обучения: организации и содержания учебных материалов, построения урока, подготовки преподавателя.

Основным подходом к организации коммуникативного обучения на начальном этапе является тематический подход. Тема – это предмет обсуждения, коммуникативно-смысловая опора целого ряда речевых актов.

Так, в учебниках «Лестница. Учебник-книга по русскому языку» (автор: А.Н. Аникина); «Русский язык: 5 элементов» (автор: Т.Л.Эсмантова. Первый сертифицированный и базовый уровни) предложенные темы заключают в себе много возможностей для создания учебных ситуаций.

На продвинутом этапе обучения главным в организации обучения является проблемный подход. Цель – проблемного обучения не использование готовых истин, а постижение их с помощью знаний, мыслей и чувств.

Основным принципом при ситуативной организации обучения должен быть принцип новизны (новизна текстов, упражнений, приёмов обучения, видов уроков и др.). Соблюдение принципа новизны особенно важно в процессе повторения изучаемого материала. Неоднократное возвращение к одному и тому же в условиях разных ситуаций облегчает запоминание материала и развивает коммуникативные способности учащихся.

Коммуникативно-ориентированное обучение требует определённой организации учебного материала. Особенно это относится к начальному этапу обучения. Эффективность ситуативного метода на начальном этапе зависит от строгости в отборе лексического, лексико-грамматического и речевого материала. На данном этапе активизируются только те речевые единицы, которые способны обслужить отобранные ситуации в рамках определённой темы.

Отбор и презентацию языкового и речевого материалов необходимо осуществлять на функционально-коммуникативной основе, потому что учащийся должен овладеть тем, что функционирует в процессе устной и письменной коммуникации. Функционально-коммуникативный принцип предполагает понимание учащимся того, что без овладения языковыми и речевыми конструкциями, которые даются в процессе обучения, невозможно будет общение на данную тему. Например, тему «Моя семья» обслуживают такие лексико-грамматические темы: выражение времени, обозначение дней недели и даты, обозначение времени конструкциями «Через + В.п» и «После + Р.п»; выражение статики и динамики конструкциями типа: «Он женился – Он женат», «Она вышла замуж – Она замужем», «Он на пенсии»; выражение количества конструкциями с количественными и собирательными числительными типа: «две дочери», «двое сыновей», «четверо внуков» и др.

Обучение языку как средству общения, развитие умений общаться на языке, ориентируясь на собеседника, на ситуацию общения, невозможно без овладения не только системой языка, но и системой речи. Так как общение – это разговорная форма речи, то необходимо уже на начальном этапе обучать стандартным речевым образцам, выражающим разные речевые ситуации: переспрос, удивление, недоумение, возражение и т.д. Введение таких речевых моделей, интонационно оформленных, способствует развитию у учащихся умения правильно строить собственные высказывания и воспринимать устную речь собеседника.

Таким образом, на начальном этапе учебный материал организуется на тематической основе и представляет собой ситуативный набор

определённых тем с типичным для каждой темы набором языковых и речевых моделей. Работа над лексикой, грамматикой и текстами ведётся параллельно. Все задания строятся на основе микротекстов. Обучение разным аспектам языка и развития речи ведётся параллельно.

На продвинутом этапе при проблемном подходе организации обучения степень конкретизации языкового и речевого материала невелика. Овладение языком в этом случае нацелено на увеличение объёма лексики в определённых речевых контекстах. Работа над грамматикой здесь имеет подчинённый и достаточно обособленный характер. Отбор грамматического материала диктуется типичными ошибками, систематизацией отдельных грамматических тем.

Основной материал, вызывающий интерес – это текст. На продвинутых этапах обучения – текст проблемного характера, на начальном этапе – тематического. Основные типы текстов при коммуникативно-ориентированном обучении на начальном этапе – это диалог или полилог, на продвинутом этапе – полилог или монолог, предполагающий активного слушателя.

При работе с текстом используются различные ситуативные задания. Одно из них – смена коммуникативной установки. Так, после прочтения (прослушивания) текста можно предложить такие задания: прочитать текст от лица одного из героев; перевести содержание текста в план будущего времени, придумать иное окончание текста. Можно предложить задания, в которых на основе активного языкового и речевого словаря урока рассказать или написать содержание текста от лица одного из героев, письмо одного героя другому, самостоятельно дать оценку характера, поступков героя текста и т.д.

Речевые ситуации условно делят на монокультурные и межкультурные. Коммуникативная задача монокультурных ситуаций – создание таких ситуативных условий, которые позволяют имитировать речевое поведение учащихся в повседневной жизни. Межкультурные ситуации создаются на сравнении. Учащийся знакомится с новым через родное, уже знакомое. Общение строится на сравнении: «У нас так. А у вас?» Монокультурные ситуации предлагаются на начальном этапе, а межкультурные – на продвинутых этапах обучения.

Монокультурные ситуации предполагают такие задания: поговорить об университетских проблемах: выразить своё согласие или несогласие с некоторыми высказываниями; аргументировать свой ответ.

Я хочу работать в университете (я не хочу работать в университете). Работа в университете. Преподаватель: зарплата невысокая.

(Работа спокойная и интересная. Есть шанс работать за границей год или два года). Студенты должны только учиться. (Я не хочу зависеть от своих родителей: могу совмещать учебу с работой.) Вспомните и расскажите самый приятный (неприятный) случай из вашей университетской жизни.

Межкультурные ситуации требуют следующих заданий:

1. Прочитайте правила поведения в казахстанском университете. Сравните их с правилами поведения в университете вашей страны.

2. Прочитайте, как отмечают день рождения в казахстанской (русской) семье. Кратко напишите, как отмечают дни рождения в вашей семье (стране).

3. Когда и какие праздники есть в вашей стране?

Учебные речевые игры – один из методов, имитирующих общение. Использование на уроках речевых игр – это один из способов организации обучения, методический приём активации учебного процесса. Речевые игры, завершающие работу над темой, способствуют более глубокому усвоению материала. Моделированные речевые игры практикуются на начальном этапе обучения языку. Речевые игры являются формой коллективной учебной деятельности на занятии, с помощью которой обеспечивается формирование и развитие речевых навыков и умений в условиях, максимально близких к условиям реального общения и имитирующим такое общение. Как вид речевого упражнения речевые игры широко используются в рамках коммуникативного обучения. Примеры речевых игр: В ходе урока «Семья» учащимся предлагается записать дни рождения членов группы. Задание: Встаньте, подойдите к каждому члену группы и задайте ему вопросы: а) в каком году вы родились? б) в каком месяце вы родились? в) какого числа вы родились? Или же скажите: «Я родился. А вы родились позже или раньше меня?» Постройтесь в ряд по старшинству в зависимости от дня, месяца или года рождения. Затем каждый говорит, когда он родился. Можно также попросить учащихся узнать друг у друга, есть ли у них братья, сёстры, бабушка, дедушка, как их зовут, сколько им лет и т.д., и записать эту информацию, потом рассказать о семье друга. Учащиеся с удовольствием приносят на урок семейные фотографии и рассказывают о своей семье. Обычно на уроке эти фотографии с помощью диапроектора проецируются на доске.

Использование метода обучения на местности также представляется особо интересным. Например, студентам можно предложить тему «Путешествие». Не случайно говорят, что путешествие – это второе образование. Путешествуя по странам по карте мира, по родной стране студента, по городу можно хорошо и быстро усвоить глаголы жить, отдыхать, работать, учиться, путешествовать, бывать и т.д. в сочетании с предложным падежом с предлогами *в, на*. Материалы должны быть коммуникативную направленность.

Наглядно-иллюстративными материалами, необходимыми для достижения цели, могут быть карта мира, различные журналы информативного характера, рекламные объявления из газет, видеокассеты с рекламными роликами, компьютерная техника, проспекты туристических бюро.

При изучении предложного падежа со значением места наиболее подходящим и запоминающимся иллюстративным материалом на начальном этапе может быть карта мира. С этого урока у студентов появляется возможность путешествовать по странам мира, мечтать, строить планы на

будущее, не выходя из аудитории. Работаем сначала по карте, а затем с этой целью они могут посетить туристическое бюро, изучить и симитировать службу бюро. Можно предложить изучить карту города, посетить вокзал, аэропорт, музеи и т.д. с целью получения различных информации.

При выборе игры необходимо учитывать интересы учащихся, их возраст, социальный статус, национальные особенности.

В современной методике обучения русскому языку как иностранному уже давно утвердился принцип коммуникативности. Практический опыт преподавания РКИ с этой позиции, его методическое осмысление способствовали утверждению коммуникативности в качестве ведущего принципа методики. Согласно этому принципу процесс обучения должен быть максимально приближен к реальному процессу общения. «Коммуникативность - центральная установка в обучающей деятельности, согласно которой весь учебный материал и каждое учебное занятие... нацелены на выработку у школьников и студентов способности использовать полученные знания, умения и навыки в естественном общении на русском языке» (5). Таким образом, целью обучения становится овладение русским языком как средством общения, а путем к достижению поставленной цели — коммуникативная направленность самого учебного процесса.

Список литературы:

- 1 Костомаров В.П., Митрофанова О.Д. Методическое руководство для преподавателей русского языка иностранцам. М. 1978.
- 2 Одинцова И.В. Некоторые аспекты организации коммуникативно-ориентированного обучения. «Русский язык за рубежом» № 3, 2004.
- 3 Даниэла Бончани. Русский язык в итальянских школах. Канун образовательной реформы. «Русский язык за рубежом» № 4, 2004.
- 4 Китайгородская Г.А. Методические основы интенсивного обучения иностранным языкам МГУ. 1986.
- 5 Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедение и принцип коммуникативности в преподавании русского языка как иностранного // Современное состояние и основные проблемы изучения и преподавания русского языка и литературы. М.: Русский язык, 1982.

Түйін

Айтылмыш мақалада орыс тілін шет тілі ретінде оқытуда сабақты коммуникативті ұйымдастырудың кейбір мәселелері қарастырылады. Тақырыпты таңдау, лексикалық және лексико-грамматикалық материалдарды сұрыптау, оқып жатқан тілдің тіл нормативіне және сөйлеу мәдениетіне сәйкес сөйлеу жағдайларына қарасты оқу материалдарын ұйымдастыру, сабақтың құрылымын дұрыс ойластыру және оқытушының өзінің дайындығы сөйлеу дағдысы мен сөйлеу шеберлігін қалыптастырудағы тиімділікті қамтамасыз ететін үлкен жұмыс болып табылады.

Resume

In this article some questions of the organization of communicative training on RKI are considered. The subject choice, selection of a lexical, lexical and grammatical and speech material, the situational organization of training materials according to norms of speech behavior and speech etiquette of the learned language, the thought-over structure of a lesson and readiness of the teacher is that enormous work which will provide efficiency in formation of speech skills and abilities.

ӘОЖ 378.016.026:811.512.122 (574)

Оналбаева А.Т., Есжанова Г.Қ.

Абай атындағы ҚазҰПУ, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
Алматы, Қазақстан

ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН САБАҚТА ПАЙДАЛАНУ ТИІМДІЛІГІ

Мақалада қазақ тілін шет тілді аудиторияда оқытудың негізгі аспектілері сонымен қатар оқытудың интербелсенді әдістері қарастырылады. Қазіргі таңда білім беру жүйесінде жаңа бағыттардың қалыптасып, дамуына байланысты оқыту үдерісінде оқыту мен тәрбині жаңаша формада ұйымдастыру талап етіледі. Оқытуды жаңа формада ұйымдастыру мәселелері, әсіресе шетелдік аудиторияда өзекті болып табылады, себебі шетелдік студенттерге өзге тілді оқытуда интербелсенді әдістерін қолдану тіл үйретуде кездесетін қиындықтарды жоюдың және тілді тез меңгерудің тиімді әдістерінің бірі болып табылады.

Тірек сөздер: *шеттілді аудитория, педагогика әдістері, интербелсенді әдістер*

Қазіргі кезде жеке тұлғаны дайындау емес, оның даму үрдісін қадағалау керектігі айқындалып отыр. Ал бұл, оқытушы жұмысы үшін тікелей жасалатын әдістерден, лозунгтардан және үндеулерден бас тарту, оның орнына бірінші орынға қарым-қатынас жасаудың сұхбаттық әдістерін, сан алуан шығармашылық әрекетті тәрбиелеуші шарттарды жасау арқылы дамытуды білдіреді.

Интербелсенді тәсіл – әрекет етудің даму динамикасы ерекшелігіне, білім мен қатынасқа негізделген жаңалық пен өзгешелік енгізуге бағыттайды, оқу процесіне нәтижелі білім алуға бейімдейтін, жаңа технологияларды орынды енгізумен тұжырымдалады. Бейнеконференциялар, телефорумдар, телемарафондар, партфолио сияқты инновациялық технологиялар, оқудағы және тәрбиелеудегі, өмірлік дағдыларды қалыптастыру жөніндегі тренингтер, соның ішінде әлеуметтік тәлімдегі және т.б. жеке-дара жетістіктер.

Негізгі бөлім.

«Интерактив» сөзі бізге ағылшын тілінің «interact» деген сөзінен келген. «Inter»- бұл «өзара», «act» - әрекет ету дегенді білдіреді.

Интерактивті сөзі - өзара әрекет ету бейімділігін білдіреді немесе әңгімелесу, әлде кіммен (адаммен) не болмаса әлде немен (мысалы, компьютермен) сұхбаттасу режимінде болады. Демек, интерактивті оқыту –

бұл, ең алдымен, сұхбаттасып оқыту, оның барысында оқытушы мен оқушының өзара әрекет етуі жүзеге асырылады.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде жаңа бағыттардың қалыптасып, дамуына байланысты оқыту үдерісінде оқыту мен тәрбиіні жаңаша формада ұйымдастыру талап етіледі. Оқытуды жаңа формада ұйымдастыру мәселелері, әсіресе шетелдік аудиторияда өзекті болып табылады, себебі шетелдік студенттерге өзге тілді оқытуда интербелсенді әдістерін қолдану тіл үйретуде кездесетін қиындықтарды жоюдың және тілді тез меңгертудің тиімді әдістерінің бірі болып табылады. Білім алуды үйренуге, өз бетінше ойлануға және жаңа шешімдер қабыладуға, сондай-ақ өзінің болашағын өмірін бағдарлауға баулу – қазіргі заманғы білім беру орындарының негізгі педагогикалық қағидалары.

Аталмыш мақаланың зерттеу нысаны ҚР-ғы шетел азаматтарына мемлекеттік тілді (қазақ тілін) оқыту мәселелері. Қазақстанда тұратын шетел азаматтары келу мақсаттарына қарай мемлекеттік тілді мектепте, колледждерде және ЖОО-да, сондай-ақ өз еріктерімен әр түрлі курстарда үйренеді.

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің бакалавриат бөлімінде оқитын шетелдік студенттер мемлекеттік тілді 2 семестр бойы 6 кредит көлемінде барлығы 270 сағат оқиды. Қазақ тілі міндетті пәндерге жатады. Қазақ тілі пәні бойынша жұмыс бағдарламасы Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартының, ҚР БЖҒМ бұйырығымен бекітілген «Қазақ тілі» пәні бойынша типтік бағдарламасының және университеттің ОӘК мамандық бойынша оқу жұмыс жоспарының негізінде жасалған. Пән бойынша Оқу жұмыс жоспары кафедра мәжілісінде талқыланып, факультет кеңесінде ұсынылады.

Абай атындағы ҚазҰПУ бакалавриат студенттерімен қатар дайындық топтарының тыңдаушылары да қазақ тілін оқиды. Дайындық топтарының тыңдаушылары 1 жыл оқиды, қазақ тілі пәні бойынша сағат саны 220. Оқу 2 семестрге созылады, курсты аяқтаған соң шетелдік азаматтарға сертификат беріледі. Мемлекеттік тілді оқыту үдерісінде дайындық топтарының тыңдаушылары қазақ тілінің негізгі заңдылықтарын үйренеді: фонетикалық жүйе, лексикалық жүйе, сөйлем құрау қағидаларымен танысады.

Сөзді іріктеу және қолдану, оны сол тілде сөйлеушілермен қарым-қатынасқа түскен әр түрлі өмірлік жағдаяттарды тиісінше қолдана білу – қазақ тілін үйренуші шетелдік студенттер үшін күрделі әрі маңызды міндеттердің бірі.

Осы орайда оқытушының негізгі міндеті студенттерді қазақ тілінің тілдік құралдары арқылы коммуникативтік міндеттерді шеше білу дағдыларын дамыту, тіл қолданушымен еркін сөйлесуге үйрету; қазақ тіліндегі күрделі ережелерді айқындау (шетелдіктерді көзқарасы тұрғысынан) және оларды түсіндіру. Сонымен қатар студентке сөйлеу әрекетінде түрліше қызмет атқаратын лексикалық бірліктерді меңгерудің тиімді жолдарын көрсету.

Оқу үдерісінде педагогтің әрбір оқушымен жеке дара жұмыс жүргізе білуі оқытушының кәсіби шеберлігінің көрсеткіші болып табылады. Қазіргі кезде әрбір студенттің қабілетін, қажеттілігі мен қызығушылығын ескере отырып жеке жұмыс жүргізе білу - бүгінгі оқытушыға қойлатын басты талаптардың бірі.

Өзге тілді аудиторияда оқытушының монологы түрінде жүргізілетін дәстүрлі сабақтардың тиімсіз екендігін педагогикалық тәжірибеде дәлелденген. Студенттердің белсенділігін арттыруға, қазақ тілін шетел аудиториясында шет тілі ретінде оқыту барысында (лексикалық минимумды ұлғайту, ауызша және жазбаша тілдік дағдыларды меңгеру) оқыту мақсаттары мен міндеттерін жүзеге асыруда импровизация, рөлдік ойындар, эвристикалық пікірталастар т.б. сияқты оқытудың интербелсенді әдістердің маңызы рөл атқарады. Оқытушы интербелсенді әдістер арқылы студенттің реакциясын туғызып, олардың белсенділігін және танымдық әрекетін арттырады.

Сабақта барлық оқушылардың бір-бірімен белсенді қарым-қатынасқа түсуі үшін қолайлы жағдай туғызу интербелсенді модельдің басты мақсаты болып табылады. Сабақта оқытушының осы моделді қолдануы оның инновациялық қызметінің көрінісі болып табылады. Оқытудың интербелсенді әдісі арқылы өмірлік жағдаяттарды моделдеу, рөлдік ойындарды қолдану, оқиғалар мен жағдайларды талдау негізінде жалпы мәселелерді шешуге қол жеткізуге болады, сонымен қатар ақпараттар ағынының санаға сіңуіне, сол арқылы сананың белсенді қызмет етуіне ықпал етеді. Интербелсенді оқыту әдісінің құрылымының дәстүрлі сабақ құрылымымен салыстырғанда өзіндік ерекшеліктері болатыны белгілі, соған орай бұл әдіс оқытушыдан кәсіби шеберлік пен тәжірибені қажет етеді. Сондықтан сабақ құрылымына тек интербелсенді оқыту моделінің элементтері ғана енеді, яғни сабақты ерекше, белсенді және қызықты өтуіне әсер ететін әдістер қолданылады.

Тіптен толығымен интербелсенді сабақ өткізуге де болады.

Бүгінгі таңда мамандар тілді шет тілі ретінде оқытуда интербелсенді әдістерді қолданудың келесі қағидаларын ұсынады:

- Аутентикалық ақпаратты қабылдау және қолдану мақсатында шет тілінде сөйлеу, ақпараттың барлық оқушыға қызықты және маңызды болуы;
- Үш нысанның: ақпарат беруші, қабылдаушы және жағдаяттық контекстің өзара байланысын сипаттайтын ортақ әрекет;
- Оқытушының оқу үдерісіндегі дәстүрлі рөлінің өзгеруі, демократиялық қарым-қатынасқа көшуі;
- Оқытудың рефлексивтілігі, оқытушы тұрғысынан да, оқушы тұрғысынан да оқу әрекетін, оның мотивтерін, сапасы мен нәтижелерін саналы және сыни тұрғыдан саралау [1, с.87].

Шетелдік студенттерге қазақ тілін оқыту барысында оқытудың осында инновациялық түрлерін жандандыру қажет, кез-келген тілдік құбылыс (лексикалық, грамматикалық тағы басқа) жеке дара емес, сөйлемнің

құрамында, мәтіннің ішінде, басқа да тілдік біріліктермен байланысты енгізілуі тиіс. Бұған педагог оқушының білімді өз бетімен қабылдауына, түсінуіне және құрылымдауына жағдай туғызған кезде ғана қол жеткізе алады. Белсенді оқыту мақсатының дәстүрлі оқыту жүйесінің мақсаттарынан басты айырмашылығы да осында.

Қазіргі заманғы оқу орындарында педагогтер оқыту үдерісінің мақсаттарына сәйкес келетін, шетелдік аудиторияға және оқушылардың индивидуалдық ерекшеліктеріне лайықталған, сондай-ақ оқытушының да барлық мүмкіндіктері мен шығармалышық потенциалын ашатын түрлі бағдарламаларды пайдаланады.

Білімді, ізденімпаз педагог оқытудың интербелсенді әдістерді жүйелі түрде қолдану арқылы білім берудегі кемшіліктерді анықтауға және оларды жоюдың тиімді жолдарын айқындауға қол жеткізеді.

Мұнда мәселені шешу үдерісі мәселенің жауабынан да маңызды екендігін түсінген абзал, бұл интербелсенді әдістің мақсаты тек ақпаратты беріп қана қоймай, оқушылардың бойында өз бетінше іздену, мәселенің жауабын табу дағдысын қалыптастыру. Топтың саны сабақтың сапасы мен өзара байланыс дәрежесін анықтамайды. «Әрекеттестік» әдісінің басты ерекшелігі- оның жаңалық ашу үдерісі болуында, оның мәні білім дағдыларын өзара әрекеттістік арқылы меңгеруге бағытталуында.

Әрине, қазақ тілін оқытудың бастапқы сатысында кейбір технологияларды қолдану мүмкіндігі шектеулі, бірақ оның жекелеген фрагменттерін қолдануға болады.

С.С.Әділбаева оқушылар өз пікірлері мен ойларын айтуы үшін оқытушыға келесі тәсілдерді қолдануды ұсынады:

- 1) Оқушыларға әрбір айтқан сөйлемі үшін үнемі алғыс айтыңыз;
- 2) Ешқашан да оқушының жауабының дұрыс еместігін айтуға асықпаңыз, оның орнына басқа оқушылардың пікірін сұраңыз. Егер мәселені барлық оқушылар дұрыс түсінбеген жағдайда ғана өз пікіріңізді айтыңыз.
- 3) Пассив оқушыларды таңдап алуға тырысыңыз. Кей жағдайда кейбір оқушылар пассив болып көрінгенімен, олардың ерекше өзіндік пікірлері болуы әбден мүмкін [2].

Интербелсенді әдісте оқытудың басқа да әдістеріндегідей көптеген тәсілдер бар, олар топтағы өзара әрекетті ұйымдастыруға ықпал етеді. Бұл тәсілдерді былайша топтастыруға болады:

- Ұқсастықтар/айырмашылықтар
- Саралау
- Сәйкестіктерді табу
- Рейтинг
- Топтастыру
- Жалпылау
- Дұрыс/бұрыс
- Дұрыс немесе өзгертуді қажет етеді
- Артықшылықтар мен кемшіліктер
- Салдарларды айқындау

- Қалай ойлайсыз?
- Зерделеу және есеп
- Рөлдік ойындар
- Ми шабуылы
- Дебаттар [3,4].

Интербелсенді әдіспен ұйымдастыруға болатын тапсырмалардың түрлері де жетерлік, оларды оқытушы өз шеберлігіне қарай өзгертіп отырады.

Мысалы, «Дұрыс/бұрыс» тәсілі бойынша “ Сен менімен келісесің бе (а)? ” тапсырмасын орындауға болады

Бұл тәсілді қолдану барысында оқушылар мақұлдау жауабын тыңдап, оның дұрыс немесе бұрыстығын анықтайды. Бұл тәсіл бұрынғы ұғым-түсініктерді бекітіп, оқушыларды дұрыс жауапты табуға жұмылдырып, олардың қабылдауы мен түсінігін тексеруге мүмкіндік береді. Нәтижесінде қызу пікірталас жүреді.

Келесі тәсіл – сәйкестікті табу. Бұл тапсырманы орындау барысында оқушылардан қажетті сөздер мен сөз тіркестердің белгілі бір оқиғалар мен заттарды сипаттауға сәйкес келетінін немесе келмейтіндігін анықтау талап етіледі, сонымен қатар тапсырма оқушылар күрделі мәтінмен таныспай тұрып алдын ала орындалуы қажет. Бұл сөздің мәнін бекітуге қолайлы тәсіл болып табылады.

“Қызығушылығын ояту” кезеңінде алдыңғы өткен тақырыпты тексеру мақсатында тест жұмыстарын өткізу арқылы оқушының білім деңгейін қадағалап, жаңа сабақты бастар алдында “Топтастыру” стратегиясы арқылы оқушылармен бірлесе отырып, жай сөздермен емес, тақырыппен байланыстыра жаңа сабақтың атауын шығарамыз.

Сабақтың қай құрылымында болмасын оқытушы осындай стратегияларды қолданғанда “Мен не ұтам?” және “Оқушы не ұтады?” деген сұрақтарды есінен шығармауы керек.

“Мағынанаы тану” кезеңінде оқушыларды топқа бөлу арқылы сұрақтар дайындап, оны “Куббизм” стратегиясы арқылы жүзеге асыруға болады. Сұрақтар үш деңгейде әзірленеді. Дайындалған сұрақтарға оқушылар өз ойларымен жауап бере отырып, бұл сұрақтар оқушылардың деңгейіне сай топтастырылған немесе сұрақтардың өзін сұрыптауда “Жуан және жіңішке сұрақтар” стратегиясын оқытушы жүзеге асырады.

Осы кезеңде “Түртіп алу кестесі” бойынша да жұмыстану арқылы қорытынды шығаруға болады:

Интербелсенді әдістің басты мақсаты – оқу үдерісін оптимизациялау.

Қортынды.

Қорыта келгенде, интербелсенді оқыту әдісі тек оқыту үдерісіне байланысты мәселелерді шешуге ғана ықпал етіп қоймады, сондай-ақ педагогикалық міндеттерді шешуге: оқушылардың өзін өзі бағалауына, топта қолайлы қарым-қатынас орнатуға, шет тілінде сөйлеу барысында туындайтын психологиялық және тілдік кедергілерді жоюға ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Пассов Е.И., Кузовлев В.П., Коростелев В.С. Цель обучения иностранному языку на современном этапе развития общества. Общая методика обучения иностранным языкам. Хрестоматия/Ред. Леонтьев А.А.- М., 1991.
- 2 Адильбаева С.С. Использование интерактивных методов обучения на уроках русского языка//www.1september.ru
- 3 Байкова Л.А., Гребенкина Л.К. Педагогическое мастерство и педагогические технологии. - М., 2000.
- 4 Шамова Т.И., Давыденко Т.М. Управление образовательным процессом в адаптивной школе. - М.: Педагогический поиск, 2001.

Резюме

В статье рассматриваются теоретические аспекты преподавания казахского языка в иностранной аудитории, методические приемы обучения иностранных студентов казахскому языку. Система преподавания, учитывая современные тенденции образовательной деятельности, требует поиска новых организационных форм, методов обучения и воспитания. Данные процессы актуальны в иностранной аудитории, где интерактивные методы обучения становятся эффективными ввиду высокого уровня трудности обучения студентов неродному языку.

Resume

In article theoretical aspects of teaching of the Kazakh language in foreign audience, methodical receptions of training of foreign students to the Kazakh language are considered. Teaching system, considering current trends of educational activity, demands search of new organizational forms, training and education methods. These processes are actual in foreign audience where interactive methods of training become effective in view of high level of difficulty of training of students to nonnative language.

УДК 378.016.026:811.161.1 243 (574)

Алиева Д.А. -к.п.н., профессор
КазНПУ им. Абая, Алматы, Казахстан

МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

Формирование коммуникативных навыков является одной из главных задач при обучении иностранному языку. В данной статье на примере русского языка как иностранного автор рассматривает комплекс так называемых полиметодов, который включает в себя интегративный подход и инновационные технологии в обучении. Опыт работы учителя плюс инновационное обучение является эффективным решением учебно-воспитательных задач.

Ключевые слова: *интегративный подход, базовый информационный запас, оптимизация, мотивация, конечный результат.*

Современные исследователи в области методики преподавания русского языка как иностранного определяют комплекс методических разработок, так называемый полиметод, который учитывает новые подходы к теории обучения иностранным языкам, таких как интегративный подход к обучению

различным видам речевой деятельности и различным аспектам обучения, единство обучения языку и культуре, инновационные технологии обучения.

Коммуникативный подход подразумевает учет возрастных, психологических особенностей обучаемых, базовый информационный запас, степень сформированности личности, наличие исходной языковой базы. В области изучения русского языка как иностранного коммуникативный метод решает следующие задачи: не придерживаясь строго академической программы, смещает акцент с глубинного, системного изучения языка на развитие коммуникативных компетенций обучающихся. Формулируется учебная задача - развитие речевой деятельности в различных коммуникативных ситуациях, а не вооружение обучающихся теоретическими знаниями о системе языка и на этой основе овладение практическими навыками. Применяется совокупность приемов, нацеленных на повседневное разговорное общение, использование речевых клише и фраз, соответствующих конкретным речевым ситуациям, овладение нормами речевого этикета. Задания строятся на имитации ситуаций из реальной жизни, способствующих активному говорению. Тематика занятий – современные проблемы общества, повседневные ситуации, активная лексика, используемая носителями языка. Таким образом, активизируются мыслительные процессы, совершенствуется культура общения и навыки социального поведения, формирование лингвострановедческих знаний [1, с. 15-20].

Успешность учебного процесса зависит от умения учителя сотрудничать со студенческой аудиторией, ставить проблемные ситуации, требующих от учащихся самостоятельного поиска ответов на изучаемом языке; оппонировать, провоцировать дискуссию, резюмировать. Такая интерактивная деятельность, которая всегда преобладает на занятиях по изучению русского языка как иностранного, ведет к формированию речевой и коммуникативной компетенций. Преподаватель не должен быть монологичным, он незаметно управляет контактами внутри группы, побуждая студентов к активному говорению. Таким образом, важна психолого-педагогическая компетентность преподавателя, знание психологических особенностей студентов.

Существуют признанные основополагающие принципы преподавания иностранных языков. Педагоги выражают его таким образом: нужно говорить со студентами «о русском» и «по-русски», то есть давать им возможность как можно больше практиковаться. Студенты должны общаться на языке, выражать на нем свои мысли и чувства, и задача педагога – помогать им в этом.

Организовывая урок, подбирая разнообразные методы, педагог оптимизирует учебный процесс: поднимает интерес учащихся к изучаемому предмету, развивает их творческую самостоятельность, обучает работе с различными источниками знаний. Функция преподавателя при таком подходе - консультирование, нацеливание на результат, который

определяется как произвольное, свободное использование языка в неотработанных контекстах.

Часто применяемым методом при таком подходе является информационный пробел, который проявляется в дополнении знаний двух собеседников (в данном случае двух учеников). Таким образом, развивается активная лексика, коммуникативная деятельность, возникает обратная связь. Метод удобен в иностранной аудитории, где обучаются студенты разных национальностей, которые поставлены в необходимость общения на изучаемом языке. Ответы студентов носят свободный характер, отсутствует возможность прогнозируемого преподавателем варианта ответа. Поэтому, как правило, все задания носят творческий, проектный, проблемный характер; реализуется принцип сотрудничества педагога и учеников.

На начальном этапе изучения языка активно применяется грамматико-переводной метод. Система языка изучается посредством переводного метода по четырем основным языковым навыкам – говорение и аудирование, чтение и письмо. Поэтому большое внимание уделяется разбору текстов, написанию изложений и сочинений. Кроме того, учащийся должен усвоить структуру и логику иностранного языка, уметь соотносить его с родным, понимать, в чем их сходство и различия. Это невозможно без серьезного изучения грамматики и без практики двухстороннего перевода. В основе грамматико-переводного метода лежит заучивание грамматических правил, форм и словаря для того, чтобы уметь переводить тексты. Перевод главная цель данного метода. В центре изучения языков - форма, но не живая речь. Этот аспект является недостатком, на который указывают противники метода, однако серьезная языковая подготовка невозможна без применения грамматико-переводного метода. Имея грамматические знания, мы можем применять их в русской речи, поэтому они также необходимы при формировании языковой компетенции.

С другой стороны, знания грамматики и лексики чаще всего бывает недостаточными: на языке надо уметь свободно, непринужденно и, главное, смело общаться, с легкостью выходить из сложных ситуаций. И коммуникативный метод обучения иностранного языка направлен на оттачивание именно этих навыков. Он предполагает, прежде всего, развитие устной речи. По этой методике изучение языка начинают с запоминания слов и выражений, и только потом под полученные знания подводят грамматическую базу. В процессе обучения студенты осваивают устную и письменную речь, перевод иностранных текстов на слух и беглое чтение. Главная цель — научить человека разговаривать на иностранном языке легко и относительно грамотно. Применение коммуникативного подхода в обучении требует от педагога высокой квалификации в преподавании данного языка как иностранного. Роль учителя в процессе обучения очень велика: он должен обладать навыками живого языка, быть открытым для общения, располагать к беседе. Чтобы сделать занятия действительно увлекательными, ему приходится постоянно применять максимально

разнообразные виды учебной деятельности, брать на себя различные роли: учителя, организатора общения, оппонента в дискуссиях и т. д.

Классический грамматико-переводной способ обучения ориентирован на академическое изучение языка: он дает углубленное понимание грамматической структуры, устойчивый навык письменной речи (более высокую грамотность).

Грамматико-переводной метод обладает рядом достоинств:

- он действительно позволяет усваивать грамматику иностранного языка на очень высоком уровне;
- этот метод весьма хорош для людей с сильно развитым логическим мышлением, для которых естественно воспринимать русский язык именно как совокупность грамматических формул;

Однако метод имеет существенный недостаток - метод создает идеальные предпосылки для возникновения так называемого языкового барьера, поскольку человек в процессе обучения перестает выражать самого себя и начинает не говорить, а просто-напросто комбинировать слова посредством некоторых правил.

Коммуникативный метод — прикладной, он нацелен на успешное развитие способностей к устному общению, создает у человека дополнительную мотивацию к изучению языка, которая и обеспечивает заинтересованность учащегося в занятиях, а значит, их эффективность и результативность. Этот способ больше всего подходит людям, уже имеющим определенную грамматическую и лексическую базу.

Современный учебный процесс невозможен без использования информационных технологий. Действительно, традиционная структура и содержание образовательного процесса уже не удовлетворяют общественным потребностям и возможностям: глобальная компьютеризация, Интернет, телевидение и видеопродукция, в целом - изменение способов информационного обмена и видов получаемой информации, - коренным образом изменили новое поколение учащихся. Работа с компьютером формирует особый, «мозаичный» тип восприятия информации.

При выборе методов мы ориентируемся на ожидания самих обучающихся, которые положительно откликаются на использование принципа аутентичности общения (погружение в реальные жизненные ситуации).

В настоящее время изданы учебные пособия, авторы которых сознательно отказываются от адаптации текстов для иностранной аудитории. (Понимаем, что применение возможно на продвинутом этапе обучения РКИ). Однако, и на более ранних этапах такой подход, хотя и вызывает интеллектуальные затруднения, позволяет сделать толчок на новый уровень.

Таким образом, мы отходим от традиционного метода обучения (грамматического), который основан на механическом заучивании правил, и переходим к коммуникативному, включающим совокупность приемов, нацеленных на повседневное разговорное общение, использование речевых

клише и фраз, соответствующих конкретным речевым ситуациям, овладение нормами речевого этикета.

Задания строятся на имитации ситуаций из реальной жизни, способствующих активному говорению. Тематика занятий – современные проблемы, которые обсуждаются носителями языка. Таким образом, активизируются мыслительные процессы, совершенствуется культура общения и навыки социального поведения, формирование лингвострановедческих знаний. Такое обучение делает процесс эмоциональным, вызывает интерес и подталкивает к постановке вопросов, а также к поиску ответов на них.

На занятиях по развитию письменной и устной речи работаем с неадаптированным текстом. Помимо традиционных (подобрать однокоренные слова, закончить предложения, озаглавить текст и т.д.) предлагаем задания творческого характера – нарисовать содержание текста, прокомментировать свою работу, обратить внимание и прокомментировать работы своих товарищей. Как небольшую разминку используем на уроке метод фонетических ассоциаций, таким способом запоминаем слова, которые нечасто используются в учебниках по РКИ, но входят в активный словарь носителей языка – «бомонд», «сметены», «многоэтажный», «богачка», «розетки» (в зн. блюдец), «захаживал» и т.д. Такая деятельность в дозированной форме вносит элемент игры в монотонный учебный процесс, способствуя быстрому усвоению нового материала [2].

Известно, что цели обучения определяют выбор методов. Как правило, преобладающей мотивацией для иностранцев, изучающих русский язык, является конструктивное деловое общение с русскоговорящими, официальная переписка на русском языке, т.е. профессиональная деятельность. В этом аспекте инновационное обучение является эффективным решением учебных задач, которое основывается на анализе соотношения языка и речи, речи и мышления, мышления и коммуникации.

В общем, мастерство преподавателя, работающего по традиционной методике, коммуникативной или прямой, определяется умением «увязать» все аспекты и компоненты в единый эффективно работающий комплекс, где реализуется принцип, когда видимый конечный результат оказывается больше простой суммы исходных элементов. Или, проще говоря, когда количество переходит в качество.

Список литературы:

- 1 Арутюнов А.Р., Костина К.С. Коммуникативная методика русского языка как иностранного и иностранных языков (конспекты лекций). -М., 1992.
- 2 Бегенева Е.И. Русская газета к утреннему кофе: Интерактивный курс русского языка. – М.: Русский язык. Курсы, 2010. – 248 с.

Түйін

Мақалада шетелдіктерге орыс тілін үйретуде коммуникативтік әдісті қолданудың кейбір ерекшеліктері қарастырылады.

Resume

In article some features of a communicative method are considered at Russian studying as foreign.

ӘОЖ 378.02:37.016. (14.35.) 09

Чойкиева Р.С. -аға оқытушы
Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы, Қазақстан

ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК МАҚСАТТАРЫ

Бұл мақалада шетел тілін оқытудың шарттары мен коммуникативтік мақсаттары кеңінен қамтылған. Сонымен қатар оқушыларды өз бетімен жұмыс істеуге баулып, алған білімін икемділік дағдыларын жаңа жағдайларға тап болған кездерде шығармашылықпен қолдана білуге машықтандыру көзделеді. Оқушылардың алған білімін практика жүзінде қолдана білуіне көп мән берілген.

Тірек сөздер: *Коммуникативті мақсат, икемділік, машықтандыру, тіл циклы, сөйлеу этикасын, лингвистикалық білім, жоба технологиясы лингвистикалық компонент.*

Оқушылар бағдарламада белгіленген тақырыптар мен тілдік материалдар көлемінде шетел тілінде өз ойын жеткізе білуі, сөйлеуі, мәтіндердің мазмұнын сөздіксіз, ал қиын мәтіндердің мағынасын сөздіктің көмегімен оқып түсіне алуы керек.

Шетел тілін орта мектепте оқытудың шарттарын ескере отырып, оқушылардың мектепті бітіргеннен кейін де шетел тілінде сөйлеп, оқып, түсіне білу қабілетін қалыптастыруға мектеп қабырғасында мән берілуге тиіс.

Шетел тілін оқытудың коммуникативтік мақсатын жүзеге асырудың алғы шарты- оқыту барысында коммуникативтік бағдар беру. Демек, оқушыларды шетел тілінде ауызекі сөйлеуге және кітап арқылы жұмыс жұмыс жасауға баулу қажет.

Шетел тілін практикалық тұрғыда меңгеруге үйреткенде оқушыларды өз бетімен жұмыс істеуге баулып, алған білімін, икемділік дағдыларын жаңа жағдайларға тап болған кездерде шығармашылықпен қолдана білуге машықтандыру көзделеді. Осы мақсатпен анықтама әдебиеттерді пайдалана білу, мәтін мазмұнын өз бетіммен түсінуге бейімделу және одан түйгенін қысқаша етіп қағазға жазып алу, аңдатпа жазу, шағын хабарлар дайындау және өз пікірін айтып, баға бере білу сияқты әрекеттерге дағдыландырудың маңызы зор.

Жанама түрдегі (кітап арқылы) қарым-қатынас кезінде автор ойын, мәтін мазмұнын түсіну және сын көзбен қарау біліктілігін шетел тілін оқыту

барысында оның пән ретіндегі білімдік құндылығы екі бағытта көрініс табады:

- 1) оқушылардың филологиялық білімін арттыру;
- 2) олардың жалпы ой-өрісін кеңейту мақсаттары жүзеге асырылады;

Алғашқы бағыт бойынша ана тілі мен әдебиеті және орыс тілімен қатар шетел тілі оқушыларының тіл циклы пәндерінен алған білім дағдыларын жетілдіре түсуге әсер етеді. Шетел тіліндегі сөз үйрену икемділігі мен тіл құралдарын меңгеру барысында оқушылар ана тілі мен орыс тілі пәндері тәжірбиесіне, лингвистикалық біліміне сүйене отырып, осы тілдердегі білім мен дағдыларын шет тілін меңгеруде пайдаланады.

Шет тілін оқытудағы коммуникативтік бағдар, яғни, оқушының өз сөзін жоспарлай білу икемділігін, мәтін мазмұны мен шет тілін үйрету құралдарын ұштастыра отырып, сөйлеу этикасын пайдалана алуын талап етеді. Шетел тілін оқушылардың тілі оқытылатын елдің мәдени құндылықтарымен, оның тарихымен, географиясымен, әдебиетімен, ғылымымен, өнерімен танысуына мүмкіндік береді, ал бұл арқылы оны оқытудағы білімдік мақсаттардың екінші бағытын жүзеге асыру қамтамасыз етіледі. Шет тілі арқылы басқа пәндерден өтілген (ретроспективтік байланыстар), бір мезгілде игерілетін (параллель байланыстар) материалдар негізінде және алдағы уақытта өтілетін материалды қабылдауға дайындық (болашақ байланыс) барысында әр түрлі пәнаралық байланысты жүзеге асыруға мүмкіндік туғызылады.

Оқушылар басқа халықтың тұрмыс-тіршілігімен, олардың көрнекті өкілдерінің өмірінен алынған деректермен, бұл халықтар тарихының эпизодтарымен, мәдени ескерткіштерімен, көрікті жерлерімен танысады.

Оқулық, оқу кітаптары, газеттегі қарапайым мақалалар арқылы оқушылардың шетелдегі адамдардың, оның ішінде шетелдік құрдастарының өмірімен танысуы олардың жалпы білімдік ой-өрісін кеңейтеді. Шет тілдерінің оқушыларды еңбекке тәрбиелеумен пәнаралық байланысы да белгілі бір орын алады: оқушылар қарапайым, қысқа нұсқаулар сияқты материалдарды оқи алу және аудару біліктерімен қаруланады.

Қоғамдағы қазіргі жаңа құрулар, жаңа стратегиялық бағыттар, қоғамның ашықтығы, оның жедел түрде ақпараттануы және динамикалылығы білім беру талаптарын күрт өзгертті. Қазіргі кезде білім берудің негізгі мақсаты бұл белгілі бір білім, іскерліктер және дағдылардың жиынтығы емес, осы жиынтық негізінде өз бетімен ақпаратты табу, оған талдау жасау, тиімді түрде пайдалану және білім алу болып табылады.

Жоба технологиясы коммуникативтік біліктілікті дамытудың бірден-бір жолы болып табылады. Жоба-жеке ұжымдық жұмыстың бір түрі. Оқушылардың танымдық біліктерінің және практикалық біліктерінің қалыптасуына, танымдық ізденімпаздығын арттыратын оқытудың тиімді түрі жобалар. Бұл әдіс шетел педагогикасында кең тараған. Жобалар-көп уақытты қажет ететін, көлемді оқушылардың өзіндік жұмысы.

Жобаның мазмұнындағы әр кезеңдік жұмысының құрылымы нақты жоспарлануына байланысты әр түрлі жұмыстарға оқушылардың қатысуынан

өздерінің жұмыстарын орындауда олардың белсенділігі мен қызығушылығын, шығармашылығын байқауға болады.

Жобаның негізгі кезеңдері:

- 1.Жобаның тақырыбын таңдау.Ол осы кезеңге сай өзекті, нақты болуы қажет.
- 2.Жоба мақсаты негізгі міндеттерінің алдын-ала белгілеп қояды. Мақсатқа жету міндеттерін шешу талап етіледі.
- 3.Оқушылардың өз бетіндік жұмысы нәтижесінде жоба міндеттері біртіндеп орындалады.
- 4.Оқушылар бақылау күнделігі мен жұмыс дәптерін арнайды. Мұнда оқушылардың жұмысы ашық көрінеді.
- 5.Алынған нәтижелер негізінде есеп беруге, талдауға және қорытындылауға үйренулері қажет.
- 6.Жобаны қорғау.

Коммуникативтік біліктіліктерінің негізгі компоненттері:

- Лингвистикалық (грамматика,лексика) біліктілік;
- Дискурсивтік (тілдің коммуникативті қолданылуы) біліктілік;
- Прагматикалық (коммуникативті мақсатқа жету) біліктілік;
- Әлеуметтік мәдени (өзін – өзі ұстау нормаларын игеру) біліктілік;

Лингвистикалық біліктілік бұл оқушылардың тілдік білімдері, дискурсивтік біліктілік түрлі мәселелік жағдайларда іс-әрекет ету тәсілдері, прагматикалық біліктілік- тілді продуктивті іс-әркет жағдаяттарда қолдануды білдіреді.

Жоба технологиясының ерекшеліктерінің бірі – жеке тұлғаға бағытталған міндеттің болуы.Егер теориялық мәселе берілсе, онда жоба технологиясының процесі оның шешімін табу, ал практикалық мәселе берілген жағдайда оқушылардың міндеті осы мәселенің нақты шешімін тауып, нәтижелерін тәжірибеге енгізу болып табылады. Мәселені шешу оқытушының зерттеу, ізденіс әдістері мен құралдарын қамтиды. Шетел тілін оқытудың қазіргі амалы ретінде жоба технологиясы шетел тілінің коммуникативтік біліктіліктің барлық компоненттерінің жемісті дамуын, оның нәтижесі ретінде екінші тілдік тұлғаның қалыптасуын қамтамасыз етеді. Шетел тілін оқытуда аталған амалдарының негізгі идеясы негізгі күш пен назарды түрлі жаттығуларды орындаудан оқушының белгілі бір тілдік құралдарды меңгеруін талап ететін белсенді ойлау әрекетіне ауыстыру болып табылады.

Жоба технологиясы әр-түрлі коммуникативтік дағдылар мен іскерліктерді қолданудың көзі болып табылады. Бұл өз кезеңінде оқушылардың түрлі саладан алған білімдерін кеңейтіп тереңдетуге, өздері және өз өмірлері үшін маңызды болып табылатын жағдайлар туралы өз ойларымен бөлісуге мүмкіндік береді.Тіл және оқушының қажеттіліктерін байланыстыру, яғни оқушылардың мұғаліммен өз ойымен бөлісуге қажеттігі, іс-әрекеттің мақсаты мен оқушының қызығушылығы сәйкес келген жағдайы шет тілін оқытудың коммуникативтік амалының негізі болып табылады.

Қорыта айтқанда, жоба технологиясы арқылы оқушының интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани сияқты жеке қасиеттердің қалыптасуына өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие процесін тиімді пайдалануына көмектеседі.

Жоба технологиясы-оқушының коммуникативтік біліктіліктің барлық бөліктерін тиімді қалыптастыратын жаңа әдіс.

Қазақстан Республикасы Білім беру жүйесінің даму концепциясы бойынша білім беру стандарттарына сәйкес саналы, жаңарған формалар мен әдістер еліміздің оқу бағдарламаларына енгізілуде.

Шет тілдерін оқытудың алдында тұрған маңызды мәселелердің бірі- коммуникативтік біліктілікті (тілдік, сөйлеу) дамыту жолдарын анықтау, яғни білім беру жүйесіне берілетін әлеуметтік тапсырыстарды құрайтын жеке және қоғамдық қажеттіліктерді қанағаттандыру мақсатында нәтижелі іс-әрекеттерге қол жеткізу үшін, ішкі және сыртқы ресурстарды тиімді жаңғыртуға дайындық. Біліктілік- оқу мен өмір жағдаяттарын шешу кезінде білім алушылардың білімді, іскерлікті, дағдыны және қызметтің әмбебап тәсілдерін меңгеруінің нәтижесі. Еуропа Одағының материалдарында шет тілдеріне қатысты екі түрлі біліктілік айтылады.

Олар жалпы және коммуникативтік біліктілік. Лингвистика саласында «біліктілік» терминін Н.Хомски енгізген, бұл тілді біліп қана қоймай оны шынайы жағдайларда, күнделікті тәжірибелерде қолдана білу.

Коммуникативті біліктілікке лингвистикалық компонент, социологиялық компонент, прагматикалық компонент жатады. Коммуникативті біліктілік концепцияға сәйкес мынадай біліктілерден тұрады:

- Лингвистикалық біліктілік;
- Социологиялық біліктілік;
- Дискурсивті біліктілік;
- Стратегиялық біліктілік;

Лингвистикалық біліктілік коммуникативтік біліктіліктің бір компоненті болып табылады. Оның мәні тілдегі грамматикалық және синтаксистік формаларды дұрыс қарастыру.

Шет тілдерді оқытудың мақсаттарын Н.Д. Гальскова мынадай кесте арқылы көрсетеді.

Біліктілік			
Жалпы білім беру біліктіліктері			
Толеранттық		Шығармашылық	
Өзге мінез-құлықты түсіну қабілеті	Мәдениетаралық айырмашылықтар мен ерекшеліктерде	Эмоциялар	Интеллект

	көру қабілеттілігі		
Шет тілдерін іс жүзінде пайдалану	Оқуға деген құштарлық	Әлеуметтік қарым-қатынас	

Бұл кестеде шет тілдерін оқытудың мақсаттары бір-бірімен өте тығыз байланысты екендігі көрсетілген.

Оқытудың мақсаты-мәдениетаралық коммуникация қабілетін дамыту. Осы көрсетілген компоненттердің біреуін (прагматикалық немесе жалпы білім беру) дұрыс бағаламау құлдырауға әкеледі немесе міндетті түрде кері әсерін туғызып, тіл үйретушілердің мәдениетаралық қарым-қатынасын ақсатады.

Социоллингвистикалық біліктілік лингвистикалық формалар мен тілдік қатынастарды дамыту, сөйлеушінің қоғамдағы орны бойынша сөйлей білу болып табылады.

Сонымен, студентке тіл үйреткенде мақал-мәтелдер, фразеологиялық тіркестер ұлттық мәдени құндылықтарымызды танытатын тілдік бірліктерді механикалық түрде жаттатпай, олардың әрбірінің астарында жатқан ұлттық дүниетанымымызды көрсететін этномәдени мазмұнды түсіндіріп, жетік меңгертуіміз қажет. Шет тілдер мамандығы бойынша білім алып, жатқан шәкірт болашақта шекара асып, дүниежүзі мемлекеттеріне сапар шегетіні белгілі, сонда тілін үйренген елдің мәдениетін, тарихын, салт-дәстүрін т.б. жақсы білуі оған сол елдегі экономикалық, әлеуметтік т.б. маңызы бар көптеген келісімдерге қол жеткізу мүмкіндігін туғызады. Бұл бір жағынан, түрлі іскерлік кездесулерге қатысу барысында өзінің білімін көрсетіп, дұрыс пайдалана алуының жемісі болуы ықтимал. Алайда мәселенің екінші жағына назар аударсақ, мысалы неміс тілін жетік меңгерген қазақ баласы батыс еліне барғанда сол елдің тұрмысы мен мәдениетін көзбен көріп, адамдарынан баға жетпес ғибрат алады. Өзі де неміс тілін жақсы меңгергендіктен ешбір тілдік кедергіге тап болмай, кез-келген кездесуде өзін еркін сезінеді, сөйтіп бір айға немесе бір аптаға созылған, я болмаса бір күндік іс сапардан табыспен оралуы ықтимал. Алайда жер көру, ел тану сияқты бір мақсатқа қол жеткізгенімен онымен серіктес болған шетелдік әріптестері осындай кездесулерден сондай ғибрат алады ма? Олардың қазақ халқы немесе еліміз жөніндегі ұғым, түсініктері кеңейеді ме, әлде бұрынғы шеңберінде қалады ма деген мәселелер бой көтереді. Сондықтан біз дайындаған мамандар басқа мемлекеттерге барғанда сол елдің мәдени кеңістігіне сіңіп кетпей, өз отанында, оның өзіндік бет-бейнесінде көрсете білуі шарт. Міне, сонда ғана коммуникативтік тепе-теңдік принципі іске асырылып, шын мәніндегі диалогке қол жеткізуге болады.

Ғылым мен техниканың дамуы жөнінен біздің еліміз дүниежүзі бойынша өркениет көшіне лайықты түрде ілесіп келе жатыр, сондықтан материалдық-техникалық игіліктерімізбен біреуді таң қалдырамыз деу артықшылық болар еді. Түптеп келгенде, бүгінгі жаһандану заманында халқымыздың өзіндік келбетін сақтап қалатын да, оны өзгелерден

ерекшелендіретін де, тіліміз арқылы көрінетін ұлттық колорит болмақ, демек біз дайындайтын мамандар ең алдымен қазақы мәдениетті Қазақстандық мультимәдениеттің өзегі ретінде танып, меңгеруі тиіс.

Дәлел ретінде шет тілдер кафедрасында өткізіліп тұратын түрлі кездесулер, кештер, қойылымдар, концерттік бағдарламаларды айтуымызға болады. Осындай кездесулерде студенттер бағдарламаны өздері шет тілінде жүргізеді, өз ойларын, пікірлерін шет тілде айтып жеткізуге тырысады. Тек сабақта ғана емес, сабақтан тыс іс-шараларды жүргізу студенттің коммуникативтік биліктерін дамытуға үлкен әсерін тигізеді. Бұл үшін шет тілін үйренуші студент тілді үйрену барысында сол елдің мәдениетін, салт-дәстүрін, тарихын, әлеуметтік жағдайын, саяси ахуалын, т.б жөнінде барынша толық мағлұматтарды білуі тиіс. Лингвистикада бұл айтылғандар фялық білім мен энциклопедиялық білім ұғымдарына сәйкес келеді, яғни тілдік біліммен сабақтастырылуы қажет. Әңгіме өзегі ретінде өтпеген тақырыпқа қатысты белгілі бір аяда тілдесу, коммуникация мақсатына орай орайластырып, өз ойын барынша түсінікті және нақты, дәл адекватты түрде жеткізу үшін қажетті тілдік бірліктерді іріктей білу қажет.

Қорыта айтқанда, ғылымның түрлі салаларынан хабары мол маман ғана шын мәнінде коммуникативтік тұлға деңгейіне жетеді. Осымен байланысты болашақ білікті маман даярлау барысында шет тілдерін коммуникативтік лингвистика бағыттарында жүргізудің маңызы зор.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Шет тілін оқыту әдістемесі. 4(24) Жаңа типті мектеп бағдарламасы.
- 2 Шет тілін оқыту әдістемесі. 2(34). Бас редактор: Ш.Б.Бәйнеш. Жоба технологиясы - оқушылардың коммуникативтік біліктілігін дамытудың жолы.
- 3 Н.Д.Гальскова. Современная методика обучения. Москва, 2000.
- 4 Scheils J. Kommunikation im Fremdsprachenunterricht. 1994.
- 5 Шадриков В.Д. Новая модель специализированной инновационной подготовки и компетентный подход. // Высшее образование сегодня. 2004, №8
- 6 Шет тілін оқыту әдістемесі. (№6) 38, 2010. Сүлейменова О.Я., Еленова А.К., Турумбаева Р.Р., Байканова Н.Қ
- 7 Концепция развития образования РК до 2015.
- 8 Мильруд Р.П. Компетентность в изучении языка // Иностранные языки в школе. - 2004 - №7. - с 30-35.
- 9 Таханова Р. Проекттік сабақ-берері мол сабақ // Ізденіс. 2002 №4

Резюме

В данной статье рассматриваются пути осуществления коммуникативных целей в обучении иностранному языку.

Resume

In this article the ways of realization of communicative aims in teaching foreign language are considered.

Смакова Г.Ж.

Алматинский технологический университет

ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В НЕЯЗЫКОВОМ ВУЗЕ

В статье рассматриваются различные способы реализации интерактивных форм обучения в преподавании иностранного языка. Описаны интерактивные методы и приёмы, применяемые на занятиях по иностранному языку в неязыковом вузе.

Ключевые слова: интерактивные методы, преподавание иностранных языков, интерактивные технологии, неязыковой вуз.

Скажите мне - я забуду.
Покажите мне - я запомню.
Вовлеките меня - я пойму.
(Китайская пословица)

Инновационные технологии обучения, которые сегодня активно разрабатываются и используются в высшей школе, направлены, прежде всего, на развитие аналитических и творческих способностей личности. К данным технологиям предъявляются такие требования, как диалогичность, деятельностно-творческий характер, поддержка индивидуального развития студента, предоставление ему необходимого пространства для принятия самостоятельных решений, выбор содержания и способов обучения и поведения.

Одним из эффективных путей реализации данных технологий в процессе обучения, являются интерактивные методы, которые отвечают вышеперечисленным требованиям и могут быть легко внедрены в учебный процесс.

Как известно, в основе интерактивной методики лежит конструктивистская психология обучения, которая подразумевает, что

- учащийся приобретает знания и умения не только в результате восприятия готовой информации, но и через индивидуально-сконструированные знания;
- учащийся активен и самостоятелен в процессе освоения языка, он может конструировать свои знания на основе информации, которую сам находит в разных источниках и в собственном опыте;
- учащийся понимает, осознаёт то, что он изучает, а значит - лучше усваивает новую информацию;
- учащийся умеет применять новые знания в разных коммуникативных ситуациях.

Интерактивный метод (от англ. inter – «между»; act – «действие») – это метод взаимодействия, режим диалога, беседы. Он ориентирован на более широкое взаимодействие студентов не только с преподавателем, но и друг с другом и на доминирование активности учащихся в процессе обучения. Эти

методы наиболее соответствуют личностно ориентированному подходу, так как они предполагают со-обучение (коллективное, обучение в сотрудничестве), причем и обучающийся и педагог являются субъектами учебного процесса. Роль педагога трансформируется, и он выступает в роли организатора процесса обучения, лидера группы, создателя условий для инициативы учащихся.

При использовании интерактивных методов практически все студенты оказываются вовлеченными в познавательный процесс, они имеют возможность рефлексировать по поводу приобретаемых знаний. Совместная деятельность учащихся в процессе познания, освоения учебного материала означает, что каждый вносит свой индивидуальный вклад, идет обмен знаниями, идеями, способами деятельности. Происходит это в атмосфере доброжелательности и взаимной поддержки, что позволяет студентам не только получать новые знания, но и развивать свои коммуникативные умения: умение выслушивать мнение другого, взвешивать и оценивать различные точки зрения, участвовать в дискуссии, вырабатывать совместное решение. Значительны и воспитательные возможности интерактивных форм работы. Они способствуют установлению эмоциональных контактов между учащимися, приучают работать в команде, снимают нервную нагрузку студентов, помогая испытать чувство защищенности, взаимопонимания и собственной успешности. По мнению исследователей, интерактивные методы, используемые в учебном процессе, развивают мотивацию обучаемых к освоению языка, совершенствуют умения сотрудничества (межличностная коммуникация). Но главное заключается в том, что интерактивная деятельность предполагает освоение языка в диалоговом режиме, активизацию речевой деятельности учащихся, одновременное развитие всех видов речевой деятельности (говорение, чтение, слушание, письмо), а значит—развивает умение планировать своё речевое поведение и успешно участвовать в разных ситуациях общения.

В методике интерактивного обучения описано большое количество разнообразных методов и приёмов, направленных как на развитие мотивации обучаемых к освоению языка, так и совершенствование их коммуникативной и языковой компетенций. В данной статье остановимся на некоторых из них, которые используются нами на уроках английского языка в Алматинском технологическом университете.

Как известно, одной из важнейших задач в процессе освоения иностранного языка студентами неязыкового вуза является расширение словарного запаса. С этой целью могут быть использованы такие интерактивные методы и приёмы как «снежный ком», синквейн (пятистрочие), различные игры со словами.

Хорошие результаты даёт такой интерактивный приём как “snowball” («снежный ком»), применяемый нами на этапе расширения словарного запаса студентов, на уровне создания и пересказа текста, для усвоения грамматических конструкций.

«Снежный ком» Запоминаем новые слова по теме “Food and Meals”: первый студент называет продукт на английском языке и даёт его перевод, второй — повторяет сказанное и добавляет своё, третий — повторяет предложенные варианты и предлагает своё название продукта на двух языках и т.д.

- 1) Meat-мясо.
- 2) Meat-мясо, vegetables-овощи.
- 3) Meat-мясо, vegetables-овощи, fish-рыба.
- 4) Meat-мясо, vegetables-овощи, fish-рыба, bread-хлеб....

Вместе создаём текст- “What’s the weather like today?»: один студент составляет фразу, другой повторяет её и добавляет собственную и т.д. В результате получается текст.

- 1) The weather is fine.
- 2) The weather is fine. The sun is shining brightly.
- 3) The weather is fine. The sun is shining brightly. The sky is blue.
- 4) The weather is fine. The sun is shining brightly. The sky is blue. What a lovely day!

Вместе пересказываем текст: каждый студент запоминает одно предложение из текста. Первый произносит первое предложение, второй—первое и добавляет своё, третий—два предыдущих и своё и т.д.

К большим достоинствам данного приёма можно отнести:

- активное, заинтересованное участие всех студентов— слабых и сильных, активных и пассивных, робких и смелых: каждому хочется проверить и укрепить свою память, не ударить в грязь лицом;
- развитие произносительных навыков: слова и предложения нужно проговаривать правильно, чётко и громко, чтобы все участники могли повторить их и запомнить;
- высокая степень концентрации, сосредоточенности: студенты очень внимательно слушают друг друга- «ком» растёт и нужно запоминать всё больше и больше;
- как показал опыт, слова, выражения и даже предложения при такой форме активного запоминания откладываются в долговременной памяти студентов: через неделю они могут повторить не только слова, но и вспомнить тех, кто произносил, то, или иное слово.

Для расширения словарного запаса студентов можно применять самые разнообразные приёмы, многие из которых носят игровой характер. Большим «плюсом» данных приёмов является то, что они активизируют слова, относящиеся к разным темам, грамматическим категориям, стилям, что приближает данную форму к живой речи, когда мы используем естественным образом самые различные слова и выражения. Приведём примеры некоторых из них. «Сквозная буква»: нужно написать как можно больше слов, в которых определённая буква сквозная. Время—2 минуты. Форма проведения: индивидуально или в парах. Например: Apple—appear—apartment—apricot—appreciate—apologize—approach—approve. «Сквозная буква» может быть первой, последней, это может быть сочетание букв («oo»: book, look, cook, door, foot, took, poor, cool, wool, stool, smooth, tooth, goose...).

«Множество слов из букв одного слова»: составить как можно больше слов из букв одного слова. Например: breakfast-- break, fast, set, bear, ear, ask, beak, safe, tea, bark, bar, beat, sea...

Буквы можно вырезать из цветной бумаги, задание – провести в форме конкурса между командами. В конце представитель каждой команды записывает слова на доске, общие слова вычеркиваются.

На начальном этапе обучения английскому языку студентов неязыкового вуза одной из важнейших задач является формирование у них навыка построения различных видов английских предложений. Наряду с традиционными методами решения данной задачи (разнообразные упражнения, работа с текстом и т.д.), целесообразно, на наш взгляд, использовать интерактивные подходы, которые помогают учащимся преодолевать языковой и психологический барьеры. Для отработки вопросительных предложений можно использовать игры «Смешной телефон», «Не говори «да» «нет», задание «Угадай предмет», «Бинго».

«Смешной телефон» Задача: совершенствовать умение студентов формулировать вопросы, включающие в себя вопросительные слова. Участники шепчут друг другу по цепочке слова, ведущий подходит к каждому игроку и задаёт вопрос, на который он отвечает «полученным» от соседа словом. Если ответ реалистичный, сказавший его участник становится ведущим. Варианты вопросов: “What do you usually have for breakfast?”; “Who do you go for a walk with?”; “Where will you go on summer holidays?”; “What is there in your pocket?” «Не говори «да» «нет». Задача: развивать навык постановки общих и разделительных вопросов. Задание можно провести в форме шоу: в течение минуты участник должен ответить на вопросы, не используя слова «да» «нет». Так как вопросы нужно задавать быстро, чтобы «подловить» отвечающего, студенты пишут их заранее в тетради. Вопросы могут охватывать все изученные топики и времена глаголов.

Варианты вопросов: “You are a student of ATU, aren’t you?”, “Have you got a pet?”, “Are you listening to music now?”, “Did you go to the cinema yesterday?”, “Murat is the tallest student in our group, isn’t he?”.

Так как ответы не должны содержать слов “Yes” “No”, отвечающему приходится давать полные ответы: “I’m a student of ATU like all of you”, “I’m not listening to music now. As you can see, I’m answering your questions”.

При работе с текстом важно научить студентов анализировать прочитанное, выделять в нём главное и второстепенное, уметь выразить содержание текста своими словами. Выполнение этой задачи осложнено тем, что для студентов-первокурсников пересказать текст на английском языке означает просто выучить его “слово в слово”. Чтобы преодолеть этот стереотип в сознании учащихся, нужно постоянно и терпеливо учить их работать с текстом. Такие интерактивные методы, как Кластер, Зигзаг, метод «Пять по пять», составление маркировочной таблицы, метод Эдварда де Боно «Шесть шляп мышления» (The Six Thinking Hats) вырабатывают у студентов навыки активного вдумчивого чтения.

Метод Эдварда де Боно «Шесть шляп мышления» (The Six Thinking Hats) — простой и практичный способ научить студентов работать с текстом, критически анализировать проблемы, генерировать творческие идеи, организовывать мышление. Метод «Шесть шляп мышления» это метод ролевой игры. Надевая шляпу определенного цвета (буквально или мысленно), человек играет определенную роль, которая ей соответствует, смотрит на проблему с определенной точки зрения: белая шляпа — факты, что нам известно, что не известно; зеленая шляпа — творческие идеи по разрешению заданной ситуации и т.п.;

желтая шляпа — плюсы, позитивные моменты;

черная шляпа — недостатки, отрицательные моменты;

красная шляпа — личное отношение к прочитанному;

синяя шляпа — обобщение и выводы.

На занятии по английскому языку метод «шести шляп мышления» применялся при работе с текстом “Education in Kazakhstan”. Вместе со шляпой определенного цвета студенты получили вопрос ориентирующего характера:

белая шляпа — What is the system of education in Kazakhstan?

желтая шляпа — What advantages has the system of education in Kazakhstan?

черная шляпа — What disadvantages has the system of education in Kazakhstan?

зеленая шляпа — What can we change in the system of education in Kazakhstan to improve it?

красная шляпа — What is your attitude to the system of education in Kazakhstan?

синяя шляпа — What conclusion can we make up?

Метод «Пять по пять» также является эффективным при работе с текстом. Педагог выбирает текст и делит его на несколько (три-шесть) приблизительно равных по объему и законченных по смыслу частей. Группа делится на несколько подгрупп, количество которых соответствует числу смысловых частей текста. Число студентов в группах должно быть одинаковым. Педагог предлагает поработать над содержанием полученной части текста. При работе над содержанием студенты должны внимательно прочитать текст, для того чтобы как можно точнее передать его основной смысл в произвольной форме (составляется план, тезисы и т. п.). По окончании работы образуются новые группы, состоящие из студентов разных подгрупп, каждый из которых владеет одной частью текста. Обучающимся предлагается представить содержание текста в группе. По окончании работы организуется совместное обсуждение темы. На первом курсе метод «Пять по пять» использовался при работе с текстом “Traditional British Food”. Каждая группа получила свой фрагмент текста, проработала его, подготовила кластер для вторичного текста, после чего группы обменивались знаниями и совместно обсуждали тему.

В интерактивной методике описаны многие методы и приёмы, которые, по мнению лингводидактов, целесообразно использовать при обучении иностранному языку.

В данной статье мы коснулись тех из них, которые помогают студентам расширять словарный запас, формулировать разные типы вопросов, учат их работать с иноязычным текстом.

Как показывает опыт, интерактивные методы обучения в сочетании с традиционными позволяют сформировать активно-познавательную и мыслительную деятельность студентов, отрабатывать в различных формах коммуникативные компетенции учащихся, усилить мотивацию к изучению предмета и создать благоприятную атмосферу на занятии.

И что немаловажно, использование интерактивных методов в педагогическом процессе побуждает преподавателя к постоянному творчеству, совершенствованию, профессиональному росту.

Список литературы:

- 1 Новикова, Е. А. Инновации в учебном проектировании /Е. А. Новикова// Инновации в образовании. - 2007. - № 4. - С. 23-29.
- 2 Китайгородская Г.А. Интенсивное обучение иностранным языкам. Теория и практика: монография. 2-е изд. М.,2008
- 3 Five-Minute Activities. A resource book of short activities. Penny Ur, Andrew Wright. Cambridge University Press, 2004

Түйін

Мақалада шет тілдеріне үйрету барысында интерактивті оқыту әдістерін қолданудың әртүрлі жолдары қарастырылады. Тіл мамандарын дайындамайтын жоғары оқу орындарында, ағылшын тіліне оқыту кезінде пайдаланылатын әдіс-тәсілдер сипатталған.

Resume

The article deals with implementation of interactive forms of teaching foreign languages. The author describes interactive methods used in second language teaching in non-linguistic higher educational institutions.

ӘОЖ 378.02:37.016. 14.35. 09

Шынжырбаева А.Т. - магистрант

Шет тілдер және Іскерлік карьеры университеті, Алматы, Қазақстан

АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Мақалада 1-сынып оқушыларын ағылшын тілінде оқытудың тиімді жолдары қарастырылады. Ерте жастан ағылшын тілін оқыту үшін оқушылардың қызығушылығын арттыратын әдіс-тәсілдер мен жаттығулар жүйесін пайдалану жолдары.

Тірек сөздер: *Диалогты сөйлеу, жаттығулар, жаңа бағдарлама, суреттер, слайдтар, сызбалар.*

Еліміздің басқа мемлекеттермен қарым-қатынасы артып отырған шақта ағылшын тілін еркін меңгерген, келешекте білімін түрлі саладағы қарым-қатынас жағдайында пайдалана алатын адамды мектеп қабырғасынан оқытып

шығару - біздің қазіргі кездегі міндетіміз. Ағылшын тілін тереңдетіп, жан-жақты оқытуды қоғам, уақыт қажет етіп отыр. Қазақстан Республикасының тәуелсіз елге айналып, әлемдік өркениеттің даму жолына түсуі, ағылшын тілін жетік меңгеруді талап етеді. Мектебімізде биылғы жылдан бастап 1-сыныптан ағылшын тілі оқытыла бастады. Ағылшын тілін ерте жастан оқытудың мақсаты – оқушылардың ағылшын тілінде қарым-қатынас жасай алу негіздерін меңгеруі болып табылады.

Ерте жастан ағылшын тілін оқыту оқушылардың коммуникативті даму біліктілігін арттырады, оқушылардың қызығушылығын оятуға мүмкіндік береді, бірден көп тілдерде сөйлеуге мүмкіндік алады. Ал, әлемдік тіл ретінде бейресми түрде орныққан ағылшын тілін меңгеру ұлттың бәсекеге қабілеттілігін шындай түседі. Қазір ағылшын тілін білу – уақыт талабы. Шет тілін игеру жолында Л.С. Выгодский бұл жолдарды өз ана тілінде « төмен — жоғары» жол ретінде анықтады. Ал «төмен — жоғары» жолы шет тіліне тән. Шет тілін игеру жолы ана тіліндегі даму жолымен тепе-тең деп айтуға болады. Бала өз ана тілін санасыз және байқаусыз игереді, ал шет тілін саналы түрде және байқау арқылы игереді. Сондықтан ана тілінің дамуы төменнен жоғарыға қарай жүреді деп айтуға болады. Ал шет тілін игеру жоғарыдан төменге қарай жүреді.

Сонымен қатар, оқушылардың шет тілін терең ұғыну құралы мен ойды қалыптастыру, мазмұнын ұғыну оқу компонентінің міндеттері болып табылады. Тілдік құралды сезіну, оқу процесінде қандай орын алатыны және уақытша созылуымен тұжырымдалады. Сонымен қатар тілдік құралды сезіну бекітуге қайшы емес, тілдің өзіндік ақыл-ой процесінде жоспар мазмұны бақыланады. Оқушыларға ерте жастан ағылшын тілін үйрету сатысында оқушылардың танымдық қабілетінің қалыптасуына, коммуникативтік қызметінің дамуына, ағылшын тілі пәніне қызығушылығын арттыруына, ізденіс-шығармашылық жұмыс істеуге дағдыландырады. В.Риверс тауып айтқандай «Тілді оқыту жөнінде қандай да бір шешім қабылдас бұрын алдыменен тіл деген ұғымның анық ерекшелігін қарастыруымыз дұрыс болар еді». Ағылшын тілін тілін ерте жастан оқытуда жас өспірімдердің физиологиялық, психологиялық қызмет көздерінің мол екені баршамызға мәлім. Жас өспірімдердің:

- тез қабылдауы;
- еліктеуге бейімділігі;
- қиялының әртүрлілігі;
- ойлау, ауызша сөйлеу іскерлігінің дамуы;
- танымдық іс-әрекеттерінің дамуы;
- есте сақтауы;
- қызығушылық қасиетінің молдығы мен әртүрлілігі;
- жан-жақты тәрбилеуге бейімділігі;
- еліктеуіш қасиетінің басым болуы;
- іс-әрекетті ойын түріндегі тез қабылдауы.

Шетел тілін оқу пән ретіндегі ерекшелігі кез-келген жалпы тілге тән белгілі бір жүйе болғанмен, ана тілден үйренуімен қолданылуы жөнінен

көптеген ерекшеліктері жағынан дараланады. Сонымен бірге кез-келген мектеп оқулығынан сипаты жөнінен ерекшеленеді. Ағылшын тіліне ерте жастан оқытудың тілді жақсы әрі еркін меңгеруге тигізер әсері мол. Ол адамның интеллектуалдық, тәрбиелік және рухани әлеуетін жақсартады. Көпжылдық зерттеу көрсеткендей, ағылшын тіліне ерте жастан оқыту балалардың жалпы және тілдік дамуын реттейді, бастауыш мектепте тәрбиенің жалпы білімдік құндылығын көтереді, балаларды өзге ұлт мәдениетін білуге және құрметтеуге үйретеді. Шетел тілі ана тілімен қоса оқушының сөйлеу қабілетін және жалпы дамуын ғана жетілдіріп қоймайды, оны өзін қоршаған айналасындағы адамдармен қарым – қатынас мәдениетіне де үйретеді.

Оқушының шетел тілінде сөйлеу қабілетін жетілдіру мектепте берілетін білім мазмұнының негізгі мақсаты болып табылады, оқулықпен және басқа оқушылармен қарым – қатынас барысында оқушы барлық пәндерді меңгереді. Шетел тілін оқушыларға үйреткенде біз оларға басқа халықтың мәдениетіне әрі дүние жүзі мәдениетіне жол ашамыз, басқа халықтармен қарым–қатынас жасауға мүмкіндік туады. Шетел тілінің қызметі – оқушыларды өздері үйреніп жатқан тілде сөйлейтін халықпен түсіністік, ортақ көзқарас орнатуға дайындап, тәрбие, білім беріп әрі жеке басын, өмірге көзқарасын жан – жақты дамыту. Оқушылардың ағылшын тілінде ауызекі сөйлеу қабілеттерін дамыту бағытында түрлі іс-әрекет ұйымдастыруға болады.

Шет тілі пәні бойынша оқушы ереже мен ұғымдар анықтамасын тек жаттап алғаннан гөрі, оларды іс жүзінде саналы түрде қолдана алуы қажет. Түрлі тапсырмалар мен жаттығулар арқылы теориялық білімді шындауға болады. Мысалы, белгілі бір мәтін бойынша жұмыс істеу үшін мынадай жаттығулар беріледі Тапсырмалары:

1. Мәтінді қатесіз, дауыс ырғағын сақтай отырып оқу;
2. Мазмұнын түсіну;
3. Тірек – сызба сөздері арқылы баяндау;
4. Мазмұнын түсінуі бойынша сурет салып, суреттеу;

Келесі жаттығу түрі сөйлеуге үйрету. Диалогты сөйлеуде – оқушылар сұрақ – жауап, өтініш айту, нұсқау беру және тағы басқа жұмыстары ретінде қарапайым іс - әрекеттерді жасай алуы тиіс. Балалар бөлік элементтерден жаңа, тұтас жағдай құрай алуы керек. Оқушылар жалпы арнаулы сұрақтарды қоя алуы, әр – түрлі сұрақтарға жауап бере алуы, өтініш, бір нәрсемен келісетінін немесе келіспейтіндігін білдіре алуы керек. Оқушылардың сөйлеу қарқынын өсіру қажет және әр оқушы сөйлегенде екі репликадан айтуы қажет.

Қазіргі кезеңде пән мұғалімдерінің кеңінен қолданып жүрген тілдік жаттығуларының біріне «Warming up» жаттығуын кіргізуге болады. Тілдік жаттығудың мақсаты – сабаққа деген бетбұрыс туғызу. Тілдік жаттығу барысындағы мұғалімнің жылы дауысы, сұрақтардың алдын ала ойластырылып тапсырмалардың дұрыс жоспарлануы мұғалім мен оқушының арасындағы жақсы қарым – қатынас туғызып, алдағы сабақтың нәтижесін

жоғарлата түседі. 1- сынып оқушыларының сөйлеу дағдыларын қалыптастыру үшін тиімді әдістерді пайдалана отырып жаттығулар орындатудың маңызы зор екендігін байқауға болады. Оқушыларға ағылшын тілін 1-сыныптан үйрету үшін қолданылатын жаттығулар жүйесі бойынша жаттығу жұмыстарының жүйесіне қарай материалды таңдауға қойылатын талаптар туады. Жаттығуларды жүргізу үшін алынатын материалдар бірден-бірге күрделеніп отырылады. Мұндай жаттығу жұмыстарының әдісі-оқушылардың білімін пысықтап, қалыптастырып, қайрат-жігерін дамытатын әдістің түрі.

Жаттығу жұмысын жүргізу үшін оқытушы, ең әуелі, оның түрлі мақсатын айқындап алады. Содан кейін оқушыларға жаттығу жұмысының үлгісі көрсетіліп, орындау тәсілдері түсіндіріледі.

Программалап оқыту әдісі бойынша, жаттығу жұмыстары белгілі бір жүйеге құрылып, жаңаша тәсілдермен жүргізіледі. Оқытушы оқушылардың жаттығу жұмыстарын тексеріп, дер кезінде кемшіліктерін түзетіп отыруы, оқушының сауатты жазуына ықпалын тигізеді. Жаттығу түрлері арқылы оқушылардың оқу материалын қалай ұғынғаны айқындалады, яғни жаттығу әдісі оқыту ісінің теориясын практикасымен байланыстыру принципін жүзеге асырады.

Сабақтағы жаттығу жұмысы оқушылардың қандай тілдік материалмен жұмыс жасауына қарай фонетикалық, лексикалық, морфологиялық, синтаксистік, т.б. болып бөлінеді.

Шәкірттердің алған білімдерін бекіту мақсатында жүргізілетін жаттығуларды орындауда мынадай талаптар қойылады:

1. Белгілі бір жаттығуды орындау үшін оқушылардың сол жаттығуларды орындай алатындай білімі болуы шарт.
 2. Жаттығу оқушының тілге қызығуын, ынтасын арттыруы тиіс.
 3. Жаттығу кездейсоқ болмай, белгілі бір жүйемен келуі керек.
 4. Өз бетінше жұмыс істеуге дағдыландыру қажет.
 5. Шығармашылықты талап ететін жаттығулар көбірек болуы керек.
- Жаттығуды іріктеу барысында шамамен мынандай талаптар қамтылуы тиіс: 1) жаттығудың өтілген тақырыпты пысықтауға, бекітуге бағытталуы; 2) жаттығудың талаптарының түрлі болуы оқушылардың бойында түрлі дағдыларды қалыптастыратыны ескерілуі керек.

Бұл талап-тілектердің орындалуы, орындалмауы мұғалімнің қабілетіне және оқулықтағы жаттығулар сапасына да байланысты. Сыныптағы жаттығулар көбіне бірге талданады, түсініксіз болса, мұғалім тарапынан бағыт-бағдар беріледі. Қандай қиын жаттығуды да табандылықпен орындауға мүмкіндік бар. Жаңа тапсырмаға байланысты жаттығулардың біразы сыныпта орындалып барып, осыған ұқсас жаттығулар үйге беріледі.

Үйге берілетін жаттығулар мазмұн мен сипаты жағынан оқушыға таныс, орындалуы аса қиындық келтірмейтін, жалықтырмайтын, тым ұзақ емес, әрі тәсіліне қарай аралас тұрғыда болғаны жөн.

Мұғалімнің оқулық жаттығуларымен шектеліп қоймай, шығармашылық бағыттағы тапсырмаларды өз тарапынан беруі тәжірибеде кездеседі. Ол көбінесе, қатыстырып сөйлем жаз... көркем шығармадан теріп

жаз, сұрақтарға жауап бер, жанұя мүшелерінен сұхбат ал, мәтін ішінен керекті сөзді тап, талда деген сияқты сипатта болады. Қосымша берілетін бұл іспеттес жаттығулардың басы артық деп айту қиын.

Құрастыру, салыстыру, талдау, табу, топтау, дәлелдеу, қорытынды шығара білу дағдыларын қалыптастыратын жаттығулардың әр сабақта жүргізілуі мұғалімнің шеберлік қабілетіне, табандылығына байланысты. Мұның бәрі мұғалім үшін жаңалық емес, қайта «Нені үйреттім?», «Қандай дағды мен іскерлік қалыптастырдым?», «Жаттығудың орны мен қызметі қаншалықты?» деген, сұрақтарға байланысты пікірді ортаға салады.

Әрбір ұстаз оқушыларға керекті дағдыларды қалыптастыратын немесе қалыптасқан дағдыны тілдің басқа да ұқсас құбылыстарында қолдана алатын жаттығу әдістерін білгені жөн. Жаттығу арқылы балалардың алған білімдері нығайтылып, нақтыланып қана қоймайды, сонымен қатар өз беттерінше жұмыс жасауға, ойлау қабілетін дамытуға дағдыланады. Оқушылар жаттығу кезеңінде үздіксіз талдау, жинақтау, бір тұлғаны екінші тұлғамен салыстыру, абстракциялау, жалпылау жұмыстарын жүргізеді.

Соңғы жылдары шыққан оқулықтардағы жаттығуларды саралап көрсек, жоғарыдағы қарастырылған мәселелер, талаптар қаншалықты ескерілгенін байқауға болады.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беру тұжырымдамасы// Қазақстан жоғары мектебі. – 2004. - №1
- 2 Н.Ә. Назарбаев. Қазақстан халқына Елбасының жолдауы. «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» - 2007. - 28 – ақпан
- 3 Қазақстан мектептерінде ағылшын тілін үйрету журналы. – Алматы: 2011ж.
- 4 Мектептегі шет тілі, 2010 ж. №2 Шатилов С.Ф. «Методика обучения английскому языку в средней школе» М., 1977ж.
- 5 Гальскова Н.Д. «Современная методика преподавания иностранных языков»; М., 2000г.
- 6 Мильруд Р.П. «Методика преподавания английского языка»; М., 2005г.
- 7 Филатова В.Н. «Некоторые аспекты раннего обучения иностранным языкам».
- 8 Иностранные языки в школе, 1998ж. №3
- 9 Р.Ф. Исаева. Проблемы обучения детей-казахов иностранному языку в раннем возрасте. 1968, 8с.

Резюме

В статье рассматриваются оптимальные пути обучение английскому языку учеников 1 класса. Варианты использования систем методик и упражнений возрастающий интерес учеников для обучения английского языка с ранних лет

Resume

The article discusses how best to study English Grade 1 pupils. Options systems use techniques and exercises for increasing the interest of pupils learning English at an early age Keywords: Dialogue, exercise, a new program, an interactive program resunki, slides and drawings.

Байшымырова А.У. - магистрант
Орталық Азия Университеті, Алматы, Қазақстан

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА РӨЛДІК ОЙЫНДАРДЫҢ ҚОЛДАНЫЛУЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан–2050» Қазақстан халқына арналған жолдауында «Біздің жас мемлекетіміз өсіп, жетіліп, кемелденеді, біздің балаларымыз бен немерелеріміз онымен бірге ер жетеді. Бүкіл дүниежүзілік білім беру кеңістігіне кіру мақсатында қазіргі кезде Қазақстанда білімнің жаңа жүйесі құрылуда.

Тірек сөздер: тәрбие процесі, жастардың шығармашылық әлеуметі, ағылшын тілі пәні, оқушылар, мұғалім, әдіскерлер, бақыланатын рөлдік ойын.

Бұл процесс педагогика теориясы мен оқу – тәрбие процесіне нақты өзгерістер енгізумен қатар, елімізде болып жатқан түрлі бағыттағы білім беру қызметіне жаңаша қарауды, қол жеткен табыстарды сын көзбен бағалай отырып саралауды, жастардың шығармашылық әлеуметін дамытудың, мұғалім іс-әрекетін жаңаша тұрғыда ұйымдастыруды талап етеді»[1], деп атап көрсеткен болатын. Қазіргі заманның оқушысының дүниетанымы кең, жан-жақты жетілген, өмірлік белсенді ұстанымы бар азамат болуы тиіс. Сондықтан оқушылардың шығармашылық ойлау қабілеті мен белсенді ой еңбегін дамытуды ұйымдастыру үшін оқу процесінде жаңа құралдар мен әдістерді енгізу қажет.

Соның ішінде, ағылшын тілі пәні сабағында оқушылардың тілді дұрыс меңгеруі үшін әртүрлі рөлдік ойындарды қолдануға болады. Осы рөлдік ойындарды қолданудың басты мақсаты – оқушылардың ой-өрісін кеңейту, өзіндік пікірін қорғауға, сөйлеу тілінің дамуына және де сөздік қорын дамытуға ықпал ету болып табылады. Шетел тілінде сөйлеуді, қарым-қатынас жасауды үйретуді мақсат еткен әрбір мұғалім өз сабақтарында жаттығулардың бірі ретінде осы рөлдік ойындарды қолданған тиімді деп санаймын.

Оқушылар арасындағы қарым-қатынас ешқандай мотивсіз, яғни қызығушылықсыз болуы мүмкін емес. Дегенмен, сабақ барысында оқушылардың қызығушылығын оятуда оңай болып табылмайды. Сондықтан біз оқу процесінде оқушылар өздігінен сөйлейтіндей жағдай тудыруымыз керек. Осы мақсатта рөлдік ойындарды қолдану – ағылшын тілін меңгертудегі тиімді жолдарының бірі деп санаймын.

Ағылшын тілін оқытудың қазіргі әдістемесінің өзекті мәселелерінің бірі - әртүрлі жастағы балаларды ойын көмегімен оқыту болып табылады. Бұл мәселелердің өзектілігі тұтастай бірқатар факторлардан туындаған.

Біріншіден, оқу процесін біріздендіру, оқушылардың материалға қызығушылығын арттыру жолдарын іздеу және бүкіл сабақ барысында олардың қызметін белсенді ету міндетін алға қою.

Екіншіден, ағылшын тілін оқытудың ең маңызды мәселелерінің бірі тілдің коммуникативті қызметін ашуға жағдай жасайтын және шет ел тілін зерттеуге деген мотивацияны көтеретін нақты оқыту шарттарына оқыту процесін жақындатуға мүмкіндік беретін ауызша сөйлеуді оқыту болып табылады. Әдіскерлер ойын әрекетінің оқыту құралы ретіндегі келесі белгілерін атап көрсетеді: ынталы болу, жеке тұлғалық терең әрекет, ұжымда және ұжым арқылы оқыту және тәрбиелеу, психикалық қызметтер мен қабілеттерді дамыту, қызықтырып үйрету. Ойын үйретеді, өзгертеді, тәрбиелейді [2, 37-40б.].

Сонымен қатар, оқу ретіндегі ойын тиімділігі мынадай бірқатар талаптарды сақтауға байланысты, яғни олар: оқушылар әрекет ететін қиялдағы жағдайдың, жоспардың болуы және балалардың ойын нәтижесін, ойын ережесін міндетті түрде түсінуі. Ойын бұл тек ұжымдық көңіл көтеру емес, бұл оқытудың барлық міндеттеріне қол жеткізудің негізгі тәсілі, сондықтан ол қандай дағды және икемділікті талап ететіндігін, баланың нені жасай біледі және ойын барысында неге үйренгендігін білу қажет. Ойын оқушылардың ойлау қабілетін күшейту қажеттілігін алдына қоюы керек [3,56-58].

Рөлдік ойын басқа тілде қарым-қатынас жасау, сөйлесу саласын кеңейтуге, білім алушылар пікір айтуда мазмұнды жағына назар аударуға мүмкіндік беретін тиісті дағдыларды дамыту және машықтандыру жаттығуларындағы тіл материалдарын алдын-ала меңгеруді болжайды. Сабақта жиі қолданылатын рөлдік ойындардың түрін төмендегі кестеден көруге болады.

1-кесте Рөлдік ойын түрлері

Рөлдік ойын түрлері	Рөлдік ойын қасиеттері
1.Бақыланатын	Оқушылар қажетті сөздерді алады
2.Белгіленген деңгейде бақыланатын	Оқушылар сюжеттің жалпы сипатын және өз рөлдерінің сипатын алады
3.Еркін	Оқушылар қарым-қатынас жағдайын алады
4.Эпизодтық	Жекелеген эпизод ойналады
5.Ұзақ	Ұзақ уақыт кезеңінде эпизодтар сериясы ойналады (мысалы, сынып өмірінен)

Бақыланатын рөлдік ойын әлдеқайда қарапайым түр болып табылады және диалог немесе мәтін негізінде құрылуы мүмкін. Бірінші жағдайда оқушылар базалық диалогпен танысады және оны өңдейді. Содан кейін олар мұғаліммен бірге диалог мазмұнын талқылайды, сөйлеу эпизоды нормаларын және қажетті лексиканы өңдейді.

Белгіленген шекте бақыланатын рөлдік ойын әлдеқайда күрделі болып табылады, онда қатысушылар сюжеттің жалпы сипатын және өз рөлдерінің сипаттамасын алады. Мәселе мынаған негізделеді: рөлдік мінез-құлық ерекшеліктері тек орындаушыға ғана белгілі болады. Қалған қатысушылар олардың әріптесі қандай мінез-құлық көрсететіндігін табу маңызды және өзінің жауабы туралы тиісті шешім қабылдауы тиіс.

Еркін рөлдік ойынды жүргізген кезде оқушылардың өздері қандай лексиканы пайдаланғаны дұрыс, әрекет қалай дамуы тиіс екендігін шешу тиіс, мұғалім рөлдік ойынның тақырыбын ғана атайды, ал содан кейін оқушылардан осы тақырыптың әртүрлі аспектілерін қозғайтын әртүрлі жағдайларды құрастыруды сұрайды [4, 34-38б.].

Ойын өз өзіне сенімсіз, ұялшақ балаларға сөйлеу арқылы сенімсіздік кедергісін жоюға көмектеседі. Ойын арқылы оқушылар әңгімені бастау, оған ілесу, қолдау, әңгімелесушінің сөзін бөлу, оның ойымен келісу немесе келіспеу, сұрақтар қою сияқты қарым-қатынас элементтерін меңгереді. Рөлдік ойын шет тілінің әлеуметтік қолдануына сезімтал болуды үйретеді. Жаксы әңгімелесуші көбіне тілдік құрылымдарды дұрыс қолданатын адам емес, серіктестердің түскен жағдайын талдап, түсіне алатын және бар мәліметтерді ескере отырып, әрекеттесу үшін ең қолайлы лингвистикалық тәсілдерді қолдана алатын адам болып табылады.

Жалпы ойын оқушылардың танымдық мүддесінің қалыптасуына жағымды әсер етіп, шетел тілін жаксы игеруіне әсерін тигізеді. Және олар оқушының бойындағы дербестік, талапшылдық сияқты қасиеттерді дамытып, ұжымшылдық сезімін тәрбиелейді. Рөлдік ойындарды бастапқы кезеңде де, ілгерімді кезеңде де қолдануға болады. Онда вербельды және вербальды емес әдістер арқылы жасалған жағдаяттар қолданылады (Мысалы: **суреттер, графика, монологтік немесе диалогтік мәтіндер** т.б.). Жағдаят әрекет ету шартын бағыттап, сипаттайды және шешілетін мәселені көрсетеді. Берілген проблемалар қарапайым немесе күрделі болуы мүмкін, сондықтан әңгімелесушілердің коммуникативтік қарым-қатынасы да тілдік формаларды қолдануына байланысты қарапайым немесе күрделі болып келеді.

Қорыта келгенде, қазіргі заманда оқушыларды оқу құралдарымен, басқа да құрал-жабдықтармен, техникамен, аппараттармен таңғалдыра алмайсың. Алайда, балаларды мұғалімдердің көптен бері қолданып жүрген ойын әдісі әрқашан қызықтырады. Ағылшын тілі сабақтарында ойын түрлерін пайдалану, өте тиімді деп санаймын. Сабақтағы ойынның орны, оған бөлінетін уақыт мөлшері оқушының білімінің деңгейімен, оқу материалының жеңіл не қиындығымен, сабақтың мақсаты мен мүмкіндіктеріне байланысты. Оқушылардың белсенділігі ойын арқылы артады, мұғалім мен оқушының, оқушы мен оқушының арасындағы психологиялық кедергілер жойылады. Яғни, ойында бәрі тең, нәтижесінде ұялшақ, жасқаншақ оқушылар оның барысында белсенді серік болуға мүмкіндік алады.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Қазақстан-2050 Стратегиясы;
- 2 Макапова Г.К. «Роль ролевых игр в обучении иностранному языку»//Қазақстан мектептеріндегі шет тілі 6/2006.- 37-40 б.
- 3 Мартыненко Л. С. Ролевые и деловые игры на уроках английского языка.–М., 1997 .- 56-58 б.
- 4 Жилкина Д.Н. «Ролевые игры на уроках английского языка»//Иностранные языки в школе №1/2010.- 34-38

Резюме

В данной статье рассматриваются, ролевые игры и их применение на уроках английского языка. Ролевая игра – один из эффективных методов обучения иностранному языку. Использование ролевых игр на разных этапах обучения английскому языку повышает мотивацию к изучению языка, так как делает процесс обучения более творческим и интересным. Игра дает возможность робким, неуверенным в себе учащимся говорить и тем самым преодолевать барьер неуверенности.

Resume

In this article discusses the use of role-playing game - one of the most effective methods of teaching a foreign language. Using role-playing games at different stages of English language training increases the motivation to learn the language, as it makes the learning process more creative and interesting. The game allows you the opportunity for students to speak and thus to overcome the barrier of uncertainty.

УДК 377.5.02:37.016. 14.33. 09

Nurtajewa N.Sh. - Dozentin
KazNPU names Abai, Kazakhstan, Almaty

EIN VERLAESSLICHER KOMPASS FUER ERFOLGREICHE WEGE IM FREMDSPRACHENLERNEN

Der Artikel beschaeftigt sich mit dem System der einheitlichen Zielbeschreibung fuer das Fremdsprachenlernen „Gemeinsame Europaeische Referenzrahmen“ (kurz: GER) des Europaeischen Ministerrates und den Ergebnissen der modernen Lernforschung.

Das System GER dient zur Orientierung der Lehrer und Lerner in allen europaeischen Ländern. Es bietet erstmals eine klare Beschreibung des Ziels des Fremdsprachenlernens, und zwar fuer alle Fremdsprachen. . Das System der Sprache (Wortschatz, Grammatik) ist dem Benutzerziel („Ich moechte etwas mitteilen, ich moechte etwas wissen“) untergeordnet, es dient dem Ziel der Kommunikation, darf es aber nicht ersetzen. Die beim Fremdsprachenlernen erworbenen Faehigkeiten (bzw. die zu erwerbenden Faehigkeit) sind in einem klaren System vereinheitlicht, standardisiert worden.

Man weiss inzwischen: Das Sprachlernen findet primaer durch das Benutzen statt. Nur das, was der Lerner selber aktiv macht, sichert ein gutes, dauerhaftes Lernergebnis!

Schluesselwoerter: *Lehr-und Erziehungsprozess, Bildungsräume, Gemeinsamer Europaeischer Referenzrahmen fuer Sprachen (GER), Zielkompetenze, verschiedene Niveaustufen.*

Zurzeit setzt die Globalisierung in allen Ländern die wichtigen Impulse für die Prozesse der Internationalisierung und Integration. Das Bildungssystem Kasachstans reagiert rechtzeitig auf diese Herausforderungen. Sein Gesamtziel ist Strukturen, Inhalte, Technologie des Lehr- und Erziehungsprozesses im Bildungsbereich zu harmonisieren, um konkurrenzfähige Spezialisten auf einem Qualifikationsniveau auszubilden.

In einer Zeit von so raschen Veränderungen gerade auch in der Bildung, wie wir sie heute erleben, spielt der wissenschaftliche und praktische Austausch eine grosse Rolle. Bildungsräume wachsen zusammen, der Austausch von Wissenschaftlern, Experten und Nachwuchswissenschaftlern wird immer wichtiger. In diesem Zusammenhang misst Kasachstan der Durchsetzung der Verbesserung im eigenen Bildungssystem eine wichtige Bedeutung ein [1]. Am 10 März 2010 ist Kasachstan als 47. Mitglied den „Bologna“ – Ländern beigetreten. Die Republik Kasachstan hat hierbei schon große Fortschritte gemacht und räumt dem intensiven Fremdsprachenunterricht eine größere Bedeutung als früher ein. Im Jahre 2012 ist Kasachstan der „Konvention für einen gemeinsamen Europäischen Referenzrahmen für Sprachen“ beigetreten. Die Konvention führte zu wichtigen Veränderungen im Bildungswesen der Republik Kasachstan [2]. Ein Kernpunkt ist das zwölfte Schuljahr. Das bedeutet eine grundlegende Umgestaltung der Bildungspläne für die Schulen. Das bedeutet auch eine bedeutsame Veränderung der Bildungspläne für die Universitäten. Es bedeutet, dass höhere Bildungsstandards als Ergebnis der Arbeit verlangt werden, sowohl in der Schule als auch in der Hochschule.

In Europa mit seinen 50 und mehr verschiedenen Sprachen hat man aus der Schwäche des traditionellen Fremdsprachenunterrichts grundlegende Konsequenzen gezogen. Diese Konsequenzen sehen knapp zusammengefasst so aus:

- Die Ergebnisse der modernen Lernforschung wurden berücksichtigt: Man weiss inzwischen: Das Sprachlernen findet primär durch das Benutzen statt. Nur das, was der Lerner selber aktiv macht, sichert ein gutes, dauerhaftes Lernergebnis!
- Das globale Lernziel wurde neu definiert: Fremdsprachenlernen findet primär für das Benutzen, für die Kommunikation, also handlungsorientiert statt. Das System der Sprache (Wortschatz, Grammatik) ist dem Benutzerziel („*Ich möchte etwas mitteilen, ich möchte etwas wissen*“) untergeordnet, es dient dem Ziel der Kommunikation, darf es aber nicht ersetzen.
- Die beim Fremdsprachenlernen erworbenen Fähigkeiten (bzw. die zu erwerbenden Fähigkeiten) sind in einem klaren System vereinheitlicht, standardisiert worden. Dieses System dient zur Orientierung der Lehrer und Lerner in allen europäischen Ländern. Es bietet erstmals eine klare Beschreibung der Ziele des Fremdsprachenlernens, und zwar für alle Fremdsprachen. Dieses System der einheitlichen Zielbeschreibung für das Fremdsprachenlernen ist der so genannte **Gemeinsame Europäische Referenzrahmen** (kurz: **GER**) des Europäischen Ministerrates (im Jahr 2001 festgelegt). Er gliedert für alle europäischen Sprachen das Fremdsprachenlernen in sechs verschiedene

Niveaustufen: von den Anfängerstufen **A1, A2** ueber die Fortgeschrittenenstufen **B1 und B2** bis hin zu den Expertenstufen **C1, C2**.

Doch damit nicht genug: Fuer alle Sprachen formuliert der *GER* einen einheitlicher Katalog der Zielkompetenzen. Der Vorteil hiervon ist, dass Lerner wie auch Lehrer sich sehr viel klarer als zuvor orientieren koennen, auf welcher Stufe der Lerner steht, auf welcher Niveaustufe der Fremdsprachenunterricht stattfinden muss und welches Ziel der Unterricht eigentlich hat. Am Ende steht dann fuer alle am Lernprozess Beteiligten die Moeglichkeit, klar definierte Tests einzusetzen, um zu ueberpruefen, wie weit das angestrebte Lernziel tatsaechlich erreicht worden ist.

Der *GER* beschreibt zu diesen Zwecken in einer Vielzahl vom tabellarischen Uebersichten eine differenzierte Beschreibung der Faehigkeiten, die ein Fremdsprachenlerner lernen und anwenden soll. Es wird nicht wie so oft in der Vergangenheit nur gefragt: „*Was soll er wissen?*“, sondern: „*Was kann er?*“ Es wird also vom Ende her, vom Ziel her gefragt, und vom Zweck her („*Kann er ...?*“). Und diese Ziele und Zwecke sind detailliert beschrieben.

Hier Beispiele der *Kann-Beschreibungen* aus dem GER:

- Globalskala der Sprachfaehigkeiten,
 - Faehigkeiten beim Lese- und Hoerverstehen, beim Sprechen, beim Schreiben,
- Ich gebe nun als ein Beispiel die genaueren Kann-Beschreibungen, die beim **Benutzen des Fremdsprachbereichs** Sprechen eine Rolle spielen:

Es sind diese Kompetenzen:

- zusammenhaengendes monologisches Sprechen: Erfahrungen beschreiben,
- zusammenhaengendes monologisches Sprechen: Argumentieren,
- oeffentliche Ankuendigungen / Durchsagen machen,
- vor Publikum sprechen.

Hierzu gehoeren dann eine Reihe von Einzelkompetenzen, z.B.

- allgemeine Wissenskompetenzen (Sachkenntnisse, Weltwissen, soziokulturelles und interkulturelles Wissen),
- soziale Fertigkeiten und persoenliche Kompetenzen (Einstellung, Motivation, Ueberzeugung),
- kommunikative Kompetenzen (z. B. lexikalische, grammatische, phonetische, pragmatische und zielorientierte funktionale Kompetenzen),

Dazu kommen dann noch detaillierte Beschreibungen der erforderlichen Strategien, die auch bei der muendlichen Sprachverwendung einzusetzen sind: also erstens Produktionsstrategien, z.B.:

- *Planen (Wie will ich etwas sagen, wie soll es auf die Zuhorer wirken?),*
- *Kompensieren (Wie ersetze ich geschickt und passend nicht verfuegbaren Wortschatz?),*
- *Kontrolle und Reparaturen (Wie setze ich neu an, formuliere um usw.?),*

Weiterhin: Interaktions-, Diskurs- und Kooperationsstrategien, z.B.:

- muendliche Interaktion allgemein,
- *Sprecherwechsel (Wie kann ich im Gespraech das Wort ergreifen oder behalten?),*

- Kooperieren (Wie kann ich meinen Beitrag mit dem des Gesprächspartners verknüpfen?),
- um Klärung bitten,
- muttersprachliche Gesprächspartner verstehen,
- Konversation,
- informelle Diskussion (z.B. unter Freunden),
- formelle Diskussionen und Besprechungen,
- zielorientierte Kooperation,
- Transaktionen, Dienstleistungs- und Kundengespräche,
- Informationsaustausch,
- Interviewgespräche.

Der GER ist also ein System, das das Lernen und Lehren von Fremdsprachen und das Beurteilen *von Sprachkompetenzen nach gemeinsamen Kriterien beschreibt und es vergleichbar macht. Es ist ein mittlerweile in ganz Europa anerkannter Bezugsrahmen zur Beschreibung von Sprachkompetenzen. Damit wird das GER auch zu einer wichtigen Grundlage für genau jene Schritte, die eine grosse Bedeutung für den heute notwendigen Fremdsprachenunterricht haben: Der GER ist die klare, standardisierte moderne Basis*

- für die Modernisierung der Lehrpläne,
- für die Konzeption, die Erstellung und den Einsatz neuer, moderner Lehrwerke,
- für einen modernen, lerner- und zielorientierten Fremdsprachenunterricht,
- für aussagekräftige Sprachprüfungen.

Das Erlernen von Fremdsprachen hat also grundsätzlich etwas zu tun mit der politischen, sozialen, ökonomischen und kulturellen Verantwortung des Staates und seiner Bildungsadministration für die Gesellschaft und für ihre Bürger. Dieses Wissen ist in der Republik Kasachstan zu einer Selbstverständlichkeit geworden. Die Republik Kasachstan ist für seinen politischen und ökonomischen Erfolg in der Zukunft darauf angewiesen, dass möglichst viele seiner Bürger auf möglichst hohem Niveau sich auch in Fremdsprachen verständigen können. Heute genügt es nicht mehr, wenn jemand nur Englisch kann. Die grossen internationalen Wirtschaftsunternehmen und die politischen Organisationen erwarten von ihren Mitarbeitern, dass sie mehrere moderne Fremdsprachen beherrschen: Englisch plus Deutsch zum Beispiel oder Englisch plus Chinesisch. Mehrsprachigkeit ist das Zauberwort der jetzigen Epoche!

Echte, nämlich vertiefte Sprachkompetenz ist heute notwendig! Motivierung im Unterricht heisst Weckung und Berücksichtigung von Lern- und Leistungsbedürfnissen der Lernenden [3].

Zur Zeit geht es um die notwendigen methodischen Konsequenzen, die dafür sorgen, dass der Fremdsprachenunterricht wirklich modern und erfolgreich wird.

Aus der Lernpsychologie wissen wir, wie unser Gedächtnis, unser Können und unsere Sprachfähigkeiten entstehen: Wir behalten nämlich 10% von dem, was wir nur lesen, 20% von dem, was wir nur hören, und 30% von dem, was wir sehen. Wir behalten jedoch schon 50% von dem, was wir hören und sehen. Wir behalten

aber viel mehr, nämlich 70% von dem, was wir selber sprechen; und wir behalten sogar 90% von dem, was wir selber aktiv in einer Situation tun! Was sagen uns diese Zahlen? Sie beweisen, dass wirklich erfolgreiches Lernen aktives, angewandtes Lernen bedeutet. Vielen von uns mag das aus eigener Erfahrung bekannt sein: Denken wir nur daran, wie wir, die Fremdsprachenlehrer, damals selbst die Fremdsprache gelernt haben: Es war mühsam, dem Lehrer zuzuhören, und es hat oft nur wenig bewirkt. Wirklich gelernt haben wir aber immer dann, wenn wir selbst zum handelnden Subjekt wurden, selbst Aufgaben zu lösen hatten, gedanklich und sprachlich also aktiv werden mussten!

Was heißt das für den modernen Fremdsprachenunterricht? Aus dieser Feststellung ergeben sich konkrete methodische Konsequenzen für den Fremdsprachenunterricht. Wir benennen diese methodischen Konsequenzen im Folgenden in 15 einzelnen Thesen und geben Antworten auf die Frage: Wie müssen wir grundsätzlich unterrichten?

1. Aktive Studenten lernen besser. Es ist nachgewiesen, dass der Erfolg des Lernens bis zu 9-mal höher ist, wenn die Studenten aktiv sind.
2. Aktiver Unterricht heißt: Nicht der Lehrer soll im Unterricht dominierend aktiv sein, sondern der Student. Die Arbeit des Lehrers ist viel besser, wenn er nicht im Mittelpunkt steht. Der Lehrer leistet tatsächlich mehr, wenn er weniger macht und die Studenten mehr machen lässt.
3. Die Studenten stehen im aktiven Unterricht im Mittelpunkt, sie werden direkt angesprochen und aufgefordert, etwas zu tun (nur Zuhören ist keine Tätigkeit!).
4. Nicht die Themen und Texte alleine geben eine Motivation. Motivation kommt vor allem auch aus den Aufgaben. Auch die Studenten sollten Aufgaben und Übungen vorschlagen. Das heißt: Sie sollten lernen nachzudenken, um welche Probleme es hier geht. Viel wichtiger als die gestellten Fragen zu beantworten ist es zu lernen, die richtigen Fragen zu stellen!
5. Aktiver Unterricht, das Verstehen und das Anwenden beachtet das vorhandene Vorwissen der Studenten. Unterricht ist ein Prozess und sucht immer die Vertiefung und die Anwendung des schon Vorhandenen.
6. Aktiver Unterricht benutzt alle Fähigkeiten der Studenten, er ist kreativ. Er ist nicht kopfgesteuert, sondern er ist ein "Lernen mit Kopf, mit Herz und mit Hand".
7. Wissen lernen, auswendig lernen, wiederholen und üben ist wichtig. Aber mindestens genauso wichtig ist das entdeckende Lernen. Erst die Hintergründe, Zusammenhänge, Konsequenzen machen den Lernprozess interessant und fordern die Aktivität des Studenten.
8. Stück für Stück müssen die Studenten lernen, dass wir Lehrer sie als "Lernpartner" ernst nehmen. Wir fordern von ihnen und wir fordern, dass sie Verantwortung übernehmen und mit planen.
9. Im aktiven Unterricht öffnet sich das Auditorium. Wichtig ist vor allem auch, was draußen los ist! Aktive Studenten erhalten die Gelegenheit, auch die außerschulische Umwelt zum Gegenstand ihres Lernens zu machen. Die Begegnung mit der Wirklichkeit gehört notwendig auch zum Fremdsprachenunterricht [4].

10. An der Universitaet und auch außerhalb der Universitaet lernt man nie in einer einzigen Form, sondern in verschiedenen Lernformen. Lernen kann in Einzelarbeit geschehen, aber genau so oder besser auch in Partnerarbeit oder in kleinen Gruppen.

11. Der Weg ist das Ziel! Der Lernprozess selbst, die Fragen, die Schwierigkeiten, die Lösungsversuche sind genau so wichtig wie das Endprodukt, wie die Lösung.

12. Die Studenten brauchen die Benutzung der modernen Medien. Sie müssen Informationen suchen, untersuchen, beurteilen, auswählen, benutzen können. Sie müssen üben, selber das Sinnvolle vom Sinnlosen, das Richtige vom Falschen unterscheiden zu können.

13. Kommunikative Aufgaben sind ein notwendiger Bestandteil des Unterrichts! Kommunikation ist nicht nur Lerneraktivität, sondern auch Adressaten orientierte Lernaktivität.

14. Spiele und spielendes Lernen sind Teil der Lernarbeit. Der spielerische Umgang mit Problemen gehört zum aktiven Unterricht. Er erleichtert das Lernen, er schafft Motivation und fordert die Lernbereitschaft.

15. Studierenden lernen nicht für den Lehrer, sondern für das Leben. Zum aktiven Lernen gehört also auch die Präsentation des Gelernten. Präsentation ist Anwendung des Gelernten! Bei der Präsentation muss auf die Adressaten geachtet werden, aber auch auf die Inhalte und auf die geeignete Form.

Ein wichtiger Vorteil ist der *GER* beim Einsatz von Lehrbuechern. Kaum jemand wusste frueher genau, welches der vielen Dutzend unterschiedlicher Lehrbuecher eigentlich fuer welche Stufe des Fremdsprachenlernens am besten geeignet ist. Da gibt es jetzt viel mehr Klarheit: Jedes neue erscheinende Lehrbuch ist ganz klar einer der 6 Stufen des *GER* zugeordnet. Und wenn Sie fortgeschrittene Anfaenger unterrichten, koennen Sie sich nun orientieren an dem klar gekennzeichneten Angebot an A2- oder eben, wenn die Lerner wirklich gut genug sind, B1-Buechern.

Der weitere Vorteil liegt beim Unterricht. Der *GER* gibt Ihnen die Moeglichkeit, Ihren Unterricht weiter zu modernisieren, indem Sie sich oeffter mal die Kann-Aussagen zu den Faehigkeiten-Niveaus des *GER* ansehen und diese Kann-Aussagen im Unterricht umzusetzen und zu erreichen versuchen. Ihr Unterricht wird dann wohl Lerner-aktiver und handlungsorientierter. Ihre Schueler werden mehr Spass am Unterricht und auch eine klarere Orientierung haben wo genau sie auf ihrem Weg des Fremdsprachenlernens stehen. Und die anderen Fremdsprachenlehrer werden klarere Informationen haben, welchen Stand die einzelnen Lerner und die Lerngruppe erreicht haben.

Dieser Referenzrahmen mit den Kompetenzbeschreibungen ist das praxisnah heruntertransformierte moderne Verstaendnis fuer Fremdsprachen. Daran kommt heute kein Fremdsprachenlehrer mehr vorbei. Die Fremdsprachenlehrer muessen mit dem *GER* leben deswegen wird es von ihnen gefordert, dass sie in der Anwendung der GER-Kompetenzbeschreibungen selbst kompetent sind, um sich am GER zu orientieren und seine Kompetenzbeschreibungen als die standardisierte Grundlage für Analysen und Aufgaben zu benutzen.

Unter Beachtung des GER wird der Fremdsprachenunterricht kommunikativer, also lernergerechter. Die Fremdsprachenlehrer sind zurzeit sehr gut beraten, diese Standards auch an den Lehrstuehlen und in den Sprachabteilungen zu benutzen, auch wenn die Umstellung manche didaktischen und methodischen Schmerzen bereiten wird. Der Gewinn ist aber nicht zu uebersehen.

Literatur:

- 1 Послание Президента РК Н.А.Назарбаева народу Казахстана. Стратегия вхождения Казахстана в число 50-ти наиболее конкурентоспособных стран мира. Астана, 2006, 1марта.
- 2 Общеввропейские компетенции владения иностранным языком: Изучение, обучение, оценка// Департамент по языковой политике Страсбург//МГЛУ(русская версия). 2003.
- 3 Prinzipien des Unterrichts. Prof.Dr.Hartwig Schroeder. Herausgeber:Verband Bildung und Erziehung.
- 4 Wicke, Rainer E. 1997: Vom Text zum Projekt. Kreative Textarbeit und offenes Lernen im Unterricht "Deutsch als Fremdsprache", Berlin.

Түйін

Мақалада оқытушылар, оқу үдерісі және бірінші кезекте, студенттер үшін «шетел тілін меңгерудің жалпыеуропалық кұзіреттілікті меңгеру» жүйесінің маңызды мәні қарастырылады. Бұл жүйе шетел тілін үйрену мақсатын нақты сипаттауды ұсынады және шетел тілдерінің барлығына арналған. Ол шет тілін меңгерудің 6 әртүрлі деңгейіне бөледі: бастапқы деңгейден жоғарғы деңгейге дейінгі. Әрбір деңгей нақты мақсаттармен сипатталған. Қазіргі таңдағы зерттеулер студенттер оқу үдерісінде белсенді қатысқанда ғана жақсы нәтижелерге жететіндігін дәлелдеп берді.

Резюме

Данная статья рассматривает важное значение системы "Общеввропейские компетенции владения иностранным языком" для учителей, для учебного процесса и в первую очередь для обучающихся. Эта система предлагает четкое описание целей в изучении иностранного языка и предназначена для всех иностранных языков. Она подразделяет иностранные языки на 6 различных уровней владения: от начального до высокого уровня. Для каждого уровня описаны конкретные цели. Современные исследования доказали, что учащиеся достигают хороших результатов, если они сами активно участвуют в учебном процессе.

УДК 378 14.35.01 (37.016)

Срайлова Г.М. -старший преподаватель
КазНПУ им. Абая, Алматы, Казахстан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РОЛЕВЫХ ИГР НА УРОКЕ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

В данной статье говорится о необходимости и значимости использования ролевых игр для повышения мотивации студентов при изучении иностранного языка. Ролевые игры помогают студентам раскрепоститься и использовать полученные знания в

ситуациях диалогов. В дальнейшем данные навыки помогут студентам общаться на иностранном языке в реальных ситуациях.

Ключевые слова: ролевая игра, мотивация, логическое мышление, коммуникация, мировоззрение, творческая атмосфера

Изучение иностранного языка воспитывает у студентов логическое мышление: они учатся таким действиям, как умение сопоставлять и сравнивать, анализировать, синтезировать и делать выводы. Большое значение в организации учебного процесса играет мотивация учения. Она способствует активизации мышления и вызывает интерес к предмету.

В настоящее время стала очевидной идея необходимости обучения иностранному языку как коммуникации непременно в коллективной деятельности с учетом личностно – межличностных связей: преподаватель – группа, преподаватель – студент, студент – группа, студент – студент и т. д. Положительное влияние на личность обучаемого оказывает групповая деятельность. И успех в обучении – это результат коллективного использования всех возможностей для обучения. Широкие возможности для активизации учебного процесса дает использование ролевых игр.

Ролевая игра представляет собой условное воспроизведение её участниками реальной практической деятельности людей, создает условия реального общения. Эффективность обучения здесь обусловлена в первую очередь взрывом мотивации, повышением интереса к предмету.

Ролевая игра завоевывает всё большую популярность среди учителей иностранных языков. Ролевая игра обладает большими обучающими возможностями:

- 1). Ролевую игру можно расценивать как самую точную модель общения. Ведь она предполагает подражание действительности в её наиболее существенных чертах. В ролевой игре, как и в самой жизни, речевое и неречевое поведение партнёров переплетается теснейшим образом.
- 2). Ролевая игра обладает большими возможностями мотивационно – побудительного плана. Общение, как известно, немыслимо без мотива. Однако в учебных условиях не просто вызвать мотив к высказыванию. Трудность заключается в следующей опосредованности: учитель должен обрисовать ситуацию таким образом, чтобы возникла атмосфера общения, которая, в свою очередь, вызывает у учащихся внутреннюю потребность в выражении мыслей. В условиях иноязычного общения важно, однако, чтобы учащиеся смогли выразить то, что им хочется сказать. Например, разыгрывается сцена в кружке по иностранному языку. Студент– член этого кружка приводит сюда своего друга. Руководитель кружка сообщает ребятам, что кружок уже полностью укомплектован. Тогда студент рассказывает о своем друге, убеждая руководителя кружка, что тот достоин, быть принятым в этот кружок. Сама ситуация диктует линию речевого поведения.
- 3). Ролевая игра предполагает усиление личностной сопричастности ко всему происходящему. Студент входит в ситуацию, хотя и не через своё “Я”, но через “Я” соответствующей роли.

4).Ролевая игра способствует формированию учебного сотрудничества и партнёрства. Ведь исполнение этюда предполагает охват группы учащихся (ролевая игра строится не только на основе диалога, но и полилога), которые должны слаженно взаимодействовать точно, учитывая, реакции друг друга, помогать друг другу. При распределении ролей следует учитывать как языковые, так и “актерские” возможности учащихся, поручая одним вербальные, другим – пантомимные роли, третьих же назначая на роли “суфлеров”, давая им право подсказывать на основе текста.

Таким образом, ролевая игра обладает большими возможностями в практическом, образовательном и воспитательном отношениях.

Учащиеся активно, увлечённо работают, помогают друг другу, внимательно слушают своих товарищей, а учитель лишь управляет учебной деятельностью. Но ролевая игра должна отвечать определенным требованиям:

а) Игра должна стимулировать мотивацию учения, вызывать студентов интерес и желание выполнять задание, её следует проводить на основе ситуации адекватной реальной ситуации общения.

б) Ролевую игру нужно хорошо подготовить с точки зрения, как содержания, так и формы.

в) Она непременно проводится в доброжелательной, творческой атмосфере, вызывает у студентов чувство удовлетворения и радости.

г) Игра организуется таким образом, чтобы учащиеся могли в активном речевом общении с максимальной эффективностью использовать обрабатываемый языковой материал.

Таким образом, ролевая игра придает учебному общению коммуникативную направленность, укрепляет мотивацию изучения иностранного языка и значительно повышает качество овладения им.

У студентов повышается интерес к межличностному общению в учебно -трудовой деятельности. В этих условиях возрастает значение сюжетных ролевых игр бытового содержания, отражающих разные стороны жизни молодежи (учёбу, труд, досуг), воспроизводящих фрагменты его жизненного опыта. Так, например, можно имитировать дискуссию между студентами Казахстана и их “зарубежными сверстниками”.Учащиеся рассказывают “зарубежным гостям” о молодежных организациях нашей страны, о своей учебе, о правах и обязанностях граждан Казахстана. Проводятся также игровые дискуссии, раскрывающие отношение к разным направлениям в литературе, истории, изобразительном искусстве, кино (способствующие формированию мировоззрения).

Чтобы организовать общение в рамках ролевой игры, необходимо сформировать навыки в реальных условиях учебного процесса. Для этого можно использовать тренировочные упражнения.

1.Упражнения на тренировку учащихся в умении реагировать на предложенные утверждения.

Redemittel, die für die Diskussion notwendig sind.

Eigene Meinung:

Ich meine (denke), glaube, dass...

Meiner Meinung nach...

Ich bin überzeugt, dass...

Ich finde schon, dass...

Wenn ich ehrlich bin,...

Zustimmung:

Dem möchte ich zustimmen.

Das sehe ich genauso.

Damit bin ich einverstanden.

Das ist auf jeden Fall so.

Widerspruch:

Dem möchte ich widersprechen.

Das sehe ich nicht (ganz) so.

Ich bin nicht überzeugt davon, dass...

Dem muss ich (leider) widersprechen.

Da bin ich (ganz) anderer Meinung.

Das ist doch Quatsch (Unsinn) Blödsinn.

Zweifel:

Da bin ich mir nicht sicher.

Ich weiß nicht, ob...

Wenn ich bedenke, dann...

Na, ob das so stimmt?

Например:

2.Самостоятельно составить аналогичный диалог, но в другой ситуации общения.

Диалог – образец “Im Auskunftsbüro”

A. Guten Tag! Entschuldigung!

B. Guten Tag! Ja, bitte.

A. Wann geht der Zug nach Berlin?

B. Der Zug nach Berlin verkehrt jeden Tag. Um 10 Uhr 20 ist die Abfahrt.

A. Ist es ein D –Zug?

B. Ja, er geht direkt nach Berlin, ohne zu halten.

A. Gibt es vielleicht noch einen Zug nach Berlin?

B. Ja, aber dann müssen Sie in Poland umsteigen.

A. Wie unbequem! Wann komme ich dort an?

B. Sie kommen in Poland morgen Punkt 11 Uhr an.

A. Das ist mir nicht recht.

B. Aber der dritte Zug ist ein Personenzug. Meiner Meinung nach ist es ein bequemer Zug mit Speisewagen und Schlafwagen.

A. Wann fährt denn der Zug ab?

B. Um 17 Uhr 10. Sie haben noch Zeit, um sich eine Fahrkarte zu lesen.

A. Ich habe aber ziemlich viel Gepäck mit.

B. Nehmen Sie lieber einen Gepäckträger.

A. Das ist aber ein guter Rat! Besten Dank für die Auskunft, auf Wiedersehen!

3. И далее, в ситуации “На железной дороге” (“У справочного бюро”) студенты самостоятельно составляют аналогичный диалог, используя реплики из диалога – образца.

A). A. Guten Tag!

B. Guten Tag!

A. Darf ich fragen?

B. Ja, bitte!

A. Wann fährt der Zug nach Astana ab?

B. Um 10 Uhr 30 ist die Abfahrt.

A. Ist es ein Schnellzug (D – Zug)?

B. Ja, er geht direkt nach Astana. Das ist ein bequemer Zug mit Speisewagen und Schlafwagen.

A. Das ist mir recht. Wo kann ich eine Fahrkarte bekommen?

B. Hier, am Schalter. Sie müssen sich beeilen! Es ist Punkt 10 Uhr!

A: Besten Dank für die Auskunft, auf Wiedersehen.

B: Auf Wiedersehen! Glückliche Reise!

B). Fahrgast: Sagen Sie bitte, wann kommt der Personenzug aus Berlin in Moskau an?

Angestellte: Moment mal. Der Personenzug aus Berlin kommt in Moskau um 17 Uhr 45 Minuten an.

Fahrgast: Und auf welchem Gleis kommt er an?

Angestellte: Gleis 5, Bahnsteig 3.

Fahrgast: Danke schön. Und die letzte Frage. Hat der Zug keine Verspätung?

Angestellte: Nein, der Zug kommt in Moskau planmäßig an.

Fahrgast: Danke schön und auf Wiedersehen.

4. Составление диалогов с опорой на ключевые слова и выражения в рамках предложенной ситуации.

Тема “Wir bereiten uns auf eine Deutschlandreise vor” .

Ситуация “Im Kaufhaus” Stellen Sie bitte einen Dialog zwischen der Verkäuferin und der Kundin (dem Kunde) zusammen.

Verkäuferin: wünschen Sie?; welche Größe, Farbe; leider nur in Rot; anprobieren, der Kassenzettel; an der Kasse zahlen.

Kundin: ich möchte...; Größe, Farbe; anprobieren,..., passt mir; ... steht mir; hübsch; Was kostet das? nehmen (kaufen).

В группах можно еще использовать ролевые игры имитационного характера. Это могут быть, например, ролевые игры: “Пресс-конференция” по теме “Книги” или “Искусство”, “Социальный опрос”, “Здоровый образ жизни”, репортаж с места событий, имитационные деловые игры, а также дискуссии по разным проблемам.

Итак, ролевая игра является одним из наиболее эффективных приемов реализации коммуникативного принципа в обучении иностранному языку. Ролевая игра – это обучение в действии является в высшей степени мотивирующей, поскольку содержит элемент игры и непредсказуемость развязки. Кроме того, обучающиеся видят возможность применения ситуации, разыгрываемой в ролевой игре в реальной жизни, что не может

дать механическая тренировка в употреблении лексических единиц и грамматических структур. Во время ролевой игры имеет место эмоциональный подъем, что чрезвычайно положительно влияет на качество обучения.

Список литературы:

- 1 Мильруд Р.П. Организация ролевой игры на уроке. ИЯШ № 3/2007.
- 2 Рабинович Ф.М., Баллер Э.Э., Голубенко Е.С., Крылова О.К. Ролевая игра – эффективный прием обучения говорения. ИЯШ № 6/2003.
- 3 Филатов В.М. Методическая типология ролевых игр. ИЯШ № 2/98.
- 4 Сkläренко Н.К., Олейник Т.И. Обучение диалогической речи с использованием ролевой игры.
- 5 Настольная книга преподавателя иностранного языка. Игры на совместную речевую деятельность и коммуникативное взаимодействие. Ролевые игры. Минск, “Высшая школа”, 2006 год.
- 6 Ролевые игры на уроках с углубленным изучением немецкого языка. ИЯШ № 1/97.
- 7 Некоторые способы повышения качества учебно-воспитательного процесса. ИЯШ № 6/2012.
- 8 Материал курсов ИУУ (2011 г.) “Современные технологии в обучении иностранным языкам в ВУЗе”.

Резюме

В данной статье указывается значимость ролевых игр для повышения мотивации студентов при обучении иностранным языкам.

Resume

This article of deals with importance role- games for increasing of student’s motivation in foreign language studying.

УДК 3787 147: 811. 133.1 (574)

Мукашева А.С. - к.ф.н., проф. университета
КазНПУ им. Абая, Алматы, Казахстан

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ИНОЯЗЫЧНОМ ОБРАЗОВАНИИ

В статье рассматриваются основные компетенции студентов, являющиеся важным компонентом иноязычного образования. В формировании компетенций студентов: лингвистической, коммуникативной, межкультурной важную роль играет общепризнанным компетентный подход. Автор статьи особо отмечает роль и личность студента, которые могут быть эффективно реализованы в личностно-ориентированном обучении.

Ключевые слова: иностранный язык, компетенция, иноязычное образование, коммуникативная компетенция, личностно-ориентированный подход

Для перехода в систему международного рынка труда возрастает значимость изучения иностранных языков, в том числе и французского, как

языка, внесшего огромный вклад в развитие европейской и мировой культуры. Привычное для профессионального сообщества сочетание слов *обучение иностранным языкам* сегодня все чаще заменяется на *образование в области иностранных языков* или *иноязычное образование*. Заметим, что это не случайная и не формальная замена терминов, она отражает современные, актуальные общественные и научные реалии. Процессы гуманизации образования предопределили смену идеологической парадигмы в высшем образовании и переход к личностно-ориентированной педагогике.

Термин «иноязычное» образование предложен ученым-лингвистом Е.И.Пассовым, который описал иностранный язык, как учебный предмет, вносящий весомый вклад в развитие человека «путем вхождения в культуру», именно поэтому ученый считает, что «иностранный язык» следует считать не учебным предметом, а образовательной дисциплиной, цель которой – развитие индивидуальности учащегося для подготовки его, как нравственного человека к диалогу культур. В свою очередь, наука, которая занимается исследованием закономерности этого процесса, по мнению Е.И.Пассова, следует называть методикой иноязычного образования.

Задачей иноязычного образования является предоставление студенту уровня лингвистического образования, соответствующего современным государственным стандартам, и обеспечение учащегося возможностями дальнейшего, более глубокого изучения иностранных языков. В теории и практике обучения, иностранным языкам были сформулированы и апробированы эффективные подходы и методы обучения. Под воздействием многочисленных факторов (социальных, политических, экономических, культурологических, психолого-педагогических) возникает необходимость в разработке новейших педагогических технологий, которые способствовали бы максимальной активизации и реализации личностно-интеллектуального потенциала учащихся ВУЗов.

С точки зрения интересов государства иноязычное образование можно рассматривать сегодня в качестве ключевого ресурса в таких направлениях, как инновационная экономика или экономика знаний, международная интеграция экономических и политических процессов, глобализация и сплочение мирового сообщества.

По состоянию на текущий момент, иноязычное образование прошло сложный путь эволюции от овладения речью, т.е. навыками и умениями в определенных рамках, до обучения межличностному и межкультурному общению на иностранном языке.

Иноязычное образование оставляет неизменными основные цели обучения иностранному языку, развивая средства их достижения изначительно усиливая страноведческую и культурологическую подготовку. В свете новой образовательной политики стран Западной Европы, следует расширить культурологическую географию и дать дополнительные знания, связанные с разнообразием культур, языков, национальными системами

образования в целях естественного вхождения студентов в зону европейского высшего образования.

Нам представляется, что такую задачу можно реализовать, используя компетентностный подход в иноязычном образовании, который позволяет превратить современного студента из пассивного элемента образовательной системы в активного участника образовательного процесса, где он учится формировать свое мировоззрение, постигая накопленный человечеством опыт с помощью традиционных источников информации и новых технологий, а преподаватель выступает в роли советника, помощника, оппонента и консультанта. Именно компетентностный подход позволяет не только получить некий объем знаний, но и обучает студента самому главному – умению самостоятельно мыслить и самостоятельно приобретать знания. Главная цель компетентностного подхода в преподавании иностранных языков в вузах заключается в формировании всесторонне развитой личности студента, его теоретического мышления, языковой интуиции и способностей, овладение культурой речевого общения и поведения, позволяющей ему быть равным партнером межкультурного общения на иностранном языке в бытовой, культурной и учебно-профессиональной сферах.

Компетентностный подход в обучении иностранным языкам предполагает формирование трех основных компетенций у студентов: лингвистической, коммуникативной и межкультурной.

Лингвистическая (или языковая) компетенция предполагает владение системой сведений об изучаемом языке по его уровням: фонетика, лексика, состав слова и словообразование, морфология, синтаксис простого и сложного предложения, основы стилистики текста. Учащийся обладает лингвистической компетенцией, если он имеет представление о системе изучаемого языка и может пользоваться этой системой на практике.

Коммуникативная компетенция предполагает знания о речи, её функциях, развитие умений в области четырёх основных видов речевой деятельности (говорения, аудирования, чтения, письма). Коммуникативная компетентность обучаемого иноязычному общению - это способность к полноценному речевому общению во всех сферах человеческой деятельности, с соблюдением социальных норм речевого поведения. Основное же умение, формируемое в рамках коммуникативной компетенции – это умение создавать и воспринимать тексты – продукты речевой деятельности. Проблемы коммуникативной компетенции рассматриваются в трудах таких лингвистов и методистов как: Е.А. Быстровой, И.А. Зимней, Д.И. Изаренкова, В.Г. Костомарова, О.Д. Митрофановой, Н.М. Шанского и других.

Третья компетенция – межкультурная является важным компонентом современного иноязычного образования студента любого университета. Это обусловлено наличием межкультурного аспекта профессиональной деятельности современного специалиста, связанной с взаимодействием представителей разных культур, с выполнением

продуктивных коммуникативных функций: достижения согласия, погашение конфликтов, умение достигать консенсуса через компромисс, преодолением коммуникативных барьеров, которые могут явиться причиной коммуникативных неудач, приводящих к провалам в переговорах, неэффективной работе коллектива, к социальной напряженности в обществе. Из-за низкого уровня межкультурной компетенции выпускники вуза - будущие специалисты - не способны социально адаптироваться и интегрироваться как в профессиональный социум своей страны, так и мирового сообщества, испытывая шок из-за размытости ценностных ориентаций, несформированности способности и готовности решать коммуникативные и профессиональные задачи, адекватно заданным характеристикам межкультурной коммуникации.

Важность формирования у студентов межкультурной компетенции в обучении иностранным языкам продиктована происходящими в казахстанском обществе радикальными изменениями как результатом интеграции нашей страны в мировое образовательное, информационное, экономическое пространство, побуждающим человека уметь сосуществовать в общем жизненном мире, то есть быть способным и готовым строить конструктивный диалог со всеми субъектами этого пространства, а кроме того, потребностями современного производства в специалистах, готовых к сотрудничеству, с коммуникативными способностями, межкультурным мировосприятием, навыками межкультурного и гражданского поведения, способных эффективно осуществлять межкультурную коммуникацию в профессиональной сфере.

В рамках иноязычного образования возникает необходимость стыковки компетентностного подхода в обучении иностранным языкам к современным методам и технологиям в обучении иностранному языку. Перспективными и эффективными современными технологиями обучения иностранным языкам являются: дистанционное обучение посредством глобальной сети, информационные и коммуникационные технологии (ИКТ), современные психолого-педагогические технологии (обучающие, ролевые, деловые игры и др.). Естественно, что в современной педагогике крайне перспективна технология коммуникативного обучения, то есть обучения на основе общения. Коммуникативная методика допускает лишь уроки на языке, а не о языке. Коммуникативное обучение также предполагает и учет личностных особенностей учащихся, так как только личностный уровень позволяет интенсифицировать коммуникативную мотивацию, обеспечить целенаправленность говорения и т.д. Технологией коммуникативного обучения иностранным языкам занимались Г.А. Китайгородская, Е. И. Пассов, В.Л. Скалкин и др.

Следует особо отметить, что в фокусе иноязычного образования сегодня находится именно личность студента, именно поэтому в современной педагогике признаны довольно эффективными личностно-ориентированные технологии обучения иностранному языку. **Личностно-ориентированное обучение (Personality-centered Education)** - это обучение,

«обеспечивающее развитие и саморазвитие личности ученика, исходя из выявления его индивидуальных особенностей как субъекта познания и предмета деятельности». Главной характеристикой личностно-ориентированного обучения иностранным языкам является его психотерапевтическая основа, под которой следует понимать «формирование и развитие принципиально новых, психически комфортных, ситуативно-адекватных, безопасных для самого человека и общества способов взаимопонимания между людьми в профессиональной деятельности и в личной жизни».

Таким образом, в центре иноязычного образования находится личность студента, выступающая в качестве его наивысшей ценности. Одним из эффективных способов решения задач, стоящих перед преподавателями иностранного языка в вузах Республики Казахстан на современном этапе, может быть компетентностный подход в обучении в сочетании с новейшими технологиями и методами, с включением в обучение современных коммуникативных стратегий, как основных моделей речевого воздействия на адресата в различных видах деятельности, в том числе и профессиональной.

Список литературы:

- 1 Пассов Е.И. Методика как теория и технология иноязычного образования. – Кн. I Елец: ЕГУ им.И.А. Бунина, 2010.с.163
- 2 Гальскова Н.Д., Основные парадигмальные черты современной методической науки//Иностр. Языки в школе.- 2011. - №7.
- 3 Гальскова Н.Д., Тарева Е.Г. Ценности современного мира глобализации и межкультурное образование как ценность// Иностр.языки в школе. – 2012. - №1.
- 4 Новиков А.М., Новиков Д.А. Методология. – М.: Синтет,2007.
- Тарева Е.Г. Динамика ценностных смыслов лингводидактики// Лингвистика и аксиология: этносемиотика ценностных смыслов: коллективная монография/Отв.ред.Л.Г.Викулова. – М.:Тезаурус,2011. – С.232. С.231-245
- 5 Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса. М., 1992.
- 6 Пороговый уровень. Русский язык. Т. 1 – Повседневное общение. Т. 2 – Профессиональное общение. Страсбург, Совет Европы Пресс, 1996.
- 7 Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. М., 2000.
- 8 Бим И.Л. Личностно-ориентированный подход – основная стратегия обновления школы. // Иностранные языки в школе. – 2002. - № 2.
- 9 Якиманская И.С. Личностно ориентированная школа: критерии и процедуры анализа и оценки ее деятельности // Директор школы. 2003. № 6. С. 27-36.
- 10 Назаров М. М. Массовая коммуникация в современном мире [Текст] : методология анализа и практика исследований / М. М. Назаров. 2-е изд., испр. М. : УРСС, 2002. 239 с. (Библиотека серии «Специализированные курсы в социологическом образовании»).

Түйін

Қазіргі таңда көп талқыланатын мәселелердің бірі шет тілін оқытудағы заманауи технологияларды қолданудың әдіс- тәсілдері болып табылады. Аталмыш мақаладағы қарастырылған мәселе Қазақстанның білім беру жүйесіне заманауи технологияларды енгізу.

Resume

At present time one of the actual problems is working out of the new technologies in foreign language education. The problem of involvement of the new echnologies into the system of education of Kazakhstan is dealt in this article.

ӘОЖ 378.18:14.35.19 (37.016)

Сайбекова Н.У.

Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы, Қазақстан

СТУДЕНТТЕРДІҢ КОММУНИКАТИВТІ-КОГНИТИВТІ ӘРЕКЕТІН ДАМУ

Қазіргі таңда шетел тілін оқытуда студенттердің танымдық, коммуникативті-когнитивті әрекетін және сөйлеу дағдысын дамыту мәселесі өте маңызды болып табылады. Сөйлеу әрекеті оқу әрекетімен тікелей байланысты, коммуникативтік оқыту үдерісінде білім беру ауызша (тыңдалым, сөйлесім) және коммуникацияға (оқылым және жазылым) тарту, қарым-қатынас жасай білу дағдысын қалыптастырумен және дамытумен тығыз байланысты болып табылады. Мақалада ертегіні негізге ала отырып студенттердің коммуникативті-когнитивті әрекетін дамыту қарастырылады.

Тірек сөздер: коммуникативті-когнитивті әрекет, коммуникация, тілдік орта, сөйлеу әрекеті, когнитивтік лингвистика.

Әлемнің көптеген елдерімен тығыз байланыс орнатып, саяси-экономикалық және ғылыми-мәдени қарым-қатынастарымызды едәуір тереңдете түстік. Қазіргі күн сайын жаңарып жатқан қоғамда өзгелермен иық тірестіріп қатар тұрып, батыспен байыпты сұхбат құрып, шығыспен шынайы қатынас орнатып, түстіктегі жұрттармен тең сөйлесе алатын іргелі ел болуымыз – білікті мамандарға тәуелді екендігіне тағы да көз жеткіздік. Ал, білікті маман дайындау – білім берудің моделі мен құқықтық базасына тікелей байланысты. Осыған орай, «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстанды» құру біздің алдымызға үлкен мақсаттар қойып отыр. Ол – жеке тұлғаның және қоғамның, «парасатты экономиканың» қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін бәсекелестікке қабілетті білім беру жүйесін қалыптастыру. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың «Жаңа онжылдық-жаңа экономикалық өрлеу-Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына 29 қаңтар 2010 жылғы жариялаған жаңа Жолдауында білім беру туралы «Жоғары білім сапасы ең жоғары халықаралық талаптарға жауап беруі тиіс. Елдегі ЖОО-лар әлемнің жетекші университеттерінің рейтингіне енуге ұмтылулары керек. 2015 жылға қарай Ұлттық инновациялық жүйе толыққанды жұмыс істеп, 2020 жылға қарай елде енгізілетін талдаулар, патенттер мен дайын технологиялар түрінде өз нәтижелерін беруге тиіс»-деп арнайы атап көрсетілген [1].

Маманның біліктілігі мен кәсіби деңгейінің жоғары болуы оқыту үрдісін дұрыс ұйымдастыра білумен байланысты. Еліміздің білім беру жүйесінде әлемдік деңгейге жету үшін жасалып жатқан талпыныстар жағдайында әр түрлі әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, терең білімді,

ізденімпаз, барлық іс-әрекетінде шығармашылық бағыт ұстанатын, сол тұрғыда өз болмысын таныта алатын жеке тұлғаны қалыптастыру маңызды міндет болып отыр. Атап айтқанда, студенттердің коммуникативтік-когнитивті әрекетін қалыптастыру маңызды болып табылатындықтан, жоғары оқу орындарында өмір сүріп отырған заманның қажеттілігіне, әлеуметтік жағдайына, қоғамның нақты сұранысына қарай оқытып тәрбиелеу және жеке тұлғаны адамзат мәдениетінің барлық байлығы негізінде қалыптастырушы ретінде болашаққа қызмет ететін кәсіби білімді мамандарды даярлау өзекті мәселе болып табылады.

Қазіргі таңда шетел тілін оқытуда студенттердің білім-біліктілік, танымдық, коммуникативтік-когнитивті әрекетін және сөйлеу дағдысын дамыту мәселесі өте маңызды болып табылады. Сөйлеу әрекеті оқу әрекетімен тікелей байланысты, коммуникативті оқыту үдерісінде білім беру ауызша (тыңдалым, сөйлесім) және коммуникацияға (оқылым және жазылым) тарту, қарым-қатынас жасай білу дағдысын қалыптастырумен және дамытумен тығыз байланысты болып табылады. Коммуникативтік әдіс – студент мен оқытушының тікелей қарым-қатынасы арқылы жүзеге асатын, белгілі-бір тілде сөйлеу мәнерін қалыптастыратын, тілдік қатынас пен әдістемелік категорияларға тән басты белгілер мен қағидалардың басты жүйесінен тұратын, тіл үйретудің тиімді жолдарын тоғыстыру нәтижесінде тілдік қарым-қатынас құралы ретінде іс жүзіне асыратын әдістің түрі. Когнитивтік әрекетке тоқталмас бұрын, когнитивтік психология мен когнитивтік лингвистика саласындағы зерттеулердің ортақ мәселені қарастыратынын байқауымызға болады.

Когнитивтік психология («тіл біліміндегі психологизм») дегеніміз - адамдардың дүние, әлем, қоршаған орта жайлы ақпаратты қалай алатыны мен адам берілген ақпаратты қалай ұғынады, ақпараттың есте сақталып білімге айналуы мен осы білімдердің біздің зейініміз бен жүріс-тұрысымызға тигізетін әсерін зерттейтін психологияның бір саласы болса, адамның шындық туралы алған ақпаратты түсініп, оны шешім қабылдау, күрделі мәселелерді шешуде колдана білуі когнитивтік әдіс арқылы іске асады. Когнитивтік психологияның нысанын білімнің құрылымы мен түсінік аппараты немесе адамның ойлау әрекеті құрайды [2]. Сонымен, когнитивтік психология мен когнитивтік лингвистиканың қарастыратын ортақ мәселелері: жады (есте сақтау), ішкі сөздік қор, сөйлеу әрекетін туғызу мен қабылдау. Яғни, когнитивтік психология мен когнитивтік лингвистиканың қарастыратын ортақ мәселелері бір болғандықтан, қарым- қатынас үдерісінде студенттердің коммуникативті -когнитивті әрекетін қалыптастыруда олардың өзара тығыз байланысты және маңызды екендігін көреміз.

Қазіргі таңда, шетел тілін оқытуда студенттердің коммуникативті - когнитивті әрекетін қалыптастыру және дамыту ең маңызды мәселенің бірі болып табылады. Ол, жоғарыда атап өткендей, сөйлеу әрекетін туғызу мен қалыптастыру үрдісін жоғары деңгейде ұйымдастыра білу болып табылады. Шетел тілінде сөз әрекетінің жоғары деңгейде болуы коммуникативті - когнитивті әрекет элементтерінің студенттердің бойында толық

калыптасуынан көрініс табады. Олар: коммуникативті-когнитивті әрекет, когнитивті әдіс, коммуникативтік дағды. Аталған элементтерді шетел тілдерін оқып үйренудің сөйлесім әрекетінде қалыптастыру және оны студенттердің бойында толық көрініс табуына мүмкіндік жасап, басқара білу де оқытушының шеберлігіне байланысты екендігін көруге болады. Яғни, оқытушының коммуникативтік тәртіп аймағындағы білімі (қажетті тілдерді білуі, педагогика және психология, логика, риторика, мәдениет және сөйлеу аймағындағы білімі) және коммуникативтілік және ұйымдастырушылық қабілеті (іскерлік қатынастарды нақты және жедел орнату, белсенділік таныту, тұлғаны дұрыс қабылдау және түсіну негізінде психологиялық әсер ету, қоршаған ортамен және оқшауланған адамдармен біріккен іс-әрекет кезінде белсенді әрекет жасау) болуы қажет. Сонымен қатар, оқытушы вербальды және вербальды емес қарым-қатынас мәдениетін (сөйлеу техникасы, риторикалық амалдар, аргументация техникасын және шарттасуды жүргізу, кәсіби педагогикалық әдеп ережелерін сақтау, ұғымдық категориялық ақпаратты мақсатты түрде қолдану, сөйлеу мәдениетін меңгеру, вербальды емес құралдарды қолдану) меңгеруі тиіс.

Коммуникативті әрекет -шетел тілінің грамматикалық құрылымы мен тілдік бірліктердің қызметін толық білетін, лингвистикалық білімі сөз әрекетінен сөйлеу түрі жоғары деңгейде көрінетін, шетел тілінде еркін қарым-қатынас жасай алатын адамның тілге деген қабілеттілігі болса, коммуникативті –когнитивті әрекет белгілі-бір тілдік ортада немесе арнайы ұйымдастырылған оқу үрдісінде қалыптасады. Студенттердің коммуникативті-когнитивті әрекетін дамытуда мәтінмен жұмыс жасау аса маңызды орын алады. Мәтін лингвистикасы – өзінің теориясы мен практикасы бар салыстырмалы түрде алғанда жас (XX ғасырдың ортасы) дербес ғылым және оқу пәні. Мәтін лингвистикасы мәтін ұғымына негізделіп, көбінесе оны талдаумен байланыстыратын филологиялық риторика аталатын риториканың тағы бір бағытының дамуына ықпал етеді. Мәтін лингвистикасы мәтінде қолданылатын түрлі коннотация құралдары (функциональды-стилистикалық, эмоциональды-экспрессивті, бағалаушы) ең алдымен, функциональды стилистикада зерделенетіндіктен стилистикамен, нормаларын білмей қарым-қатынас мәдениетін меңгеру, сауатты және коммуникативті барабар мәтін құрастыру мүмкін болмағандықтан, сөйлеу мәдениетімен тығыз байланысты. Мәтін лингвистикасында мәтіннің негізгі *екі объектісі* айқындалады:

- тұтас сөйлеу шығармасы – сөйлеудің кең мағынасындағы мәтін, макромәтін;
- күрделі фразалық тұтастық немесе күрделі синтаксистік тұтастық – сөйлеудің тар мағынасындағы мәтін, микромәтін.

«Мәтін» (текст) сөзінің этимологиясы латынның *texo*-«тоқимын», «тігемін», «өремін» етістігіне ұштасады, *textus* -«мата», («ткань») дегенді білдіреді (орыстың «текстиль» сөзін еске алайық»). Басқаша айтқанда, «мәтін» (текст) сөзі семантикасының негізінде «тігу», «өру» метафорасы жатыр. Салыстыру үшін: «мән-мағынасыз әлденені айтуды» білдіретін,

«плести» етістігі, «сплетни» зат есімі немесе көне орыс кітап сөзі «плетение словес»; қазіргі лингвистер мен сыншылардың еңбектеріндегі «ткань текста» метафорасының қолданылуы [3]. Мәтін дегеніміз -адам өзінің когнитивтік және тілдік қабілеттеріне байланысты жүзеге асыратын сөйлеу-ойлау қызметінің қорытындысы және дискурстың нәтижесі болады. Мәтінге когнитивтік-дискурстық көзқарас оның көп жоспарлылығын және көп қырлылығын ескереді, сонымен қатар мәтінді тілдік дерек ретінде шығарумен байланысты күрделі ментальды процестерді нақты елестету мен түсіндіруге мүмкіндік береді. Кез-келген мәтін – ең алдымен, нақты табиғи тілдің сөйлеу туындысы. Мәтін ретінде кез келген қысқаша әңгімені немесе студенттерге тәрбиелік, тағылымдық тәрбие беретін ертегіні алуымызға болады.

Ертегілер көбінесе ауызша айтылатын болғандықтан, оны ерте замандағы көркем әңгіме деуге де болады. Ертегілерден біздің бабаларымыздың тұрмысын, әдет-ғұрпын, салт-дәстүрлерін көреміз. Ертегілерде *жауыздық пен әділдік, қастық пен достық, жамандық пен жақсылық* күресіп, ақыры, соңғылары жеңіп шығады. *Жағымды кейіпкерлер* өз жолында қорқынышты құбыжықтарға, алдырмас кедергілерге тап болады. *Ер Төстік, Нан-батыр, Әбдірахман патшалар тіптен жер асты әлеміне де түсіп кетеді. Күнікей қыз оттан күймей аман шығады. Ал, Алдар көсе болса.*

Ерте заманда, құйрығы келте заманда Шықбермес Шығайбай дейтін бай болыпты. Төрт түлігі сай болыпты. Қөңілі жай болыпты. Сол Шықбермес Шығайбай үйіне ешкімді қондырмайды екен, қондырса, дәм бермейді екен. Тіпті тасан да қатты сараң, өзі тойса да, көзі тоймайтын адам екен. Үйіне кісі келсе оның жсауабы: — Шық, әй! — екен. Осыдан жұрт оны Шығайбай атап кеткен екен. Шықбермес Шығайбайдың аты естілмеген ел болмайды екен. Оның «Шық-әйін» естімеген жан болмайды екен. Қайтсем де, қалай болса да Шығайбайдан дәм татам деген талайлардың тауы шағылған болады екен. Алдар қу! Алдардың алдамайтыны, арбамайтыны жоқ деген атақ ел-елге жайылды. Ел аузындағы мәтелге айналады. Әй, Алдарың қанша қу болса да, Шықбермес Шығайбайды алдай алмас, — дейді жұрт. Осы сөз Алдарға жетеді. Шықбермес Шығайбайдың атын Алдар да есітеді.

— Шықбермес Шығайбайды мырза бай етпесем, Алдар деген атым құрысын, — деп, Алдар аттанады. Шықбермес Шығайбайдың елін іздеп сапар шегеді. Күн-түн жүреді. Ақырында елден іргесін аулақ салған, ен далада жалғыз үй қонған Шығайбайдың үйіне келеді. «Не істеп отыр екен бұл қу» деп, атын алысқа тұсап, өзі білдірмей келіп, жабықтан сығалайды. Сығаласа: Шығайбай қазы тіліп отыр екен. Бәйбіше нан илеп отыр екен. Тоқалы бас үйтіп отыр екен, қызы тырнаның жүнін жұлып отыр екен. «Осыдан татпасам Алдар атым құрсын», — деп жылмаң етіп; — Кеш жарық! — деп кіріп барады. Бұлар да жылдам екен, Алдар «кеш ...» дегенді айтып болғанша қолдарындағыларын жасыра-жасыра қойып, Шығайбай таспаны, бәйбіше ұр-шықты, қызы тігіліп жатқан көйлекті, тоқалы

көсеуді қолдарына алып отырыса қалады, Түк білмегенсіп, қолдарындағы іспен болып отырғансып, жайбарақат бола қалады.

Қазақ мәдениетінде қонақжайлылық пен келген қонаққа мейірбандық көрсету аса маңызды болып табылады. Этно-мәдени стереотип - әлдебір халықты сипаттайтын мінездер туралы қалыптасқан түсінік, яғни, этномәдени қасиеттерінің жүйесі. Шығыс мәдениеті кеңістігіндегі сараңдық ұғымы батыс мәдениетімен ұшырасқанда берісі түсінбестік, әрісі мәдени шиеленіс немесе ұғынбаушылық тудырады. Отандық мәдениет өкілдері (қазақ, орыс) батыстық мәдениет өкілдерінің қонақжайлықты бір кесе кофе немесе бір бокал шырынмен шектейтінін ұят санайды. Біздің мәдениетімізде дастархан басында араласып, әңгімелесетін болғандықтан, басқа мәдениет өкілдерінің бір кесе кофемен шектелуі аса ерсі болып саналады. Оған себептер де аз емес, ата-бабамыздан келе жатқан қонақжайлылық, кең байтақ жеріміз, мінезіміздің дархандығы. Алыстан келген қонаққа алдына алдымен ас қойып, содан соң барып жай-жапсарын сұрау да қазақ халқының дархандығына тән мінез. Қазақтың қонақжайлылығы, немістің ұқыптылығы, орыстың тәуекелшілдігі, қытайдың рәсімшілдігі, африкандық темперамент, итальяндықтардың қызбалығы, финдердің бірбеткейлігі, эстондықтардың жайбарақаттылығы, поляктың сыпайылығы – тұтас халық туралы стереотипті түсінік. Ал, Алдар көсе мен Шықбермес Шығайбай ертегісінен көретініміз, сараң байдың дастарқанынан Алдар қайтсе де дәм татамын деп ойлайды, ал Шығайбай қайтсем де тағам бермеймін деп ойлайды. Сараң байдың сараңдығына мойымастан, алдап арбау арқылы Алдар Шығайбайдың үйінен дәм татады. Яғни, Шығайбай қазақ халқының дархан мінезінде алдап арбау арқылы болса да, шынайы емес мінезбен өтірік көлгірсіп Алдар қудың арбауына түсіп қалады.

Қорыта келгенде, студенттердің коммуникативті –когнитивті әрекетін дамытудағы оқу және сөйлеу дағдысын дамытуда мәтіндерді қолданумен қатар, біз оларды жай ғана бір тілден екінші тілге аударып қана қоймаймыз, мәтінді тереңінен түсініп оқу арқылы студенттердің когнитивті танымын да кеңейтуге айрықша көңіл бөлеміз. Яғни, бұдан ертегілер де танымдық, тағылымдық тәрбие беруде айрықша рөл атқаратындығын көруге болады.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 «Жаңа онжылдық -жаңа экономикалық өрлеу-Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына Жолдауы. 29 қаңтар 2010 жыл.
- 2 <http://www.izden.kz/referattar/kazak-tili-men-debieti-pedagogika>
- 3 Жармакин О.Қ., Мағзұмов Қ.Б.Мәтін лингвистикасы: филология мамандықтарының студенттеріне арналған оқу құралы – Павлодар, 2011. – 84 б.

Резюме

В статье рассматривается развитие коммуникативно-когнитивной деятельности студентов при изучении английского языка, приведя конкретные примеры на основе сказки.

Resume

The development of communicative-cognitive activities of students on the basis of English language is considered in the article, giving concrete examples from fairy tales.

УДК 378.02:37.016 14.35.09

Кусайынова А. - магистрант

Центрально-Азиатский Университет, Алматы, Казахстан

ЭФФЕКТИВНОСТЬ И ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В ВУЗЕ

Процесс глобализации, охвативший сегодня все сферы жизни во всем мире, не оставил в стороне и Казахстан. За последние двадцать лет в республике кардинальные изменения в общественной, политической и экономической жизни оказывают заметное влияние на развитие различных сфер деятельности, в том числе и на сферу бизнеса, а также на роль и место иностранного языка в межкультурной деловой коммуникации.

Ключевые слова: инновационная технология, деловая коммуникация, высшее учебное заведение, мотивация, эффективность обучения.

Без сомнения, английский язык стал одним из ведущих языков в сфере международной деловой коммуникации XXI в. В большинстве случаев, владение английским языком считается одним из важнейших условий интеграции в мировое сообщество, обязательным элементом позитивных социальных изменений, экономического благополучия и новых технологий.

В Казахстане, как и во всем мире, всё большее применение получает английский язык, один из языков межкультурного общения в сфере деловой коммуникации. В наше время изучение английского языка в Казахстане с каждым днем становится более актуальным среди казахстанцев. Хотелось бы привести пример статистики из разных стран. Например, в России, английский язык изучают порядка 70 % учащихся высших учебных заведений. В Германии в ходе одного из опросов общественного мнения 45 % опрошенных заявили, что владеют английским языком. В Италии, знание английского языка выступает как обязательное условие при занятии многих должностей, связанных с эксплуатацией современной техники. Владение английским языком становится нормой для научно-технической интеллигенции большинства развитых стран. «Знания и профессиональные навыки – ключевые ориентиры современной системы образования, подготовки и переподготовки кадров. Чтобы стать развитым конкурентоспособным государством, мы должны стать высокообразованной нацией», - отметил президент РК Н.А.Назарбаев в Стратегии «Казахстан 2050» [1]. Концепция модернизации казахстанского образования определяет

социальные требования к системе образования: "Развивающемуся обществу нужны современно образованные, нравственные, предприимчивые люди, которые могут самостоятельно принимать ответственные решения в ситуации выбора, прогнозируя возможные последствия, способные к сотрудничеству, отличаются мобильностью, динамизмом, конструктивностью, обладают развитым чувством ответственности за судьбу страны". Модернизация содержания образования в Казахстане на современном этапе развития общества не в последнюю очередь связана с инновационными процессами в организации обучения иностранным языкам. Как известно, методика преподавания иностранному языку имеет свою большую историю. К ним причисляются методы: грамматико - переводной, прямой, the Palmermethod, the Gouinmethod, the Jacatotmethod, устный метод Fries, метод чтения M.West, современные технологии и методы. Учитывая богатый методический опыт прошлого, и руководствуясь современными требованиями к иностранному языку, методика преподавания продолжает своё развитие [2].

Следует отметить, что инновация, нововведение (*англ. innovation*) — это внедрённое новшество, обеспечивающее качественный рост эффективности процессов или продукции, востребованное рынком. Является конечным результатом интеллектуальной деятельности человека, его фантазии, творческого процесса, открытий, изобретений и рационализации. Примером инновации является выведение на рынок продукции (товаров и услуг) с новыми потребительскими свойствами или качественным повышением эффективности производственных систем.

В современной научно-педагогической литературе часто используется понятие «инновационные технологии», которое рассматривается нами как педагогические технологии, внедряемые в образовательный процесс с целью достижения целей образования, соответствующих возросшим социально-экономическим запросам. Таким образом, в последние годы всё чаще поднимается вопрос о применении инновационных технологий в образовательном процессе РК. Мы можем уверенно сказать, что инновационные методы — это новое, современное оружие педагога. Инновационные методы обучения — это методы обучения, которые несут в себе новые способы взаимодействия «преподаватель — студент», определенное новшество в практической деятельности в процессе овладения учебным материалом. Это не только новые технические средства, но и новые формы и методы преподавания, новый подход к процессу обучения. Применяя современные технологии в обучении иностранному языку, мы показываем, как технологии могут быть эффективно использованы для повышения качества обучения иностранному языку студентов, формирования и развития их коммуникативной культуры, обучения практическому овладению иностранным языком.

На сегодняшний день задача внедрения инновационных технологий в систему образования РК состоит в том, чтобы создать условия практического овладения языком для каждого учащегося, выбрать такие методы обучения,

которые позволили бы каждому студенту проявить свою активность, своё творчество, активизировать познавательную деятельность в процессе обучения иностранному языку. Использование современных средств таких, как компьютерные программы и Интернет-технологии, интерактивные методы, а также обучение в сотрудничестве и проектная методика позволяют решать эти задачи. Интерактивные методы обучения – это одно из наиболее эффективных методов. Использование интерактивных форм и методов обучения иностранному языку направлено на личностно-ориентированный подход, который должен создавать атмосферу, стимулировать интересы обучаемого, развивать у него желание практически использовать иностранный язык, стимулировать его речевые, когнитивные, творческие способности, активизировать студента, предусматривать различные формы работы в группе: индивидуальную, групповую, коллективную [3]. Например, в своей практике, я часто использую интерактивную доску для выполнения студентами проектной работы. Как известно, проектная деятельность - один из методов, направленный на выработку самостоятельных исследовательских умений, способствующий развитию творческих способностей и логического мышления, объединяющий знания, полученные в ходе учебного процесса и приобщающий к конкретным жизненно важным проблемам. Проектная деятельность включает в себя анализ проблемы; постановку цели; выбор средств ее достижения; поиск и обработку информации, ее анализ и синтез; оценку полученных результатов и выводов.

Современный подход к преподаванию заключается в построении его на технологической основе. Общие принципы и правила технологии преподавания видятся в следующем: постановка целей; превращение деятельности ученика в его самостоятельную деятельность; конкретизация учебно-воспитательных и развивающих целей и методов; тематическое планирование, включающее краткую характеристику конечных результатов и построение всей цепочки отдельных занятий, связанных одной логикой; контроль на каждом этапе учебно-познавательной деятельности обучающегося; стимулирование его творческой деятельности, ориентация на студента не только знающего, но и умеющего; разнообразие форм и методов обучения, недопущение универсализации отдельного средства или формы учитывая, предмет преподавания [4]. Рассматривая общие принципы и использование современного подхода в преподавании английского языка, можно увидеть эффективность освоения практическим языком.

Немаловажным фактором для отбора методик является принцип преемственности разных уровней образования, обеспечение непрерывности образования. Оптимальным способом формирования иноязычной коммуникативной компетенции и обеспечения преемственности среднего профессионального образования, является интеграция в традиционный учебный процесс таких современных методов обучения иностранным языкам, как обучение в сотрудничестве, использование сети Internet и «мультимедиа». Инновационные технологии в образовании — это, прежде всего, информационные и коммуникационные технологии, неразрывно

связанные с применением компьютеризированного обучения. В Казахстане, внедрение информационно-коммуникационных технологий в процесс обучения является на сегодня более актуальной проблемой в системе образования.

Однако темпы его распространения невероятно стремительны. Применение Интернет - технологий на занятиях по иностранному языку является эффективным фактором для развития мотивации обучаемых. В большинстве случаев учащимся нравится работать с компьютером. Сфера применения компьютера в обучении иностранному языку необычно широка, так как использование компьютера обеспечивает студентам возможность работы в интерактивной среде обучения, кроме этого компьютер может быть эффективно использован для наглядного представления языкового материала, расширения словарного запаса. Эффективна и удобна переписка с жителями стран изучаемых языков посредством электронной почты; участие в международных Интернет-конференциях, семинарах и других сетевых проектах подобного рода; создание и размещение в сети сайтов и презентаций (они могут создаваться совместно с преподавателем и обучаемыми, кроме того, возможен обмен презентациями между преподавателями из разных стран).

Как показывает педагогический опыт, работа по созданию Интернет-ресурсов интересна учащимся своей новизной, актуальностью, креативностью. Организация познавательной деятельности студентов в малых группах дает возможность проявлять свою активность каждому студенту. Всемирная сеть представляет уникальную возможность для изучающих иностранный язык пользоваться аутентичными текстами, общаться с носителями языка, создавая естественную языковую среду и формируя способность к межкультурному взаимодействию. Как известно, аутентичные материалы мотивируют учащихся, потому что они более интересны и являются большим стимулом для изучения языка, они приближают читателей к целевой языковой культуре, делая изучение более приятным. Работая с аутентичными текстами, учащиеся не просто выполняют то, что от них заранее ожидается, не просто работают над лексикой и грамматикой, но они с увлечением открывают для себя какие-то понятия, узнают многое об образе жизни в зарубежных странах. Такие тексты воспитывают толерантность к другой культуре. Целенаправленное использование материалов сети Интернет на занятиях по иностранному языку позволяет эффективно решать ряд дидактических задач. Таковыми являются: совершенствовать навыки чтения; пополнять словарный запас лексикой современного иностранного языка; совершенствовать навыки монологического и диалогического высказывания при обсуждении материалов сети; формировать устойчивую мотивацию иноязычной деятельности в процессе обсуждения проблем, представляющие интерес для многих. Исключительные возможности в процессе обучения иностранному языку Интернет представляет для овладения средствами общения в письменной форме, обеспечивая возможность реализации коммуникативного

подхода к обучению письменным видам речевой деятельности. В целях обучения иностранному языку используется как свободное общение в сети, так и общение в режиме электронной почты.

Для достижения максимального эффекта необходимо использование широкого спектра инновационных, в том числе, безусловно, разнообразных медиаобразовательных технологий в обучающем процессе, а также E-book. В современной методике «мультимедиа» рассматривается как одно из многих технических средств обучения (ТСО), которое способно решать круг задач, определяемый дидактическими свойствами и функциями данного средства обучения. Данное средство обучения (мультимедиа) позволяет: интегрировать разные виды информации в одном объект-контейнере (текст, звук, видео) и представлять её, воздействуя на разные органы человеческих чувств;развивать критическое мышление;стимулировать когнитивный процесс;интерактивно взаимодействовать с обучаемыми;адаптироваться к запросам последнего;организовать групповую работу в мультимедийных средах;формировать устойчивую мотивацию к обучению;создавать максимально приближенные к реальности условия для выработки учебных и профессиональных навыков преподавателя иностранных языков.

Таким образом, использование новейших информационных технологий на уроках иностранного языка повышает мотивацию и познавательную активность учащихся, позволяет применить личностно-ориентированную интерактивную образовательную технологию, способствует преодолению психологического барьера в использовании иностранного языка в процессе общения, даёт возможность избежать субъективной оценки, повышает эффективность обучения и качество образования.

Список литературы:

- 1 Послание Президента РК Н.А.Назарбаева, Астана, 2012.
- 2 Н. Ильина, Р. Нургалиева., Методика преподавания английскому языку, учебное пособие., Астана ,2010.
- 3 Иностранные языки в школе / Республиканский методико-педагогический журнал, 3(63) 2013.
- 4 Научно-методический журнал: Иностранные языки в школах Казахстана, 2(68) 2013.

Резюме

Мақалада ЖОО ағылшын тілін заманауи технологияларды қолдана отырып оқытудың тиімді және маңызды екендігі жөніндегі мәселе қарастырылған. Сонымен қатар, ағылшын тілін заманауи технологияларымен оқыту тәжірибеде мысалдармен келтірілген.

Resume

This article discusses the problem of the effectiveness and potential of innovative technologies in teaching English at the universities. Also examples from the experience of using innovative technologies in teaching English are indicated.

Сейілова А.Е.

Ш.Уәлиханов атындағы №1 жалпы орта білім мектебі, Арқалық, Қазақстан

ОҚУШЫЛАРҒА ШЕТЕЛ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев ел халқына жолдауында «Қазақтың ел болуы, ұлт тағдыры – оның келешек мектебінің қалай болып құрылуына тіреледі» - деп атап көрсетті.

Қазіргі замандағы мектептерде уақыт талабына сай оқытудың жаңа әдістерін, ғылыми тілмен айтқанда, инновациялық технологияларды қолдану басты назарда болып отыр. Бұл әдістер жалпыға ортақ қолданылып келеді, демек артық айтпаған болар. Өйткені осы жаңа инновациялық технологияларды қолданып оқушыларға шетел тілдерін оқыту арқылы танымдық қызығушылығын арттырып, білім сапасын көтеруде.

Тірек сөздер: *инновациялық технологияларды, теориялық және практикалық ұғым, оқушылардың танымдық қызығушылығын арттыру, дидактикалық негіздер, белсенділікке жұмылдыру, интеллектуалды біліктілікті қалыптастыру.*

Біздің болашаққа барар жолымыз қазақстандықтардың әлеуетін ашатын жаңа мүмкіндіктер жасауға байланысты. ХХІ ғасырдағы дамыған ел дегеніміз-белсенді, білімді және денсаулығы мықты азаматтар. Мен 2050 жылғы қазақстандықтар-үш тілде сөйлейтін білімді, еркін адамдардың қоғамы екеніне толық сенімдімін. Мектеп түлектері қазақ, орыс, ағылшын тілдерін білуге тиіс деп Еліміздің президенті Н.Ә. Назарбаев атап көрсеткендей білім беру жүйесін жаңаша өркендетіп оқушыларға шетел тілдерін оқыту арқылы танымдық қызығушылығын арттыру. «Оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын, ынтасын оятып, танымдық белсенділіктерін арттыра отырып, шығармашылық қабілеттерін дамытуға жағдай жасау».

Әр сабағымды қызықты, өзгеше өткізу үшін, әр пән бойынша көптеген жұмыстар жасауға тура келеді.

Танымдық белсенділік дегеніміз – оқушының оқуға, білімге деген ынта - ықыласының, құштарлығының ерекше көрінісі. Мысалы: мұғалімнің баяндап тұрған материалын түсіну үшін, оқушының оны зейін қойып тыңдауы, алған білімін кеңейтіп толықтыру үшін, өздігінен кітап оқуы, бақылау, тәжірибе жасау, жазу сияқты жұмыстар істеуі керек. Өйткені өтілген материалды саналы қайталауда, жаңадан білім алуда, оның жолдары мен дағдыларына үйренуде белсенділіксіз мүмкін емес. Яғни оқушылардың белсенділігі ауызша, жазбаша жұмыстарда, бақылау эксперименттер жүргізу жұмыстарында, бір сөзбен айтқанда, оқу үрдісінің барлық кезеңінде қажет. Ал, «таным – ойдың білмеуден білуге қарай дәл емес, білуден неғұрлым толық дәл білуге қарай ұмтылатын ой - өрісінің күрделі үрдісі».

Танымдық белсенділік көп түрлі тұлғалық қатынастардың қалыптасуымен тығыз байланысты. Танымдық әрекеттің белгілі бір ғылым саласымен таңдаулы қатынасы, танымдық әрекеті, оларға қатысу және қатысушылармен танымдық қарым - қатынасы маңызды келеді. Сонымен

бірге, адамның барлық жоғарғы таным процестерінің өзінің даму деңгейінен белсендіруде танымдылық белсенділік тұлғаның шындықты қайта құру әрекеті нәтижесінде ұдайы ізденіске жетелейді.

Баланың жеке тұлғасында танымдық белсенділігінің дамуы бес - алты жас аралығында қарқынды келеді. Бұл әсіресе баланы логикалық тапсырмаларды белсенді орындауы, жауап кілтін табуға ширақ келуі, білуге деген ұмтылысы танымдық ойындар арқылы оқу әрекетінің міндеттерін шешуде айқын көрінеді.

Оқу үрдісінде оқушының белсенділігі, негізінен екі түрлі сипатта болады: сыртқы және ішкі белсенділік.

Сыртқы белсенділік дегеніміз – оқушы әрекетінің сыртқы көріністері (белсенді қимыл қозғалыстары, практикалық әрекеттері, мұғалімге зейін қойып қарауы, әрекеті т. б.) бірақ осы кезде ол басқа нәрсені ойлап отыруы да мүмкін. Оқушының ішкі белсенділігіне оның белсенді түрде ойлау әрекеті жатады. Оқушы белсенділігі қандай болғанда да ой дербестігіне сүйенеді.

Оқыту үрдісінде оқушылардың белсенділігін дамытуды мақсат еткен мұғалім сабақтың барлық кезеңдерінде олардың ой дербестігін дамытуға тырысады.

Оқушыда белсенділік бір қалыпта болмайды, оның қарапайым және күрделі шығармашылық т. б. белсенділік түрлері болады.

Соңғысы оқушының логикалық ойлау қабілеті мен дербестігін керек етеді.

Оқушыларда жас ерекшеліктеріне және психикалық даму дәрежесіне қарай белсенділіктің бірнеше түрі қалыптасып дамиды: қимыл, сөйлеу, ойлау, таным, өзін - өзі тәрбиелеу, қызығушылық, шығармашылық т. б. белсенділіктер.

Мұғалімнің шығармашылық ізденісінің ең бастысы – оқушының ойлау қабілетін дамыту және оқуға деген ынтасын қалыптастыру.

Қазіргі таңда шетел тілін меңгеру мәдениетаралық қатынас құралы ретінде оқу үрдісін нақты қатынас процесс үлгісіне жақындатуда, яғни шет тілін оқытудың негізгі мақсатына жетудің жолы мәдениетаралық коммуникацияны қалыптастыруға негізделеді. Осы тұрғыдан қарағанда шетел тілін оқытуда оқушылардың коммуникативтік біліктілігін қалыптастыру бүгінгі күнде ең маңызды мәселенің біріне айналууда. Коммуникативті біліктілік дегеніміз: шетел тілінің грамматикалық құрылымы мен тілдік бірліктерді қолдана білетін, яғни сөз әрекетінен сөйлеу түрін жоғары деңгейде көрінетін, шетел тілінде еркін қарым-қатынас жасай алатын адамның тілге деген қабілеттілігі. Коммуникативті біліктілік белгілі бір тілдік ортада және арнайы ұйымдастырылған оқу үрдісінде қалыптасады. Білім беруші ұстаздардың бүгінгі ұрпақтың, ертеңгі ел азаматтарының бойына ең алдымен ана тілі, екіншіден шет тілдерін дүниежүзілік озық тәжірибелерге сүйеніп, жаңа типті оқыту, әр баланың табиғи қабілетін дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасай отырып, оны жан жақты дамыту міндеті тұр. Қазіргі білім беру мазмұны жаңарып, оқытудың жаңа технологиясы, яғни инновациялық оқыту технологиялары пайда болды.

Инновация термині ағылшын тілінің «Innovation» деген сөзінен шыққан, аудармасы «жаңашылдықты енгізу». Қазіргі таңда жаңа педагогикалық технологиялар өте көп. Оларды тиімді етіп шет тілі сабағында пайдалану ұстаздың шеберлігіне байланысты. Қоғам талабына сай шетел тілдерін оқытуда қойылып жүрген ортақ міндет тілді коммуникативті бағытта оқыту. Ондағы мақсат оқушылардың өз ойларын еркін жеткізумен ғана шектелмей, өз ара тіл табысып, сындарлы ойлауға, талдау жасай алу қабілетін жетілдіру, пікір алмасуға үйрету. Оқытуды Кембридж тәсілінің теориялық негіздері ретінде сындарлы оқытуды пайдалану. Орта білім беру жүйесінде әлемдік жоғары деңгейге қол жеткізген анағұрлым танымал оқыту әдістемелері арасында сындарлы (конструктивті) теориялық оқытуда негізделген тәсіл кең тараған (Hattie, 2009) [1, 96.].

Сындарлы оқытудың мақсаты – оқушының пәнді терең түсіну қабілетін дамыту, алған білімдерін сыныптан тыс жерде, кез келген жағдайда тиімді пайдалана білуін қамтамасыз ету. Оқыту туралы сындарлы түсінік оқушыға нақты білім беруді мақсат тұтқан мұғалімнің өз сабақтарын оқушының идеясы мен білім-біліктілігін дамытуға ықпал ететін міндеттерге сай ұйымдастыруын талап етеді. Бұндай міндеттер оқушылардың оқыған тақырып бойынша білімдерін өз деңгейінде көрсетіп, кейбір болжамдар бойынша күмәнді ойларын білдіре алатындай, пікір-көзқарастарын нақтылап, жаңа ұғым-түсініктерін өрістетуге орайластырылып құрылады. Шет тілін оқыту барысында оқушылардың танымдық қабілетін арттыру барысында сыныптағы диалогтің маңыздылығы зор. Мерсер мен Литлтон (2007) өз еңбектерінде диалог сабақта оқушылардың қызығушылығын арттырумен қатар, олардың білім деңгейінің өсуіне үлес қосатындығын атап көрсетеді.

Выготскийдің оқыту моделі оқушы диалог құру нәтижесінде білім алады деп жорамалдайды. Сондықтан, шет тілі сабақтарында оқушылардың білім деңгейін дамытуға әлеуметтік қолдау көрсетуде мұғалімнің рөлі ерекше [2, 39]. Сабақ өту барысында оқушылардың ауызекі сөйлеуін дамыту мақсатында диалогті оқытудың маңызы зор. Оқушылар диалог құру арқылы өз ойларын еркін жеткізе білуге тырысады. Диалог құру барысында оқушылар өзінің сыныптастарымен және мұғаліммен тығыз байланыста болады. Барнс (1971) атап көрсеткендей сыныпта тіл қаншалықты қолданылса, оқушылардың оқуына соншалықты әсер ететінін айтады. Инновациялық технологияның, білім беру жүйесін дамыту ісіне берері ұшан теңіз. Кезінде К.Д. Ушинский «Бала табиғаты көрнекілікті қажет етеді», - деген болатын. Шет тілі сабақтарында дәстүрлі оқу құралдарымен қатар ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) пайдалану зор қызмет атқарады. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың оқушыларға ғылыми ұғымдарды түсіндіруді және олардың қабылдауын, түсінуін жеңілдетуге мүмкіндік беріп, мұғалімдерге сабақ беруде көмектесетін маңызды көрнекі құрал болып отыр [3, 616.].

Шет тілі сабағында оқушылардың танымдық қызығушылығын арттыруда АКТ ның пайдасы зор. Білім беру ісінде инновациялық технологияларды оқытудың дифференциалдық және жеке адамға

бағытталған түрлерін жүзеге асыра алатын мүмкіндіктері бар. Мұғалім сабақта әрбір оқушыға дараланған схема бойынша тиянақты түрде талдауға қол жеткізетін жаңа мәліметтермен жеке жұмыс істеу мүмкіндігін бере алады. Инновациялық білім әлемдік талаптарды жүзеге асыра отырып, оқушыларға біртіндеп дүние жүзілік біріңғай ақпараттық кеңістікке кіру мүмкіндігін береді. Инновациялық технологияларды қолдану өздігінен сабаққа дайындалу деңгейін арттырады, оқу үдерісін жүргізуді қызықты етеді, шығармашылық жағынан кәсіби дағдыларды қалыптастырып жаңа мүмкіндіктер туғызады. Компьютер және желі мүмкіндіктері мен мұғалім білімін біріктіре алатын мультимедиялық жүйелерді пайдалану арқылы электрондық оқулықтар жасауға болады. Олар сабақты бұрынғыдан гөрі көрнекі, қызықты түрде өткізіп, оқушыларға жаңаша мәлімет беруге жағдай туғызады. Қазіргі заман талабына сай білім беру мақсатында электронды оқулықтар кеңінен қолданылады. Электрондық оқулықтың ішінде оқушыларды қызықтыратын бейнефильмдер дыбыстық үлгідегі мәтіндер, грамматикалық және лексикалық тапсырмалар болғандықтан, оның берер мәліметі де толығырақ болады. Мұндай оқу құралы оқушыларды қызықтырып, сол пәнді ары қарай тереңдетіп оқуға итермелейтіні сөзсіз, әрине білім деңгейіне тигізер әсері мол. Инновациялық технологиялармен жұмыс істеу кезінде оқушылар танымдық әрекеттерге араласа алады. Осындай мәселе барысында білім алып, оны іс жүзінде қолданып қана қоймай, қосымша мәлімет көздері мен қажетті деген құралдарын да өздері таңдап ала алады. Бүкіләлемдік желі, электрондық білім беру ресурстары тіл тасушыларды тыңдап, олармен қарым-қатынас жасауға мүмкіндіктер береді, кез келген білім алушылар үшін жақсы көмекші болып табылады. Компьютер білім алушының тілдік және сөйлеу материалымен жаттықтыру құралы болып табылады. Олар: Сөздікті үйренуге арналған жаттығулар. Сұраққа жауап беру. Еркін құрастырылған диалог. Бос орынды толтыруға арналған жаттығулар. Сәйкесін табу.

Сонымен қатар Ақпараттық технологияны оқыту үрдісінде қолданылатын жаңа түрдегі құрал- интерактивті тақта болып табылады. Бүгінгі таңда жалпы орта білім беретін мектептерде сабақ барысында ақпараттық технологиялардың бірі – интерактивті тақтаны қолдану. Біздің мектепте пәндер бойынша интерактивті тақта қолданылады. Интерактивті тақта арқылы жұмыс жасау қазіргі заман талабы. Интерактивті тақта мен электрондық оқулықтың әсіресе тіл үйренуде тиімді және бір уақытта оқып, тыңдап үйренуге ыңғайлы. Сабақты түсіндіру барысында мұғалім бір мезетте мәтіндік, аудио, бейне материалдарды және желі ресурстарын қолдана алады. Интерактивті тақта мұғалімнің сыныптағы әрбір оқушыға ақпаратты тиімді жеткізуге көмектеседі. Оқушылар өздігінен іздену жұмыстарымен айналысады. Интерактивті тақтамен жұмыс істеу оқушылардың көзбен көріп, қолмен ұстап, құлақпен естіп қабылдауға баулыттын дидактикалық және электрондық құбылыс.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстарының бағдарламасы. Мұғалімге арналған нұсқаулық. «Назарбаев Зияткерлік мектебі» ДББҰ, 2012.- 6,39, 61 б.
- 2 «Мектептегі шет тілі» - «Иностранный язык в школе» №3/2011.-17 б.
- 3 «Иностранный язык в школе» №1/2010.-14 б.
- 4 Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранному языку. Москва, 2000г.
- 5 «Мектептегі шет тілі» - «Иностранный язык в школе» №6/2010.- 4 б.

Резюме

В данной статье рассматривается формирование познавательного интереса учеников к языкам. Познавательный интерес – избирательная направленность личности на предметы и явления окружающие действительность. Эта направленность характеризуется постоянным стремлением к познанию, к новым, более полным и глубоким знаниям.

Resume

This article deals with the formation of pupils' cognitive interests to foreign languages. Cognitive interest - selective focus on individual objects and phenomena of the surrounding reality. This orientation is characterized by a constant quest for knowledge, to new, more complete and in-depth knowledge.

ӘОЖ 373.2.02. 016.09

Кішібаева Д.Ж.- п.ғ.к., доцент, Жаздықбаева М.Б.- п.ғ.к., доцент

Орман М.М.-магистрант

Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан

МЕКТЕП ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ТІЛІН ДАМУДА ЕРТЕГІЛЕРДІ ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫ

Мектепке дейінгі кезең - бала тілінің дамуының маңызды кезеңі болып табылады. Осы уақытқа дейін мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеу мен оқытуда ертегілермен жұмыс жасаудың дәстүрлі әдістері қолданылып келді. Бұл мақалада мектепке дейінгі балалардың тілінің дамуындағы ерекшеліктер сөз болады. Және ересек, даярлық топ балаларының тілін дамытуда ертегілерді пайдаланудың ұтымды амал-тәсілдері қарастырылады. Оларды сабақ үлгісін жасағанда пайдалануға болады.

Тірек сөздер: Бала, тіл дамыту, ертегі, мектепке дейінгі кезең, білім беру, тәрбие, оқыту, тәрбиеші, әдіс-тәсіл, байланыстырып сөйлеу тілі, көркем тіл.

Сапалалы білім беру басты міндет болып тұрған бүгінгі таңда балабақшаларда баланың толыққанды өсіп-жетілуіне ерекше көңіл бөліне бастағаны белгілі. Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы - қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты Қазақстан халқына жолдауында негізгі бағыттардың бірі ретінде білім және кәсіби машық – заманауи білім беру жүйесінің негізгі

бағдары деп көрсетілген. Онда «бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек». Және «қазіргі әлемде жай ғана жаппай сауаттылық жеткіліксіз болып қалғалы қашан. Біздің азаматтарымыз үнемі ең озық жабдықтармен және ең заманауи өндірістерде жұмыс жасау машығын меңгеруге дайын болуға тиіс. Сондай-ақ балаларымыздың, жалпы барлық жеткіншек ұрпақтың функционалдық сауаттылығына да зор көңіл бөлу қажет. Балаларымыз қазіргі заманға бейімделген болуы үшін бұл аса маңызды» деп баса айтылған. «Бүкіл әлемдегі сияқты, Қазақстан мектепке дейінгі білім берудің жаңа әдістеріне көшу керек» делінген[1]. Яғни, балабақшаларда білім беру дәстүрлі ескі үрдістен арылып, баланың ерте дамып-жетілуіне ықпал ететін оқытудың жаңа әдістерін пайдалануды жүзеге асыру қажет.

Сондай-ақ елдегі мектепке дейінгі ұйымдарға деген тапшылық деңгейін төмендету жөніндегі түбегейлі шараларды қабылдауды, мектепке дейінгі білім беру қызметінің сапасын арттыруды қамтамасыз етуді көздеген Елбасының «Балапан» бағдарламасы қабылданды. Бағдарламаның басты міндеттерінің бірі «2015 жылға дейін 5-6 жастағы балаларды білім беру ұйымдарында мектепалды даярлықпен толық қамтуды қамтамасыз ету және мектепке дейінгі ұйымдарды білікті кадрлармен толық қамтамасыз етуді және олардың біліктілігін тұрақты түрде арттыруды жүзеге асыру»[2]. Бұдан мектепке дейінгі мекемелердегі оқыту үдерісіне қойылатын талаптың артып отырғандығын аңғаруға болады.

Осы уақытқа дейін мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеу мен оқытуда ертегілермен жұмыс жасаудың дәстүрлі әдіс-тәсілдері қолданылып келді. Яғни тәрбиешілер ертегі мәтінін оқып немесе баяндап береді. Ал баланың өзіне түсінгенін айтқызу немесе кейіпкерлердің рөлін сомдау арқылы еркін сөйлеуге дағдыландыру немесе сөздік қорын дамытуға ықпал жасау – бұл ертегіні оқытудың ең жетілген әдісі болды. Және белгілі ертегілердің сарыны бойынша мультфильмдер, кинофильмдер көрсету де әлі күнге балабақшаларда кеңінен қолданылады. Мұның барлығы баланың еркін қиялдауы мен кең ойлауы үшін жеткіліксіз екені айдан анық.

Мектепке дейінгі кезең бала тілінің дамуының маңызды кезеңі болып табылады. Өзінің дамуы барысында баланың тілі олардың іс-әрекеті мен қарым-қатынасының сипатына тығыз байланысты болады. Тіл бірнеше бағытта дамиды: адамдармен қарым-қатынас жасағанда тілдің тәжірибеде қолданылуы жетіледі, оған қоса тіл психикалық процестерді қайта құруға негіз болады және ойлау құралына айналады.

Мектепке дейінгі ересек топтың балаларында тіл жоғары дәрежеде дами бастайды, сөздік қоры едәуір молаяды, қарапайым жай сөйлемдер мен күрделі сөйлемдердің ара салмағы артады; балалар грамматикалық кателіктерге сын көзбен қарай бастайды, сөздерді орынды қолдана білуге әдеттенеді. Тілдің дамуы қоршаған ортаны танумен, жалпы жеке тұлғаның дамуымен тығыз байланысты болады. Мектеп жасына дейінгі ересек және даярлық топ балаларының тілінің дамуы жалпылама сөздер мен бағыныңқы бөлімі бар сөйлемдердің санының артуымен ерекшеленеді. Бұл балаларда кең

ойлау дағдысының дами бастағандығын дәлелдейді. Балалардың тіл дамуындағы мұндай жетістіктердің маңызы зор. Алайда тек фонетика, лексика, грамматикаға тән тіл ерекшеліктерінің қалыптасуы туралы ғана емес, сондай-ақ дұрыс, анық, бейнелі сөйлеу сияқты байланыстырып сөйлеу тілінің дамуына да көңіл бөлу қажет.

Психологтар мен педагогтардың (Л.С. Выготский, В.В. Давыдов, Н.Н. Подъяков, С.Л. Рубинштейн, Ф.А. Сохин, Д.Б. Эльконин және басқалар) зерттеулерінде мектепке дейінгі балаларда саналы түрде түсіну қабілеті дамитындығы, оны шығарманың мазмұны мен тәрбиелік мағынасын түсінуінен, көркемдік ерекшелігін аңғару қабілетінен байқауға болатындығы айтылған. Яғни балаларда тілдің көркемдігін түсіну қабілетті дамиды.

А.М. Бородич, Н.В. Гавриш, В.В. Гербова, О.С. Ушакова, Е.М. Струнина, Е.В. Савушкина баланың көркем тілінің қалыптасуы байланыстырып сөйлеу тілінің дамуында зор маңызы бар екендігін дәлелдеді. Балалар әдеби шығармаларды анағұрлым терең түсінуге, оның көркемдік ерекшеліктерін бағалауға қабілетті, сондықтан да көркем тілді қалыптастыру дәл осы жаста мүмкін болып табылады.

Баланың миының таза, ақпаратты қабылдау қабілеті жоғары мектепке дейінгі жасында бар мүмкіндікті пайдаланып, іргетасты мықтап қалау керектігін ескерген жөн. Ол үшін балабақша тәрбиешілері үшін сабақты өтудің жаңаша әдіс-тәсілдерін жасау уақыт күттірмейтін маңызды мәселе деп білеміз.

Ертегілер балалардың қиялдау, ойлау қабілеттерін, тіркестіріп сөйлеу шығармашылығын және жақсы сезімдерін тәрбиелеуде толық пайдаланылмай жүр.

Теледидар арналарынан үздіксіз көрсетіліп жатқан шетелдік мультфильмдердің, компьютер ойындарының салдарынан ертегі аз оқылатын болды. Теледидар мен компьютер кітаппен «жекпе-жекте» ешбір қиындықсыз жеңімпаз болып шыға келді: теледидар мен компьютерден қызылды-жасылды дайын дүниені көру оңай, әрі қызықты. Ақпараттық технология дамыған заманда ертегілерді тәрбие құралы ретінде пайдалану қарқыны біраз бәсеңсіп қалғандай.

Ауызша байланыстырып сөйлеу тілін қалыптастыру мектепке дейінгі балалардың лингвистикалық тұрғыдан дамуының негізін құрайды. Балалардың мектептегі оқу жетістігі көбінесе олардың байланыстырып сөйлеу тілін меңгеру деңгейіне байланысты болады. Мәтіндік оқу материалдарын дәл қабылдау және елестету, сұрақтарға толық жауап беру, ой-пікірін өзінше баяндай алу сияқты және басқа да оқу әрекеттері байланыстырып сөйлеу (диалог және монолог түріндегі) тілінің дамуын талап етеді.

Біз ертегі материалына дәстүрлі түрде қарауға үйреніп қалғанбыз. Яғни қаншама жылдар осыған байланысты стереотиптер қалыптасқан: түлкі үнемі қу, қасқыр аңқау, т.б. Балабақша тәрбиешілері ертегіні оқытуда негізгі міндеттердің бірі баланы шығарманың мазмұнымен таныстыру, мәтіннің

негізгі идеясы туралы әңгімелеу, драмалау, сахналау ғана деп біледі. Мұның барлығы ертегімен жұмыс жасаудың дәстүрлі бағыты.

Ал балаларды әңгімелеу барысын шығармашылық тұрғыда түрлендіруге, ертегінің аяқталуын әртүрлі ойластыруға, мүлдем күтпеген оқиғаларды енгізуге, бірнеше сюжетті араластыруға және т.б. үйрету бүгінгі күннің талабы.

Ертегіге мұндай тұрғыдан келу тәрбиешіге де, балаға да пайдалы. Ертегіде не жақсы, не жаман немесе қаһарман несімен жақсы, несімен жағымсыз, жағымсыз болса, қай тұста өзгерсе игі, жақсылық қай кезде салтанат құрса жақсы, жамандық жазаланса (алайда қатыгездік, адамдыққа жат нәрселер айтылмауы тиіс), деген сияқты мәселелер қозғалып, оның негізінде барлық нәрсені жақсартуға, жетілдіруге болады, адамдардың игілігі үшін өзгертуге болады дегенге саятын қағидалар бала үшін шығармашылық ұран болуы керек.

Балаларды салыстырып ойлауға үйрету, бұл былай немесе бұлай емес дегенді дәлелдеу әдетін қалыптастыру, баланы жағымды немесе жағымсыз кейіпкердің орнына қойып, сол арқылы өз ұстанымын таңдау мүмкіндігін беру, кейіпкерлер үшін мазасыздануға жетелеп, баланың өз сезімдері мен дене қозғалысын үйлесімде ұстауына жаттықтыруға болады.

Баланың қиялы мен ойлауының шынайы өмір мен қиялды айыра білуіне көмектесетіндей дәрежеде дамуына ерекше мән беру қажет. Қиялдау мектеп жасына дейінгі балалар үшін өте пайдалы: ол оның өмірін жеке-шығармашылыққа толы етеді, қайталанбастай ерекше әсерлерге жетелейді.

Ертегінің, көркем шығармалардың ауызша сөйлеудің дұрыс қалыптасуындағы рөлін жоққа шығару қиын. Егер қарапайым тілмен жеткізсек, мәтіндер сөздік қорын кеңейтеді, диалогтарды дұрыс құруына, байланыстырып сөйлеу тілінің дамуына әсер етеді. Алайда осы айтылған міндеттерден өзге ауызша және жазбаша сөйлеуді эмоционалды, бейнелі етудің де маңызы зор.

Психлогтардың пікірі бойынша мәселеге орай сауатты сұрақ құрай білуі мектеп жасына дейінгі балалардың дұрыс даму көрсеткіштерінің бірі болып табылады екен. Әрине бала онсыз да күні бойы тынымсыз сұрақ қоюмен болады. Алайда олар үшін ертегіге, оның кейіпкерлеріне қатысты ұтымды сұрақ қою анағұрлым қиынға соғады.

Лингвистикалық білімнің элементтері ерте жастан қалыптасатындығы белгілі. Сол себепті де баланы ауызша сөйлеу дағдыларына үйрету ғана маңызды емес, оларға жазбаша қарым-қатынас жасау жанрында ашылып жатқан жаңа мүмкіндіктерді де көрсету маңызды. Л.Б. Фесюкованың пікірі бойынша мұндай қарым-қатынастың ең қарапайым түрлері жеделхаттар (қысқа мәтінді жазбалар, хаттар) болып табылады. Яғни ертегілердің, көркем шығармалардың сүйікті қаһармандарына жолдауға арналған хаттар. Қайсы кейіпкерге жеделхат жолдаған дұрыс, қайсысына хат жазған пайдалы екендігін анықтап, балалармен бірге хаттың мазмұнын құрастырады. Бала айтып отырады, тәрбиеші жазып отырады, содан кейін жазылғанды бірге

оқып, талқылап, түзетіп, жетілдіруге болады. Бала осылайша ауызша және жазбаша тілдің ерекшеліктерін меңгереді[3].

Осы уақытқа дейін мектеп жасына дейінгі балалар үшін фразеологизмдер мен мақал-мәтелдердің ауыспалы мағынасын түсінуі қиын деп есептеліп келген. Алайда О.С.Ушаковтың зерттеулері ол пікірдің дұрыс еместігін дәлелдеп берді [4]. Балаларға көмектесу үшін, яғни ертегілердің мағынасын түсіндіру үшін шығармаға қажетті фразеологизмдер мен мақал-мәтелдерді таңдап алып, балалармен бірге олардың әрқайсысының мағынасын талқылаудың маңызы зор, сол арқылы балаларға мақал-мәтелдерді есте сақтауына көмектесіп, оларды керекті жерде қолдануға үйрету қажет.

Л.Б. Фесюкованың пікірі бойынша балаларды әрбір сөзге ұқыпты болуға дағдыландырудың маңызы зор. Ол үшін ертегілермен жұмыс жасағанда келесідей амалдарды қолдануға болады:

- әдемі, жағымды, таңғажайып, көңілсіз сөздерді табу;
- ұзақ әрі күлкілі сөздер құрау;
- жазылуы бір, мағыналары әртүрлі сөздерді талдау. Сөздердің контексте қолданылу ерекшелігіне мән беру;
- сөздің этимологиясын түсіндіру[3].

Ойлауды, тілді, қиялды дамытудың келесідей әдісі – «Мәселе тудыратын сұрақтар». Балаларға дәстүрлі түрде ертегінің мәтіні бойынша көп сұрақтар беріледі. Олар өте қарапайым деңгейде құрылады. Алайда ойлану мен ізденуді қажет ететін сұрақтар (неліктен, не үшін, қалайша т.б.) берген анағұрлым пайдалы болмақ.

Ертегілердің баланың танымдық процестерін дамытудағы рөлі зор болып табылады. Ертегі арқылы мектепке дейінгі бала дамуындағы келеңсіздіктерді түзетуге болады. Ертегілер арқылы баланың байланыстырып сөйлеу деңгейін арттыруға болады.

Енді бала ертегіні жақсы меңгеруі үшін, сол арқылы сөздік қоры толыса түсуі үшін, жүйрік ойлауға дағдылануы үшін сабақта қолдануға болатын амалдарды қарастырып көрсек.

Оқыту үдерісінде қолданылатын сұрақтардың мазмұны мақсаты бойынша алуан түрлі болуы қажет. Кейбір сұрақтар ертегі кейіпкерлерін анығырақ сипаттап беруіне көмектесуі мүмкін. Сұрақ бере отырып, тәрбиеші сәйкес эпизодты есіне түсіре алады, ондағы жеке сөздерге, кейіпкердің әсеріне назар аударта алады. Мәселен «Тіл дамыту» әдістемелік құралында мектеп алды даярлық топтарында өтуге болады деп ұсынылған «Күшік пен мысық» ертегісін алсақ: Тәрбиеші ертегідегі күшіктің аңқау, мақтаншақ, жалқау сияқты қасиеттерін балалардың айтып беруі үшін сол қасиеттері көрінетін эпизодтарды балалардың есіне түсіруі қажет.

Енді бір сұрақтар шығарманың негізгі идеясын сезінуіне көмектесуі керек. Балаларға ертегінің ұнаған, ұнамағандығын, ұнаса әсіресе несімен ұнағандығын анықтап алып педагог ертегінің өнегелі тұсын көтеріңкі дауыспен айтып береді. «Сонымен, әліне қарамай, мақтанға салынып, ойланбай жасаған әрекеттің соңы немен аяқталады, балалар?» Балалар оның

арты жаман болады деп жауап береді. Тәрбиеші ертегінің әр кейіпкері туралы айтып әңгімелеп беруді ұсынады. Содан кейін тәрбиеші ертегінің соңында айтылған мақтанға еріп, әліңе қарамай, қиын іске қолынды созба деген ғибратты сөзді балалардың есте сақтауына ықпал жасайды.

Сондай-ақ бала ертегі жанрының ерекшеліктерін жақсы сезінуі үшін оларға «бұл шығарма неліктен ертегі деп аталады» және «шығармада ертегіге тән қандай белгілер бар» деген сияқты сұрақ қоюға болады.

Ертегіге қатысты кәсіби суретшілер салған сапалы суреттерді көрнекілік ретінде пайдаланып, жұмыс жасаудың маңызы ерекше. Бұл кейіпкерлердің сыртқы көрінісін балалардың есте сақтауына көмектеседі.

Балалардан «егер сен жазушы» болсаң, ертегіні қалай баяндар едің?» деп сұрауға болады. Балалардың әңгімесін тыңдап, тәрбиеші балаға жәрдем беретін сұрақтар қояды. Мәселен, сенің «Күн астындағы Күнікей қызың» қалай киінген, көзі қандай, аузы қандай? Немесе «жалмауыз кемпірдің көздері қандай?». «Ол сондай қорқынышты болса, неге оны батыр бірден танымайды?» деген сияқты.

Сабақтан бос уақытта балаларға ертегі сюжеті бойынша сурет салғызудың пайдасы зор. Өздерінің салған суреттері бойынша да ертегіні қайталап әңгімелетуге болады. Бұл ертегідегі сөздер мен сөз тіркестерінің баланың ойында беки түсуіне септігін тигізеді. Байланыстырып сөйлеу тілін жетілдіреді.

Балаларға ертегіден үзінділер айтқызудың пайдасы орасан. Ертегіні бұлайша қайталау арқылы бала шығарманың көркемдік қасиетін тереңірек сезінеді.

Тәрбиеші балаларға ертегінің ең күлкілі, ең көңілсіз тұсын, ең қорқынышты эпизодын естеріне түсіруді тапсыруы қажет.

Тәрбиешінің ертегіні ары қарай қалай жалғастырар едің немесе қалай аяқталғанын қалайсың деп сұрауының да мәні зор. Дәл осы кезде балада нағыз шығармашылық жұмыс жүреді. Осылайша кімнің әңгімесі тартымды, қызықты болды деген сайыс ұйымдастыруға да болады.

Ертегіні драмалаудың да маңызы зор. Алайда бүгінгі таңда ол кеңінен қолданыс тапқан әдіс деп білеміз. Драмалау кезінде әсіресе, кейіпкерлердің сөзін көркемдегіш құралдарды пайдаланып айтып беруін қадағалау керек. Жоғарыда айтқан, «Күшік пен мысық» ертегісінде күшік қасқырды былайша сипаттайды: «сенің көзің шоқтай қызарып жайнаған, екі құлағың жылмиған, аузың арандай ашылған, құйрығың артқы екі аяғыңның арасына қыстырылып, жас шыбықтай майысқан». Яғни, қайсыбір ертегі болмасын, ондағы көркем тіркестерді қалт жібермей, балалардың оларды меңгеруін қадағалау қажет.

Және ертегімен жақсы танысып, меңгеріп алғаннан кейін ондағы кейіпкерлердің қасиеттерін бір-біріне ауыстырып, балаларды шатастыруға әрекет жасау тәсілінің де берері мол. Мәселен, мыстан қайырымды, батыр қорқақ т.б. Балалар бұл кезде өз уәждерін айтуға, қате пікірді түзеуге дағдыланады. Немесе ертегіге мазмұнына қарай басқаша тақырып қою,

сюжеттерінің орындарын ауыстыру сияқты ойындар ұйымдастыруға да болады.

Тағы бір тәсіл, ол ертегілердегі кейіпкерлерді бір-бірімен салыстыру. Мысалы, түлкі кездесетін ертегілермен таныстырып болғаннан кейін, «қай ертегіде түлкі қандай сипатта көрінеді?», «сендерге қай түлкі ұнады, қайсысы ұнамады?», «неліктен?» деген сияқты сұрақтар арқылы балаларды әңгімеге тарту.

Тәрбиешілер осылайша шығармашылық шеберліктерін мүмкіндігінше мол пайдаланып, оқытуда жаңаша әдіс-тәсілдер қолданса, бала тілінің, ақыл-ойының ерте әрі дұрыс жетілуіне зор үлес қосқан болар еді.

Әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасының президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты Қазақстан халқына жолдауы.

2 Балаларды мектепке дейінгі тәрбиемен және оқытумен қамтамасыз ету жөніндегі 2010 – 2014 жылдарға арналған «Балапан» бағдарламасы.

3 Фесюкова Л.Б. Воспитание сказкой: Для работы с детьми дошкольного возраста. - М.: ООО «Издательство АСТ», 2000. - 464 с.

4 Ушакова О.С. Развитие речи дошкольников.- М.: Изд-во Института Психотерапии, 2001-240с.

Резюме

В этой статье пойдет речь об особенностях развития речи дошкольников. Рассматриваются способы применения сказок в развитии речи детей в старших и подготовительных группах дошкольного учреждения. Эти методы можно использовать в учебном процессе.

Summary

This article will talk about the peculiarities of the speech of preschool children. Considered ways to use stories in the development of children's speech in high and preparatory preschool groups. These methods can be used in the educational process.

МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖӘНЕ АУДАРМА МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ПЕРЕВОД INTERCULTURAL COMMUNICATION AND TRANSLATION

ӘОЖ 82:81 255.2 (17.07.61)

Битұрсын Ғ.Ш., Омар Б.М., Е.К Баетов.

А. Яссауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан

ЗАҢ ШЫҒАРУ ПРОЦЕСІНДЕ ЗАҢ ТЕРМИНДЕРІН ДҰРЫС АУДАРУ ЖӘНЕ ҚОЛДАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақалада тәуелсіз құқықтық демократиялық мемлекетіміздегі заң шығару, талқылау және оны қабылдау кезінде заң терминдерін дұрыс аудару және оны орынды қолдану мәселелері баяндалады. Терминдердің дұрыс аударылмауы және қолданылмауы салдарынан қабылданған заңдардың халыққа түсініксіздік (түсінбеушілік) тудыратын мән-жайларды салыстыра отырып, дерек келтіріледі.

Тірек сөздер: *Қоғам, мемлекет, термин, норма, нормативтік құқықтық актілер, заңнама, балама сөз, түсіндірме, сөздік.*

Қоғамдық қатынастарды реттейтін заң терминдеріндегі аударма мәселесі еліміз егемендік алғаннан бері біршама орнығып қалғанын атап өту керек. Бірақ, бұл мәселе толық шешімін тапты деп айтуға әлі ерте. Жалпы заң терминдерін қазақ тіліне аударуға қазақ лексикасының сөздік қоры мен сөз байлығы толығымен жетеді және оған тәуелсіздік алған 21 жылдан астам кезеңде қабылданған заңдар мен заңдық актілердің мемлекеттік тілге аударылып, қолданысқа енгізіліп келе жатқандығы дәлел. Заң терминдерін қазақша қолдану белсенділігінің артуы еліміздің тәуелсіздік алуымен ғана емес, мемлекеттік құрылымның, қоғамдық-әлеуметтік, тіпті саяси-мәдени қарым-қатынастардың өзгеруіне байланысты, заңнамалық жүйенің түбегейлі өзгеріске түсуіне де тікелей байланысты.

«Нормативтік құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес, «нормативтік құқықтық актінің мәтіні әдеби тіл нормалары, заң терминологиясы және заң техникасы сақтала отырып жазылады, оның ережелері барынша қысқа болуға, нақты және әртүрлі түсіндіруге жатпайтын мағынаны қамтуға тиіс. Көнерген және көп мағыналы сөздер мен сөз орамдарын, эпитеттерді, метафораларды қолдануға, сөздерді қысқартуға жол берілмейді». Яғни заңның бір нормалық ұғымды білдіретін өзіндік мағыналық ауқымы, өлшемі бар тілі болады. Одан ауытқуға болмайды, бірақ ауытқымауды ойлап, түсініксіздік пен қарабайырлыққа ұрынуға да жол берілмейді. Ал қысқа да нұсқа қайырып, ұлттық реңкті жоғалтпай, кез келген ұғымды жеткізе білуге қазақ тілінің мүмкіндігі жеткілікті. Жалпы алғанда, Қазақстан Республикасы Конституциясының 61 бабында, «Заң шығару бастамасы құқығы Республика Президентіне, Парламент депутаттарына, Үкіметке тиесілі және тек қана Мәжілісте жүзеге асырылады», - делінген [1, 16].

Көп жағдайда заң шығару бастамасы Үкімет тарапынан болады, бұл заңды да. Сондықтан заң жобаларының бастапқы мәтіндері Үкіметке қарасты министрліктер мен агенттіктерде, ведомстволарда әзірленеді. Осы орайда Қазақстан Республикасы Парламентінің регламенті бойынша, заң жобасы тиісті ілеспе құжаттарымен бірге Үкімет арқылы әуелі Парламент Мәжілісіне келіп түседі. Мұнда заң жобасының қазақ және орыс тіліндегі мәтіндері белгілі бір мерзім ішінде талқыланып, өңделеді, жетілдіріледі. Одан соң ол тиісті ілеспе құжаттарымен бірге Парламент Сенатына жіберіледі. Сенаттың тиісті тұрақты комитеттері мен бөлімдерінде де заң жобасына экономикалық, заңнамалық және лингвистикалық сараптама жүргізіледі, депутаттардың талқылауынан өтеді. Заң жобасының қазақ және орыс тілдеріндегі мәтіндерінің тең түпнұсқалығына сараптама барысында салалық мамандармен, заң жобасын әзірлеушілермен кеңестер өткізіледі, өйткені әр сала бойынша тек белгілі бір кәсіптерге, бағыттарға тән ұғымдардың мағыналарын білдіретін, жалпы көпшілікке түсінікті бола бермейтін терминдер жетерлік. Мәселен, тек ауылшаруашылығының құрамына кіретін мал шаруашылығы, орман шаруашылығы, егіншілік, балық шаруашылығы, т.б. сияқты салалар бар. Бұл салаларда қолданылатын сөздер мен сөз тіркестерінің табиғаты сол салада жұмыс жасайтын мамандарға ғана белгілі. Мәселен, осы жылы «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне орман шаруашылығы, жануарлар дүниесі және ерекше қорғалатын табиғи аумақтар мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды. Тек осы заңның өзінде: алаңқай жерлер (прогалина), кеспеағаш аймағы (лесосека), орман орамы (лесной квартал), орман өсіру (лесоразведение), орман соқпағы (просека), орманның қайта түлеуі (возобновление леса), өртең (гарь), өскін (подрост), селдіреу (редина), сөл алу (подсочка) сияқты тілімізде орнығып келе жатқан көптеген терминдер қолданылды. Орайы келгенде айта кетейік, Сенаттың жалпы отырыстары, оның комитеттерінің кеңейтілген және қатардағы отырыстары негізінен мемлекеттік тілде өткізіледі. Осы үрдіске сәйкес бірқатар министрліктердің, агенттіктер мен ведомстволардың басшылары, олардың орынбасарлары өз баяндамаларын мемлекеттік тілде жасап жүргендерін теледидардан көріп жүрміз.

Мемлекетіміз тәуелсіздік алған уақыттан бері қабылданған заңдардың, ресми құжаттардың мемлекеттік тілдегі мәтіндерін сараптау барысында әртүрлі және әрқалай пайдаланылған терминдер көптеп кездеседі. Ол заңды да, деп, - айтуға болады. Себебі, уақыттың өзі заман талабына сай тиісті түзетуді талап етеді. Мәселен, «Достоверный», «недостоверный» деген сөздер бұрынғы заңдарда «дәйекті», «дәйексіз» деп алынған, алайда бұл сөздер түп мағынасы бойынша орыс тіліндегі тиісінше «последовательный», «непоследовательный» деген ұғымдарды білдіреді. Сондықтан бұл сөздер кейінгі кездері мағынасы бойынша дәлірек беретін «анық», «анық емес» деген сөздермен беріле бастады (достоверная информация – анық ақпарат, недостоверная информация – анық емес ақпарат. «Жалған ақпарат» десек, басқа мағынаны («ложная информация») береді.

Егемен еліміз өзінің дербес дамуында сатылап өрлеп келе жатқан сияқты, терминологиялық жұмыс та осы жылдар ішінде бірте-бірте ілгерілеп келеді. Сондықтан да заңдарда, ресми құжаттарда уақытына қарай кейбір терминдердің әрқелкі алынып келуі табиғи нәрсе. Біздің мақсатымыз оларды тізбелеу емес, бүгінге дейін қалыптасқан мол тәжірибені басшылыққа ала отырып, қолданыстағы терминдерді біріздендіруге ұмтылу. Сөздікте негізінен кең қолданыс тапқан, екіұдай ұғым тудырмайтын терминдер мен сөз тіркестері іріктеліп алынды.

Бүгінде заңдардың қазақ тіліндегі мәтіні жеңіл оқылады, әркімге ұғынықты. Мұны ел егемендігі тұсындағы қол жеткізген үлкен жетістік деп айтуға әбден болады. Дегенмен, жалпы қауымға «Нормативтік құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес нормативтік құқықтық актінің мәтіні заң терминологиясы және заң техникасы сақтала отырып жазылатынын қайталап айтқым келеді. Сондықтан заң баптары мен тармақтарында, тармақшаларындағы кейбір сөздердің қайталануы орынды, өйткені заң тілінде ұғымдық дәлдік, дәл мағынаны беру негізгі мәселе болып табылады.

Бұл тұрғыдан келгенде, заңнамада және ресми құжаттарда қолданылатын сөздер мен сөз тіркестерін біріздендіру күн тәртібінен түспейтін, үнемі жетілдіріп отыруды қажет ететін өзекті мәселе. Сондықтан «Жұмыла көтерген жүк жеңіл» демекші, барша заңгер, тілші, зерттеуші, аудармашы қауым, салалық мамандар бұл іске бір кісідей атсалысқан жөн деп, - ойлаймын.

Кез келген заң заңи терминдермен жазылады. Заңи термин заңнамаға кіргізілгеннен бастап, заңдық күшке ие болады. Сондықтан заңнамалық құжаттардағы тұрақты тіркестер, заңи терминдер бірізді болуы керек. Заңға енгізілген тұрақты тіркестердің басқа баламасы болмайды. Бір заңнамада бір тіркес екі түрлі баламамен беріледі. Мәселен, азаматтық кодексте теріс пиғыл деген тіркес кездессе, келесі заңдарда жат пиғыл деген тіркес беріледі. Қазақ тілі өте бай тіл. Теріс пиғыл, жат пиғыл, арам пиғыл деп қолдануға болады. Аталған кодекстің өзінде «оперативное управление» деген тіркес «жедел басқару» және «оралымды басқару» деп екі түрлі берілген. Сондықтан заңнамаларда тіркестер біріздендірілуі керек. Заң саласының маманын дайындайтын жоғары оқу орындарында лингвист мамандарды дайындайтын бөлім ашу керек. Сонымен қатар магистратурада заң және латын тілі атты бөлім ашылғаны жөн. Өйткені біз Рим заңын қолданысқа енгіздік. Яғни латын тіліндегі терминдерді пайдаланамыз. Осы терминдердің қазақ тілді баламасын жасайтын дайындау керек. Сонымен қатар елімізде қолданатын заңнамалар мен нормативтік-құқықтық құжаттарға мониторинг жасап, терминдерді сараптан өткізген жөн.

2007 жылы шыққан «Заң терминдерінің сөздігінде» судебный пристав сот приставы деп берілген. Бұл терминді 1997 жылы Мемтерминком жасауыл деп бекіткен. Ожеговтың түсіндірме сөздігіне жүгінсек, судебный приставтың міндеті судебный исполнитель деген атауға мазмұндас. Ал жоғарыдағы «Заң терминдерінің сөздігінде» судебный исполнитель сот

орындаушысы деп берілгені орынды. Бүкіл терминдерімізді біріздендіреміз деп жазып жүрміз. Кейбіреулер бірізділендіру дейді. Сонда біз бірігіп алып ізденіп жүрміз бе, әлде бірізді етеміз деп жүрміз бе? Айтып, жазып жүргендеріміздің қайсысы дұрыс? Ойланайықшы.

Жалпы терминдерімізді бірізділендіру үшін төмендегідей ұсыныстарды айтуға болады. Әрбір ғылым саласының қазақ тіліндегі терминдерін бірізділендіру үшін қазақша сәтті эквиваленттерін тауып, жүйелеу үшін сол ғылым саласының кәсіби біліктілігі жоғары мамандардан іріктеліп, құрылған топ болуы қажет. Терминжасаммен айналысатын ғалымдарға қойылатын талап болу керек. Критерийлер жасау қажет. Мемлекеттік тілді еркін меңгерген ғалымдар тартылуы керек. Олардың қазақ тілінде жазған көркем аудармашылық еңбектері де болғаны жөн. Ағылшын тілін, тағы да басқа шетел тілін жақсы меңгерген және ғылыми атағы болуы тиіс. Көптеген терминдер латын тілінен алынғандықтан, сол атаулардың этимологиясын талдап, түсінетін қабілеті болған жөн. Терминологиямен айналысатын топта міндетті түрде сөзжасам заңдылықтарын білетін тіл маманы терминолог ғалым болуы керек. Терминдерді тек сол саланың ғалымдары ғана емес, филолог-терминологтың талқылауынан өткізіп барып бекіту керек. Көп жағдайда терминдерді тек филолог ғалымдар ғана талқылап, бекітіп жібереді, ал олар әр саланың терминдері қандай затты, құбылысты, процесті бейнелейтінін терең біле бермейді. Неғұрлым ғылыми атағы жоғары болса, сол ғалым сәтті термин табады деген пікір қате. Терминологтар полиглот болу керек.

Заң терминдерін қолданысқа ұсынылғанға дейін және заңға енгізілгенге дейін жан-жақты пысықтап, саралап алған дұрыс. Бір ұғымның бірнеше мағынасы, бірнеше сипаты мен белгісі болуы мүмкін. Бір ұғымның белгілерін анықтап, ішіндегі негізгісін тек сол саланың маманы ғана анықтай алады. Бұл ретте жарыспалылық болғаны дұрыс. Жарыспалылықтың орын алуына бірнеше себеп әсер етеді. Біріншіден, беделге басу. Әр ғалым өзі зерттеп, ұсынған терминді сөздікке енгізіп, қолданысқа жібереді. Әркім өзінің пікірін дұрыс көреді. Бірақ мұндай ұсыныстарды қолданысқа енгізбес бұрын, зерделеп алған дұрыс. Екіншіден, үйлестіру жұмыстарының кемшін болуы себеп болып отыр. Яғни терминді сараптау, тілдік талаптарға сай келуін зерттеу жұмыстары дұрыс жүргізілмейді. Әсіресе, республикалық деңгейде үйлестіру жұмыстарын дұрыс жүргізу керек. Заңда, нормативтік-құқықтық құжаттарда бір термин бірнеше мағанада қолданылады. Заң тілі нақтылықты қажет етеді. Не туралы, қандай сөз айтып отырғанымызды нақтылап, дәл өз атымен атауымыз керек. Құқылы деген сөздің өзін құжаттарда қақылы, құқықты деп, пайдаланамыз. Ауызекі тілде бірнеше мағынасы қолданылсын, бірақ кәсіби тілде бір мағынасы болуы қажет деп, ойлаймын.

Терминдерді ала-құла қолданып жүретін болсақ, тіліміздің нормативтік-құқықтық құжаттарда заң тілі ретінде орнығуына кесірі тиеді. Заң саласы – халықпен тығыз қарым-қатынас орнататын сала.

Қазіргі таңда азаматтық, әкімшілік, қылмыстық және, т.б. заң салаларына қоса нарықтық экономикаға қатысты заңдық нормативтер

калыптасты. Заң терминдерінің қазақша аудармаларының тұрақсыздығы, бір ізді болмауының қоғамдық және адамдық қатынастардағы салдарлары да күрделі. Себебі заңдар мен кодекстердегі әрбір тәртіп және құқық бұзушылықтың, қылмыстық баптары мен тармақтары адам денсаулығына, өміріне және тағдырына әсер етеді, айып немесе жаза тағайындауда шешуші рөл атқарады. Мәселен, иелену мен иемдену (владение – присвоение) дегендегі «иелену» – заңды, заңмен қорғалатын әрекет, ал «иемдену» заңсыз, заңмен қудаланатын әрекет; немесе «асыра пайдалану» (превышение) мен «теріс пайдалану» (злоупотребление) заңмен қудаланатын, екеуі де екі түрлі баппен жазаланатын құқық бұзушылық және қылмыс. Бопсалаушылық (вымогательство) пен алаяқтық (мошенничество) ұғымдары да осындай.

2000 жылы заңтануға арналған қазақша-орысша, орысша-қазақша сөздікте [31томдық терминологиялық сөздіктердің 30-томы] «авторлық келісімшарт» «авторлық шарт» [183б.], «административная ответственность» «әкімшілік жауаптылық» дегенді «әкімшілік жауапкершілік» [184б.], «актуальность» – «өзектілік» [186б.], «актуальный» – «көкейкесті» [186б.], «истец» – «талап арызшы» дегенді «отказ истца от иска» – «қуынушының талаптан бастартуы» [275б.] деп аударылған. «Аморальный поступок», «антиобщественный поступок» дегендегі «поступок» – «бейморальдық іс-әрекет» [187б.], «қоғамға жат қылық» [187б.], яғни «іс-әрекет, қылық» болып аударылған.

Заң терминдері мен ұғымдарының жоғарыдағыдай ала-құла болуы терминжасамға қойылатын 1) бір мағыналық 2) қысқалық 3) шарттылық, жасандылық 4) тұрақтылық 5) бейтарап мәнділік деген талаптардың орындала бермеуіне байланысты. Сонымен қатар терминдер мен ұғымдарды аудару кезінде сөздердің бір мағыналы, көп мағыналы ғана емес, тар мағыналы, кең мағыналы болатынын ескерген жөн. Терминдер мен ұғымдарды аударуда тілдердің грамматикалық құрылысының ерекшеліктеріне қарай бір сөзді бірнеше сөзбен, сөз тіркесімен, немесе керісінше аударуға тура келеді. Мәселен, отводить (свидетеля) – (куәға) қарсылық ету, приостановить – тоқтата тұру, отложение, отклонять – кейінге қалдыру, отменить – тоқтату, күшін жою, откладывать – шегіндіру, кейінге қалдыру, отсрочка – кейінге қалдыру, отказывать – бастарту, қайтару, устранение – шеттету, отклонять – шеттету, отвергать – қабылдамау.

Қорыта келгенде, халықаралық немесе терминдердің қазақша аудармаларын тұрақтандыру үшін:

- біріншіден, заңдар мен заңдық актілерде қолданылатын терминдер мен ұғымдардың түгелдей инвентаризациясын жасап, баспасөз бетінде жалпы халықтық талқыға салып, мамандар саралап төрелігін айтып, терминология комиссиясы біржола бекіту керек;

- екіншіден, Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару академиясында терминология тақырыбына қатысты семинар-сабақтар жиі ұйымдастырылса;

- үшіншіден, заң терминдеріндегі аударманы жақсарту мақсатында Қазақстан Республикасы Үкіметінің жанындағы мемлекеттік терминология

комиссиясының мүшелері, құқықтанушы, заңгер ғалымдар, құқық қорғау органдарының мамандары, мемлекеттік органдардың қызметкерлері, жоғары оқу орындарының профессор-оқытушылар құрамы, облыстық тілдерді дамыту мен ішкі істер басқармаларының қызметкерлерін қатыстыра отырып арнай іс-шаралар өткізіліп тұрса деген ұсыныс білдіреміз.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Қазақстан Республикасының Конституциясы, 1995 жыл.
- 2 Заңнамадағы аударма ахуалы. "Ана тілі" газеті. 2009ж., - 1бет.
- 3 Құқық қорғау саласындағы терминдер. Алматы, 2001ж.

Резюме

В статье сообщаются вопросы правильного перевода юридических терминов и их применения в процессе издания и толкования закона и его применении в нашем независимом правовом демократическом государстве.

Resume

The article reported questions of correct translation of legal terms and their use in the process of publication and interpretation of the law and its application in our independent legal democratic state.

УДК: 82.0:001.83(100) 17.01.17

Satbay G.

Türk Dili Öğretmeni, Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesi

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE ÇİZGİ FİMLERİN ÖNEMİ

Yabancılar Türkçe öğretiminde temel dil becerilerini, özellikle konuşma becerisini geliştirmede çizgi filmlerin önemi çok büyüktür. Türk halkının kültürünü, yaşama geleneğini tanıtan Türk halkının çizgi filmleri bir taraftan konuşma becerisini geliştirecek görsel ve işitsel araçlardan biridir.

Anahtar Kelime: *çizgi filmi, konuşma becerisi, Türk kültürü, yabancı dil öğretim yöntemleri.*

Yabancılar Türkçe öğretimi, Türk kültürünün öğretilmesi amacını taşımaktadır. Çünkü, dil kültür aktarıcısıdır. Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesinin ana dil olarak öğretilmesinden farklı ve zor yönü; Türkçeyi öğrenen yabancıların Türk kültürüne olan uzaklığıdır. Yabancı dil öğrenen kişi o dile ait kültürün içine girmektedir. “Kültür, onun çevresinde yaşayan insanları, hem diğer insanlarla münasebetlerinde hem de tabiat karşısında uyumlu hâle getirmeye çalışan, değerler, normlar ve sosyal kontrol unsurlarının bütünüdür.” (Tural 1990: 2). Kişi, kültür öğelerini ne kadar iyi algılayarsa yabancı dili de o oranda iyi öğrenebilmektedir. Dolayısıyla kültür öğelerinin, yeri geldikçe, bir yabancıyı öğrenebileceği ölçüde ve doğru biçimde verilmesi önem taşımaktadır. Aslında Türk ve Kazak kültüründe, her ikisinin aynı soydan olmasından, benzer noktalar

olsa bile bir-birinden uzak kalması dolayısıyla birtakım farklılıklar da ortaya çıkmaktadır. Yani bir Türk ile Kazak tercümansız bir-birini anlamada güçlük çeker. Dolayısıyla, Türkçe Kazakistan’da yabancı bir dil olarak öğretilmektedir. Her yabancı öğrenci gibi Kazak öğrencileri de Türkçe’yi ana hatlarıyla temelden öğrenirler. Fonetik, morfolojik ve cümle yapısının aynı olması ilk etapta öğrencilere kolay görünse bile kelime hazinesinin yetersizliği, konuşma becerileri aksamaktadır. Sözcük ezberletmek, bol alıştırma yaptırmak öğrencilere bir yandan sıkıcı olmakta, öbür yandan bu yöntemle öğrenilen yabancı dil kalıcı olmamaktadır.

Yabancı öğrenciler Türkçeyi iyi öğrenemiyorlarsa bunun başlıca sebeplerinden biri derse ve konuya ilgi duymamalarıdır. Öğretmenin yapacağı ilk iş, öğrencide en önemli güç olan ilgiyi temin etmektir. Yabancı dil öğrenen birinin beklenen davranışı sergileyebilmesi için yeterli düzeyde motive edilmesi gerekir. Motive etmede başarılı olamayan bir öğretim anlayışı, dil öğrenen kişide konulara odaklanma bakımından sorunlar ortaya çıkaracaktır. Bunun sonucunda ise kişi kendini bir bütün olarak yapması gereken etkinliklere değil de konu dışı etkinliklere taşıyabilecektir. Türkçe öğretiminde motivasyon için dersin eğlenceli hale getirilmesi şarttır.

Bu yüzden öğrencilere Türkçe öğretme sırasında görsel ve işitsel araçları kullanarak Türklerin kültür öğelerini gösteren çok sayıdaki malzemeler verilebilir. Aslında, Türk çizgi filmleri konuşma becerisi ve kelime hazinesinin geliştirilmesi açısından çok büyük önem taşır. Bu sebeple, çizgi filmler öğrencileri dil öğrenmede motive eder, hem eğlendirir. Çizgi filmleri önce seyrettirmek, yeni kelimeler üzerinde alıştırma yaptırmak, sonradan çizgi film kahramanlarını canlandırmak hem sözlü ifade açısından hem kelime hazinesinin gelişmesi için çok önemli bir etkinliktir.

“Söylersem unuturum,

Öğretirsen hatırlarım,

Yaparsam (işin içine beni katarsan) unutmam.”

sözü, yabancı dil öğretiminin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği konusunda bize önemli ip uçları vermektedir. Öğrencinin istekli olarak katılmadığı bir dil öğretimi kesinlikle başarıya ulaşamaz. Burada motivasyonun ne denli önemli olduğu açıktır. Çizgi filmlerin dili çok basit bir diyalogu içerir. Öğrenci, istekli olarak bu yöntemi çabuk algılar.

Çizgi filmler, genellikle sağlam bir pedagojik alt yapı içerir. Öğrenciler hem konuşma becerilerini geliştirirken hem de öğretici bir ders alırlar.

Çizgi filmler sadece “renkler, sayılar, az-çok, dolu-boş, uzun-kısa” gibi basit kavramları öğretmiyorlar. Bunların yanında çeşitli değer yargılarını ön plana çıkarmaktadır. Bu değer yargıları evrensel geçerliliği olan “sevgi, saygı, yardımlaşma, dayanışma, sabır, hoşgörü, ahlak, cömertlik, adalet, disiplin, paylaşma, çalışkanlık, iyilik, doğruluk, temizlik, misafirperverlik, vatanseverlik” gibi kavramlardır. Bunların yanında manevi öğelere de vurgu yapılmaktadır. Türklerin Keloğlan, Pepee gibi çizgi filmleri sayesinde Türk kültürünü, Türkçe deyim ve atasözlerini öğrencilere kolay kazandırabiliriz. Bu arada, Türkiye’de TÜBİTAK MEB ile birlikte İngilizce müfredatı yenileyecekmiş. Artık çocuklara

İngilizce'yi Keloğlan, Pepee ve Cailou öğreteceğini söyleniliyor, bu çizgi filmlerinin İngilizce versiyonu hazırlanıyormuş. Bu demek, çizgi filmlerin yabancı dil öğretimi için önemli bir yöntem olduğunu gösterir. Çizgi filmlerin Türkçe dil öğretiminde kullanılmasının temel yararları şunlardır:

1. Dil öğretiminde çizgi filmlerin kullanımı öğrencilerin motivasyonunu ve ilgilerini artırır, derslere daha etkin bir biçimde katılmalarını sağlar.
2. Çizgi filmlerin kısa olması sıkılmadan izlenmesini ve anlatılmasını kolaylaştırır. Bu yolla, öğrencilerin konuşma becerisini geliştirmek için gerekli olan öğrenci katılımı sağlanır.
3. Öğrenciler her çizgi filmde yeni kelime, deyim ve terimlerle karşılaşır. Öğrenciler anlamını bilmedikleri kelimeyi bazen filmin genel anlamından çıkarırken bazen de bu kelimeyi sözlükten öğrenir. Bu şekilde kelime hazineleri hızlı bir şekilde gelişir.
4. Türkçe öğretiminde çizgi filmlerin kullanılması, öğrencilerin dil bilgisi kurallarını öğrenmelerine ve iletişimde kullanmalarına yardımcı olur.

Gerek Türk kültür unsurlarının verilmesi yönüyle gerekse Türkçenin söz varlığını zenginleştirici bir unsur olması sebebiyle Keloğlan çizgi filminin yabancılarla Türkçenin öğretiminde çok önemli bir işlevi vardır. Bu çizgi filmlerinin kısa olması ve çarpıcı sözler içermesi, millilik taşıması dil öğretimi açısından önemli bir unsurdur. Çünkü, dile yabancı olanlar, özellikle temel düzeyde Türkçeyi öğrenirken uzun metinlerden hoşlanmazlar. Kısa ve iletişime dayalı metinler, dil öğrenenlerde öğrenme isteğini artırır.

Çizgi filmlerin derste işlenmek üzere filmde önce, film izlenirken ve film izlendikten sonra öğrencilere yaptırılacakların hazırlanması ile dil eğitimi hem etkin hem de kısa zamanda birçok kelime ve kavram öğretebilme özelliğine kavuşacaktır. Bu çizgi filmleri biz derste uyguladık. Öğrenciler bu yöntemi çok beğendiler ve kendileri de proje ödevi olarak değişik çizgi filmler üzerinde sunum yaptılar. Bu çizgi filmler Keloğlan, Pepee, Sıçrayan Kaplan, Dinozar ile Ağaç, Dudu Tavşan masalı v.s.

Sonuç olarak, dil öğretiminde sempatinin önemi çok büyüktür. Pepee, Keloğlan ve başka da çizgi filmleri dinleyen veya seyreden öğrenciler, kendilerini filmdeki kahramanların yerine koymaktadırlar. Yabancılarla Türkçenin öğretiminde bu çizgi filmlerinin kullanılması, hem öğrencilerdeki öğrenme isteğini artırmakta hem de telaffuz ve kelime hazinesi açısından öğrenene önemli katkılar sunmaktadır. Önemli olan bu çizgi filmlerin, öğrencilerin Türkçedeki söz dağarcığı ve dil bilgisi düzeylerine uygun olarak seçilmesi, sınıf içindeki oyunlaştırarak canlandırma etkinliklerine katkıda bulunması ve Türk kültürüne açılan birer pencere olarak düşünülmesidir.

Kaynaklar:

- 1 Tural, Sadık K. "Nekre Ve Nükte Kavramlarının Kültür İçindeki Yeri Ve Fonksiyonları", Fikrî Ve Felsefî Yönüyle Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri, Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, Akşehir.1990
- 2 Aktaş, Tahsin "Yabancı Dil Öğretiminde İletişimsel Yeti" Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.2004

3 Barın, Erol “Yabancılar Türkçe Öğretiminde İlkeler” Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 1,2004.

4 Barın, Erol. “Türkçenin Yabancılar Öğretiminde Motivasyon”, 1.Uluslararası Türk Dili Ve Edebiyatı Sempozyumu(23-26 Ekim 2007) Bildirileri, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.2008

5 Demirel, Özcan. Öğretim Sanatı, PegemA Yay., 12.Baskı, Ankara.2007.

Түйін

Шетелдіктерге Түрік тілін үйрету барысында, тіл дағдыларын оның ішінде сөйлеу дағдысын дамытуда мультфильмдердің маңызы өте зор. Түрік халқының мәдениетін, өмір сүру салтын танытатын Түрік халқының мультфильмдері тіл үйренушілерге де сөйлеу дағдысын дамытатын бейнелі және көрнекілік құралдарының бірі болып табылады.

Resume

The basic language skills in teaching Turkish to foreigners, especially the importance of cartoons in developing the ability to speak is too large. In the tradition of the Turkish people, culture, life, introducing the Turkish people will develop the ability to speak in a way cartoons visual and audio is one of the tools.

ӘОЖ 82:81 255.2 (17.07.61)

Омар Б.М., Баетов Е.К.

А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан

ЗАҢ ТЕРМИНДЕРІН МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛГЕ ДҰРЫС АУДАРУДЫ ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақалада егеменді еліміздің құқыққорғау жүйесін жетілдіру мәселелерімен қатар, құқыққорғау жүйесіндегі іс жүргізу және билік ету, шешім шығарудағы терминологиялық атауларды дұрыс аударуды жетілдіру мәселелері, сондай-ақ терминологиялық атаулардың қазақи түпнұсқасына үңілу мәселесі қарастырылады.

Тірек сөздер: Заң терминологиясы, термин, қазылар, алқабилер, сот. норма, аударма ісі, мемлекет, нормативтік құқықтық актілер, заңнама, балама сөз, түсіндірме сөздік.

Бүгінгі таңда мемлекетіміздің заң терминологиясы қайта түлеу үстінде деуге болады. Бірақ бұл мәселе жиырма екі жылдан бері бір жолға қойылмай келеді. Себебі біз заң терминдерін аударуға келгенде олқылықтар танытып келеміз. Сол себептен, затына аты сай келмейтін терминдер қалыптастырған біздер келер ұрпақ алдында айыптымыз деп, айтсақ қателеспейтін шығармыз.

Бүгінгі күні еліміздегі біршама заңдарымыз бен басқа да көптеген құқықтық нормалар аударма түрінде қолданылып келеді. Егерде заңдар тек мемлекеттік тілде жазылып, қолданылса, сондай-ақ кең өріс алса, оның қайшылықтары бірден байқалар еді. Сол себептен біз бірінші аударма мәселесіне көп көңіл бөле отырып, мемлекетіміздегі заң тілін жөнге қойуымыз қажет. Заңды түзеу үшін, алдымен, заңды сол мемлекеттің тілінде жазуымыз керек. Біздің мемлекетіміздің тілі – қазақ тілі. Орыс тілі – ресми тіл. Оған ешкімнің қарсылығы жоқ, дау туғызып жатқан жоқ. Бірақ, біздің

зандарымыз Парламентте ресми тілде жазылады да, мемлекеттік тілге аударылады. Аударылғаннан кейін заңның мәні кетеді [1, 16].

Жалпы заң ғылымында аударылатын терминдер бар, сондай-ақ, аударылмайтын халықаралық терминдер бар. Соны анықтап алуымыз қажет. Әйтпесе, аудармашылар әрқайсысы өзінше жеке аударып, пайдаланып, сөздің мәнін кетіруде. Алдымен, мемлекеттік ономастикалық комиссияда бұл мәселе қаралуы керек. Өкінішке қарай, бұлай жұмыс істеп жатқан ешкім жоқ. Өздеріңіз білесіздер, бізде «Тіл туралы» заң бар. Осыны бетке ұстаймыз. Заң болуы үшін, біріншіден, оның диспозициясы болуы керек. Екіншіден, ол заң орындалмаса, оған қолданылатын санкция болуы тиіс. Біздің «Тіл туралы» заңымыз тек диспозициядан тұрады. Санкция жоқ. Яғни, «Тіл туралы» заңды орындамағанға жауапкершілік қарастырылмаған. Содан кейін де ешкім заңды орындамайды, ол күнделікті заң жүзінде қалады. Бізде мемлекеттік тілді орнықтыруда қиыншылықтың болғаны рас. Халқымыздың 40 пайызы өз тілін білмейді, басқа ұлттардың өкілдері ресми тілде сөйледі. Ал, қазіргі жағдайымызда Қазақстанның 60 пайызға жуығы қазақ ұлтынан тұратыны жөнінде статистикалық көрсеткіштер бар. Соған қарағанда, тіл де дамуы керек.

Біздің тіліміздің негізі Ата заңда болуы керек. Конституция заңдардың негізі болғандықтан, қайбір термин де соған сәйкес болғаны жөн. Сол заңды аударғанда да «мынау термин қалай екен?» деп Конституцияға қарауымыз қажет. Жоқ, Конституцияда бір бөлек, кодекстерде бір бөлек болып жүреді. Осындай алшақтықтарды байқаймыз. Қылмыстық кодексте аударуға жатпайтын халықаралық терминдер бар. Осы секілді аударуға келмейтін терминдерді сол күйінде қалдыра отырып, пайдалануымыз керек. Ол біздің тілімізді байытпаса кемітпейді. Мысалы, «амнистия» деген халықаралық термин ғой? Оны «рақымшылық» дедік. Ал, рақымшылық деген – «помилование» дегенге жақын. Рақым деген сөз – жақсылық жасау дегенге келеді. Ал, амнистия дегеннің мағынасы кең ғой. Сол сияқты «коррупция» деп айтып жүрміз. Оны «жемқорлық» дедік. Түпкі сөзі «жемді» мал жейді ғой, сонда адамды малға айналдырғанымыз ба? Коррупция – халықаралық термин, ол сол қалпында қалуы керек. Өйткені, барлық елдерде бұл атау коррупция күйінде қолданылады. Ал, біз келіп оны аударамыз. «Сыбайлас» дегеннің өзінің екінші мағынасы бар, ол «соучастие» деген сөз. Сыбайлас дегенмен жалғыз адам қылмыс жасамайды, ол бірнеше адамның тобы деген сөз. Ал, коррупцияны бір адам да жасай береді. Оның мағынасы да, қолданылуы да алшақтап кетіп отыр. Сосын Қылмыстық кодексте «рецидив» деген термин бар. Біздің бұрынғы Қылмыстық кодексімізде «аса қауіпті рецидивист» деген термин болды. Бұл да халықаралық термин. Бұрын сотталып, ол соттылығы жойылмай жатып тағы қылмыс жасаса, оны рецидивист деп атайды. Ал, біз мұны «қылмысты қайталау» деп аударамыз. «Қайталаудың» орысшасы – «повторность» қой. Кез келген қайта жасалған қылмыс рецидивист болмайды. Міне, мағынасы қалай бұзылып тұр. Осы күнге дейін «деяние» – «іс-әрекет» деген ұғымды білдіреді деп оқып келдік. Бұл іс-әрекет дегеніңіз – «действие», «бездействие». Ал, бізде «деяниены»

«әрекет» деп аударған. Жарты сөзін кесіп тастаған. Сөйтіп, сөздің өрісі тарылып қалған. «Винность» – «кінәлі» екенін білесіздер. Оны біреу «айыпты» деп аударады. Ал, айыпты, кінәлі деген бір-бірінен мүлдем бөлек сөздер. Мені осы күнге дейін абыржытатын бір термин бар, ол – «хищение». Біздер оны «жасырын түрде ұрлау» деп аудардық. «Хищениены» Кеңес өкіметі кезіндегі кодекстерде «талан-тараж» деп аударған. Осындай жақсы сөзіміз бар еді ғой? Оны біреулер «заңсыз иемдену» десе, енді біреулер «ұрлық», «пайдаға асыру» дейді. Бір терминді заңға әртүрлі етіп жазады. Оны оқыған адам да, сот та түсінбей, бір сөзді осылай қорлап жүрміз [1, 16].

«Сот» деген сөз – орыстардың «судь» деген сөзі. Яғни, бізде соттау, сотталушы дейді. Қазақстан Республикасының Жоғарғы соты. Сол сияқты, Алматы қаласының соты. Егер орыстармен сөйлессеңіз, олар: «Сонда сіздерде осы күнге дейін мүлдем сот болмағаны ма, біздіңше «суд» дегенді өз тілдеріңізге аударып алатындай?» – деп сұрайды. Мен ештеңе айта алмай қиналамын. Егер Махмұд Қашқаридың кітабын оқып отырсаңыз, Шыңғыс ханның заманында түркітілдес халықтардың, біздің қазақтың, өзбектің тілі болған. Сол кезде тарихта қаншама белгілі мемлекеттер болды. Мемлекет құрылған жерде өздерінің сот билігі болады. Өйткені, сот билігінсіз мемлекет жоқ. Біз филолог емеспіз, заңгерміз. Дегенмен, «сот» деген атауға намыстанып, зерттеп қарадық. Қазақтарда «қазы» деген сөз бар. Мысалы, «әділқазы», «қазылық жасау» деп айтып жатамыз. Сосын, қазақтарда «билік» деген де сөз бар. «Биліктің» мағынасы кеңдеу. Өйткені, билік құрған адамның қолында соттау, әкімшілік билігі болған. Сонымен қатар, қазақ халқында «Билер», «қазылар», - деген сөз бар. Олар халық төрелігін айтқан. Мәселен, біздің белгілі үш бидің қолында осындай билік болды. «Присяжный заседатель» деген сөз бар. Оны «алқабилер» деп айтып жүрміз. «Присяга» деген «ант» деген сөз. Сонда «ант қабылдаған заседательдер» болып шықпай ма? Егер «алқабилер» дейтін болсақ, судьяларды «билер» деп өзгертейік. Сонда «алқабилердің қатысуымен қаралатын іс» болады. Мұның бәрі – заңдардағы терминдерді талқылағанда заңгерлердің, тәжірибелі мамандардың пікірлерін тыңдамағандық. Әрине, аудармашыларды да кінәлауға болмайды. Олар филологтар, кейде журналистер, оның мағынасын білмеуі мүмкін. Сондықтан, мұндай заңды аударар алдында мамандармен терминдерді талқылап алу керек. Жалпы, заң терминдері туралы алдын ала республикалық конференция ұйымдастыру керек. Заң терминдерінің, оның нұсқасының сот, тергеу процесі барысында қолданылуы жөнінде жиын өткізіп, бұл атауларды түзеуіміз керек [1, 16].

Қазір еліміздің тәуелсіздігіне 21 жыл толып отыр. Соның қарсаңында «сот» деген сөзді өзгерту керек деп есептеймін. Ресейліктер «милиция» деген сөзді өзгертіп еді, біз де бұл сөзді өзгерттік. «Сот» біздің сөз емес. Сондай-ақ, «соты» деп жазғанымыз тағы дұрыс емес. Сондықтан, менің айтарым, «сот» деген сөзді «қазы» деп ауыстырсақ, одан ұтатынымыз көп. Осы арқылы «сот» деген келеңсіз қалыптасып қалған сөзді ұмыттырып, «қазы» деген атауды жаңадан сөздік қорымызға қосамыз. Екінші бір айта кететін нәрсе, «юстиция» – латын сөзі және ол халықаралық термин. Дүниежүзі «юстиция»

деп айтады. Оны біздер «әділет» деп өзгерттік. «Әділет» дегеніміз – «справедливость» қой. Оның әділеттен де басқа халыққа қызмет ететін салалары көп. Түріктер сотты «әділет үйі» деп атайды. Расында, адам әділеттік іздеп сотқа келеді ғой? Ал, біз тек заңды тіркеуге алып отыратын орынды «әділет үйі» деп өзгертеміз де, ал, шынындағы әділет үйі – сотты орысша жазамыз. Сондықтан, сотты, керісінше, «әділет үйі» деп өзгерту керек сияқты. Ал, ондағы судьялар – қазылар. Егер төраға болса, ол «Әділет үйінің төрағасы» дейміз. Біздікі тек ұсыныс. Тіл мамандары баршылық. Оны өздері шеше жатар. Бірақ, сот деген сөзге қазақтың балама сөздері көп.

Сонымен, заңды сөзбе-сөз емес, мағыналық тұрғыдан аудару керек дедік. Бұл бергі жағы. Екінші жағы, мағыналық аударудың жөні осы деп заңға артық ауыз сөз қоса беруге, не қазан-ошақ тілімен баяндауға тағы да болмайды. Юриспруденцияда «грамматикалық талқылау» деген ұғым бар. Алда-жалда заң тілінен дау туса, әр сөзді, үтірді әр қырынан талдауға тура келеді. Сайып елгенде, осындай олқылықтар орын алмас үшін заң шығару процесінде бірден қазақша жоба ұсыну үрдісін қалыптастыру абзал. Тағы бір айта кететін жәйт, бір терминді бір түрлі ғана баламалап, оны тура сол мағынасында өзгеше түрлендіруге жол бермеу қажет. Дей тұрғанмен бұдан қалыс қалатын жәйттер де бар. Ол түрлендіруге жол бермейміз деп, бір терминнің баламасын кез-келген жерде, кез келген мағынасында бір-ақ сөзбен беру [2, 16].

Заң терминдерінің дұрыс аударылуы, мінсіз қолданылуы – мемлекетіміздегі заңдылық пен құқық тәртібін нығайтудың кепілі [3, 16].

Қандайда бір мемлекеттің ең негізгі белгісі – тілі. Мәселен, көршіміз Өзбекстан Кеңес өкіметі кезінде тілін жоғалтпаған ел еді. Қазір «өзбектер тек өз тілдерінде сөйлейді» деп мақтаймыз. Сол сияқты тілін сыйлаған халықты басқа ұлт та сыйлайды. Кейбір шетелдерден келген заңдық, құқықтық саладағы терминдердің қазақша баламалары бар. Оны іздесек табамыз. Бірақ, олар архаизмге айналып кеткен. Яғни, пайдаланудан түсіп қалған. Содан намыстанбай, қысылмай, архаизмге айналып кеткен сөздерді, атауларды тірілтсек қалай болар еді?

Сондықтан заң терминографиясындағы осы істі, қанша қиын болса да, тез арада қолға алу керек. Заман ағымына ілесіп отыру үшін және көштен қалып қоймау үшін бұл – аса қажет іс деп, ойлаймыз. Ұлттық заңнама тілінің өзекті проблемалары деуге болатын жоғарыдағы мәселелер жөнінде әлі де талай әңгіме айтуға болады. Алайда оның бәрі бір іс тындырғанға жетпес еді. Сол себепті алдағы уақытта, яғни Қазақстан Республикасы латын әліпбиіне толық көшпей тұрып, бұл мәселені шешіп алған жөн деп ойлаймыз.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Ағыбаев А. Терминді дұрыстау үшін қазақи сана қалыптастыру керек Алматы, 2011ж. -16бет.
- 2 Қылмыстық заңдардағы қателер (1 – 6)... www.namys.kz/?p=9095.-1 б.
- 3 Қылмыстық заң терминдерінің бірізділігі – заңдылық пен құқық тәртібін нығайтудың негізі .-1 б.

Резюме

В статье наряду с вопросом о развитии правоохранительных систем нашей независимой страны, изыскиаются вопросы о развитии правильного перевода терминологических названий в делопроизводстве, в управлении и вынесении решения в правоохранительной системе, а также вопрос углубления в казахский оригинал терминологических названий.

Resume

The article, along with the question of the development of law enforcement systems of our independent country, refined questions about the development of a correct translation of terminology names in proceedings, in the management and decision making in law enforcement, as well as the issue of deepening the original terminology in Kazakh names.

ОӘК 37.013.14.07.07 [04.51.53]

Садвакасова Ж.К.

Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ ҰЛТ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан үшін ең негізгі басымдықтың бірі - білім. Білім - ғылымның іргетасы және мемлекет дамуының алтын арқауы. Мемлекет басшысы биылғы халыққа Жолдауында ХХІ ғасырдың алғашқы онжылдығындағы әлеуметтік-экономикалық белестерімізге қорытынды жасап, 2020 жылға дейінгі дамуымыздың бағдарын айқындап бергенде де білімге көп назар аударды.

Жаһандану заманында интеллектуалды ұлт қалыптастыру, мемлекет басшысы нұсқағандай, қатал бәсекеге қабілетті мамандарды даярлауға ғана қатысты емес, оларды ел экономикасын алға тартатын күш ретінде орнықтыруға да байланысты. Отандық білім жүйесі өз қызметін «Білім беруге салынған бүгінгі инвестиция - мемлекеттің ертеңіне жасалған қамқорлық» деген қағидатқа сүйене отырып жүзеге асыруы керек.

Елімізде ұлттың интеллектуалдық әлеуетін арттыруа бағытталған мемлекеттік шаралардың іске асырылуы мәселені күн тәртібіне қойып отырғанының дәлелі. «Интеллектуалды ұлт – 2020» Ұлттық жобасының басты мақсаты елдің интеллектуалдық әлеуетін арттыру.

Тірек сөздер: интеллектуалды ұлт, инновациялық технологиялар, білім беруді дамыту, жаңа әдістемелер, тұлғаны қалыптастыру.

ХХІ ғасыр ұлттық бәсеке, ақпараттық сайыс инновациялық технологиялар, күрделі экономикалық реформалар сияқты көріністермен ерекшеленеді.

Сол кезеңге сай интеллектуалды, дені-сау, ой-өрісі жоғары дамыған әлемдік деңгейдегі жоғары білімі бар азаматтарды тәрбиелеу – мемлекеттік ең маңызды стратегиясы.

Әлемдік өркениетте өз орнын тауып, жаһандану ағысына енген еліміздің алдында миятты міндеттер мен бұлтартпас бағыттар тұр. Солардың бірегейі – білім беру жүйесін жетілдіру.

Елімізде білім мемлекеттің экономикалық ресурсы, өндіріс факторы ретінде қарастырылуда.

Соңғы үш жыл бойына Қазақстан ЮНЕСКО-ның Білім беруді дамыту индексі бойынша әлемнің 129 елі ішінде көшбасшылардың төрттігінде тұр.

XXI ғасырда Қазақстанда білім беру жүйесінде инновациялық серпіліс жасалынды. Жаңа мыңжылдық білім беру үдерісін мүмкіндігінше кеңірек қарауды талап етеді. Әр адамды жаңа әлемде жұмыс істеуге, білім алуға, өмір сүре алуға, бірлесіп өмір сүре білуге үйрету қажет. Бұл ЮНЕСКО қалыптастырған білім берудің төрт тағаны.

Әлемнің көптеген алдыңғы қатарлы елдерінің білім беру жүйесі білім берудің құрылымын, мақсатын, мазмұны мен технологиясын өзгертті. Білімді, білікті, дағдыларды бұрынғыдай механикалық түрде беру емес, ақпараттық-зияткерлік ресурстарды өз бетінше тауып, талдап және пайдалана білетін, инновациялық идеялардың қуат көзі болатын, жедел өзгеріп отыратын әлем жағдайында дамытын және өзін-өзі ашып көрсете алатын болашақ маман тұлғасын қалыптастыру басымдылық болып табылады.

Осыған сәйкес білім беру жүйесін жетілдірудегі маңызды міндеттер қойылып отыр:

- педагогикалық білімнің мазмұны мен әдістерін жаңарту;
- педагогикалық кадрларды кәсіби даярлауда теориялық және практикалық инновациялық бағыттарды анықтау;
- оқу-тәрбие процесіне инновациялық ақпараттық-коммуникациялық білім беру технологияларын енгізу;
- кез келген жағдайда өз бетімен оң шешім қабылдай алатын, өзіндік білім алу траекториясын құрастыра білетін және оны тиімді жүзеге асыру жолдарын анықтай алатын, өзіндік білім алу траекториясын құрастыра алатын, оны тиімді жүзеге асыра білетін интеллектуалды тұлғаны тәрбиелеу, яғни адами капиталды қалыптастыру.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаев «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту - Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Білім беру жүйесін жаңғырту барысында біз үшін келесі іс-шараларды жүзеге асырудың маңызы зор. Біріншіден, оқыту үдерісіне қазіргі заманғы әдістемелер мен технологияларды енгізу. Екіншіден, педагогтар құрамының сапасын арттырудың маңызы зор» - деп атап көрсеткеніндей, жаңа дәуірдегі жаһандану үдерісіне төтеп бере алатын болашақтың зиялы ұрпақтарын тәрбиелеу өркениетке бағыт алған әрбір мемлекеттің өзекті мұраты [1].

XXI ғасырда Қазақстан Республикасындағы білім беру жүйесін реформалаудағы стратегиялық міндеті-экономиканың орнықты дамуы үшін сапалы білімнің қолжетімділігін қамтамасыз ету арқылы адами капиталды дамыту, білімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру.

Қазақстан Республикасында ел басшылығының адами капиталды дамытудың қажеттілігі мен маңыздылығын түсініп, білім беру жүйесін реформалауды бастауға және жүргізуге жан-жақты қолдау көрсетуінің

нәтижесінде білім беруді қарқынды дамыту мен жаңғырту мүмкін болып отыр.

2005 жылдан бастап Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың төмендегідей ресми құжаттары қабылданды:

- Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы;
- Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы;
- Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы;
- Қазақстан Республикасында техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2008-2012 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы;
- Балаларды мектепке дейінгі тәрбиемен және оқытумен қамтамасыз ету жөніндегі 2010-2014 жылдарға арналған «Балапан» мемлекеттік бағдарламасы;
- Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы;
- Қазақстан Республикасының дарынды жастарына арналған «Болашақ» халықаралық бағдарламасы және т.б.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында білім беру жүйесін жаңғыртудың басым бағыттары айрықша сараланды:

- электронды оқыту жүйесін құру;
- оқытудың 12 жылдық моделіне өту;
- ұлттық біліктілік жүйесінің негізін жасақтау;
- білім беруге мемлекеттік-жеке меншік әріптестікті енгізу;
- еңбек нарығының талаптарына сай келетін, азаматтардың кәсіптік, мансаптық және жеке тұлға болып өсуіне ықпал ететін үздіксіз кәсіптік білім берудің икемді жүйесін қалыптастыру;
- заманауи ғылыми-білікке ие және еліміздің инновациялық дамуына үлесін қоса алатын ғылыми-педагог кадрларды даярлау [2].

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаев «Қазақстан білім қоғамы жолында» атты «Назарбаев Университетінде» оқыған лекциясында: «Мектеп жасына дейінгі білім беруді жаңғырту одан әрі жалғасуы тиіс, болашақта көп қырлы тұлға қалыптастыру үшін негіз де дәл сонда қаланады.

Бірінші. Озық халықаралық тәжірибе негізінде мектеп жасына дейінгі тәрбие мен білім беруге оқытудың қазіргі заманғы әдістемелерін енгізу қажет. Олар инновациялық, ал білім беру технологиясы креативті болуы тиіс.

Екінші. Балаларды мектепке дейінгі білім берумен қамту мәселесіне қатысып жүйелі ұсыныстарды әзірлеу қажет.

Үшінші. Мектеп жасына дейінгі білім беру деңгейінде үш тілді оқытуды жаппай енгізуді қамтамасыз ету қажет» – деп мектепке дейінгі білім беру жүйесін жетілдіру қажеттілігіне тоқталды [3].

Мектепке дейінгі білім беру саласында «Балапан» мемлекеттік бағдарламасы ырғақты жүзеге асуда. Мектеп жасына дейінгі мекемелер саны

3,5 мыңнан астамға артты. Екі жыл ішінде мектеп жасына дейінгі балаларды мектепке дейінгі тәрбие және оқытумен қамту 36 пайыздан 65 пайызға ұлғайды.

«Балапан» бағдарламасын жүзеге асыру кезінде мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының саны 3528 бірлікке (831 балабақша мен 2697 шағын орталықтар), олардағы орындар саны 198,1 мыңға артты.

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуды ұйымдастырудың жаңа формасы – 99,7 мың орны бар 2697 шағын орталықтар ашылды. Жеке меншік балалар бақшасының желісі даму үстінде - 26,4 мың орындық 289 балалар бақшасы ашылды. 2011 жылы республикада 8096 мектепке дейінгі ұйым (2748 балалар бақшасы мен 5348 шағын орталық) жұмыс істеді. Егер бағдарлама жүзеге асырудың бастапқы сәтінде 356 мың бала немесе барлық балалардың 36 пайызы, мектепке дейінгі тәрбиемен қамтылса, қазіргі күні бұл көрсеткіш 65,4 пайызға жетті.

2012 жылдың бірінші жартыжылдығында 8524 мектепке дейінгі ұйым – 2908 балалар бақшасы мен 5616 шағын орталық жұмыс істеп, оларда 605790 бала тәрбиеленді.

Қазақстан жалпы экономикалық та, әлеуметтік және ғылыми білім беру тұрғысында да алға озған ел. Онда ТМД елдерінде, көбіне-көп әлемде де енуі ғана талқыланып жатқан көптеген жобалар жүзеге асырылуда.

Мәселен, Қазақстан ТМД мемлекеттері ішінде бірінші болып жоғары білімде үш деңгейлі «бакалавр – магистр – философия докторы» оқу жүйесіне толықтай көшті.

Шын мәнінде, қазіргі кезеңде қоғамның өркендеп - өсуі білім жүйесінің сапасын жақсартуды, жаңа технологияларды кеңінен қолдануды, жаңа формациядағы педагогтар дайындау арқылы еліміздің білім жүйесін халықаралық стандарт деңгейіне жеткізуді, нарық экономикасына бейімделген бәсекеге қабілетті білімді де білікті мамандар дайындауды негізгі стратегиялық межеге жатқызады. Бұл мерейлі мақсаттар еліміздегі білім беру жүйесінің алдына инновациялық технологияларды іздестіру, оқытудың жаңа технологияларын қолдану және оны үнемі жетілдіріп отыру міндеттерін күн тәртібіне қоюда.

2010 жылы Қазақстанда оқытудың қағидатты жаңа сапасына қол жеткізуге бағытталған білім беруді дамытудың айрықша жаңа мемлекеттік бағдарламасы қолдалылады. Бұл бағдарламаны бүгінде әлемнің көптеген елдері үлгі ретінде қарастыруда.

Осылайша, Қазақстан ТМД-да бірінші болып 21 жылдан бастал педагогикалық білім беруді жаңғыртуды бастады. Педагогтар даярлайтын ЖОО-лар саны күрт қысқарды, оларды даярлау бағдарламалары түбегейлі қайта қаралуда. Мәселен, Кембридж университетімен ықпалдастықта мұғалімдерді қайта даярлаудың қағидатты жаңа бағдарламасы іске қосылды.

Бағдарламаның басты бағыты – оқушыны іс-әрекет арқылы зерттеу, нәтижесінде өз ойын нақты жеткізе алатын, ойға жүйрік, тілге шешен, бәсекеге қабілетті, жан-жақты жетілген, болашаққа сенімді, ынталы, сыни пікір, көзқарастары жүйелі дамыған, қазіргі тез өзгермелі бүгінгі өмірде өз

білімін қалыптап тыс жағдайда еркін әрі терең пайдалана алатын интеллектуалы жоғары креативті тұлға қалыптастыру.

Қазақстанда жалпы әлемдік табысты тәжірибені сорғышша сора отырып, қағидатты жаңа көзқарастарды қалыптастыратын даңғыл жол ұстануда.

Бүгінде орта білім беру жүйесінде Н.Назарбаевтың интеллектуалдық мектептері, кәсіптік-техникалық оқытуда «Кәсіпкер» Холдингі, жоғары мектепте – Назарбаев Университеті пайда болды. Олардың бәрі де білім берудегі әлемдік тәжірибені пайдалануға бағыт ұстанған.

Қазіргі таңда Назарбаев Интеллектуалдық мектептері тәжірибесін бүкіл қазақстандық білім беру жүйесіне таратып, барлық білім беру мекемелеріне жеткізу, инновациялық озық іс-тәжірибені үйрену, тарату, насихаттау, енгізу мақсатында Астана қаласында 2011 жылы Педагогикалық шеберлік орталығы құрылды.

Қазіргі таңда Республикада 6 интеллектуалдық мектеп жұмыс істесе, 2020 жылы олардың саны 20-ға жетпекші [4].

Экономиканың өркендеуі, әлеуметтік саланың әлеуеті болуы, рухани дүниеміздің тазалығы мен дініміздің қуаттылығы мемлекеттің білім беру саясатының сындарлылығына байланысты.

Жаңа ғасыр тәуелсіз еліміздің жаңа бастауы болды. Бүгін әлем түгел танып мойындаған егеменді ел болып, төрт құбыласын түгендеп, өсіп-өніп, халқымыздың әл-ауқаты жақсарып, өтпелі кезеңнің бар қиыншылықтарын жеңіп өркениетті елдер қатарынан орын алды. Сондықтан қазіргі кезеңде әлемдік бәсекеге төтеп бере алатын мамандар тәрбиелеуге баса назар аударуға тиіспіз.

Бүгінгі таңда да елімізде интеллектуалды ұлт қалыптастыруда педагог мамандарды дайындау ерекше орын алып отыр. Республика бойынша педагог мамандарды даярлау саласында Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университетінің алдыңғы қатарларда келе жатқаны белгілі.

Осы бағыттағы мемлекеттің бағдарламаларды іске асыру барысында Филология және көптілді білім беру институтының директоры, ф.ғ.д., профессор Т.Т. Аяпованың басшылық етуімен үш жылдың ішінде университет қызметкерлерінен құралған профессорлық-оқытушылық құрамды басқарудың жаңа жүйесі енгізіліп, кафедра меңгерушілері мен шетелдік профессорлармен оқу үдерісінің жаңа бағыттары ауқымды түрде зерттеліп, бүгінгі күні тәжірибиеге енгізілуде.

Сонымен қатар, институт деңгейінде білім мен ғылымның интеграциялануы, академиялық ұтқырлықтың, оқу үдерісі бойынша шешім қабылдаудың бірлескен түрі, белсенді студенттерден құралған көптілді топтарды құру, оқытушылардың білім беру барысында ғылым мен техниканың жаңашыл бағыттарын пайдалану секілді жаңалықтар кең етек алуда.

Ендеше, бүгінгі таңда бүкіл адамзат қоғамының ХХІ ғасырдың алғы шебіне, яғни ғылыми-техникалық прогресс пен өркениетті даму дәуіріне бет бұру кезеңінде жаңа қоғамға лайықты саналы, білімді, зияткер тұлғаны қалыптастыру – жаңа Қазақстанның алдына тұрған басты міндет.

Үшінші мыңжылдықта елімізде стратегиялық бағыттар белгіленіп, 2020 жылға қарай білімді ел, парасатты экономика, әлемдік бәсекеге төтеп бере алатын жоғары білікті мамандар даярлау көзделіп отыр. Ал бұл өз кезегінде білім беру жүйесін түбегейлі жетілдіруді қажет етеді.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» Қазақстан халқына Жолдауы. - Астана, 2012.
- 2 «Қазақстан білім қоғамы жолында Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың «Назарбаев Университетінде» оқыған лекциясы /Егемен Қазақстан, 6 қыркүйек, 2012ж.
- 3 Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. - Астана, 2010.
- 4 Наука: трудный рубеж борьбы за выживание – <http://www.kzpg.ru>

Резюме

Статья посвящена актуальным вопросам формирования интеллектуальной нации в РК в свете послания Президента РК, анализ проблем позволил выявить основные факторы, тормозящие развитие интеллектуального потенциала в Казахстане.

Resume

Article is devoted to topical issues of formation of the intellectual nation in RK in the light of the message of the President of RK, the analysis of problems allowed to reveal the major factors which are slowing down development of intellectual potential in Kazakhstan.

УДК 81:001.12/.18

Жумабекова А.К.

КазНПУ им. Абая, Алматы, Казахстан

ОБ ИННОВАЦИЯХ В СТРАТЕГИИ И ТАКТИКЕ ЯЗЫКОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ (по материалам научных конференций)

В статье на основе материалов научных конференций обобщаются основные проблемы стратегии и тактики языкового образования в РК.

Ключевые слова: языковое образование, инновации, стратегия, тактика.

В подготовке филологов в нашей стране можно выделить три основных направления: обучение специалистов в области казахской, русской и иностранной филологии.

В условиях осуществляемой государственной языковой стратегии триязычия, а также реализации Национального культурного проекта "Триединство языков", инициированного Президентом РК, особое значение, на наш взгляд, приобретает осмысление и обобщение опыта обучения языкам как в общем – стратегическом, – так и в частном – тактическом – планах.

Наиболее наглядно новые направления науки, в том числе и в ее прикладных аспектах, проявляются на научно-методических мероприятиях. Их тематика и содержание нечасто подвергаются специальным исследованиям, между тем подобный анализ может помочь в ориентации, как начинающих исследователей, так и практиков в их повседневной работе.

В КазНПУ им. Абая регулярно проходят филологические конференции, предметом обсуждения становятся наиболее актуальные проблемы лингвистики и литературоведения.

На Международной научно-практической конференции «Филологические науки в современном мире» работа проводилась по следующим секциям: 1) Вопросы грамматики, методики обучения казахскому языку; 2) Функциональные и коммуникативно-прагматические аспекты исследования языка; 3) Теории языка и новации в системно-структурном описании языка; 4) Актуальные проблемы сопоставительного языкознания, межкультурной коммуникации и переводоведения; 5) Концептосфера языка и ментальность; 6) Современные аспекты филологического анализа художественного текста. Особый интерес среди участников конференции (в том числе и по количеству докладов) вызвала секция профессора Н. Оралбай «Инновационные теории и технологии обучения филологическим дисциплинам», работа в которой было организована по двум направлениям: 1) Инновации в обучении государственному языку; и 2) Инновации в обучении русскому и иностранным языкам. Большинство докладов было посвящено описанию отдельных технологий и методов обучения языкам (коммуникативные, интерактивные методы, кейс-стади, дебаты и др.) [1]. Безусловно, обмен опытом в этом направлении интересует всех преподавателей языков, и такие направления всегда будут сохранять свою актуальность.

Те же лейтмотивы были характерны и для Международной научно-теоретической конференции «Русское языкознание: теория и лингводидактика», в которой, помимо таких направлений, как «Активные процессы в современном русском языке», «Современные подходы к изучению языковых единиц», «Перспективные научно-методологические направления языкознания», «Язык, ментальность и культура», «Проблемы современного литературоведения и методики преподавания литературы», работали две самостоятельные секции «Инновации в преподавании русского языка как родного и неродного» и «Инновации в преподавании русского языка как иностранного». И здесь в основном доклады группировались по проблемам содержания и методов обучения русскому языку [2].

Об изменениях и новшествах в языковом образовании нашей страны свидетельствуют события, прошедшие в конце прошлого года в КазУМОиМЯ им. Абылай хана – базовой организации по группе специальностей «Иностранные языки» в нашей стране, это - Международная научно-практическая конференция «Инновации современного иноязычного образования: опыт, проблемы, перспективы» [3] и республиканский семинар-совещание «Внедрение международной языковой сертификации в систему

высшего и послевузовского образования РК» [4], инициированный МОН РК и Национальным центром тестирования.

Помимо общих теоретико-методических сведений общенаучного характера, изложенных докладчиками, обмена опытом с коллегами, которые всегда происходят на встречах такого рода, были моменты, имеющие важное организационно-методологическое значение. Эти мероприятия мы оцениваем как высокорезультативные в плане информирования всех преподавателей и организаторов дидактического процесса о современных тенденциях языкового образования.

Во время проведения вышеназванной конференции основным предметом обсуждения стало содержание «Концепции языкового образования РК» [5]. В выступлениях докладчиков на пленарном заседании содержание этого документа было воспринято как системно- изложенный подход к обучению в полиязычных группах, в частности, триязычию. Был акцентирован стратегический курс концепции развития образования на инновационное обновление отечественного образования и подготовку профессиональных кадров.

Выдвинутая ректором КазУМОиМЯ им. Абылай хана, профессором С.С.Кунанбаевой когнитивно-культурологическая методология, как универсальная концептуальная основа современной теории иноязычного и полиязычного образования, позволила установить закономерности становления полиязычной личности (на примере трех языков: казахского, русского и английского). Так, были выделены следующие условия, в которых осуществляется усвоение языков: социокультурная среда, лингвокультурная основа, форма языкового сознания, объект формирования с выходом на результат образования. В соответствии с этими условиями уточнены виды компетенций, т.е. объект формирования: при изучении родного языка речь идет о лингво-профессиональной коммуникативной компетенции, при изучении второго языка – о лингвокоммуникативной компетенции, при изучении иностранного языка – о межкультурно-коммуникативной компетенции. Результатами же языкового процесса становятся: первичная языковая личность (для родных языков), вторичная языковая личность (для вторых языков), субъект межкультурной коммуникации (для иностранных языков) [5, с.9-10].

Таким образом, весь образовательный процесс предстает логически стройным и методологически обоснованным. Он приобретает особую актуальность в свете государственной языковой стратегии триязычия.

В продолжение этой темы одним из важных, на наш взгляд, итогов республиканского семинара-совещания «Внедрение международной языковой сертификации в систему высшего и послевузовского образования РК» стало понимание широкого внедрения разработанного в КазУМОиМЯ им. Абылай хана национального стандарта уровней владения языками. Его отличительная часть – в адаптированной уровневой модели овладения иностранным языком, соотнесенной с общеевропейским стандартом языковых компетенций.

Важным представляется предложение участников совещания о нецелесообразности перехода на международные сертификационные экзамены (типа TOEFL и IELTS) для поступления на программы послевузовского образования РК. Опыт последних лет показывает, что в результате такого отбора «за бортом» оказывается значительная часть претендентов, достаточно (а иногда и высоко-) компетентных в своей профессиональной области, но по причинам разного характера (в том числе, во многом, отсутствия базового иноязычного образования).

Таким образом, разные, на первый взгляд, научно-методологические мероприятия, объединяет стремление их организаторов и участников, определить и сформулировать современные инновации в стратегии и тактике языкового образования.

Форумы подобного характера помогают соотнести общественные и лично-профессиональные приоритеты нынешнего непростого этапа развития казахстанской лингводидактики.

Список литературы:

- 1 Материалы Международной научно-теоретической конференции «Филологические науки в современном мире» 28-29 мая 2013 г. – Алматы: КазНПУ им. Абая: «Улагат», 2013. – 640 с.
- 2 Русское языкознание: теория и лингводидактика. Труды Межд.научно-теор.конференции, посв. 85-летию проф. Л.А.Шеляховской. – Алматы:КазНПУ им. Абая, 2013. – 290 с.
- 3 Международная научно-практическая конференция «Инновации современного иноязычного образования: опыт, проблемы, перспективы»
- 4 Программа республиканского семинар-совещания по вопросам внедрения международной языковой сертификации в систему высшего и послевузовского образования РК. –Алматы:28-29 ноября, 2013.
- 5 Концепция языкового образования РК. – Алматы: КазУМОиМЯ им.Абылай хана, 2010.

Түйін

Мақалада ғылыми конференциялар негізінде ҚР тілдік білім берудің стратегия мен тактиканың негізгі мәселелер анықталады.

Resume

In article on the basis of materials of scientific conferences the basic problems of strategy and tactics of language education in RK are generalized.

«КӨРҰҒЛЫ» ЖЫРЫНЫҢ ОБРАЗДАР ЖҮЙЕСІ

«Көрұғлы» эпосы - түркі тілдес халықтар арасына ең көп тараған фольклорлық туындылардың бірі. Оны қазақ, түрікмен, тәжік, әзірбайжан, қырым, сібір татарлары, өзбек, құмық, қарапалпақ және анадолы түріктерінің фольклорынан кездестіруге болады. Сол сияқты жыр араб елдері, армян, грузин, дағыстан және күрділер арасына да кеңінен тараған.

Тірек сөздер: эпосы, фольклорлық, Көрұғлы, Хасанхан, Райхан, бас кейіпкер, құтқару, шайқасу, соғысу

«Көрұғлы» жырының еларалық нұсқаларындағы ортақ образдар қатарына Көрұғлы мен оның әйелдері, Ғауазхан мен Хасанхан, Райхан араб, Шағдат хан, Безерген және т.б жатады. Мұнда тек нұсқаларға сай Шағдат хан атауы өзгеріп отырады.

М.Әуезов: «Батырлық жырлар идеясы - халықтық ел қорғау идеясынан туған. Ал бұл идея жырдағы басты кейіпкерлер арқылы ашылады. Халықтың арман - мүддесі қайсы, халықтың досы мен дұшпаны қайсы екендігін дәлелдеп көрсету үшін жырда кейіпкерлердің жағымды, жағымсыз образы жасалады. Және олардың бәрі де ойда қаларлықтай етіп суреттеледі», - деп ой түйіндеген [1, 128б.], «Көрұғлы» жырында бас кейіпкер әрекетін айқындайтын мақсат - кек қайтару, бас кейіпкердің жеңгесін құтқару, Райхан Арабпен шайқасу, Күнхар ханмен соғысу.

Алдымен жағымды образдар жүйесіне келсек, Ғәждембектің образы жөнінде айту орынды. Шағдат хан Раушанбекті базарға құл қылып сатуға әкелгенде, өз сүйегін таныған Ғәждембек оны сатып алып, қызын Раушанбекке қосады:

«Елден шығып келіп едім жасымда,
Жалғыздықтың қайғысы бар басымда.
Дұшпандардан мұны сатып алайын,
Інімдей боп жүре берсін қасымда».
Раушанбекті үйіне алып барады,
Әкелгенін әйелі де қалады.
Ғәждембектің жалғыз қызы Ақанай,
Өзі көркем, ақылы да дана-ды.
Әйелінің ат-есімі Күләйім,
Перзентсізден етіп еді уайым.
Раушанбекке қосты қызын некелеп,
Бір ұғланды жеткізді деп құдайым [2].

Жырдағы Көрұғлы балаларының ішіндегі Ғауазхан бейнесін жағымды образ қатарында танытатын ерекше сипаттары басым.

Ғауазхан - Күнхар еліндегі Бұлдырық қасаптың баласы, Көрұғлы асырап алған. Жыршының оған берген мінездемесі мынадай: «Қырық жігіттің біреулері Ғауазханның өзіне, біреулері сөзіне, біреулері алмадай жүзіне, біреулері құралайдай көзіне таң қалысып отырады. Ғауазханның басына жыға, беліне тіллә кемер белбеу байлап, үстіне алтын қамқа кигізіпті. Көрұғлы барлық мүлкін, тақытын, мөрін Ғауазханға берді Жәмбіл еліне, текежәумітке сұлтан етіп белгіледі»

Жырдағы келесі жағымды кейіпкер - Хасанхан. Көрұғлы жүз жасқа келгенде Асфакан шаһарындағы Қалдар дегеннің баласы Хасанды асырап алған, Көрұғлыға Ғауазханды Күнхар елінен әкеп беруге Көрұғлының қырық жігіті ести тұра, ешқайсысы: «мен барайын», - демеді. Көрұғлы: «Кәне, талапкерлерің бар ма?» - деп үш қайтара айтса да, қырық жігіт үндемеді. Төртінші қайтара айтқанда жолбарыстай білекті, арыстандай жүректі, Рүстемдей қайратты, майданда жалғыз айбатты, балдай шырын сөзі бар, құралайдай көзі бар, Саратан жұлдыздай, тұнық теңіз құндызындай жастығынан балбырап, өрген кекіл салбырап, тіллә жағасы басында, қырық жігіті қасында, дүлдүл Кер ат астында, өзі он алты жасында Хасанхан орнынан ұшып тұрып, тағзым етіп, қол қусырып, атасының қолындағы келені алып, шараптан жұтып-жұтып жібереді де, Көрұғлыға қарап мына сөзді айтты.

Осы жолға болдым өзім талапкер,
Хасан балаң әр азат, әрі ер.
Ғауазханға бару маған болды арман
Мен барайын, атажаным, бата бер! [2].

Хасанхан бес қаруын асынып, жолға дайындалады. Тұла бойына, тұлғасына таң қалмаған, сүйсінбеген адам қалмайды. Мұны көрген Көрұғлы қуанғанынан былай дейді:

Екі көзің құралайдай жарқырап,
Кигендерің жарасып тұр саудырап,
Көрген адам таң қалғандай тұлғаңа,
Тоғыз қабат торқи киіп, балбырап,
Дұшпан сенің тұра алмайды жолыңа,
Жарқылдатып найзаны алсаң қолыңа.
Сымбатыңнан мен садаға кетейін,
Қуанамын киіміңе тоныңа [2].

Қаһармандық эпос дәстүрінде батырдың соғыс үстіндегі ерлігін ерекше көрсету үшін жауын да әсірелей көрсетеді. А.М.Астахова ол туралы: «Как ни могуч богатырь, но в сопоставлении с чудовищным образом противника он оказывается обыкновенным человеком, тем разительнее его победа» - дейді [3].

Жыр оқиғасының шешімі, батырдың басты ерлігінің нәтижесі жаудың жеке батырын жекпе-жекте жеңіп, жауы түгел өлгенше тоқтамай шайқасу - Көрұғлыға да тән. Өзге батырлар секілді жауымен жалғыз алысқанда ғайып ерен, қырық шілтен, ата-баба аруағы, Алла Тағала септігі

мен кейде атының көмегіне де сүйенеді. Бірақ мұның барлығы батырдың ерекше жаратылған күш-қайраты мен батырлығының фонында ұғынылады.

«От батыра - одиночки, генетически еще во многом связанного с одиноким охотником доклассового общества, он проходит ряд этапов до члена дифференцированного воинского содружества при ставке могущественного властителя «семидесятиханной страны», организующего походы на сильные оседлые государства» [3, 326.]. Көрұғлы бейнесінде де таптық қоғамға дейінгі батыр сипаттары мен хандық дәуірдегі жеке батырға тән қасиеттер бар.

Көрұғлының батырлық бейнесі жекпе-жекте, ұрыс қимылдарында, дұшпанымен тартыс үстінде көрінеді. Монолог, диалог арқылы да сомдала түседі. Күш-қайраты бойына сыймай, қарсыласты жеңу - тұрақты дәстүрлі формула.

Басқа да классикалық батырлық жырлар сияқты «Көрұғлы» жырында да батырдың киімі, тұлпары бар, бірақ оның бет-бейнесі, психологиялық портреті жоқ. Өйткені «батыр - типтік бейне» [4, 143б.].

«Былины о казахских богатырях по своим описаниям пиров, богатств, состязании джигитов (воинов) и нравоучительному характеру отличаются от русских былин большой красочностью. Казахский богатырский эпос на редкость богат множеством богатырей» - деп бағалады Баталов [13б.].

Көрұғлы көне эпостардағыдай дию, мыстан кемпір не перімен соғыспайды. Көрұғлыға арналған жырларда тұтастай алғанда бас кейіпкердің толық эпикалық ғұмырнамасы, яғни туғанынан 120 жасқа келіп өлгенге дейінгі өмір жолы, оның әкесінің тарихы, сондай-ақ асырап алған балалары Хасан мен Гауаздың және немересі Қасымның (Хасанның баласы) тарихы мен олардың ерліктері фольклорлық дәстүрмен баяндалады. Демек, бұл жырларда ғұмырнамалық шежірелік тұтастанудың белгілері айқын.

Ғұмырнамалық тұтастанудың пайда болу себептері жөнінде және көбіне соның негізінде пайда болатын шежірелік тұтастану туралы В.М. Жирмунский былай дейді: «Шежірелік тұтастану ғұмырнамалық тұтастануды жалғастырады. Тыңдаушылардың эпикалық кейіпкердің тағдырына деген қарапайым қызығушылығы жыршыларды батырдың алғашындағы жекелеген эпизодтық жорықтарын оның бүкіл өмірін қамтитын, яғни ғажайып тууынан бастап көбінесе трагедиялық өліміне дейінгі оқиғаларды қамтитын мақсатты эпикалық ғұмырнама деңгейіне дейін жеткізуге итермелейді. Одан ары қарай атақты эпикалық кейіпкердің батыр бабасы, әсіресе оның даңқын, жорықтарын жалғастыратын, әкесінің өлімі үшін кек алатын ұрпақтары туралы эпизодтар пайда болып, көп жағдайда алдыңғы эпостың белгілі мотивтерін бойына сіңіріп жекелеген аңыздардың өзегіне айналады».

Шежірелік тұтастану қазақ, өзбек, тәжік нұсқаларынан да көрініс тапқан. Оны жырдың қазақ нұсқаларындағы Толыбай - Раушанбек - Көрұғлы - Гауазхан, Хасанхан - Қасымхан, өзбек нұсқасындағы Гороглы - Аваз, Хасан - Равшан, Нүрәлі - Джахангир, тәжік нұсқасындағы Гуругли - Авазхан - Нүрәлі, Мерәлі шежірелерінен аңғарамыз.

Жекелеген сюжеттердің тұтастана келіп эпостық жырға айналғанда образдың жинақталып беруі күшейеді де, тарихи нақтылық біртіндеп ұмытылып, халық жадында олардың жалпы көріністері сақталады. Классикалық эпостың барлығына тән осы ерекшелік «Көрұғлы» жырында да көрініс тапқан. Бұл тұста Е.Мелетинскийдің: «Большинство былиных героев не имеет прямых мифологических корней, но не имеет и реальных исторических прототипов» [5, 337б.], - деген сөзі еске оралады.

Жырдағы басты сюжеттік тартыстың арқауы Көрұғлының Шағдат ханмен (Мәзқожаев нұсқасы), Күнхар ханмен (Есенжолов нұсқасы) соғысы.

Екі түрлі ой-пиғыл мен көзқарас қақтығысының басталып, шиеленіске апарар мәнді тұсы да осы жерден бастау алады.

Эпикалық дұшпанның жағымсыз қасиеті (қорқақтығы) эпикалық әсірелеумен суреттеледі:

Шағдат жылап жұлды сақал, шаштарын,
Төкті көзден қан аралас жастарын
«Ел қорғайтын ерекшемнен айрылдым,
Мені сірә, аяй қоймас дұшпаным».
Шағдат жыртты пара-пара жағасын,
Келмейтінін білді енді шамасын:
«Бәрің бірдей ат қоймасаң жабыла,
Бұдан басқа таба алмадым шарасын»,

Сонымен, «Көрұғлы» жырындағы образдар жүйесі эпикалық дәстүр негізінде жасалып, жанр табиғатын талап заңдылықтардың өзгеше көркемдік тұрғыдан сипатталуы арқылы сомдалған.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Әуезов М. 20 томдық шығармалар жинағы 17-т.-Алматы: Жазушы, 1985.-352 б.
- 2 «Көрұғлы»//Батырлар жыры. 4-т. Құраст. М. Ғұмарова, Ж. Әбішев. -Алматы: Жазушы, 1989. - 400 б.
- 3 Астахова А. М, Былины, итоги и проблемы изучения. - М.- Ленинград, 1966.-89с.
- 4 Путилов Б.Н. Героический эпос и действительность. - Ленинград: Наука, 1988-177с.
- 5 Мелетинский Е.М. О былинных мотивах//Путилов Б.Н. Фольклор и народная культура. In memoia. - СПб.: Петербургское Востоковедение, 2003.- 464с.

Резюме

В статье рассматривается система образов в эпосе «Короглы».

Resume

The characters system of epos «Koroglu» is considered in this article.

Умарова А.Б. – магистрант
КазНПУ им. Абая, Алматы, Казахстан

АВТОБИОГРАФИЧЕСКОЕ НАЧАЛО В ТВОРЧЕСТВЕ ЧАРЛЬЗА ДИККЕНСА

(на материале романа «Дэвид Копперфилд»)

Данная статья посвящена изучению автобиографического начала в творчестве писателя на материале романа Чарльза Диккенса «Дэвид Копперфилд». На сегодняшний день вопрос об автобиографическом аспекте является актуальным в области филологических наук и привлекает внимание ученых-литературоведов, пытающихся разгадать секрет успешности и проникновенности автобиографических произведений.

Ключевые слова: автобиографический аспект, жанр, автор и герой, ретроспективность, память, личность, герой.

В настоящее время существует достаточное количество исследований, проведенных филологами на материале автобиографической литературы. В этих работах рассматриваются особенности сюжетно-композиционной организации мемуарно-автобиографических текстов, стилистические приемы, средства выражения объективного и субъективного факторов в жанре автобиографии, лексические особенности, специфика речевого функционирования категорий «пространство» и «время» в автобиографической прозе.

В современной науке еще нет общепринятого понимания автобиографии. Мы исходим из того, что в литературоведении автобиография понимается как прозаический жанр, в котором, как правило, последовательно описывается автором собственная жизнь. Современные исследователи отмечают следующие *характеристики автобиографии как жанра*: ретроспективность повествования, основанная на памяти, хронологически последовательное изложение событий, тождество автора-повествователя-героя.

Ретроспективность повествования помогает автору оглянуться назад и подвести итог определенному жизненному этапу. В романе «Дэвид Копперфилд» Ч.Диккенса, на наш взгляд, насчитывается четыре ретроспективные главы, в которых герой подводит черту того или иного периода своей жизни. Память, будучи избирательным свойством человеческой психики, сохраняет автобиографические моменты и воспроизводит в произведении глубоко и ярко. Память совершает отбор, что-то она выдвигает на первый план, что-то оставляет в забвении, иногда бессознательно, иногда же сознательно.

По мнению М.М. Бахтина, «память» в мемуарах и автобиографиях изначально имеет особый характер — это память о современности и о себе самом [1, с.45].

Хронологически последовательное изложение событий позволяет представить историю героя от рождения до старости. История жизни главного героя романа Ч.Диккенса начинается с момента его появления на свет и заканчивается достижением им писательской славы.

Тождество автора, повествователя и героя свидетельствует о ярко выраженном личностном начале в романе. В одном персонаже переплетаются Диккенс-писатель, Диккенс-повествователь и герой романа, от которого Диккенс дистанцируется, дав ему имя Дэвид Копперфилд.

Автобиография остается важнейшим источником сведений о жизни и творчестве писателя. В ней он повествует о реальных событиях, дает оценку своим произведениям, раскрывает творческие замыслы.

Ценность автобиографии, прежде всего, заключается в документальной точности описываемых событий, в передаче подробностей, деталей, духа эпохи.

Автобиографический роман является одной из форм автопрозы на основе жизненного опыта с использованием художественных элементов. Присутствие художественного вымысла отличает его как литературное произведение. Оттолкнувшись от первоначального определения, мы можем уточнить, что в своей статье мы опираемся на следующее определение автобиографического романа: «Автобиографическое произведение - это произведение, которое представляет жизненный опыт писателя в форме художественного повествования».

Параллельно со становлением и обогащением жанра автобиографии развивалась и наука о нем. Особенно бурно процесс протекал в XX веке: в литературоведении сложилась целая традиция освещения проблем жизнеописания. Работы исследователей подразделяются на две группы. К первой группе мы отнесём работы по изучению жанра в историческом плане, ко второй – работы по проблемам типологии жанра. Генезисом жизнеописания и его особенностями интересовались как зарубежные учёные Д. Рид, Д. А.Стауффер, Р.Д.Алтик, так и российские исследователи Я.Гордин, Д.А. Жуков, Г.Е. Померанцева, В.П. Трыков. В их книгах дается подробное описание этапов становления жанра, его истоков, развития. Наиболее обстоятельной в этом отношении является работа Т.Н. Потницевой «Биография как жанр английской литературы 18-19 веков» [2], в которой автор дает характеристику становления жанра автобиографии в английской литературе, выделяет основные его черты и тенденции развития.

Русский ученый Г.О. Винокур в своей работе «Биография и культура» выявляет структуру биографии, ее основы. Он выделяет моменты, которые являются существенными и неотъемлемыми для жанра, а именно: «контекст социальной действительности (внешняя форма биографии, ее материал), личность - центр, вокруг которого располагается этот материал и, наконец, переживание как внутренняя форма. Помимо этих компонентов, которые в особом сочетании образуют биографию, существует еще один важный момент - писатель изучает не только события и поступки, но и особую

манеру персонажа, его стиль, прозревая судьбу героя, «конечный смысл всего пережитого и содеянного» [3].

Большой вклад в разработку истории и теории жанра внесли М.М.Бахтин и С.С. Аверинцев, которые изучали истоки биографии, ее развитие в период античности. С.С Аверинцев подчеркивает, что «жизнеописание в отличие от поэтических жанров не имеет специфических языковых примет и его конструирование происходит, прежде всего, в сферах композиции» [4].

Вся сложность анализа и теоретического осмысления жанра связана с тем, что биография рождается на пересечении двух, казалось бы, несовместимых направлений: документального и художественного. Л.Я Гинзбург структурным принципом мемуарной литературы называет, с одной стороны, установку на подлинность, а другим ее основанием считает эстетическую установку. Организованность материала, которая включает не только и не столько вымысел, а «организацию - отбор и сочетание элементов, отраженных и преображенных словом» [5].

Способами самораскрытия автобиографического героя являются автохарактеристика, самооценка; оценка окружающего мира, действующих лиц, социально-культурных феноменов; интенции и умозаключения автобиографического героя. В раскрытии образа «я» важную функцию выполняют внутренние переживания, история души. Внутренние монологи, лирические отступления, сны, мысли, желания, эмоции, статический и динамический портрет способствуют раскрытию духовной сущности образа «я». Индивидуальный, духовно-биографический опыт, собственно художественное творчество выступают как акт самопознания, акт сотворения собственной личности [2;с.12].

Выдающиеся произведения «Дэвид Копперфилд» [6] Ч.Диккенса и «Школа жизни» С. Муканова написаны с использованием автобиографических фактов. Личный опыт автора отражен в произведении и придает ему глубину, убеждает читателя в достоверности событий посредством максимальной реалистичности.

Ни один писатель не занимал столь важного места в английской литературе, как Чарльз Диккенс. Великий писатель никогда не забывал о своем тяжелом детстве, прошедшем в беднейших районах промышленной Англии 19 века. Воспоминания наполняли его романы острыми социальными, культурными, политическими проблемами и глубоко личными переживаниями. Образы брошенных благородных детей нашли свое убежище в его первых, составивших славу, произведениях: образы сироты Оливера Твиста, Николаса Никльби, Мартина Чезлуита, Дэвида Копперфилда и многих других. Стоит отметить, что следы автобиографизма у Диккенса присутствует во многих его произведениях, в особенности тех, где центральным персонажем является ребенок с несчастливym детством.

Многими литературоведами наиболее автобиографичным произведением признан роман «Дэвид Копперфилд». Именно это произведение стало венцом творчества Диккенса. В нём социальные

проблемы английского общества 19 века тесно переплелись с судьбой обыкновенного мальчика.

Дэвид Копперфилд во многом схож с самим автором. Оба с детства поглощены чтением книг о путешествиях храбрых героев. Такое приятное времяпрепровождение длилось относительно недолго. У Дэвида умирает мать, и злой отчим отправляет его в пансион для мальчиков Сэлем Хаус, который олицетворял собой старую систему обучения и воспитания в Англии. Сам Диккенс, после того, как его отца посадили в тюрьму, обучался в подобной школе, носившей название Веллингтон Хаус. В романе критике подверглась неэффективность, коррумпированность системы образования с абсолютно безграмотными педагогическими кадрами. Самым незабываемым автобиографическим моментом в романе является повествование о годах, вынужденно проведенных Дэвидом без семьи, работая на фабрике ваксы. Этот факт, описанный Диккенсом, пронзает своей психологической искренностью и трагизмом.

Очень важным критерием благополучия для Диккенса был «успех семьи». Несмотря на тяжелый для Чарльза период разлуки с семьей в детстве, семья очень много значила для писателя, ведь именно она была его первым читателем и благонамеренным критиком. Залогом крепкого семейного очага стали прочные отношения матери и отца Диккенса. Он их очень любил, и потому изобразил в своем романе. Чета Микоберов стала отныне зеркальным отражением его родителей. Точно так же, как и его мать и отец, Микоберы причисляют себя к высшему классу общества и, несмотря на отсутствие денег, живут на широкую ногу. Финансовые трудности не мешают супругам доражать друг другом. Память заставит писателя отобрать и воспроизвести еще одий автобиографический момент - попытку матери открыть пансион для благородных девиц. В романе пансион миссис Микобер обречён на такой же результат, как и в реальности.

Диккенс начинал свою писательскую карьеру еще шестнадцатилетним подростком-репортером в местном парламенте. Там он постигал азы стенографии и одновременно подмечал особенности судопроизводства. Герой Диккенса также по окончании школы устраивается стенографистом в суде, а чуть позже - репортером. Арест мистера Микобера за долги как сюжетный мотив романа возник из биографического факта. Диккенс, имевший журналистскую практику в суде и знавший подводные камни судебной системы, подверг критике коррумпированность социальных учреждений. Например, в романе Диккенс критикует систему одиночного тюремного заключения и бумажную волокиту в судах.

Личная жизнь Чарльза Диккенса складывалась совсем непросто. Свою первую детскую симпатию Люси Строухилл он изобразит в образе малышки Эмли, дочери рыбака, такую же нежную и трогательную. Уже будучи юношей, Диккенс восплачет чувствами к девушке из высшего сословия Марии Биднелл. Но из-за неприятия ее родителями, им пришлось расстаться. Сильная любовь писателя воплотилась в любви Дэвида к Доре Спенлоу. У

Диккенса все же эти отношения не переросли в брак, у его героя брак состоялся.

Образ Доры собирателен. Основой собирательного образа послужили жена Диккенса Кэтрин Хогарт с ее непрактичностью в ведении хозяйства и младшая сестра Мэри с её излишней эмоциональностью. В работах, посвящённых биографии Диккенса и его творческой деятельности, отмечается тот факт, что сестра жены Диккенса ассоциируется с женой Дэвида Копперфилда. Это вполне может говорить о том, что писатель питал к Мэри исключительно теплые чувства, которые мог бы выразить, если бы он был Дэвидом Копперфилдом. И потому внезапная смерть Мэри так глубоко потрясла Диккенса, что он уже не мог представить Дору Спенлоу в романе живой, и в итоге она умирает.

Образ женщины в творчестве Диккенса разносторонен. Писатель придерживался викторианского идеала женщины - друга мужчины, скромной, умной, высоконравственной особы. Герой романа после смерти жены все же находит свою истинную любовь в лице Агнес Уикфилд, дочери директора школы и его друга - типичного воплощения викторианского идеала. И в то же время Диккенса сильно волновал другой, совершенно противоположный образ - «падшей» женщины. Тема «падшей» женщины в 19 веке была актуальной, и потому одну из глав в романе Диккенс посвятил героине по имени Марта Энделл. Ярким автобиографическим моментом выступает в романе образ миссис Моучер - личного мастера жены Диккенса. В романе она так и остается миссис Моучер - словоохотливым, своеобразным мастером красоты.

Необходимо отметить, что топос в романе идентичен с автобиографическим топосом Диккенса. Перед написанием романа Диккенс проезжал местечко Ярмут, где мимоходом и увидел табличку «Бландерстон». В романе это местечко станет малой родиной Дэвида Копперфилда. Главный герой, оправляясь после скоропостижной смерти жены, некоторое время живет в Швейцарии. Эта страна стояла в списке стран, которые Диккенс посетил во время тура чтения публичных лекций.

И автор, и его герой в результате своего труда становятся популярными и к ним приходит финансовая независимость. По мере обретения стабильности как в материальном плане, так и творческом, имеющий возможность внести посильную лепту в улучшение жизни своего народа, Диккенс занимается общественной деятельностью и ее проблемами. Великий гуманист берется за судьбы тысяч бездомных женщин, открывает для них приюты, где они могут работать и зарабатывать честным трудом. Также писатель материально помогает обездоленным детям, помня свое голодное детство.

Конец романа знаменуется торжеством: маленький беззащитный мальчик вырос и стал популярным состоявшимся писателем и примерным семьянином. У самого автора известность была намного шире и громче. Вероятно, это можно объяснить тем, что Диккенс в лице своего героя хотел представить вариант своего творческого поприща - ведь творчество

Копперфилда статично, он становится известным, образно говоря, не выходя из дома, В то время как Диккенс вел достаточно активную жизнедеятельность, которая не только приносила доход, но и очень утомляла его. Вполне вероятно, что Диккенс хотел, как и его герой, спокойно провести оставшуюся жизнь, не обременяя себя никакими обязанностями.

В заключение необходимо отметить, что автобиографический роман был и остается по сей день одним из самых интересных, как для читателя, так и для литературоведа, жанров, сохраняя и неся в себе характерные автору ценности и мировоззрение. Автобиографический роман не просто и не только важнейший материал о жизни писателя, о его мировоззрении, о близких автору ценностях. Это, во-первых, история души автобиографического «я», изображение глубинных жизненных переживаний, отраженных в процессах памяти автобиографического героя. Во-вторых, освещение исторических и культурных событий, очевидцем которых он являлся, понимание своего «я» в контексте эпохи. Наиболее яркие моменты из биографии автора позволяют нам понять те историко-культурные условия, которые влияли на развитие творческой личности, познать психологические процессы, которые способствовали раскрытию внутреннего автобиографического «я». Структура автобиографического романа представляет автора на уровне субъектной организации и связана доминирующим повествованием от первого лица.

Список литературы:

- 1 Бахтин М.М. Автор и герой в эстетической деятельности. Проблема содержания, материала и формы в словесном художественном творчестве.-М.: Издательство «Русские словари», «Языки славянской культуры», 2003.-345 с.
- 2 Потницева Т.Н. Биография как жанр английской литературы 18-19 веков- М.: 1993. - 404 с.
- 3 Винокур Г.О. Биография и культура. - М.: Русские словари, 1997. -186 с.
- 4 Аверинцев С.С. Плутарх и античная биография.-М., "Наука", 1973. – 556 с.
- 5 Гинзбург Л.Я. О психологической прозе. – Л.: Художественная литература, 1977. - 407 с.
- 6 Диккенс Ч. Дэвид Копперфилд.- М.: Детлит, 1953. – 776 с.

Түйін

Бұл мақала Чарльз Диккенс жазушының «Дэвид Копперфилд» романының үзіндісінен шығармашылық өмірбаянның басталуын оқуға арналған.

Resume

This article concerns the research of the autobiographical beginning in the writer's creativity on the base of Charles Dickens's novel «David Copperfield»

Смагулова А. С. - к.ф.н., доцент
Центрально-Азиатский университет, Алматы, Казахстан

СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИХ СЛОВАРЕЙ В НЕФТЕГАЗОВОЙ ОТРАСЛИ

В статье рассматриваются терминологические словари казахского языка в нефтегазовой отрасли. Наряду с появлением терминов в определенном языке помимо лингвистических действуют внешние, интралингвистические факторы, к которым относится появление интернационализмов. Важнейшей составляющей при появлении и становлении определенной терминосистемы в области терминопроизводства наряду со стихийным началом действуют сознательные усилия по унификации терминологии в национальном, межнациональном и международных масштабах.

Ключевые слова: нефтегазовая терминология, нефтегазовая отрасль, терминологические словари, прикладное терминоведение

В связи с усилением внимания в языкознании начала XXI века исследованию коммуникативно-прагматических характеристик деятельности человека, появилась возможность применения прагматического подхода и к исследованию лексического уровня языка. В то же время, в связи с непрерывным обновлением и расширением лексического состава языка возникает потребность в теоретическом осмыслении постоянно поступающего материала неологизмов. Вполне закономерен в этом плане возрастающий интерес к лингвистическим исследованиям в области терминоведения в целом, и отраслевых терминологий в частности [1, с.20].

Современный уровень развития науки и техники характеризуется колоссальным обилием информации. Даже популярное изложение новейших научно-технических достижений требует от современного человека значительного запаса терминологической лексики. Практическая лексикография (словарное дело), как известно, выполняет достаточно много функций. Словари обеспечивают обучение языку, родному и неродному, осуществляют кодификацию (описание и систематизацию) норм литературного языка, а также способствуют межъязыковому общению. Только на базе представительных словарей, отражающих все параметры языковой системы, возможно объективное научное описание и изучение какого-либо языка.

В сопоставительный анализ входит также и выявление заимствованных терминов в нефтегазовой отрасли, адаптированных, в данном случае, в казахском языке:

- 1) термины, вошедшие в казахский язык без изменений: *абсорбент, абсорбция, агломерат, агрегат, адсорбент, баланс, баррель, вакуум;*
- 2) термины, видоизмененные частично: *азотсыздандыру (деазотирование), аэрокірме (аэрозоль), газ абсорбциясы (абсорбция газов),;*
- 3) термины, переведенные на казахский язык: *айданды (дистиллят), ауытқы (аномалия), жемірлік (абразив), қашау (долото).*

На словообразовательном уровне анализируются расхождения в структуре терминов, определяемые словообразовательной системой каждого языка. В частности, обнаруживается возможность морфемного представления терминологических элементов, которые в английском и казахском языках выступают в виде слов:

seam thickness - қат қалындағы (мощность пласта),

nucleate boiling - көпіршікті қайнау (кипение пузырьковое).

На лексическом уровне сопоставительный анализ позволяет выявить сходства и различия в обозначении одного и того же объекта. Так, в одном из языков может быть термин-слово, в другом – словосочетание: *directional drilling* - еңістене бағдарланған (направленное бурение), *directional drilling* - бұрғылау (направленное бурение).

В общей форме задачи сопоставительного терминоведения могут быть сформулированы следующим образом:

1) Выявление общих и дифференциальных признаков терминов и терминосистем одной области знания или деятельности в разных национальных языках или в одном конкретном языке может быть при наличии различных теорий (концепций), описывающих эту область. При этом наблюдается особая закономерность: термины и терминосистемы разных национальных языков, относящихся к одной области, гораздо ближе друг к другу, чем термины и терминосистемы одного языка, относящиеся к разным областям или основанные на разных теориях.

2) Формирование фонда общетехнических и межотраслевых терминов одного языка, используемые в разных областях.

3) Формирование фонда интернациональных терминов (включая термины на греко-латинской основе и на основе морфем современных языков). Создание такого фонда облегчит работу по международной и национальной унификации и гармонизации терминов и терминосистем.

4) Совершенствование теории и практики сопоставительной лексикографии, иначе говоря, создание двух- и многоязычных (переводных) терминологических словарей.

Комплекс профессиональных знаний каждой отрасли науки или техники отображается терминологией этой отрасли. В терминологической работе выделяются три основных направления, по которым ведется работа:

1) упорядочение существующей терминологии;

2) создание национальной терминологии;

3) согласование терминологии на разных языках.

Необходимость передачи научной мысли подходящими оборотами речи создало проблему значимости перевода в рассматриваемых языках, в частности, в казахском языке, где наблюдается интенсивное развитие и замена существующих терминов интернационального характера словами исконного языка. Поэтому перевод вносит в научный язык неоценимый вклад в его становлении, координации как научного национального языка: *аймақ, зона (зона), индикатор, көрсеткіш (индикатор)* [2, с.25].

Терминология и лексикография имеет дело с одним и тем же объектом – термином, но между ними имеется существенное различие. Задача терминологии состоит в отборе сравнительно небольшого числа терминов, в их классификации и грамматизации. Задачей лексикографии является отбор и включение в словарь несравненно большего числа употребляемых терминов в определенной отрасли. В 30-60-е годы XX века в казахском языке начинают создаваться первые терминологические словари с элементами научной терминологии. Первым из таких словарей явился «Словарь терминов», изданный в 1931 году. В 40-е годы терминология нефтегазовой отрасли продолжает развиваться, отражая в себе особенности военных лет и послевоенного времени. Эти годы характеризуются бурным развитием науки и техники. Третий этап формирования и развития нефтегазовой терминологии в казахском языке (50-60-е годы XX века) характеризуется значительным развитием лексикографической работы, постоянным обогащением состава терминологической лексики, как за счет родного, казахского, так и за счет русского языков.

Между тем, проделанная лексикографическая работа представляет, несомненно, научно-практический интерес не столько для специалистов-нефтяников и геологов, но и для лингвистов-казаховедов, что объясняется рядом обстоятельств:

1) создание научной нефтегазовой терминологии на основе казахского языка, не имеющего до сих пор сложившихся традиций и базы, что само по себе является фактом уникального порядка;

2) достаточно богатый накопленный опыт составления различных терминологических словарей требует своего изучения и обогащения для того, чтобы совершенствовать и развивать его дальше;

3) интерес с точки зрения общего процесса развития терминологической лексики, так и собственно терминов нефтегазовой отрасли, и выяснение на основе каких языковых истоков она формируется и какие источники использует для своего развития и обогащения;

4) определение с помощью языкового исследования тенденции дальнейшего развития и пополнения терминов нефтегазовой отрасли в казахском языке.

В соответствии со структурой словарной статьи основные принципы терминографии рассматриваются в двух аспектах. Проблематика левой части (термин) сводится к разысканию оптимальной процедуры членения специальных текстов и, как ее следствие, выделения единиц номинации, адекватно описывающих сферу функционирования терминологии. В свою очередь, задачи правой части (словарная статья) сконцентрированы на выборе подхода к формулированию определения.

Противодействие проникновению терминов или терминоэлементов в отдельные языки иноязычных терминов могут оказывать и резкие структурные расхождения заимствующих языков, например, во многих тюркских языках (азербайджанском, туркменском, башкирском, таджикском) термин *нефть* звучит как «нефть», в казахском языке данный термин

заменен *мұнай*. Это тот случай, когда один язык имеет свой собственный термин для выражения международного научного понятия.

Одна из таких возможных процедур – воспроизводимость, повторяемость терминированного словосочетания в тексте. В данном случае можно применить процедуру эксперимента с точки зрения синтаксиса. Предположим, что нас интересует, можно ли признать термином сочетание слов:

- 1) *мұнай қорқоймасы* – резервуар нефтяной,
- 2) *мұнай құю кемесі* – судно нефтеналивное,
- 3) *термиялық әсер ету аймағы* – зона термического влияния.

Интересующие нас словосочетания с позиции прямого дополнения сохраняют понятийное содержание и не изменяют формы, с позиции подлежащего словосочетание является целостной языковой единицей с устойчивым понятийным значением.

Переводческая деятельность в Казахстане активизировалась в 20-х годах XX века, когда переводилась с русского языка на казахский язык масса литературы. В качестве исследования проанализированы были «Русско-казахский словарь по разведочному бурению» Н.Туякбаева, А. Абдрахманова (1972) и «Французко-англо-русско-казахский словарь по нефтеразведке» А. Тажутова (1998). Анализ словарей выявил, что большая часть терминов в обоих словарях принадлежит к нефтегазовому комплексу, созданная методом калькирования: *қосымша жабдық* – вспомогательное оборудование, *газ жұтқыш* – газопоглотитель, *сулай бұрғылау* – мокрое бурение, *мұнайға қаныққан* – нефтенасыщенность, *қабаттасқан газ* – попутный газ, *суланған ұңғыма* – скважина обводненная, *құрғақ тазарту әдістері* – сухие методы очистки и т.п. Приведенные примеры полностью соответствуют нормам современного казахского языка. Вместе с тем, указанные словари не лишены недостатков. Несмотря на то, что разница между изданиями большая (26 лет), в обоих словарях даны разные переводы некоторых терминов, например: *вязкость* – *тұтқырлық* (1972) и *жабысқақтық* (1998). В профессиональном общении ученых – химиков, геологов, в обращении используется термин *тұтқырлық*. Термин *скважина* – в словаре 1972 г. дан без перевода, в словаре 1998 г. автор предложил два варианта – «*құдық, ұңғы*». Наиболее употребительным в учебных пособиях является термин *ұңғы*, тогда как в речи нефтяников – *құдық*. В обоих словарях составные сочетания слов передаются путем калькирования и заимствования, принимающие грамматическое оформление в соответствии с законами казахского языка. В ряде случаев происходят некоторые семантические изменения: расширение, сужение значения заимствованного термина. Некоторые сочетания слов в исследуемых словарях даны по-разному [3, с.47].

Другой путь решения данной проблемы заключается в тенденции насыщения словарных статей как фразеологическими, так и свободными словосочетаниями, что отражает стремление большинства авторов словарей

показать специфику сочетаемости лексических единиц и ее влияние на семантическую структуру слова, поскольку это один из сложнейших вопросов прикладного перевода. Выбор словосочетаний для словарной статьи отражает его субъективный подход за неимением четких критериев, а потому не воспринимается переводчиками как возможность переосмысливания приведенных примеров в качестве образца, или, наоборот, приводит к неверным аналогиям.

Интернационализмы существуют как в английском, так и в казахском языках, одинаковые по фонетическому и лексическому составу, например: *абсорбент, агломерат, адсорбент, винт, зонд* и т.п. При детальном изучении терминов-интернационализмов выявлено, что у данных слов отсутствуют синонимы собственного происхождения. Некоторые термины нефтегазовой отрасли, состоящие из слов исконной лексики, допускают употребление синонимичных слов, например, в английском и казахском языках: англ. *flov, stream (номок), cable, rope, wire, line (канат), blast, blower (воздуходувка), method, system (метод)*.

Практические аспекты терминологической работы в современной лингвистике находятся в стадии развития, что требует создания высококачественных технических терминологических словарей всех категорий: двуязычных, трехязычных, многоязычных. Создание словарей такого рода способствует устранению проблемы «языкового» барьера. Как свидетельствуют источники, мировая научно-техническая литература по языкам распределена следующим образом: английский, немецкий, французский, русский, итальянский, чешский, голландский и т.д. Для международного общения специалистов наибольшее применение получили английский, немецкий, русский и французский языки. Это обусловлено наиболее быстрым развитием науки и техники в странах, где говорят на этих языках [4, с.159]. Из этого следует, что для обработки всего объема зарубежной информации требуется большое количество специалистов, отлично владеющих иностранными языками, а неоценимым подспорьем в работе этих специалистов должны стать терминологические многоязычные словари.

В заключении следует подчеркнуть, что в области технических составных терминов взаимодействуют национальные и интернациональные факторы. Используя в качестве строительного материала, в основном, национальный язык, его внутренний потенциал, диапазон словообразовательных морфем и моделей словосочетаний, создатели терминов действуют сообразно языковым законам. Слова и словосочетания, возникшие при становлении терминологических систем, при переходе из сферы общего языка в определенную научную или отраслевую терминологическую область, вступают в специфические связи, регулируемые логико-понятийными отношениями. Наряду с появлением терминов в определенном языке помимо лингвистических действуют внешние, интралингвистические, факторы, к которым относится появление интернационализмов. Важнейшей составляющей при появлении и

становлении определенной терминосистемы в области терминопроизводства наряду со стихийным началом действуют и в итоге являются решающими сознательные усилия по унификации терминологии в национальном, межнациональном и в международных масштабах.

Список литературы:

- 1 Миннебаева Г. И. Лексика нефтяной промышленности в современном татарском языке: автореферат дисс. кандидата филологических наук: 10.02.02 / - Казань, 2012 - Количество страниц: 27 с.
- 2 Лейчик В.М. Образование системы научно-технических терминов: Элементы термина. Отделение технических наук. 1948. № 5.- с.727- 754.
- 3 Таңатаров Т., Лиманов Е. Барлама бұрғылаудын орысша қазақша түсіндірме сөздер Алматы: Мектеп, 1994ж. 101б.
- 4 Копылова М.Е. Статистическое описание текстов по бурению нефтяных и газовых скважин//Лингвистическое обеспечение автоматизированных систем управления и информационно-поисковых систем. – Тюмень, 2010. – С. 142 – 149.

Түйін

Бұл мақалад мұнай газ саласы бойынша қазақ тілі терминологиялық сөздіктерінің бүгінгі жағдайы мен олардың даму перспективалары қарастырылады.

Resume

The dictionary of oil and gas in Kazakh language is considered in this article. Together with term in the definitely language, besides linguistic and outside of international factors arise the international words. The most important component in the beginning and coming into the definitely oil and gas terms is equally with natural starts act is consecutive effort which unification in national, world and international standard.

**КОГНИТИВТІК ЛИНГВИСТИКА
КОГНИТИВНАЯ ЛИНГВИСТИКА
COGNITIVE LINGUISTICS**

ӘОЖ 81'367 16.21.49

Нұртаева Г.Е. - аға оқытушысы
Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы, Қазақстан

КЕҢІСТІК КОНЦЕПТІСІНДЕГІ ӘЛЕМНІҢ ТІЛДІК БЕЙНЕСІ
(қазақ, француз фразеологизмдері негізінде)

Жалпы мәдени құндылыққа ие әлемнің тілдік бейнесі нақты құрылымға ие және көп салалы болып келеді. Ол адам мен қоршаған орта туралы ақпараттың қайта өңделген нәтижесі болып табылады. Кәдімгі тірі организм сияқты уақыт ағымымен бірге өзгеріске түсіп, дамып отыратын бұл құбылыс адамның өзіне ғана тән ерекшелігі мен тұрмыс-тіршілігін, сыртқы дүниемен байланысын және өмір сүруінің негізгі заңдылықтарын бейнелейтін бастапқы ұғымдардың қатарына жатады.

Тірек сөздер: *әлемнің тілдік бейнесі, әлемнің логикалық бейнесі, когнитивтік лингвистика, когнитивтік модель, тіл мен мәдениеттің бірлігі, тілдің лексикалық және фразеологиялық жүйелері.*

Тіл әлемді бейнелеумен байланысты екі процеске қатысады, біріншісі-әлемдік бейненің тілдің түп негізіндегі құрылуы болса, екіншісі –тіл арқылы басқа әлемдік бейнелердің сипатталып, сыртқа шығарылуы болып табылады. Сол себептен де тілдің әлемдік бейне жасаудағы рөліне ғылымның көңілі аударылып, тілдің лингвистика, философия, педагогика, фольклор, өнер, мәдениет және т.б. салалардағы атқаратын рөлі зерттелу үстінде. Тілдің әртүрлі әлем бейнелерінің көрініс ретінде көрінуі және зерттелуінің нәтижесінде оның табиғатының басқа қырын ашуға мүмкіндік туды. Осыған байланысты қазіргі заманғы тіл білімінде «әлемнің тілдік бейнесі» деген ұғым қалыптасып отыр. Когнитив ғылымының басты, негізгі ұғымы болып табылатын «әлемнің тілдік бейнесі» термині философия мен логикада

Л. Витгенштейннің, ал антропология, семиотика, лингвистикада Л. Вайсгербердің ұсынуымен қолданылған [1, 445б.]. Тілдегі әлем бейнесі, біріншіден, адамның әлемге көзқарасымен сипатталатын болса, екіншіден, әрбір жеке тілдегі әлем моделі мен қоғамдағы ұлттық әлем бейнесіне ұласады. Бұл жеке тілдің өзінше сипатқа ие болуына ықпал етеді. Себебі әр тілдің өзіне ғана тән концептуализациялық әдістері бар. Яғни әрбір жеке тіл ғаламды өзінше бөлшектейді, әрбір концептуальды тілдің негізінде ғалам бейнесі кескінделген. Ал осы концепт ұғымы когнитивтік лингвистикадағы негізгі ұғым. Семантикалық бағытта концепт сөзге сәйкес келсе, логикалық бағытта ұғыммен сәйкес келеді. Демек, әлемнің пәк бейнесі (наивная картина мира) когнитивтік модельде айқындалады. Әлемнің пәк бейнесі когнитивтік модельде айқындалатын болса, «ол өз кезегінде ұжымдық санамен, көзқараспен, ұжымдық философиямен байланысты болады. Демек, ғаламның тілдік бейнесі негізінен және толығымен адамдар санасындағы әлемнің

логикалық бейнесімен сәйкес келеді. Ал ғаламның кез-келген ұлттық тілдік бейнесінің әмбебаптығы және өзіндік ерекшелігін айқындайтын метафора, теңеу және символ болып табылады» [2, 186.].

«Әлемнің тілдік бейнесі» деген ұғымның қайнар көзі тіл философиясының өкілі Вильгельм фон Гумбольдтің ғылыми еңбектерінен бастау алады. В.фон Гумбольдтың ізбасарлары Г.Штейнталь мен М.Лацарус этностар психологиясының тілге әсерін қарастырса, В.Вундт тілдің әлеуметтік сипатын зерттеді. Белгілі ғалым А.А.Потебня тіл халықтың мәдениетінің негізгі қайнар көзі екендігін дәлелдеп, халық ауыз әдебиетіндегі аңыз-әңгімелердің ерекшеліктерін анықтады. Лингвист Ф.де Соссюрдің теориясы бойынша халықтың мәдениеті, салт-дәстүрлері мен менталитетінің тілге әсері мәселелері этнолингвистика пәні тұрғысынан зерттелген. Американдық ғалымдар Э.Сепир мен Б.Уорфтың лингвистикалық салыстырмалы болжам гипотезасында тіл мен мәдениеттің арақатынасы туралы жан-жақты баяндалған.

Американдық дискриптивті мектептің ірі ғалымы Эдвард Сепир «Тіл»(1927), «Грамматист және оның тілі»(1924), «Лингвистиканың ғылым ретіндегі статусы»(1929) деген және осыдан басқа бірнеше мақалалар жазып, өз еңбектерінде тілді шындық өмірдегі жол көрсетуші құрал деп атап өтеді. Шындық дүниенің өзі қандай да болмасын әлеуметтік топтың тілінің негізінде құрылады. Тіл мен мәдениеттің байланысын алғаш сөз еткен ғалым «Мәдениет-халықтың ойлауының көрінісі, ал тіл-қалай ойлаудың көрінісі» деп тіл мен мәдениеттің бір-бірінен ажырамас әлеуметтік құбылыс екенін дәлелдейді. Қоғамның өзі адамнан, ал адам тіл мен мәдениет бірлігінен тұрады.

Американдық ғалым Б.Уорф әлемнің тілдік бейнесін әлемнің ғылыми бейнесімен байланыстырып қарастырады. Осы екі бейнені бір-бірімен салыстыра отырып олардың бір-бірімен тең дәрежеде тұрғанын көрсетеді. Э.Сепир мен Б.Уорфтың лингвистикалық ықтималдық болжамдарының негізгі қағидаларын Лео Вайсгербер жалғастырады. Лео Вайсгерберді тілдің идиоэтникалық мазмұны ерекше қызықтырды. Ол идеяны лингвист ғалым В.Гумбольдтың тілдің ішкі формалары жайында жазған еңбектерінен тапқан. «Әлемнің тілдік бейнесі» деген ұғымды тұжырымдауды 30-жылдардың басында бастаған Л.Вайсгербер белгілі біл тілдің сөздік қоры барлық тілдік таңбалар жиынтығынан және сол тілге ие қоғамның үлесінде болатын ұғымдық құралдардан тұратынын дәлелдеген. Ғалымның пікірінше, сол тілде сөйлеушілердің әрқайсысы сөздік қорды меңгеру деңгейіне қарай өз ұлтына тән пайымдау құралын да меңгереді және осы тұрғыда белгілі бір әлемдік бейнені иемдене отырып, осы бейнені өзінің қоршаған ортасына, яғни өз қоғамының барлық адамдарына таратады [3, 355б.]. Бұл жерде Л.Вайсбергер «әлемнің тілдік бейнесін» тілмен байланыстырып тұр.

Адам тілі өз табиғаты мен құрылымы жағынан күрделі жүйе екені әрі олардың әр түрлі кішігірім жүйелерден тұратыны мәлім, олар әр алуан объективті дүниеде әр алуан бейнелерде көрініп отырады. Әр жүйенің өзіне

тән тілдік бейнесі бар. Солардың ішінде танымдық мүмкіндігі басымырағы-тілдің лексикалық және фразеологиялық жүйелері. Объективті дүниені бейнелеу мен түсіну аспектісінде дүниенің тілдік бейнесінің осы екі түрі маңызды роль атқарады, олардың басымырақ болуы тілдегі лексикалық және фразеологиялық бірліктердің көп болуымен түсіндіріледі. Осы сөз бірліктерінен әлемнің тілдік бейнесінің танымдық табиғатын табу әлдеқайда оңай. Оны кеңістік ұғымын білдіретін фразеологиялық бірліктерден анық көруге болады.

Қазақ тіліндегі аталмыш ұғымдарды білдіретін фразеологизмдердің туындауы сонау көшпелі кезеңдерден бастап дамып келеді. Олар қазіргі кезде де өзіндік сипатын жоғалтпай ауызекі тілде болсын, әдеби тілде болсын кең қолданысқа ие болып келе жатыр. Әрқайсысының жасалу жолы да, берер мағынасы да бөлек.

Құрамында жан-жануарлар атауы бар фразеологиялық бірліктер қазақ тілінде көптеп кездеседі, олар қазақ халқының тұрмыс-тіршілігіне байланысты туындаған. Көшпенділік дәуірді басынан кешірген ата-бабамыз жаз жайлауда, күз күзеуде, қыс қыстауда жүріп өткен өмірін тікелей мал шаруашылығымен байланыстырып отырған. Сол себепті ауызекі тілде осы тәріздес фразеологиялық бірліктер көптеп кездеседі, бұл қазақ тілінің өзіне тән ерекшелігі болып табылады. Мысалы, «қозы көш жер», «түйенің тұяғы түскен жер», «ат шаптырым жер», «ат жетпес, атан жетпес жер», «ат аяғы жетер жер», «атпен жетпес жер», «ат бойы», «құнан шаптырым жер», «тай шаптырым жер», «түйенің тұяғы түсетін (түскен) жер», «түйенің табаны түсетін жер», «түйе көш жер», «түйенің қолтығы терлемейтін жер», «ит жеккен жер», «иттің үрген даусы естілмейтін жер», «иттің даусы естілетін жер», «ит арқасы қиянда», «жүгірген аң, ұшқан құс жетпес жер», «ит өлген жер», және т.б. құрамында мал атаулары кездесетін көптеген тұрақты сөз тіркестері алыс және жақын қашықтықты білдіреді [4, 128б.].

Олардың семантикасына үңілетін болсақ, «ат аяғы жетер жер» немесе «ат шаптырым жер» аттың демалмастан жүріп өте алатын қашықтығын білдіреді, ол шаммен алғанда 14-15 шақырымдай жер. «Тай шаптырым жер», «құнан шаптырым жер» тай мен құнанның еңтікпей жүріп келе алатын қашықтығын білдіру үшін қолданылады, яғни, 5-6 шақырым шамасындағы қашықтық.

«Түйенің тұяғы түсетін (түскен) жер» дегеніміз- түйе жүріп өтуге шамасы келмейтін, шаршап қалатын жер, яғни, алыс қашықтық. Ит атауы да қазақ тіліндегі фразеологизмдерде көптеп кездеседі, себебі, қазақ халқы ит-жеті қазынаның бірі деп есептеген.

«Иттің үрген даусы естілмейтін жер»-үрген иттің даусы сонадайдан, ауылға кірер-кірместен, бірнеше шақырым жерден естіліп жататыны қай-қайсымызға белгілі. Иттің даусы естілмеді деген, әрине, алыс қашықтық.

«Ит арқасы қиянда»-бұл жерде «қиянда» компоненті «ит арқасы» деген компонентке қосылып өте алыс қашықтықты білдіреді.

«Ит өлген жер». Негізінен, ақылды ит, өзінің қожайынына адал қызмет атқарған ит өлетін уақыты жақындаған сәтте айдалаға кетіп қалуға тырысады, қожайынына өлігін көрсетпей, үйден қашық жерге барып, өлуге тырысады. Мұны растайтын «Жақсы ит өлігін көрсетпейді» деген мақал да бар. Міне, осы фактілердің әсерінен «өте алыс» ұғымын беретін фразеологизмі туындап отыр.

«Ит жеккен жер». Қазақстанда патшаның отаршылдық саясаты жүрген кезеңде саяси тұтқындарды алыс, шалғай жерлерге жер аударып отырған. Сол жер аударылған жерлердегі жергілікті халық өз шаруашылығында итті кеңінен пайдаланған. Сол себепті тұтқындарды жер аударған аймақтарды қазақтар «ит жегетін халық тұратын жер» деп атаған, кейінен қысқара келіп, «ит жеккен жер» фразеологизмі қалыптасқан. [5,169].

Француз фразеологиясында құрамында үй жануарының атауы бар сөз тіркестерін кездестірмедік. Құрамында «қасқыр» атауы бар «*pays de loups*» («қасқырлар елі») өте алыс қашықтықты білдіреді.

Құрамында соматизмдер қолданылған сөз тіркестері екі тілде де бар. Қазақ тілінде жақын қашықтықты білдіретін «*иыққа иық тірестіре*», «*бетпе-бет*», «*тізе қағыстыра*» «*иек артым жер*», «*иек астында*», «*иек созым жер*, *иек созымдай жер*», «*иек астында*», «*иек артым жер*», «*иек аспа жер*», «*иек артпа жер*», «*қол созым жер*» тәрізді фразеологизмдер тобына француз тіліндегі «*coude à coude*», «*sous le coude*», «*dos à dos*», «*nez à nez*», «*au nez et à la barbe*», «*sous le nez*», «*sous le coude*», «*à la barbe de qqn*» «*à la barbe de Pantalon*», «*à vue de nez*», «*sous la moustache*», «*à la portée de la main*» сәйкес келеді. Беретін мағыналары бір болғанмен, құрамындағы компоненттері өзгеше. Француз тілінде «мұрын», «сақал», «мұрт» сөздері басымырақ.

Адамның қадамы арқылы өлшенген қашықтықты білдіретін «бір адым жер» немесе «бір аттам жер», «қарыс аттам жер» сияқты тұрақты сөз тіркестері ең жақын қашықтықты, ұлтарактай ғана жерді білдіреді. Дәл осындай сәйкестік француз тілінде де бар : «*à deux pas*», «*à trois pas*», «*à quatre pas*».

«Дауыс шақырым жер» немесе «*әу дейтін жер*» фразеологизмдеріне француз тіліндегі «*à la portée de la voix*» толығымен эквивалент бола алады. Олар адам айғайласа даусы жететін жерді білдіреді. Айғайлаған адам даусы шамамен алғанда бір шақырымға жуық жерге дейін естіледі.

«Көз жетер жер», «көз көрім жер», «көз шалым жер», француз тіліндегі «*à la portée de vue*» жай көзбен қарағанда ажыратуға болатын ара қашықтықты, яғни кісінің шолып көре алатын жерін білдіреді. Адам көзі бірнеше шақырымға дейін жерді шолып көре алады. Адам көзі жетпейтін, көзге бұлдырлап көрінетін алыс, қиыр шеттерді білдіру үшін «көз жетпес», «көз көрмес, құлақ естімес жер» қолданылады, олар өте алыс қашықтықты білдіреді.

Кеңістік ұғымын беретін фразеологизмдер құрамынан күнделікті тұрмыста қолданған сөздерін де көп кездестірдік. Екі тілде бірдей кездесетіні: «оқ атым жер», «оқ бойы», «оқ жетер жер», «*à la portée de fusil*».

Бұл жердегі жақын қашықтық садақ немесе мылтық оғының тік ұшып барып, жететін жерімен өлшенеді, ол шамамен алғанда екі жүз метрге тең.

Зерттеу кезінде байқағанымыз қазақ тіліндегі кеңістік қатынастарын білдіретін сөз тіркестерінің көбісі алыс қашықтықты, шексіздікті білдіреді.

Біз «кеңістік» дегенде, ең алдымен, көз алдымызға қазағымыздың дархан даласын елестетеміз. Қазақтар үшін «Дала- көшпелі қазақ халқының алтын бесігі, қазақты тәрбиелеген кең байтақ жазық өңір, мезгіл, кеңістік, өзгеріс, қозғалыс.» [6, 126б.] немесе «Кең байтақ жазық өңір, құла түз.» [7, 185б.]. Сондықтан да болса керек қазақ халқының бойынан, қанынан даладай дарқандықты, алаңсыз өмірді, кең дүниені байқау қиын емес.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Радченко О.А. Языковая картина мира или языковое мирозидание (К вопросу о постулатах И.В. Вайсгербера) // Известия Академия Наук СССР. Серия литературы и языка. Т.49, №5, 1990 – с.444-451.
- 2 Қайырбаева Қ. Қазақ тіліндегі этномәдени атаулардың символдық мәні. Фил.ғыл.канд. ғылыми дәрежесін алу үшін. –А., 1997. -18 б.
- 3 Вайсгербер Л.Родной язык и формирование духа. М,1983 –с.355
- 4 Уәлиұлы Н.Фразеология және тілдік норма.-А, Республикалық баспа кабинеті, 1998. 128 б.
- 5 А.Қайдар. Тысяча метких и образных выражений. Астана, «Білге», 2003 169 б.
- 6 Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі / Жалпы ред. басқарған А.Ы. Ысқаков. 10 т. – Алматы, 1974-1986
- 7 Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі / Жалпы ред. басқарған Т.Жанұзақов. – Алматы, 2008
- 8 Larousse Dictionnaire de français. Librairie Larousse , 1987
- 9 Кеңесбаев І. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. Алматы, 1977
- 10 Dictionnaire du français. Clé International, 1999

Резюме

В данной статье дается краткое описание языковой картины мира. Анализируются фразеологизмы пространства французского и казахского языков с точки зрения когнитивной лингвокультурологии, выявляются их специфические особенности.

Resume

The brief overviews of linguistic picture of the world are considered in given article. Idioms of space French and Kazakh languages from the point of cognitive linguoculturology are analyzed and their specific features are identified.

ҚЫТАЙДЫҢ ЕРТЕДЕГІ ӨЛЕҢДЕРІН ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕСІ (新疆大学博士生)

[摘要] 本文以Ezra Loomis Pound的角度阅读了The Cantos和Cathy中出现的一些中国古代诗歌，尤其是Cathy中的作品。通过对《诗经》和《楚辞》在艺术手法上的异同比较，以一位在华留学生的独特视角，审视了中国古典诗歌的独特艺术感染力。

[关键词] 神州集；诗经；楚辞；李白

诗歌是人类文化的瑰宝，从人类有了语言表达能力开始，诗歌就成为人类最美好的朋友。在西方，荷马时代人们用诗歌来讲述故事，直至中世纪，西方才开始摆脱诗歌的叙述模式，开始散文化的讲述方式，发展到美国的垮掉的一代时，Ginsburgs又以呼喊的方式在众人之间表现他的诗歌理解。ⁱ

在中国学习的这段时间，我在老师的指导下，先后阅读了一些中国的古代诗歌，体会到了中国古代诗歌中所蕴含的汉文化下的美感和中国人的智慧，同时也感受到了中西诗学发展的显著差异。

在阅读选择过程中，一方面为了更好地理解诗歌，另一方面也为了更好地发掘中西文化理解上的差异，我以Ezra Loomis Pound(1885-1972)的角度阅读了The Cantos和Cathy中出现的一些中国古体诗，尤其味Cathy的作品。这亚诗韵与譬喻相接的诗歌有一穴的重复（更有助事理褒和毁较。Cathy不包括诗绍1首、古乐赋2首，李白12首、王维、王昌龄、卢照邻及陶渊明各1首。总体上看，这亚诗歌的内容都和战争及战争造成的离愁有关。ⁱⁱ

如《诗经·小雅·采薇》，整首诗歌，一共五章，每章八句，每句四字，共一百零四个字，形式整饬匀称，突显了方块字在构筑篇章上的优势。从修辞角度看，首句是反复手法，如“采薇采薇”、“曰归曰归”、“业业”、“霏霏”、“依依”、“迟迟”，这里称为反复可能有些不恰当，因为反复主要强调的是同一语义结构的重复出现，但作为上古时期的汉字，它的动宾结构出现，已经完成了一次表意功能，所以“采薇”和“曰归”问题不大，而“业”、“霏”、“依”、“迟”等单字的意义和复合后的意义出现了差异，归为反复似有不当，但如果我们从形式上看，也是一种重复出现的外部形式，这种重复出现，同样带来了基于汉字本身特征的形式美感。当然如果我们将这些现象归为形式标记，可能更容易为人们所接受，这种形式标记体现在词语层面上是叠字、重言、双声、叠韵等。在这些注重整齐对称的语言组合形式中，诗歌向我们展示了怎样的内容呢？

开篇即采用了比兴的手法，借助采摘薇草这一劳动场景介入，然后自然而然地导入到边境战乱，因为战争而导致了生死离别。借物起兴在《诗经》里常常被运用，该手法的运用不仅丰富了诗歌的意象内容，同时还将整首诗歌内容结构起来。并使这种结构形成了一种重章叠唱的艺术效果。

最美的句子莫过于“昔我往矣，杨柳依依。今我来思，雨雪霏霏”，对于中国人来说，这里出现的几种物象和那种独特的情感，感染了几千年的中国人，在这里“杨柳”、“雨雪”和离愁别绪建立起了千年的联系，以至于后来又出现了类似的“杨柳岸晓风残月”的绝唱。

通过学习，我了解到，在中国能够和诗经相提并论的就是楚辞了。楚辞在很多方面都呈现出与诗经的差异，比如在语言形式上，楚辞长短错落，并且常常带有明显的标志性语气词“兮”，这对于刚刚接触中国文化的我来说，是一件非常有趣的事，太好分辨了。但随着认识的逐渐深入，我发现《诗经》和《楚辞》的区别还不仅仅是字数的多少，和带不带“兮”字。比如在形成地域上，很多人告诉我，《诗经》是北方的文学，在篇章构成

上，多数是北方人创作的，而《楚辞》，从名称上就能看到明显的地域特征，那是中国很久很久以前楚地的一种文学样式。这两者带有明显的地域差异，地域差异自然会带来更多的不同，比如在思想构成上，在创作群体上，在对后世的影响上，它们两个都有些差异。首先来看《诗经》，《诗经》从上面的一首诗，我们看到了战争带来的愁苦，它可以具体为很多内容，比如出外工作的人，想念自己的家乡；当兵打仗的人，不喜欢战争；年纪大了的女人被自己的丈夫遗弃，伤心的离开了自己的丈夫家，带着羞辱回到自己的家族。当然还有好多好多，比如歌颂很久以前的国王的功德的，或者用来祭祀自己的祖先的，在《诗经》里都有体现。在创作群体上，诗经的作者范围很广，可能有当兵的战士，种田的农夫，仓库管理员，离婚的妇女，采摘野菜的姑娘，相约的情侣，甚至是国家的史官都参与了《诗经》的创作。

ⁱⁱⁱ而与此相对，《楚辞》相对来说要简单一些，首先，楚辞多数我们都能知道具体的作者，比如著名文人，和端午节来历有关的屈原，据说中国人在五月五日这天吃粽子就是因为要纪念屈原的逝世，他创作的《离骚》《九章》等等作品，在作品中运用了象征的手法，以“香草美人”为意象，代表那些忠臣和贤明的君主。他希望用自己的爱国之心，赢得楚怀王的信任，但这个国王却很让他失望，当国家被打败时，他不愿意像其他的大臣那样逃亡，而是选择了投汨罗江自杀了。屈原个人的行为本身就像一首诗，很具有感染力，再和他的“楚辞”结合起来，就更能鼓舞中国人的民族主义情绪了。当然，还有很多的楚辞作品，时间有限不能一一阅读，更不能一一展开，这里仅仅以屈原的《离骚》为代表说明楚辞的思想特征。

^{iv}在创作群体上，正如之前说的，基本都是有名有姓的文人，代表性人物还有宋玉，他是屈原的学生，但在后来，在中国人的很多作品中这个很聪敏，很帅气的学生背叛了他的老师。这个可以从后来的剧作家郭沫若那里找到证据。

在对后世影响这一点上，很多中国人称，《诗经》是开创了中国诗歌现实主义传统，而相对的那个《楚辞》则开创了浪漫主义传统，这两个文学传统，在中国以后的文学创作中被继承下来。

说到文学传统，不能不提李白这个作家。李白是中国古代诗歌史上不得不提的一位伟大诗人，他的诗歌创作，不仅仅影响到了中国人的审美观念和文学创作传统，发展了浪漫主义诗歌实践，同时也影响到了周边的许多国家。可以说李白是汉文化圈不可或缺的一位诗歌大师。他的许多篇章至今仍在中国周边的一些国家被传颂，比如他的《静夜思》《望庐山瀑布》《赠汪伦》等等诗歌，不仅在中国大人小孩都知道的，非常有名，而且一些诗篇被纳入其他国家的教学内容中，已经成了被共享的世界文化的一部分。我比较喜欢他的《静夜思》。

床前明月光，疑是地上霜。举头望明月，低头思故乡。

简简单单的四行诗句，就把一个离家在外的人，那种对家乡的思念勾画出来，画面感很鲜明，在这幅画里，我们可以看到，旅馆里的床和窗，窗外的月光，还有一个思念故乡的人，除了这些之外，我们还可以通过诗歌的字面信息，把月光想象成草木上的冰霜，还可以想象出那远在千里之外的故乡的山水和亲人。真是美极了，真难得李白能够想象出如此美妙的句子，也难怪中国大人和小孩都喜欢这首诗，我也非常喜欢他和他的诗歌。

通过上面的介绍，我们不难发现，中国诗歌历史悠久，创作经验丰富，出色的诗篇和诗人数不胜数，很多的诗人和诗篇，不仅仅改变了中国的历史和社会以及文化，同时也在过去改变着中国的一些周边国家，到了近代，它的影响力更是广泛。它的存在，推动了世界文学的发展，丰富了人类诗歌创作的经验和内涵。

孔子生活的时代，在希腊也有一位巨人在从事着后来塑造西方文化的研究，这个人就是Plato，Plato为西方的诗歌打下了人本主义的传统，随着近代科学的发展，西方又经历了将诗学科学化的努力，比如将结构主义运用于诗歌鉴赏，用解构主义进行诗歌主旨

探究，找出核心意义，用Freud的精神分析学说来探究诗歌创作的动力等等各式各样的所谓科学的方法。最终人们似乎发现，诗歌美不见了，诗歌被肢解，被剖析，诗歌消散了。而中国的诗歌创作以及诗歌理论，似乎可以再次为世界提供经验。^v

我对中国的古代诗歌知道的还很少，中国的文化博大精深，还有很多的工作需要去做，在这阶段，仅仅是初步进行了部分篇章的阅读，我想，如果我想进一步研究诗学，想要以中国诗学作为一个切入角度，更好地理解中国诗歌，甚至是世界诗歌创作现象，以及诗歌创作、接受等方面更为本质的东西，我应当进一步去阅读更多的诗歌，比如杜甫、白居易、苏轼、李清照、辛弃疾等等名家的作品。当然相关的一些理论性著作也需要进一步涉猎，比如曹丕的《典论·论文》、刘勰的《文心雕龙》、陆机的《文赋》、钟嵘的《诗品》、严羽的《沧浪诗话》等内容，这将对我未来的研究工作非常有好处的！

参考文献：

Әдебиеттер тізімі:

- ①王前. 中西文化比较概论[M]. 北京：中国人民大学出版社，2005.
- ②Pound, Ezra. Cathy. London: E. Mathews, 1915.
- ③袁行霈. 中国诗歌艺术研究（第3版）[M]. 北京：北京大学出版社，2009.
- ④孙隆基. 中国文化的深层结构[M] 桂林：广西师范大学出版社，2004.
- ⑤Klages, Mary. 文学理论[M]. 上海：上海外语教育出版社，2009.

Резюме

На основе Эзра Лумис фунт зрения, мы прочитали некоторые китайских древних стихов в Кантос и Кэти, особенно некоторых работ в Кэти. Сравнивая Классик поэзии с Чу Ки, автор рассматривает китайские классические стихи в качестве уникального художественного очарования с уникальной точки зрения иностранных студентов в Китае.

Resume

Based on Ezra Loomis Pound's view, we read some of Chinese ancient poems in the Cantos and Cathy, especially some works in Cathy. By comparing Classic of Poetry with Chu Ci, the author views Chinese classic poems as the unique artistic charm with a unique perspective of foreign students in China.

УДК 81'27:811.581

Воропаев Н.Н.

Институт языкознания РАН, Москва, Россия

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ПРЕЦЕДЕНТНЫХ ИМЕН КИТАЙСКОЯЗЫЧНОГО ДИСКУРСА В СОСТАВЕ И В КАЧЕСТВЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА

(к проблеме оптимизации и упорядочения процессов
исследований и освоения фразеологии китайского языка инофонами)

В работе сделана попытка анализа функционирования прецедентных имен в составе и в качестве фразеологических единиц китайского языка. Теория прецедентности позволяет оптимизировать и упорядочить процесс освоения фразеологии китайского языка. Предложено те фразеологические единицы, которые так или иначе связаны с прецедентными феноменами, выделять в отдельный подраздел прецедентных фразеологических единиц (ПФЕ), который включает восемь типов ПФЕ. Овладение базовым арсеналом прецедентных феноменов китайскоязычного дискурса в комплексе в какой-то мере позволит инофону ощущать себя членом китайского лингвокультурного сообщества, то есть стать, что называется «своим» среди «чужих».

Ключевые слова: китайский язык, дискурс, фразеологические единицы, национально-культурное своеобразие языка.

Наши наблюдения показали, что прецедентные имена (ПИ) в китайскоязычном дискурсе (КД) часто актуализируются посредством фразеологических единиц (ФЕ) китайского языка. Часто и ПИ-антропонимы, особенно в характеризующей функции, выступают в роли прецедентных фразеологизмов. А ПИ-эвентонимы и ПИ других типов (идеонимы и хрематонимы), которые мы выделяем*, часто представляют собой фразеологизмы китайского языка разных типов, и эти факты, полагаем, определяют национально-культурное своеобразие языка, и к китайскому языку вполне применима мысль Л.В. Щербы о том, что «языковая сокровищница является неистощимым запасом для всякого рода новаторства. Имею в виду здесь не только правила синтаксиса, но, что гораздо важнее – правила сложения смыслов, дающие не сумму смыслов, а новые смыслы» [1].

Общий корпус ФЕ китайского языка содержит большое количество единиц, образованных на основе прецедентных феноменов (прецедентных имен, текстов [ПТ], высказываний [ПВ] и ситуаций [ПС]). Критерий участия прецедентного имени во фразеологической единице или способность ПИ выступать в роли ФЕ, способность ПИ использоваться в дискурсе для характеристики однозначно указывает на высокую степень известности данного ПИ.

В рамках данной статьи представим четыре типа актуализации ПИ-антропонима посредством ФЕ:

1. В дискурсе употребляется фразеологизм, непосредственно содержащий в своём составе ПИ-антропоним.

Примеры:

1.1 ПИ-эвентоним/ПВ-идиома 尧天舜日 Yao tian Shun ri ‘времена Яо и Шуня’ (образно в значении ‘золотой век’, ‘век спокойствия и благоденствия’) [2].

Актуализируются ПИ-антропонимы *Яо* и *Шунь* (尧、舜 Yao, Shun).

1.2 ПИ-эвентоним/ПВ-идиома 萧规曹随 Xiao gui cao sui ‘Сяо устанавливает правила, а Цао им следует’ (образно в значении: а) твёрдо идти по стопам предшественника; б) работать по старинке, упорно придерживаться старых порядков) [2]. Актуализируются ПИ-антропоним *Сяо Хэ* (萧何 Xiao He) и *Цао Шэнь* (曹参 Cao Shen).

1.3 ПИ-эвентоним/ПВ-идиома 萧何 (月下) 追韩信 Xiao He (yue xia) zhui Han Xin ‘Сяо Хэ (при луне) догоняет Хань Синя’ (употребляется для характеристики ситуаций, касающихся бережного отношения к талантам, способным (одарённым) работникам [3]. Актуализируются ПИ-антропонимы *Сяо Хэ* (萧何 Xiao He) и *Хань Синь* (韩信 Han Xin).

2. В дискурсе применяется фразеологизм, в составе которого сами ПИ-антропонимы отсутствуют, но прецедентная ситуация, которую называет и актуализирует ФЕ, связана непосредственно с ПИ и явным образом актуализирует данные ПИ в сознании носителя китайского языка.

Примеры:

2.1 ПИ-эвентоним/ПВ-идиома 高山流水 gao shan liu shui ‘высокие горы, текущие воды’ (о прекрасной выразительной музыке, по рассказу из «Лецзы» о музыканте Боя (伯牙 Boya), слушая которого, Чжун Цзыци угадывал, когда, играя на лютне, тот представлял себе горы, а когда реки). Актуализируются ПИ-антропонимы *Чжун Цзыци* (钟子期 Zhong Ziqi) и *Юй Боя* (俞伯牙 Yu Boya).

2.2 ПИ-эвентоним/ПВ-идиома 桃园结义 tào yuán jié yì ‘дать клятва Г Тернкери в персиковом саду – по преданию, В конце Ханьской эпохи такую клятву дали друг другу *Лю Бэй*, *Гуань Юй* и *Чжан Фэй* и стали Эгваными братьями; образно в значении: стать йазванными братьями, побрататься) [2]. Актуализируются ПИ-антропонимы *Лю Бэй* (刘备 Liu Bei), *Гуань Юй* (关羽 Guan Yu) и *Чжан Фэй* (张飞 Zhang Fei).

2. В дискурсе применяется фразема-калькуляция (в нашей классификации ПИ-идеоним).

Примеры:

3.1 ПИ-идеоним 三李 san Li ‘три Ли’ (три знаменитых поэта эпохи Тан по фамилии Ли: *Ли Бо*, *Ли Шаньинь* и *Ли Хэ*). Актуализируются ПИ-

антропонимы *Ли Бо* (李伯 Li Bai), *Ли Шанъинь* (李商隐 Li Shangyin), *Ли Хэ* (李贺 Li He) [4]. Здесь интересно отметить тот факт, что при опросе информанта-носителя языка по поводу экспликации данной фраземы-калькиляции информант, сразу же определив первые два элемента (ПИ), испытывала некоторые затруднения с определением третьего ПИ. Этот факт показал, что многие фраземы-калькиляции с ПИ обладают ярко выраженным дискурсивным и когнитивным характером, и ярко показывают специфику ПИ: степень известности у всех ПИ разная и, например, в этой фраземе идёт по ниспадающей. Мы также обнаружили, что, например, в сборнике стихов для детей «300 стихотворений эпохи Тан» [5] нет ни одного стихотворения поэта *Ли Хэ*. Но стихотворений *Ли Бо* и *Ли Шанъиня* в сборнике преобладающее большинство.

3.2 ПИ-идеоним 三曹 san Cao ‘три Цао’ (Цао Цао, Цао Пи, Цао Чжи). [6]. Актуализируются ПИ-атропонимы *Цао Цао* (曹操 Cao Cao), *Цао Пи* (曹丕 Cao Pi) и *Цао Чжи* (曹植 Cao Zhi) (знаменитые поэты и политические деятели рода Цао, отец и два сына).

2. Два и более ПИ или части ПИ сополагаются в одно целое и образуют многочленное ПИ (ПИ-идеоним).

Примеры:

4.1 ПИ-идеоним 萧曹 Xiao Cao – ПИ-антропонимы Сяо [Хэ] (萧何 Xiao He) и Цао [Шэнь] (曹参 Cao Shen) (государственные деятели начала династии Хань; также образно в значении: крупные государственные деятели) [2].

4.2 ПИ-идеоним 桀纣 Jie Zhou – ПИ-антропонимы Цзе (последний монарх мифической династии Ся, отличавшийся жестокостью и деспотизмом) и Чжоу (посмертное имя Ди Синя, последнего царя династии Инь, синоним крайней жестокости и деспотизма). Цзе и Чжоу (тираны, противопоставляемые идеальным правителям Яо и Шуню) [2].

ПИ-топонимы, которые мы относим к общей категории ПИ-хрематонимов также достаточно часто встречаются в составе ФЕ. Например:

1. 长安居, 大不易 Chang'an ju da bu yi ‘жить в столице вовсе нелегко’. ПИ-идеоним 长安 Chang'an город Чанъань (образно в значении: столица). Так как это наименование утратило официальный статус (сейчас этот город называется Сиань), но обладает культурной и исторической ценностью, мы относим его к разряду ПИ-идеонимов.

2. 重于泰山 zhong yu Taishan ‘важный, почтенный’ (дословно: тяжелее горы Тайшань). ПИ-хрематоним 泰山 Taishan гора Тайшань.

К ПИ особого рода (в нашей классификации относятся к разряду ПИ-идеонимов), связанными с топонимами, мы считаем, следует также отнести и такие вымышленные, метафорические, мифологические и образные наименования географических объектов, как 神州 Shen zhou ‘Китай’

(название территории Китая в эпоху Чжаньго 403-221 гг. до н. э.), 鹤城 He cheng ‘Город журавля’ (образное наименование города Цицикара провинции Хэйлунцзян КНР; в ареале этого города в тёплое время года обитает несколько видов редких птиц, включая красномакушечного журавля, который у орнитологов называется 丹顶鹤 dan ding he ‘журавль японский [Grus japonensis]’), 羊城 Yang cheng ‘Город барана’ (образное название города Гуанчжоу провинции Гуандун КНР; как гласит легенда, в глубокой древности основатели этого города впереди себя пустили 5 овец, которые, как тогда считалось, останутся там, где самое благоприятное место для основания города), 天府之国 tianfu zhi guo ‘благословенный край; райский уголок, земля обетованная’ (о провинции Сычуань КНР, которая является житницей Китая). Множество подобных наименований рассматривает и Л.Р. Концевич в книге «Китайские имена собственные и термины в русском тексте» [7].

Проанализировав ФЕ, основанные на использовании ПИ и связанные с ПИ, мы можем сделать следующие выводы. Во-первых, ФЕ на основе ПИ обладают высоким уровнем абстракции, так как они являются результатом анализа и переосмысления объёмных пластов литературы, истории, мифологии и т.д. Часто ПИ-антропоним в составе ФЕ становится именем нарицательным. Участие ПИ во ФЕ служит показателем их высокой степени освоенности лингвокультурным сообществом.

Хотелось бы также затронуть проблему классификации фразеологических единиц китайского языка в парадигме теории прецедентности. Надеемся, что данный подход к классификации ФЕ китайского языка поможет во многом оптимизировать настоящую ситуацию, которая существует в сфере исследований фразеологии китайского языка.

Теория прецедентности позволяет оптимизировать и упорядочить процесс освоения фразеологии китайского языка. Сделав обзор фразеологического фонда китайского языка, мы приняли решение те фразеологические единицы, которые так или иначе связаны с ПФ, выделять в отдельный подраздел прецедентных фразеологических единиц (ПФЕ).

Как уже было показано выше, с ПИ в КД связано большое количество фразеологизмов разных типов и словесных клише, которые мы предлагаем рассматривать не просто как устойчивые выражения, но как прецедентные высказывания (ПВ) и как прецедентные имена (ПИ-эвентонимы) в силу того, что они называют и актуализируют конкретные прецедентные ситуации.

Итак, предлагаем нашу классификацию ПФЕ КД:

I. ПФЕ-репрезентанты мифов (мифологические ПИ-эвентонимы/ПВ-идиомы), например:

盘古开天 Pangu kai tian ‘Паньгу открывает небо’ (**盘古** Pangu миф. Паньгу (первый человек на земле)) [2]. ПИ-антропоним **盘古** Pangu Паньгу.

愚公移山 Yu Gong yi shan (Юй-гун двигает горы (у Юй-гуна перед домом высились две огромные горы, которые приходилось обходить. Юй-гун решил их снести, чтобы открыть себе прямой путь. Когда он с сыновьями приступил к делу, над ним смеялись, называя его глупцом, затеявшим невозможное. Он отметил, что его потомство будет расти бесконечно, поколение за поколением, горы же расти не будут и, в конце концов, будут скрыты; см. «Ле-цзы»; обр. в знач.: упорным трудом достигнуть, казалось бы, невозможного) [2]. ПИ-антропоним 愚公 Yu Gong Юй-гун.

II. ПФЕ-репрезентанты событий истории и исторических личностей (исторические ПИ-эвентонимы/ПВ-идиомы), например:

乐不思蜀 le bu si Shu (за весельем не вспоминать о Шу (обр. в знач.: так веселиться, что позабыть о возвращении домой; по истории последнего царя дома Хань, который, предавшись удовольствиям в Лояне, забыл о престоле в царстве Шу) [2]. ПИ-антропонимы 阿斗 Adou Адоу и др.

III. ПФЕ-репрезентанты исторических сражений и как вымышленных, так и реальных военных событий и стратегических военных решений, (милитаристические и стратегические ПИ-эвентонимы/ПВ-идиомы):

草船借箭 cao chuan jie jian ‘заполучить стрелы при помощи соломенных чучел на кораблях’. Прецедентная ситуация из романа «Троецарствие». Главнокомандующий союзного, но конкурирующего царства поручил Чжугэ Ляну невыполнимую задачу: изготовить сто тысяч стрел за три дня с тем, чтобы казнить его по законам военного времени в случае невыполнения задания (что и ожидалось). Чжугэ Лян же, благодаря своим обширным знаниям и незаурядному уму, выполнил задание в срок. Он снарядил необходимое количество кораблей соломенными чучелами и, подплыв внезапно к прибрежным лагерям армии Цао Цао, вызвал плотный обстрел своих кораблей из луков. В результате, соломенные чучела выполнили свою функцию сбора стрел, и необходимое количество стрел было обеспечено.

ПИ-антропонимы 诸葛亮 Zhuge Liang Чжугэ Лян и 曹操 Cao Cao Цао Цао и др.

毛遂自荐 Mao sui zi jian (как Мао Суй, самому рекомендовать себя и выдвинуться [Мао Суй напросился сопровождать своего хозяина-посла в царство Чу, где выдвинулся на дипломатической работе и оказал услугу своему княжеству]) [2]. ПИ-антропоним 毛遂 Mao Sui Мао Суй.

IV. ПФЕ-наименования китайских басен (ПИ-эвентонимы/ПВ-идиомы), например:

叶公好龙 Ye Gong hao long (Е-гун любит драконов, обр. в знач.: любить понаслышке; любить то, чего никогда не видел; любить лишь на словах; по притче о Е-гуне, которому очень нравились драконы и который постоянно рисовал их, но, увидев живого дракона, в испуге убежал) [2]. ПИ-антропоним 叶公 Ye Gong Е-гун.

V. ПФЕ-репрезентанты особенностей быта, культуры, общественного уклада, фольклора китайцев (**культурные ПИ-эвентонимы/ПВ-идиомы**), например:

名落孙山 ming luo Sun Shan (оказаться в списке позади Сунь Шаня [последнего в списке выдержавших экзамены на одной из сессий при дин. Сун; обр. в знач.: провалиться на экзаменах]) [2]. ПИ-антропоним 孙山 Sun Shan Сунь Шань.

VI. ПФЕ-репрезентанты эпизодов и ПИ из знаменитых литературных произведений (**литературные ПИ-эвентонимы/ПВ-идиомы, словесные клише**), например:

武松打虎 Wu Song da hu 'У Сун убивает тигра' (наименование прецедентной ситуации, описанной в романе «Речные заводи». Подвыпивший У Сун, не поверив хозяину харчевни и объявлениям властей о том, что на горном перевале объявился тигр-людоед, решил продолжить свой путь в родной уезд. В результате ему пришлось вступить в борьбу с тигром, из которой У Сун вышел победителем). Данная история известна любому китайцу с детских лет. ПИ-антропоним 武松 Wu Song У Сун, ПИ-идеоним 《水浒传》《Shuihu zhuan》«Речные заводи» (название ПТ) и др.

大闹天宫 (CEDICT [электронный англо-китайский-словарь]: *da nao Tiangong* "The Monkey Creates Havoc in Heaven", story about Sun Wu Kong) («[Сунь Укун устраивает] беспорядки в Небесном Дворце» – наименование прецедентной ситуации из романа «Путешествие на Запад»). ПИ-антропоним 孙悟空 Sun Wukong Сунь Укун, ПИ-идеоним 《西游记》《Xi you ji》«Путешествие на запад» (название ПТ) и др.

刘姥姥进大观园 Liu Laolao jin Daguan yuan 'Бабушка Лю попадает в сад «Дагуаньюань»' (наименование прецедентной ситуации из романа «Сон в красном тереме»). ПИ-антропоним 刘姥姥 Liu Laolao Бабушка Лю (Лю лаолао), ПИ-идеоним 《红楼梦》《Hong lou meng》«Сон в красном тереме» (название ПТ) и др.

VII. ПФЕ, содержащие ПИ-хремотонимы-топонимы (или ПИ-идеонимы-топонимы, если объекты уже утратили официальный статус, но обладают культурной и исторической ценностью (**топонимические ПВ-идиомы**), например:

长安居, 大不易 Chang'an ju da bu yi 'жить в столице вовсе нелегко'. ПИ-идеоним 长安 Chang'an город Чанъань (образно в значении: столица).

有眼不识泰山 you yan bu shi Taishan 'хоть и зрячий, а не узнал горы Тайшань (знаменитости; ср. а слона-то и не приметил)'. ПИ-хремотоним Тайшань.

VIII. ПФЕ, актуализирующие аксиологические, идеологические, политические установки общества (**аксиологические ПИ-идеонимы/ПВ-цитаты, словесные клише**), например:

三个代表 san ge daibiao ‘тройное представительство’ – лозунг, выдвинутый Цзян Цзэминем в 2000 г. – 1. КПК представляет требования развития передовых производительных сил китайского общества; 2. КПК представляет самые прогрессивные тенденции китайской культуры; 3. КПК представляет самые коренные интересы китайского народа (букв. Тройное представительство) [8]. ПИ-антропоним 江泽民 Jiang Zemin Цзян Цзэминь.

小康 xiaokang «сяокан» ‘малое благоденствие’ (1) мир (в стране); временное затишье (успокоение, после волнении) 2) благополучие, удовлетворённость (материальная), зажиточный, довольно состоятельный (хотя и не богатый) [2]. «Средняя зажиточность; средний уровень зажиточности» [8]. «Хотя с самого начала реформ и создания общества «сяокан» имя Конфуция в КНР не упоминается, в руководящих и научных кругах в КНР признаётся, что основы нового содержания в конфуцианскую идеологию «сяокан» (малое благоденствие) внёс Дэн Сяопин» [26]. ПИ-антропонимы 邓小平 Deng Xiaoping Дэн Сяопин и 孔子 Kongzi Конфуций.

一国两制 yi guo liang zhi ‘одна страна две системы’ (предложенная Дэн Сяопином формула для решения проблемы возвращения в лоно родины Гонконга, Макао и Тайваня). ПИ-антропоним 邓小平 Дэн Сяопин и др.

Отметим, что подобные аксиологические ПВ-цитаты и словесные клише, по сути, являющиеся наименованиями (именами) направлений развития общества, активно задействованы как в китайскоязычном дискурсе, так и в дискурсе научных исследований социально-политического устройства современного Китая в других странах, например в России [9,10, 11,12, 13, 14, 15].

Тенденцию к такой классификации части фразеологизмов китайского языка можно проследить и в некоторых китайских источниках. При разработке данной классификации мы опирались на принципы отнесения тех или иных текстов о происхождении фразеологизмов типа чэньюй в соответствующие тома (например: «Басни Древнего Китая», «Истории из знаменитых литературных произведений Древнего Китая», «Военные рассказы Древнего Китая» и т.п.) серии книг под общим названием 中国古代文化故事 Zhongguo gudai wenhua gushi ‘Истории о культуре Древнего Китая’ [16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23].

Отдельно рассмотрим особый тип фразеологизмов китайского языка – недоговорки-иносказания (сехоуэй). Далее «недоговорки-иносказания» будем именовать недоговорками.

Недоговорки примечательны тем, что своей структурой напоминают традиционный заголовок глав старинных китайских повестей или современных газетных статей, то есть их также можно воспринимать как своего рода ПИ – наименования прецедентных ситуаций (ПС). Но для нас

они интересны ещё и тем, что они особым образом актуализируют какой-либо дифференциальный признак референта ПИ или ПС. Первая часть недоговорки обычно представляет ПИ и связанные с ним ситуацию или признаки, а вторая часть является основанной на первой части метафорой.

Проанализировав большой словарь недоговорок китайского языка [24], мы обнаружили значительное количество единиц описания, которые связаны с ПИ, а именно содержат в своём составе определённые ПИ-антропонимы КД. Приведём примеры только по одному ПИ – «рекордсмену» по количеству связанных с ним недоговорок, которые актуализируют сразу два и более прецедентных феномена КД. ПИ *Гуань-гун* (关公 *Guan Gong*; референт ПИ – возведённый в ранг бога войны легендарный полководец эпохи Троецарствия (220-280 гг.) *Гуань Юй* (?-219 г.); для современных китайцев имя *Гуань-гуна* является символом храбрости и преданности) содержится в 98 недоговорках. В этих недоговорках данное ПИ употребляется в шести формах:

1. 关公 *Guan Gong* 'Господин Гуань' (*Гуань-гун*).
2. 关老爷 *Guan laoye* 'Господь (Бог Войны) Гуань'.
3. 关云长 *Guan Yunchang* Гуань Юньчан (его взрослое имя).
4. 关帝 *Guan di* 'Гуань-ди, император Гуань'.
5. 关大王 *Guan dawang* 'атаман Гуань'.
6. 关二爷 *Guan Erye* 'Второй господин Гуань' (второй, потому что в союзной триаде с Лю Бэем и Чжан Фэем он по старшинству занимал второе место после Лю Бэя).

Имя *Гуань-гун* закрепилось как ПИ в романе «Троецарствие» (написан в XIV веке) – прецедентном тексте китайского культурного пространства.

Приведём несколько примеров недоговорок (ПИ-эвентонимов/ПВ-идиом):

1. 关公的胡须——美得很 *Guan Gong de huxu – mei de hen* 'Борода Гуань-гуна – очень красиво' (актуализация дифференциального признака: *Гуань Юя* отличала большая красивая борода).
2. 关老爷麦城——倒霉 *Guan laoye Maicheng – daomei* 'Майчэн господа Бога войны Гуаня – несчастная судьба (злой рок; неприятность; незадача, невезение; не везёт)' (актуализация ПС: при *Майчэне Гуань Юй* потерпел поражение и погиб).
3. 关老爷搽胭脂——红上加红 *Guan laoye cha yanzhi – hong shang jia hong* 'Господь Бог войны Гуань натёрся румянами – красный-красный (букв. на красное добавить красное) (краснее некуда)' (актуализация дифференциального признака: у *Гуань Юя* было румяное лицо).

Гуань Юй был высокого роста и крупного телосложения. У него было красное лицо и длинная густая борода. Его ещё называли 美髯公 *mei ran gong* ‘мужчина с красивыми бакенбардами’ (тип мужественного человека) и «краснолицый Гуань-гун» (红脸关公 *hong lian Guan Gong*). В театральных представлениях маска *Гуань-гуна* – красное лицо с длинной чёрной бородой. Современные китайцы могут назвать *Гуань-гуном* любого человека с красным лицом. Например:

别喝了, 脸已经红得像关公, 再喝下去就发酒疯了。Bie he le, lian yijing hong de xiang Guan Gong, zai hexiaqu jiu fa jiufeng le. ‘Больше не пей, лицо у тебя уже такое красное, что ты стал похож на Гуань-гуна. Выпьешь ещё, будет белая горячка’ [25].

Стоит сказать, что для современных китайцев *Гуань-гун* не только божество войны, но и бог торговли и богатства. Интересно отметить тот факт, что во время посещения нами города Цюаньчжоу провинции Фуцзянь, который насчитывает более двух тысяч лет истории своего существования и всегда считался известным торговым городом Китая, нам сообщили, что в городе имеется более тысячи семисот храмов Гуань-ди. Этот факт, полагаем, также говорит о высокой прецедентности данного ПИ и наводит на определённые мысли.

***Примечание:**

При анализе прецедентных имён (ПИ) китайскоязычного дискурса мы выделяем следующие четыре типа ПИ: 1. прецедентное имя-антропоним (широко известное имя человека или человекоподобного существа, условно ПИ₁), 2. прецедентное имя-эвентоним (широко известное наименование исторических и вымышленных событий, представляющее собой фразеологизм или словесное клише, условно ПИ₂), 3. прецедентное имя-хремотоним (широко известное индивидуальное наименование единичного объекта материальной культуры Китая, условно ПИ₃), 4. прецедентное имя-идеоним (широко известное индивидуальное наименование единичного объекта духовной культуры Китая, условно ПИ₄).

Список литературы:

1. Щерба Л.В. Избранные работы по русскому языку. – М.: Учпедгиз, 1957. – 188 с.
2. Ошанин И.М. Большой китайско-русский словарь под ред. И.М. Ошанина. Т. 1-4. М., 1983-1984.
3. 中华典故 // 李翰文编著. – 沈阳: 万卷出版公司, 2007年. Zhonghua diangu // Li Hanwen bianzhu. – Shenyang: Wanjuan chuban gongsi, 2007 nian. (Дяньгу [классические прецеденты] Китая // Сост. Ли Ханьвэнь. – Шэньян, 2007)
4. 汉语数目词辞典 // 尹小林 编著. – 北京: 中华书局出版, 1993年 Hanyu shumuci cidian // Yin Xiaolin bianzhu. – Beijing: Zhonghua shuju chuban, 1993 nian (Словарь фразем-калькуляций китайского языка // Сост. Инь Сяолин. – Пекин, 1993)

5. 唐诗三百首. [清] 蘅塘退士 编. 绍六 点校. – 武汉: 湖北人民出版社, 1993年 Tang shi sanbai shou. [Qing] Heng Tang Tuishi bian. Shao Liu dianxiao. – Wuhan: Hubei renmin chubanshe, 1993 nian. (Триста стихотворений династии Тан. Сост. Хэн Тан – учёный, живущий в уединении [династия Цин]. Редакция Шао Лю. – Ухань, 1993)
6. 实用合成词词典 // 袁世全主编. – 上海: 上海辞书出版社, 2003 年. Shiyong hechengci cidian // Yuan Shiquan zhubian. – Shanghai: Shanghai cishu chubanshe, 2003 nian. (Словарь активно употребляющихся фразем-калькирующий // Под. ред. Юань Шицюань. – Шанхай, 2003)
7. Концевич Л.Р. Китайские имена собственные и термины в русском тексте. Пособие по транскрипции. – М.: Муравей, 2002. – 263 с.
8. Буров В.Г., Семенас А.Л. Китайско-русский словарь новых слов и выражений. – М.: Восточная книга, 2007. – 736 с.
9. Борох О.Н. Опыт экономических реформ как компонент «мягкой силы» Китая // Усиление Китая: внутренние и международные аспекты. Тезисы докладов XV Международной научной конференции «Китай, китайская цивилизация и мир. История, современность, перспективы» (Москва, 27-29 сентября 2005 г.). Часть I. – М.: Институт Дальнего Востока РАН, 2005. С. 35-38.
10. Емельянова Т.М. Массовые общественные организации КНР в новом столетии // Усиление Китая: внутренние и международные аспекты. Тезисы докладов XV Международной научной конференции «Китай, китайская цивилизация и мир. История, современность, перспективы» (Москва, 27-29 сентября 2005 г.). Часть II. – М.: Институт Дальнего Востока РАН, 2005. С. 19-22.
11. Горбунова С.А. К вопросу о социальной концепции китайского буддизма // Усиление Китая: внутренние и международные аспекты. Тезисы докладов XV Международной научной конференции «Китай, китайская цивилизация и мир. История, современность, перспективы» (Москва, 27-29 сентября 2005 г.). Часть II. – М.: Институт Дальнего Востока РАН, 2005. С. 128-131.
12. Каменнов П.Б. КНР: Исследования комплексной государственной мощи // Усиление Китая: внутренние и международные аспекты. Тезисы докладов XV Международной научной конференции «Китай, китайская цивилизация и мир. История, современность, перспективы» (Москва, 27-29 сентября 2005 г.). Часть I. – М.: Институт Дальнего Востока РАН, 2005. С. 17-21.
13. Ломанов А.В. «Культурная сила» Китая как инструмент глобального соперничества // Усиление Китая: внутренние и международные аспекты. Тезисы докладов XV Международной научной конференции «Китай, китайская цивилизация и мир. История, современность, перспективы» (Москва, 27-29 сентября 2005 г.). Часть II. – М.: Институт Дальнего Востока РАН, 2005. С. 163-167.
14. Мазур Т.Г. Вопрос о природной основе человека в идеологии традиционного и современного Китая // Усиление Китая: внутренние и международные аспекты. Тезисы докладов XV Международной научной конференции «Китай, китайская цивилизация и мир. История, современность, перспективы» (Москва, 27-29 сентября 2005 г.). Часть II. – М.: Институт Дальнего Востока РАН, 2005. С. 104-109.
15. Титаренко М.Л. Ступени усиления мощи и возвышения Китая // Усиление Китая: внутренние и международные аспекты. Тезисы докладов XV Международной научной конференции «Китай, китайская цивилизация и мир.

История, современность, перспективы» (Москва, 27-29 сентября 2005 г.). Доклад. – М.: Институт Дальнего Востока РАН, 2005. С. 2-12.

16. 中国古代民间故事 // 郭惟佳编. – 北京: 北京大学出版社, 2002年. Zhongguo gudai minjian gushi // Guo Weijia bian. – Beijing: Beijing daxue chubanshe, 2002 nian. (Народные сказания Древнего Китая // Сост. Го Вэйцзя. – Пекин, 2002)

17. 中国古代戏曲故事 // 李海燕编. – 北京: 北京大学出版社, 2002年. Zhongguo gudai xiqu gushi // Li Haiyan bian. – Beijing: Beijing daxue chubanshe, 2002 nian. (Сюжеты традиционной оперы и драмы Древнего Китая // Сост. Ли Хайянь. – Пекин, 2002)

18. 中国古代寓言故事 // 刘德联编. – 北京: 北京大学出版社, 2001年. Zhongguo gudai yuyan gushi // Liu Delian bian. – Beijing: Beijing daxue chubanshe, 2001 nian. (Басни Древнего Китая // Сост. Лю Дэлянь. – Пекин, 2001)

19. 中国古代神话故事 // 刘立新编. – 北京: 北京大学出版社, 2001年. Zhongguo gudai shenhua gushi // Liu Lixin bian. – Beijing: Beijing daxue chubanshe, 2001 nian. (Мифы Древнего Китая // Сост. Лю Лисинь. – Пекин, 2001)

20. 中国古代名著故事 // 刘晓雨编. – 北京: 北京大学出版社, 2001年. Zhongguo gudai mingzhu gushi // Liu Xiaoyu bian. – Beijing: Beijing daxue chubanshe, 2001 nian. (Истории из знаменитых литературных произведений Древнего Китая // Сост. Лю Сяоюй. – Пекин, 2001)

21. 中国古代军事故事 // 萧浩编. – 北京: 北京大学出版社, 2001年. Zhongguo gudai junshi gushi // Xiao Hao bian. – Beijing: Beijing daxue chubanshe, 2001 nian. (Военные рассказы Древнего Китая // Сост. Сяо Хао. – Пекин, 2001)

22. 中国古代名胜故事 // 萧浩编. – 北京: 北京大学出版社, 2002年. Zhongguo gudai mingsheng gushi // Xiao Hao bian. – Beijing: Beijing daxue chubanshe, 2002 nian. (Рассказы о достопримечательностях Древнего Китая // Сост. Сяо Хао. – Пекин, 2002)

23. 中国古代成语故事 // 赵昀晖编. – 北京: 北京大学出版社, 2002年. Zhongguo gudai chengyu gushi // Zhao Yunhui bian. – Beijing: Beijing daxue chubanshe, 2002 nian. (Истории Древнего Китая, которые являются источником фразеологизмов чэньюй // Сост. Чжао Юньхуэй. – Пекин, 2002)

24. 中国歇后语大全 // 温端政等编著. – 上海: 上海辞书出版社, 2004 年. Zhongguo xiehouyu daquan // Wen Duanzheng deng bianzhu. – Shanghai: Shanghai cishu chubanshe, 2004 nian. (Полное собрание китайских недоговорок-иносказаний сехоуэй // Под ред. Вэнь Дуаньчжэна. – Шанхай, 2004)

25. 中国文化中的典型人物与事件 // 陈贤纯编著. – 北京: 北京语言文化大学出版社, 1999 年. Zhongguo wenhuazhong de dianxing renwu yu shijian // Chen Xianchun bianzhu. – Beijing: Beijing yuyan wenhua daxue chubanshe, 1999 nian. (Прецедентные персонажи и события в культуре Китая // Сост. Чэнь Сяньчунь. – Пекин: Издательство Пекинского университета языка и культуры, 1999)

26. Наумов И.Н. Углубление экономических реформ в Китае и их социально-политические последствия и перспективы // Усиление Китая: внутренние и международные аспекты. Тезисы докладов XV Международной научной конференции «Китай, китайская цивилизация и мир. История, современность,

перспективы» (Москва, 27-29 сентября 2005 г.). Часть I. – М.: Институт Дальнего Востока РАН, 2005. С. 8-13.

Түйін

Бұл мақалада Қытай тіліндегі фразеологиялық бірлік ретінде қызмет ететін атауларға сарапатама жасалған.

Resume

In the paper the author tries to analyze operation of the names-precedents in idioms and as idioms of the Chinese discourse. Precedent theory can help to optimize and regulate the process of mastering Chinese idioms. If one idiom is related to any precedent phenomena the author is putting it in to the special subdivision of the precedent idioms (PI) and this subdivision includes eight types of the PI.

If one alien can master the basic arsenal of the Chinese precedent phenomena with integrated approach the alien can feel as a member of the Chinese linguo-cultural community that is feel as one who belongs here.

ӘОЖ 400: 419. 992 71

Жүсіпова Б. – ф.ғ.к., доцент

Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ, Түркістан, Қазақстан

ТҮРКІСТАН ТҮРҒЫНДАРЫ ТІЛІНДЕГІ ДАУЫСТЫ ДЫБЫСТАРҒА БАЙЛАНЫСТЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕР

Түркістан сөйленісінің фонетикалық жағынан қазіргі әдеби тілден қанишалықты өзгешелігіне, айырмашылығына және қазақ тілінің басқа сөйленістерімен қарым-қатынасына, олармен ортақ және ашақ жақтарына назар аударылды. Кейбір дыбыстық құбылыстарды сөз еткенде олардың пайда болуын анықтау мақсатында қазақ тілінің басқа сөйленістерімен және көрші тіл материалдарымен салыстырылып берілді.

Тірек сөздер: *Сөйленіс, диалектология, фонетика, дауысты дыбыс, ашық дауыстылар, қысаң дауыстылар, жуан, жіңішке дауысты дыбыстар, еріндік, езулік дауыстылар.*

Бұл сөйленістегі фонетикалық ерекшеліктердің кейбіреуінің қолдану аясы шағын болғанымен, оларды өз алдына сөз етерлік құбылыс деуге болады. Мұнда ерекшелік деп танылып отырған құбылыстар дауысты, дауыссыз дыбыстардың өзара алмасулары немесе олардың белгілі бір сөздерде, сөз арасында түсіп қалуы, кейбір сөздерге қосылып айтылуында байқалып қалады. Қамтитын сөздердің көлемі және олардың таралу шегі жағынан алғанда, дыбыстық ерекшеліктердің бәрі бірдей емес. Кейбір дыбыстық ерекшеліктердің (а/ә, б/п, және л-дің түсіп қалуы) қамтитын сөздері көбірек болса, кейбір дыбыс алмасулары аз ғана сөздер көлемінде ғана кездеседі.

Түркістан тұрғындары тілінде кездесетін дауысты дыбыстарға байланысты өзгешеліктер осы дауыстылардың бірі орнына екіншісінің алмасып келуімен сипатталады.

Жиналған материалдарға қарағанда бұл сөйленісте кейде ашық дауыстылар бір-бірімен алмасса, осының керісінше, қысаң дауыстылар да өзара алмасып жатады. Ал кей жағдайда ашық дауыстылардың орнына қысаң дыбыстар жұмсалады.

а/ә Түркістан тұрғындары тіліндегі бірден көзге шалынатын дыбыстық құбылыстың бірі — жуан дауысты *а* дыбысының жіңішкеріп *ә*-мен алмасуы. Бұл құбылыс кең тараған, жүйелі түрде кездесетін, қамтитын сөздердің саны да мол ерекшеліктің бірі болып саналады. Мысалы: *әбдіре-абдыра, әбүйірлі-абыройлы, әбіржу-абыржу, айту-айту, айттім-айттым, аруақ-аруақ, әсіл-асыл, әсілі-асылы, әш-аш, әңі-аңы, бәте-бата, дәстархан-дастарқан, жәйлі-жайлы, жәңа-жаңа, жәутеңдеу-жаутаңдау, зәлім-залым, кәдірлі-қадірлі, кәзір-қазір, кәйтейін-қайтейін, кәйтін-қайтын, кәрия-қария, кәртайған-қартайған, кәт-қат, сәудегер-саудагер, уәйім-уайым, шәй-шай, іләж-ләж. Әбдіре қазір сиреп барады. Әр адам әбүйірлі болу керек. Әсіресе көктем кезінде жәмән әбіржіп кетеміз. Мен сендерге не айттім. О, ата-баба аруағы қолдай гөр! Тегі әсіл адам еді. Әсілі жәмән сөзге сіз барыпсыз, көрерсіз нәсіп болса бақытыңыздан. Қызғалтақтың дәнін әш қарынға ішеді. Кекіренің дәмі әңі екен. Бұратала бәте жасай барайық. Дәстарханды жәйіп келдім. Мына жер жәйлі, отыра берейікші. Негізі жәмән емес, той жақсы өтті. Біз жәңа ғана үйге кірдік. Балдарыңды жәутеңдетпей өсір. Оның көзі жәутеңдеп отыр. Сонша зәлім болмасаң нетті? Достарының арасында кәдірлі, еліне сыйлы адам еді. Орталыққа барып, жиналысқа қатысып кәзір келдім. Келем деп ке(л)мей қалса, мен кәйтейін. Арсаландап ке(л)генде. Амандасар көрмедім. О, дариға, кәйтейін Бекерге кетті еңбегім (Молда Мұса). Ол баласын кәйтін әкелді. Кәйтін сен оны шығармай қалдың. Кәрия, төрлетіңіз. Өзі де бір ақылды кәрия. Кәртайған адам баладан қиын. Мен мектепте жүргенде, ләктіріп ойнайтын ойынды жақсы көретінмін. Бұл жерге сәудегерлер көп келуші еді. Тәңірге қылды тәуекел, Өлем деп уәйім жемеді (Молда Мұса). Шәй ішіп рахат таптық. Шырағым, басым ауырып отыр, пәміл шәйін демдеші.*

Жуан дауысты *а*-ның жіңішкеріп, оның орнына *ә*-нің қолданылуы сөздің тек бірінші буынында ғана емес, екінші буынында да кездеседі. Мысалы, *тілмәш-тілмәш, тәзә-таза, жәмән-жаман. Тілмәштар* өз қызметіне кірісіп кетті. О, бәлем, жәзәнді тарттың ба? Ұлың жәмән бо(л)са, әттеген-аймен күнің өтер. Бұл дыбыстардың алмасуы бұдан басқа да сөздердің құрамында кездеседі.

Түркістан төңірегінде *а/ә* дыбыстарының сәйкес келуі жайында осы өңірден шыққан диалектолог А.Тасымов та өз мақаласында атап өтіп *әрә-ара, әңі, әулі, әбіржу, әпиісін қуыру* тәрізді мысалдарды келтірген болатын [1, 25].

Қазақ тілі сөйленістері үшін *а* дыбысының жіңішкеріп, оның орнына *ә*-нің айтылуы жат құбылыс емес. Мысалы, Шу бойы қазақтары тілінде (*жән, жәрім, Сәрі үйсін, зіндән, ләж, дәнә, шәшу*), Семей облысында (*Әлім-берім, бәриәміз, жәрәу, шәриәу, жәшілу* [2, 131]., Түркменстанда (*әләйда,*

әре-ара, дәстен, жәңбір, кәжет, кәте, кәтер, мәусім, мәзмүн) тәрізді жуан дауысты а қолданылатын біраз сөздердің жіңішкеріп ә-мен айтылатынын аңғарамыз.

Бұл келтірілген мысалдардан езу дауыстылардың, яғни а орнына жіңішке ә-нің жұмсалуды қазақ тілі сөйленістеріне кең тараған құбылыс екенін көреміз. С.Омарбеков аталған өзгешеліктің Қазақстаннан тыс Орта Азия республикаларымен қоныстас қазақтар тілінде жиі кездесетінін әрі ондай жіңішкеріп айтылатын сөздер араб, парсы тілдерінен енген кірме сөздердің құрамында да молырақ ұшырайтынына назар аударады [2, 32-38]. Жуан а-ның жіңішкеріп ә болып айтылуымен қатар, зерттеліп отырған тұрғындар тілінде осының керісінше ә қолданылатын кейбір сөздерде жуан дауысты а жұмсалады. Мысалы: *жардам-жәрдем*. Асан ініне *жардамбер* (Үсенов). *Абдан-әбден*. *Абдан* боласысы болған адам. *Забыр-зәбір*. Оның өмірде көрген *забыры* көп.

а/ы Зерттеліп отырған өңірде ашық а дыбысы айтылатын кейбір сөздерде қысаң ы қолданылады. Ондай сөздердің саны онша көп емес. Мысалы: *томыға-томат* (Бүркіттің томығасын алады), *тұры* (Салымды туры Салымның үстіне апару керек), *тысырлау-тасырлау* (Ағаштардың арасынан бірдеңе тысырлады).

Осы келтірілген мысалдарға керісінше қысаң ы айтылатын кейбір сөздерде ашық дауысты а қолданылады. Мысалы: *тарма-тырма* (Тармамен мына аударылған жерді *тармаладық*). Шөпті тармалап жиып таста (Бабайқорған), *аңқалдақ, -аңқылдақ* (Менің апам мейірімді аңқалдақ адам (М.Әбенова).

Аталған дауыстылардың а-ның ы-ға немесе керісінше, ы-ның а-ға алмасулары қазақ тілінің басқа да сөйленістерінде кездесе береді. Бірақ көп ретте құрамында а/ы дауыстылары алмасқан сөздер әр өңірде әр түрлі сөздерді қамтиды. Мысалы, Шу бойы қазақтары тілінде а/ы дыбыстарының алмасуы тыпын (топан), қысап (қасап) айырмасы (айырмасы), тайыз (таяз) сөздерінің құрамында кездесе, Қарақалпақ қазақтарында дыбыл (дабыл), шатқыл (шатқал), айырмасы (айырмасы), Маңғыстау сөйленісінде қажарлы (қажырлы), ықпыл-ықпал, ожыр (ожар) /3.50-51/ тәрізді сөздерде айтылады.

е/ә, е/а. Зерттеліп отырған тұрғындар тілінде езулік дауыстылардың алмасуы да байқалып қалады. Кейбір сөздерде жіңішке е дауысты дыбысы айтылатын жерлерде жіңішке ә дыбысы қолданылады. Мысалы: *дәрәу-дереу, гүлә-гүлә-күле-күле, диірмен-диірмен, кәсал-кесел, кәрәмәт-керемет, кәрәуәт-кереует, кәриә-кәрие, кішкәнтай-кішкентай, ләгән-леген, ләздә-лезде, мәртә-мәрте, тәбәрік-тәберік, пәйіл-пейіл, пәндә-пенде, пәрде-перде*. *Дәрәу* келе сапсың ғой. Оның айтқан сөзіне *гүлә-гүлә* ішегіміз қатты. Бұл жерде де *диірмән* бар. Оның ағасы кәсәл болыпты (Оранғай). *Кәрәуәтіңді* сыртқа шығарып қоялық. Базардан алып келген аяқ киім кішкентай боп қалыпты. Ләгәнді әкел, тамақ саламыз (Үсенов). Ләздә біте садды ма, не? Бір *мәртә* ұрыс естісе өзі де қояды. Тәбәрік болсын, берші ана дәсорамалды. Баласының әңгімесіне бар пәйілін салып тоқтады

(Оранғай). Пәнде ашуланып сөйлемей керек. Көрпәләрді жинап, терезе пәрдәсін ашып қояды.

Сонымен қатар әдеби тілдегі жіңішке е айтылатын кейбір сөздерде жергілікті жерде жуан а дауысты дыбысы айтылады. Мысалы, *айламан-айламен, бекар-бекер, гүнакар-гүнекер, дарие-дария, егар-егер, кернай-керней, саксауыл-сексеуіл*. Айламан бітірген бе, болды. Ол бекар саған барған екен (Үсенов). Қараптан-қарап гүнакар болып жүрме. Шардара қаласындағы *дарие* жасанды болса да өте үлкен. Егар сен онда бара қалсаң, біздің келгенімізді айта сал (Бабайқорған). Марал самауырынның кернайын кигізді. Саксауылдың шоғы өткір болады.

Бұл келтірілген мысалдардан езулік е/э, а дауыстыларының бір-бірімен алмасуы Түркістан сөйленісіне де жат құбылыс емес екенін аңғарамыз. Диалектологиялық зерттеулерге қарағанда аталған дауыстылардың алмасуы қазақ тілінің басқа сөйленістерінде де ұшырайды. Бір ескеретін жай ә/е дауыстыларының бір-бірімен алмасуында қазақ тілінің сөйленістерінде бірізділік жоқ тәрізді. Мысалы, Түрікменстан [3, 32] қазақтары тілінде ә орнына е қолданылса (дептер-дәптер, дестір-дәстүр), нетиже-нәтиже, селле-сәлде), мұның керісінше Шу бойында (*дігәр, қарамәт, діңкә, пәрзәнт*) Түркістан төңірегінде (*дәрәу-дерәу, диірмән-диірмен, лездә-лезде, пәйіл-пейіл, пәрде-перде, мәрте-мерте, тәбәрік-теберік* т.б.) қарақалпақ [5.18] (*ләгән-леген, дүкән-дүкен, дәп-деп, ештәңәні-ештеңені, жүргендә-жүргенде*) Ташкент [4, 67] (*кәм-кем, мәктәп-мектеп, мәмләкәт-мемлекет, пәре-пара, пәте-бата, әзгәнтай-азгәнтай*) сөйленістеріне е орнына ә дыбысы қолданылады. Бұл алмасу Өзбекстандағы қазақтарға ғана тән ғана ерекшелік емес, өзбек тілінің көптеген сөйленістеріне тән құбылыс болып саналады. Ю.Абдувалиев бұл құбылыс Ташкент қазақтарына өзбек тілінің әсерінен туған деп қарайды.

е/а дауыстыларында берілген *бекар, гүнакар, дарие, егар, кенай, саксауыл* сөздерінің өзбек тілінде *бекор, гунохқор, дарие, егар, карнай, саксавул* тәрізді өзбек тілімен бірдей айтылуына қарап, бұл құбылысты да өзбек тілінің әсері деуге болады.

ұ/о, о/ұ. Қамтитын сөздер саны аз болса да зерттеліп отырған өңірде кейбір сөздерде қысаң ұ-ның орнына ашық о қолданылады. Мысалы: *оқсау-уқсау*. Мен ол баланы көрдім, әкесіне оқсайды. Ол әлі бармағанға *оқсайды*. Тоспалдау - *тұспалдау*. Тоспалдап бір нәрсені айта бермей отыршы. *Сорау-сұрау*. Балаларын мектептен *сорап* әкелді (Серт).

Ұ/о дыбыстарының алмасуына керісінше кейбір сөздерде о-ның орнына ұ дыбысы жұмсалады. Мысалы: *ұяну-ояну, дұмалату-домалату, жол-жоралғы-жол-жоралғы*. Ұянсам бәрін білемін. Сәуле бүгін ұйқысынан ерте ұянды. Қылышпен шауып келеді, Дұмалатып жаудың бастарын. Ке(л)ген құдаларына салт-дәстүр бойынша жол-жұралғылар жасайды.

Диалектологиялық зерттеулерге қарағанда ұ/о, о/ұ дыбыстарының алмасатын сөздері Қазақстанның және одан тыс жерлердегі қазақтар тілінен де жиналған екен. Олар мына төмендегі Маңғыстау (*орпақ-ұрпақ, онжырға-ұнжырға, қонжаңдау-құнжыңдау, моқау-мұқау, арық-торақ-арық-*

тұрақ, құртынды-қорытынды, құрылдау-қорылдау, құлдану-қолдану, құрамсақ-қорамсак), қарақалпақ (*ұсы-осы, шұшқа-шошқа, сұнар-сонар, ұйран-ойран, жұмалау-домалау, сұрақы-сорақы, құтару-қотару, дұп-дөп, құрқақ-қорқақ*); Түрікмен (*құныс-қоныс, сұпы-сопы, сұрақы-сорақы, тұмсару-томсару*) Орда (*бұрыш-борыш, жұғалу-жоғалу, ұрпақ-орпақ, ұяту-ояту, мақсат-мақсат, солтан-сұлтан*), Шу (*ұяулық-ояулық, ұяну-ояну, дұмалану-домалану*) сөйленістерінен алынған мысалдардан көруге болады. Кейбір еңбектерде бұл дыбыстардың алмасуын оңтүстік және батыс өңірінен жиналған сөздерге тоқтап, соның ішінде ашық о-ның орнына қысаң ұ-ның жиі кездесетін жері Қазақстанның батыс аймағы екенін, ал басқа жерлерде қысаң ұ-ның орнына ашық о дауысты дыбысы айтылып, келтірілген мысалдар да өзгешелеу екеніне назар аударады. Олардың ішінде батыс әрі оңтүстік өңірде кездесетіндері де бар екен. Ал кейбір сөздер батыс пен оңтүстік сөйленістер тобының ішінде аралас ұшырайтыны да бар. Бірде батыс, бірде оңтүстік сөйленістерге тән о орнына ұ, керісінше ұ орнына о дауысты дыбысы қолданылатын сөздердің екеуінің де Түркістан тұрғындары тілінде бірдей айтылуы тектен-тек емес, оларды осындағы батыс және оңтүстік ру-тайпаларының қоныстану, араласуының нәтижесі деп түсінуіміз керек.

ұ/ы Басқа дауысты дыбыстарының өзара алмасуына қарағанда Түркістан сөйленісінде біраз сөздерді қамтитын құбылыс, ерін дыбыстарының ішінде ұ қысаң дауысты дыбысының езулік ы дыбысына айналып айтылуы. Бұл дыбыстардың алмасуы сөздің бірінші буынында кездесуімен қатар, сөздің басында да естіліп қалып отырады. Мысалы, *бызау-бұзау, бызаулау-бұзаулау, былақ-бұлақ, жылу-жұлу, тымақ-тұмақ, тынық-тұнық, ыйат-ұят, ыста-ұста, ыстасу-ұстасу*. Бызау қазығынан шығып кетті, байлап қой (Үсенов). Сиыр биыл ерте *бызаулады*. Былақтың суы тынық. Ол алманы әлі жиылмапты. Бір тымақты кісі бар жанында. Балама тымақ тіктірейін деп едім. Енді ыйат болатын болды-ау, а? Ыста мына бызауды, қашып кетеді. Шырағым, мына сөмкені ыстасып жіберші.

Бұл дауысты дыбыстарды керісінше алмасуы, яғни ы дыбысының ұ дыбысына алмасуын зерттеліп отырған өңірде кездестіре алмадық.

Қазақ тілінің жергілікті ерекшеліктері жөнінде жазылған еңбектерге қарағанда ұ/ы дыбыстарының алмасуы қазақ тілі сөйленістерінің бәріне де кең тараған құбылыс тәрізді. Бір ерекшелігі осы сөйленістердің біреуінде ұ орнына ы айтылатын сөз басқасында қайталай бермей, бөтен сөздер құрамында кездесуінде. Мысалы, *Күршім, Зайсан, Тарбағатайдан жиналған құрсан, анда-мұнда, тымақ, шұбар*, Қарақалпақ қазақтары тіліндегі *бұқтыру, бұлаңдау, мұнда, бұлақ: кұбыла, тұлымшақ, ұмыту, бұзу*; Маңғыстаулықтар тіліндегі *тұман, жұму, жұлын, пұшық*; Шу бойындағы *тұмар, құрсау, ұстау, Байұзақ, Ұрлау* және Түркменстан қазақтарындағы *бұл, бұқа, сұрқиа* т.б. сөздердегі ұ орнына қысаң ы дыбысы қолданылады [5].

Әдебиеттер тізімі:

1 Тасымов А. Түркістан төңірегіндегі тұрғындар тіліндегі фонетикалық ерекшеліктер//Қазақ ССР Ғылым академиясының Хабарлары, Тіл, әдебиет сериясы. Алматы: 1988, N 4.

2 Болатов З. Семей облысының Абай, Шұбартау аудандарында тұратын қазақтар тіліндегі жергілікті ерекшеліктер//Қазақ тілі тарихы мен диалектологиясының мәселелері. - Алматы: Ғылым. 1960.2-шығуы. - 6. 122-167 бб.

3 Құрышжанов Ә. Қарақалпақ АССР-ында тұратын қазақтардың тіліндегі кейбір ерекшеліктер//Қазақ тілі тарихы мен диалектологиясының мәселелері.-Алматы: Ғылым, 1963. 5-шығуы. -6. 151-177 бб.

4 Нұрмағамбетов Ә. Түрікменстандағы қазақтардың тілі.- Алматы: Ғылым. 1974. -165 б.

5 Бекетов Б. Қарақалпақ қазақтарының тілі. - Алматы: Рауан. 1992. -124 б.

Резюме

В статье рассматриваются особенности гласных звуков в языке жителей Туркестана.

Summary

The article discusses the features of vowel sounds in the language of the Turkestan.

УДК 81'36 16.21.39

Орынбаева Г. -магистрант

Международный казахско-турецкий университет им. Х.А. Ясави, Туристан,
Казахстан

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ СТРАДАТЕЛЬНОГО ЗАЛОГА В АНГЛИЙСКОМ, КАЗАХСКОМ И ТУРЕЦКОМ ЯЗЫКАХ

По наиболее распространенной в настоящее время теории, категория залога связана с делением глаголов на переходные и непереходные. Как мы уже сказали, по традиции в тюркских языках выделяют пять залогов: основной, страдательный, возвратный, взаимно-совместный и понудительный.

Ключевые слова: залог, глагольный признак категория залога, переходные и непереходные глаголы, лексико-грамматическая категория

Залог – это категория, образуемая противопоставлением таких рядов морфологических форм, значения которых отличаются друг от друга разным представлением одного и того же соотношения между семантическим субъектом, действием и семантическим объектом. Различия заключаются в разной направленности глагольного признака по отношению к его носителю, выраженному подлежащим. Это достигается специальными конструкциями актива и пассива: в конструкции актива глагольный признак представлен как исходящий от его носителя; в конструкции пассива – как направленный на него. Это различие определяется тем, что в активе в роли носителя глагольного признака выступает семантический субъект, а в пассиве –

семантический объект [1, с.102]. Тем самым одно и то же соотношение между субъектом, действием и объектом представлено в активной и пассивной конструкции по-разному: со стороны субъекта, осуществляющего действие, или со стороны объекта, подвергающегося действию или испытывающего действие (состояние). И рассматривает не сами вещи и предметы, а только образующие их схемы и каркасы, для чего следует отбросить многие признаки, свойственные предметам, и ограничиться лишь теми, которые нужны для данной схемы. Для кирпича как предмета существенными признаками являются его материальный состав, характер поверхностей, вес, цвет, а его геометрический каркас – параллелепипед – учитывает только длину, ширину и высоту, абстрагируясь от всех прочих признаков.

При наличии обязательной абстракции слово всегда связано с конкретностью, что и составляет лексическое значение слова, его лексическую индивидуальность. Для лексики *топор* и *стол* – разные слова с разным значением, и это лексически самое важное.

По наиболее распространенной в настоящее время теории категория залога связана с делением глаголов на переходные и непереходные. Как мы уже сказали, по традиции в тюркских языках выделяют пять залогов: основной, страдательный, возвратный, взаимно-совместный и понудительный. Большинство тюркологов поддерживают эту традицию. Например, во втором томе коллективной работы «Языки народов СССР», где рассмотрены тюркские языки, из 23 языков в 18 языках выделены вышеупомянутые пять залогов. Тем не менее, в тюркологии этот вопрос пока остается спорным.

Present Indefinite Passive выражает обычное, постоянное действие происходящее вообще, действие совершающееся в момент речи, будущее действие в придаточных предложениях условия и времени, значение прошедшего действия Настоящее неопределенное время страдательного залога употребляется для передачи постоянных, регулярных действий Напр The arrival of the elderly couple, down at the beach, at almost precisely noon each day, is much noticed; it is when they look, perhaps, most splendid [2, с.42].

В контексте, указывается регулярность действия is much noticed «приезд старой четы замечается» при помощи обстоятельства времени noon each day, который означает «каждый день после обеда»

Настоящее неопределенное время страдательного залога передает конкретное действие в момент речи. Например, Just at that moment, though, Mrs Farquhar is seen and heard, by those three observing her so closely, to cry out, in evident pain.

В нижеследующем предложении обе действия происходят симультанно They don't understand why the war is made. Настоящее неопределенное время страдательного залога может передавать различные действия ограниченное, неограниченное временными центрами, т е она выражает постоянное и регулярное действие, оставаясь неопределенной во всех отношениях.

В страдательном залоге английского языка имеются следующие формы будущего времени: Future Indefinite Passive, Future Indefinite in the Past Passive, форма Future Continuous отсутствует, вместо нее употребляется Future Indefinite. Неопределенные формы выражают неопределенное действие в будущем, определенное действие с обстоятельственными словами, которое будет осуществляться после момента речи, будущее реальное действие в условно-придаточных предложениях.

Напр. We shall give a warm reception to the King of Spain's troops, I can assure you, they will be well excommunicated and beaten .

Future Perfect Passive выражает действие, которое совершится до определенного момента в будущем, предполагаемое прошедшее действие употребляется в придаточных предложениях, когда глагол в главном предложении стоит в прошедшем времени [3, с.18].

Тюркский залог как категория характеризуется разными тюркологами по-разному. Как отмечают они сами, это, прежде всего, обусловлено полифункциональностью залоговых форм. Большинство ученых рассматривают залог как словоизменительную категорию. По мнению других тюркологов, залог относится к категориям словообразования. Залог иногда рассматривается и как лексико-грамматическая категория. В работе Э.А. Груниной залог относится к категориям основообразования (по мнению автора, это особый тип морфологических категорий, не принадлежащих ни к словообразованию, ни к словоизменению). Иногда залог по-разному характеризуется даже в работах одного и того же автора. Например, А.Н.Кононов в своей «Грамматике турецкого языка» характеризует залог как словообразующую категорию, а в более поздней «Грамматике современного узбекского литературного языка» - как словоизменительную категорию . При решении вопроса о залоге в тюркских языках на наш взгляд наиболее приемлемым кажется определение, данное А.А. Холодовичем: «Залог есть регулярное обозначение в глаголе соответствия между единицами синтаксического уровня и единицами семантического уровня. Короче, залог – это грамматически маркированная в глаголе диатеза».

Здесь имеется в виду, что при залоговых преобразованиях набор единиц семантического уровня или «участников ситуации» называемой глаголом, для каждого глагола остается постоянным, но меняется тип соответствия между единицами семантического уровня (субъектом, объектом, адресатом) и единицами синтаксического уровня – членами предложения. В тюркских языках этому пониманию соответствует только оппозиция действительный залог (актив) /страдательный залог (пассив) [4, с.85]. Например:

Мен үй салдым.

Я построил дом.

Ben ev inşa ettim.

I built a house.

Үй салынды.

Дом построен.

The house was built.
Ev inşa edildi.

Теоретические положения этой концепции неоднократно проверялись и уточнялись на материале отдельных языков.

В употреблении чаще бывают представлены двучленные страдательные конструкции, т. е. конструкции, не включающие в себя формы со знач. субъекта действия: *Скоро сказка сказывается, да не скоро дело делается* (присказка); *Допросы производились уже второй месяц* (Фед.); *Отряды нелегально перебрасывались через границу* (газ.). Отсутствие творительного падежа со значением действующего субъекта в конструкции пассива может в некоторой степени приглушать значение страдательности.

Страдательный залог (Ырықсыз етіс) в казахском языке образуется при помощи суффиксов: -л, -ыл, -іл. И в русском, и в казахском языках он указывает на то, что предмет подвергается действию другого предмета или лица [5, с.118]. Например: Бір аптадан кейін жұмыс аяқталады. — Через неделю работа для студентов будет закончена. Хат ауылға жіберілді. — Письмо отправлено в аул.

В турецком языке страдательный залог (edilen çatı) образуется при помощи ударных аффиксов -ıl, -il, -ul, —ül (после согласной основы, кроме l), -in, -in, -un, -ün (после основы на -l) и -n (после гласной основы) и характеризуется, как правило, невыраженностью призводителя действия (субъекта, план реальных участников действия), а также отсутствием прямого дополнения (план членов предложения). Если страдательный залог глагола-сказуемого образован от переходного глагола, то подлежащее выражает реальный объект действия [6, с.34]:

Görüşmeler yapıldı. — Проведены переговоры;

Ağaç kesildi. — Дерево срублено;

Trende bir çanta unutuldu. — В поезде забыта сумка;

Mallar alındı. — Товары взяты, получены;

Para bulundu. — Деньги найдены;

Mektup okundu. — Письмо прочитано.

В турецком языке страдательный залог может образовываться и от непереходных глаголов (в русском это невозможно). Тогда в предложении не может быть не только прямого дополнения, но и подлежащего (соответствует русскому безличному предложению):

Ondan sonra lokantaya gidildi. — Затем пошли в ресторан.

Реальный субъект (производитель) действия может быть указан при помощи имени в основном или местоимения в родительном падеже плюс служебное слово taraf (сторона) с аффиксами принадлежности и исходного падежа:

Ağaç köylüler tarafından kesildi. — Дерево срублено крестьянами;

Mallar (benim) tarafımdan alındı. — Товары куплены мною.

Если обратить внимание на страдательный залог английского языка «the passive voice (to be + participle II) при образовании форм Perfect Passive приобретает следующие виды:

<i>Present</i>	<i>Past</i>	<i>Future</i>
The letter has already been written. <i>Письмо уже написано.</i> <i>Хат әлдеқашан жазылған.</i> <i>Mektub zaten yazılmış</i>	The letter had been written by 2 o'clock. <i>Письмо было написано к 2 часам.</i> <i>Хат сағат екіге таман жазылды.</i> <i>Mektup saat ekiye kadar yazılmış</i>	The letter will have been translated by the end of the lesson. <i>Письмо будет переведено к концу урока.</i> <i>Сабақтың соңына дейін хат аударылады.</i> <i>Mektup dersin sonına kadar çevirelecek.</i>

Таким образом, можно отметить неправомерность признания возвратного, взаимного и среднего залогов в качестве отдельных граммем категории залога. Следует отметить, что актив и пассив составляют единственную стабильную, подтверждённую как на семантическом уровне, так и на грамматическом уровне залоговую оппозицию в современном английском языке.

В заключении делается вывод о том, что залог следует считать морфологической категорией, поскольку залог рассматривается как категория части речи, принадлежащей глаголу, и входит наряду с категориями времени, вида, наклонения, лица и числа в систему глагольного словоизменения. Залоговое изменение происходит в форме глагола. Страдательный залог имеет грамматическое значение (внутренние признаки) и грамматическую форму в английском, казахском и турецком языках.

Список литературы:

- 1 Успенский Б А. Структурная типология языков - М, 1965.
- 2 Смирницкий А И Морфология англ. языка.- М, 1959.
- 3 Гухман М. М., Развитие залоговых противопоставлений в германских языках, М., 1964.
- 4 Кононов А.Н. Грамматика современного – турецкого литературного языка. - М., 1956.
- 5 Балакаев М, Исаков А, Кордабаев Т, Хасенов А. Грамматика казахского языка. Часть II, Алма-Ата, Изд-во «Наука» Казахской ССР, 1967.
- 6 Тенишов Э Р , Аракин В Д, Благова Г Ф и др Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков Морфология-МД 1988.

Түйін

Бұл мақалада ағылшын, казак және түрік тілдеріндегі ырықсыз етістердің кейбір ерекшеліктері қарастырылған.

Resume

Some peculiarities of passive voices in English, Kazakh and Turkish are considered in this article.

Абдрахманова Р.Б.

Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық мемлекеттік педагогикалық институты
Арқалық, Қазақстан

ҚАЗАҚ ТІЛІН ҮЙРЕТУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ИНТЕРАКТИВТІ ТАҚТАЛАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Орыс тілді аудиторияда қазақ тілі сабақтарын интерактивті тақталар арқылы оқытудың тиімді жақтарын, әдістерін, тәжірибелерін, жаңа технологияларды пайдалану, жаңашыл оқыту әдістері қарастырылған. Тілдік материалдарды тіл үйренушілергі қазақ тілінде оқу, жазу, айту, сөйлеу бағыттары бойынша анықталған және сөйлеудің монологтық, диалогтық формаларына үйренуге арналған тапсырмалар мен жаттығуларды орындауда интерактивті тақталардың тигізер пайдасы мол.

Қорыта келе, «Бүгінгі жас ертеңгі азамат, біздің болашағымыз қолға алар ісіміздің бірі де бірегейі де жас ұрпақ. Сондықтан, жастарға жаңа технологияға байланысты әлемдік стандартқа сай жаңа білім беру өте қажет» - деп Елбасымыздың сөзімен аяқтағым келеді.

Тірек сөздер: ақпараттандыру, үрдіс, көзқарас, қалыптастыру, жүйе, қағида, кесте, жаттығу, түсінік, тұсаукесер, жазбаша, ауызша, құзыреттілік

XXI ғасыр – жаңа технология мен ақпараттандыру ғасыры. Тәуелсіз Қазақстанда сол ғасырға нық қадам басты. Еліміздегі барлық білім ошақтары компьютер және интерактивтік тақтамен жабдықталуда. Қазіргі заманғы, ғылыми-техникалық үрдістің қарқыны күннен - күнге өсуде. Сонымен қатар, білім беру жүйесінің алдында жаңа міндеттер қойып отыр. Білім беру саласында жаңа ақпараттық технологияны практикада меңгермейінше сауатты, жан - жақты маман болу мүмкін емес. Жаңа ақпараттық технологияны меңгеру мұғалімнің білімін шыңдап ғана қоймай, интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және тағы басқа көптеген адами келбетін қалыптастыруына ықпал жасайды.

Білім берудің негізгі мақсаты - білім мазмұнының жаңаруымен қатар, оқытудың әдіс тәсілдерімен әртүрлі құралдарын қолданудың тиімділігін арттыруды талап етеді. Осы мақсатты жүзеге асыруда ақпараттық технологияны пайдалану әдісі зор рөл атқарады. Қазақ тілін үйрету үрдісінде интерактивті тақтаны пайдалану мұғалім мен студент қарым - қатынасы жүйесін, олардың білімге деген қызығушылығының, ізденушілікке деген ынтасының, сезімінің өсуіне әсер етеді.

Ақпараттық технологияны оқыту үрдісінде екпінді түрде енгізу бағытына қолданылатын жаңа түрдегі құрал – интерактивті тақта болып табылады. Интерактивті тақтаның келуіне байланысты оқытудың жаңаша әдісі пайда болды.

Мемлекеттік тілді оқыта отырып, жастардың бойына елдік сана сіңіріліп, мемлекеттік рәміз, ұлттық болмыс туралы ақпараттар толық беріледі. «Ойлан тап» атты сайыстарында өзге тілді студенттерге мемлекеттік тілге деген құрметін, тілді білуге деген ынталығын интерактивті тақтаның көмегімен көрсетеміз. Бұл сайыста студенттер екі топ болып

бөлініп,өзінің тапқырлықтарын, білімдерін көрсете білді. Білім саласындағы жаңа көзқарас тұлғаның дамуы мен нәтижеге бағытталған білім беруді көздейді. Сондықтан, білім жүйесін құру, студенттерге қазіргі заман талабына сай білім беру – бүгінгі күннің ең өзекті мәселесі.

Қазақ тілі сабағы – жаңа технологиялар арқылы жүргізіледі. Әрбір технология өзіндік жаңа әдіс-тәсілдермен ерекшеленеді. Әдіс-тәсілдерді мұғалім ізденісі арқылы студент қабілетіне, қабылдау деңгейіне қарап іріктеп қолданады. Қазақ тілі сабағында АҚТ (ақпараттық құралдар технологиясы) мүмкіндіктерін қолдану арқылы, интерактивті модульдік технология қағидаларын іске асыру барысында студенттердің танымдық белсенділіктерін, білім сапасын, қазақ тіліне деген қызығушылығын жоғарлатуға көмектеседі.

Қазақ тіліндегі жаңа ақпараттық технологиялар дегеніміз – білім беру ісінде ақпараттарды даярлап, оны білім алушыға беру үрдісі. Компьютер –қазақ тілі мұғалімнің басты көмекшісі. Ең біріншіден, ол мұғалімнің еңбегін жетілдіреді. Көптеген материалдарды, дайын сабақтарды реттеп сақтауға мүмкіндік береді. Екіншіден, компьютердің арқасында мұғалім әр сабаққа студенттердің ерекшелігіне қарай және сабақтың мақсаты мен міндетін ескере отырып, әртүрлі кестелер, материалдар дайындай алады. Үшіншіден, сабақтың формаларын түрлендіре алады, яғни көрнекілік, әдістемелік, аудио және бейнематериалдар қолдана алады. Мұндай жұмыс сабақтың әр кезеңінде іске асырылады.

Қазақ тілі сабағында тұсаукесер – берілген материалды слайд, электрондық оқулық, арқылы көрсету формаларының бір түрі. Оның ішінде сұрақтар мен кестелер, суреттер, көрнекіліктер мен аудио мен бейнематериалдарды, дайындаған құжаттарды, тесттер мен танымдық жаттығуларды кірістіруге болады. Бұл технологияның тиімділігін студент мұғалімнің бағыт – бағдар беруі арқылы жаңа мәліметтер алып, еңбектену арқылы игереді. Білімді меңгере отырып, студент сын көзбен қарауға, өз ойын еркін айтуға, өз білімін толықтыруға жәрдемдеседі.

Сонда, қазақ тілі сабағында ақпараттық-коммуникативтік технологияларды қолдану мынадай нәтижелерге қол жеткізеді:

- орындаған жұмыстарының қателерін бірден көруге мүмкіншілік тудырады;
- интерактивті тақтаны еркін қолданады;
- сабақта уақыт та үнемделеді;
- студенттердің коммуникативтік қабілеттері дамиды;
- есте сақтау дағдылары дамиды;
- студенттердің пәнге деген қызығушылықтары артады.

Қазақ тілі сабағындағы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың бірі – интерактивті тақта, мультимедиялық сабақтары. Интерактивті тақтаны сабақта пайдаланудың маңыздылығы, яғни оның көмегімен оқыту үрдісіндегі өзекті мәселелерді шешуге болатындығы анықталған.

Арнайы тапсырмаларды студенттер орындаған кезде олардың ойлау процесі аналитикалық-синтетикалық тұрғыдан іске асады. Интерактивті тақтамен өткен сабақтардағы тапсырмаларды орындау барысында студенттер білімді

игеріп оны басқа да практикалық жағдайларда дұрыс қолданылуын қамтамасыз етеді. Нәтижесінде студенттердің бойында шығармашылық іс-әрекеттер қалыптасады. Мәтінді оқи отырып, «Менің елім - Қазақстан» атты тұсаукесерді (презентацияны) студенттер тамашалады да, алған әсерлері бойынша «Астана» тақырыбына шығармалар жазып, өздерінің жүрек жарды жыр шумақтарын арнады.

Менің ойымша, кез-келген шығарманы талдамас бұрын, студенттердің шығармаға деген қызығушылығын ояту керек. Сондықтан интерактивті тақтаның мүмкіндіктерін қазақ тілі сабақтарында тиімді пайдалануға әбден болады.

Тілді оқытуда, әсіресе, жеке тұлғаның қалыптасуына ерекше мән бере отырып, тіл арқылы ұлтжанды азамат тәрбиелеу басты назарда болуы тиіс. Білім берудегі интерактивті технология мұндағы интерактивті сөзі-«inter»-бірлесу, «act»-әрекет жасау ұғымын білдіреді. Сабақ барысында студенттердің топпен жұмыс жасауға қатыспауы мүмкін емес, бірін-бірі толықтыратын, сабақ барысында барлығының қатысуын ұйымдастыратын оқыту әдісі.

Интерактивті әдісімен оқытқанда, студенттің:

- ақыл-ойы дамиды,
- еркін ойлауға мүмкіндік береді,
- шығармашылық белсенділігі артады,
- ұжымдық іс-әрекетке тәрбиеленеді,
- тіл байлығы жетілдіріледі,
- жан-жақты ізденушілігі артады.

Кез келген оқыту технологиясы оқытушыдан терең теориялық, психологиялық, педагогикалық, әдістемелік білімді, үлкен педагогикалық шеберлікті, шәкірттердің жан дүниесіне терең үңіліп оны ұғына білуді талап етеді.

Жаңа технологияларды күнделікті сабақ үрдісінде пайдалану үшін, әр ұстаз алдында отырған студенттердің деңгейін ескеріп, өзінің шеберлігіне орай таңдап алады. Міне, осындай оқытудың жаңа технологияларының бірі интерактивті оқыту әдісін мен өз тәжірибемде қолданып келемін. Мысалы, «Тәуелсіз елім - Қазақстан» тақырыбында өткен сабақта мәтінді тыңдатып, оқытып студенттің ойын, түсінігін сұрап, басқа жолдастарының жауаптарымен салыстырып, содан соң бейнеклипті көрсеттім. Сабақтың жаңа ақпаратты қабылдау бөлімінде студенттер тақтада берілген тапсырманы оқи отырып, оқулықтан ізденіп, оқып, түсініп, жауабын тауып, тапсырманы толық, дұрыс орындауға тырысады. Тапсырманы орындауға барлық студенттер қатысады. Әсіресе қазақ тілін еркін білмейтін, оқу және жазу түрінде қатеге бой ұратын, өз ойын жеткізе алмайтын, өздеріне сенімсіздеу студенттердің өздері жазбаша жұмысты қызыға орындайды. Өйткені интерактивті тақтаның келесі бетінде ол тапсырманың дұрыс жауабы беріледі, сол арқылы студент өзінің жауабын салыстыра тексеріп, өзін-өзі бағалайды. Топпен жұмыстану барысында белсенділік көрсете отырып,

топтау, Венн диаграммасына түсіру, сәйкестендіру әдістерін интерактивті тақтада орындап, уақытты үнемдеуге болатынын көруге болады.

Өзім қызмет жасайтын институтта жаңа ақпараттық технологияларды қолдану кеңінен қарастырылған. Қазақ тілі кабинетінде интерактивтік тақта орнатылған. Сондықтан бұл тақтамен әр сабақты қызықты өткізуді ойластырып, жоспарлаймын, себебі қолда бар мүмкіндіктерді пайдалану арқылы студенттерді жаңа заман технологиясымен жұмыс жасауға үйретеміз. Мұғалімдер өз сабақтарында мейлінше интерактивті тақтаны пайдалана отырып, жан-жақты ізденіп, сабақтарын қызықты, әрі тартымды, нәтижелі өткізуге тырысуда. Интерактивті тақтаның мүмкіншілігі шексіз. Оны көрнекілік ретінде қарастырсақ, ол оқу нәтижесінің сапасына оң әсер етері сөзсіз. Бұл – бейнеконференциялар, топтар арасында бірлескен сабақтар өткізу үшін қолданылатын ерекше жүйе. Сонымен қатар, пәндік көрнекі құралдарды бейнематериалдар арқылы көрсетуге болады.

Сабақ үстінде студенттің жүйелі жұмыс істеуіне мүмкіндік туғызу, сабақтың тақырыбына сай нақтылы міндет қоя білу – ол әр мұғалімнің шеберлігіне байланысты. Өйткені студенттерді терең әрі жинақты біліммен қаруландыру, олардың шығармашылық қабілетін, қызығушылық талғамын дамыту, өз бетінше білімін толықтандыруға дағдыландыру сияқты күрделі жұмыстар сабақ барысында қалыптасады. Бұл әрбір мұғалімді ойландырып, жаңаша жұмыс істеуге, жаңа ізденістерге жетелейді. Әрбір мұғалімнің негізгі алға қойған міндеті - шәкірттерінің ой-өрісін кеңейтуге, биік адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру.

Орыс мектептеріндегі қазақ тілін жүргізу мұғалімдерден көп дайындықты талап етеді. Мұғалім еңбегінің табысты болуының қайнар көзі студенттің ана тілі мен қазақ тілінің арасындағы әр қилы ұқсастарын, айырмашылықтарын есепке ала отырып, соларға негіздей оқытқанда ғана сабақ табысты да тиімді болады.

Тілді оқытып, үйретудің сапасын арттыру әр түрлі жағдайларға байланысты. Орыс мектебінде оқытылатын қазақ тілі пәнінің түпкі мақсаты – оқушыларға қазақ тілін меңгерту, ойлау қабілеті мен сауаттылығын арттыру, қазақ тілінде сөйлеп, жаза білетін дәрежеге жеткізу, қазақ халқының әдет – ғұрпын, тарихын танып талаптандыру, тілін құрметтеуге тәрбиелеу, сонымен қатар Отанды, табиғатты, айналадағы құбылысты, тыныс – тіршілігімен жан – жақты терең таныстыру.

Осылардың барлығы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дәстүрлі әдістемеге қарағандағы артықшылықтарын пайдалану арқылы тіл үйренушінің білім сапасының артуына, қатысымдық құзыреттілігінің қалыптасуына ықпал етеді. Тілдік білім беруде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану тіл үйренушілерді әлемдік мәдени құндылықтарға, ақпараттық ресурстарға жақындатып алып келеді, шынайы мәдениаралық коммуникацияға жағдай жасайды. Бұл технологияның тіл үйретудегі мүмкіндіктері ғылыми-теориялық тұрғыдан жан-жақты дәлелденген, тек практикалық тұрғыдан жүзеге асыруға мамандардың дайындығы арта түсуі қажет. Алдағы уақытта жоғары

талаптарға жауап беретін ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың түрлері арта беретіні сөзсіз.

Сондықтан қазақ тілін оқыту-үйрету үдерісінде бұл технологияларды ұтымды қолдану үшін оқытушылардың өз кәсіби шеберліктерін, ақпараттық-технологиялық құзыреттіліктерін үнемі дамытып отыруы талап етіледі.

Сабақта интерактивті тақтаны дұрыс пайдалану мазмұнды ұғымдардың қалыптасуына көмектеседі, оқушылардың логикалық ойлау және сөйлеу қабілетін дамытуға, нақтылы құбылыстарды қарастыру және талдау негізінде, кейін практикада қолданылатын тұжырымдарға келулеріне көмектеседі. Сонымен, оқуда интерактивті тақтаны пайдалану арқылы оқушылардың білімі нанымды болады. Сонымен қатар интерактивті тақтамен орындалатын жаттығулар оқушылардың білімді меңгеруін жеңілдетеді, деректерді есте сақтауға ықпал жасайды.

Интерактивті тақтада орындалатын тапсырмалар бір мақсатқа бағытталған, өзара байланысты әрекеттердің тұтастығын көрсетеді. Ол әрекеттер тілдік және ой операциясының күрделенуіне байланысты болады. Студенттерге берілген тақырыптар бойынша мәтін құрастыру, көпшілік алдында әңгімелеп айтып беру тапсырылады:

а) «Тәуелсіздік айшықтары-еліміздің рәміздері»

ә) «Желтоқсан құрбандары»

б) «Отаным-Қазақстан» әдістерін қолдану арқылы оқушының ойлау, еске түсіру, өз ойын жетік, түсінікті жеткізуге тәрбиелеу.

Оқу тапсырмаларының негізінен, жазба түрде орындалуын қажет ететін логикалық тілдік жаттығулардың орны салмақты, өйткені бұл жаттығулар арқылы оқушы қазақ тілі тақырыптарын грамматикалық ерекшелігін танудың нық әрі сенімді баспалдағын қалайды және оқушы үшін маңызды болып табылатын жазу, орфография ережелерін меңгереді. Білім берудің кез-келген саласында электрондық оқулықтарды пайдалану оқушылардың өз бетінше жұмысын және олардың жоғары танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, логикалық ойлау жүйесін қалыптастыруға, шығармашылықпен еңбек етуіне жағдай жасайды. Сапалы электронды оқулық қашықтықтан оқытуға, тіл үйренушінің өздігінен оқып үйренуіне мүмкіндік береді.

Қазақ тілінің қоғамдық қызметін кеңейтіп, оның маңызын, қажеттілігін табиғи түрде арттыру, жан-жақты дамытудың бірден-бір жолы – тілді үйретудің сапасына қатаң талап қою, тіл үйренушілердің өздігінен білім алуын ұйымдастырумен бірге оның нәтижелеріне тұрақты бақылау жасау. Бақылау жасау – адамның өзінің алдына қойған мақсатына қарай жүзеге асырылатын әрекетінің дұрыстығын қадағалау, тексеру. Компьютер тіл үйренушінің жауабын бағалайды, келесі кезекте қандай материал ұсынылуы қажет екенін анықтайды. Оқу үдерісінде компьютер оқытушы, электронды интерактивті тренажер, эксперт, іс-әрекет серіктесі, құралы, үйретуші, тексеруші, бағалаушы қызметтерін атқарады.

Қазақ тілін оқытуда қолданылатын бақылау, бағалау тапсырмаларын, аралық, қорытынды сынақтарды компьютерлік жолмен автоматтандыру кезінде тексеруге кететін уақыт мөлшерін бірнеше есеге үнемдеуге, бақылау

мен тексеруде объективтілікке қол жеткізіледі. Компьютердің мультимедиялық ерекшелігі тест тапсырмаларын алуан түрлі етіп, сөйлесім әрекетінің барлық түрін қамти отырып, қатысым әрекетіне негіздей құруға мүмкіндік береді. Қазақ тілін ғаламтор арқылы оқыту жүйесінде қолданылып жүрген онлайн-тестілеу жүйесінің диагностикалық мақсаты – бақылау, тексеру, бағалау, статистикалық мәліметтерді талдау, қорытынды жасау арқылы тіл үйрету үдерісінің нәтижесін, тіл үйренушінің қатысымдық құзыреттілігінің деңгейін анықтау болып табылады, ол өз кезегінде кемшіліктер мен жетістіктердің себептерін айқындауға, тіл үйрету үдерісінің әрі қарай даму болжамдарын жасауға ықпал етеді. Сабақтың тиімді жағының бірі – ол заман талабына сай сабақты электронды оқу құралдарын, интерактивті тақтаны пайдалана отырып жүргізу. Тіл үйренушіге мәтінді электронды оқу құралдарынан компьютер көмегімен тындап, сұрақтарға жауап беріп, мәтін негізінде бірнеше грамматикалық тапсырмалар орындауға мүмкіндік берілген.

Ең бастысы – тапсырмалар күнделікті өмірде кездесетін жағдаяттарға негізделіп берілген, яғни бұл тіл үйренушінің тілді жеңіл түсініп, тез меңгеруіне көмектеседі. Ұсынылған сабақ жоспары тиімді, кезеңдері байланыстырыла, түрлі тапсырмалармен толық түрде ұсынылған. Егер әр сабақты мұғалім аталған сабақтай жоспарлап, мүмкіншіліктерді, жаңа технологияларды толық пайдаланып жүргізсе, мемлекеттік тілді меңгерген азаматтар санының өсері сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Н.Ә. Назарбаев: «Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясы». – Егемен Қазақстан газеті. 19/I-2006. №16.
- 2 Н.Ә. Назарбаев: «Қазақстан экономикалық, әлеуметтік және саяси жаңару жолында». – Егемен Қазақстан газеті 3/III-2005. №13
- 3 «Қазақстан Республикасы білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы». – Егемен Қазақстан газеті. 16/I-2004. №5.
- 4 «Тәрбие тағылымдары» /озық іс-тәжірбиелер жинағы/. – Алматы, 2007.
- 5 Н.Түндебаева. Орыс тілді аудиторияларда қазақ тілін коммуникативтік оқыту технологиясы. Қазақ тілі және әдебиеті орыс мектебінде, 2007. № 10. – 3-7 б.

Резюме

Научная статья преподавателя посвящена студентам русской аудитории, изучающих казахский язык в вузе. Статья содержит разнообразные виды работы с интерактивной доской для формирования у студентов умений и навыков устной разговорной речи на основе современных методов преподавания языка.

Resume

Scientific –methodical article ‘Effective using of interactive board in the system of teaching the Kazakh language’ deals with modern methods and ways of teaching Kazakh for developing Russian language students habits in reading⁶ writing, speaking and listening Kazakh through using the interactive board and new technologies.

ПОЭЗИЯЛЫҚ ТУЫНДЫЛАРДАҒЫ ТІЛДІК БІРЛІКТЕРДІҢ СТИЛЬДІК ЕРЕКШЕЛІГІ

Бұл мақалада поэзиялық туындылар тіліндегі тілдік бірліктердің қолданысы, стильдік ерекшелігі кеңінен қамтылған. Тілдік бірліктерді қолданудағы қаламгер танымы мен шеберлігі де сөз етілген. Тіліміздегі араб-парсы сөздері мен орыс тілінен енген сөздердің поэзиялық туындылардағы нақты көрінісі стилдік тұрғыдан сипатталған.

Тірек сөздер: функциональдық стиль, стильдік қызмет, стильдік мақсат, жазу мәнері, мақсатты ой.

Әрбір ұлтқа тән әдеби туындының тілі – ерекшелігі мол күрделі құбылыс. Көркем туынды сараланып жұмсалған белгілі бір тілдік бірліктерді қамтиды. Демек, «көркем сөзбен жазылған әдеби шығарма – өмір фактілерін жан-жақты терең қамтитын жанды организм» [1, 34б.]. Басқаша айтқанда, қаламгер қолданған тілдік құралдың әрқайсысының орны ерекше. Көркем туынды тілінде кез келген тілдік бірлік орынсыз қолданылмайды. Ондағы синтаксистік құрылымдар мен лексемалар, фразеологизмдер, тіпті, жекелеген дыбыстар – бәрі де көркемдік идеяға қызмет етуге бағытталады.

«Тілі нашар шығарма ешқашан жақсы шығарма болған емес және бола алмайды. Демек, сөз өнерінде тілдің атқарар қызметі бәрінен ерекше, бөлек ыәм биік» [2, 185б.]. Ендеше, көркем шығарманың тілін зерттеп, талдаудың маңызы айрықша. Әсіресе, көркем туынды тілін стильдік тұрғыдан қарастыру әр қаламгердің өзіндік қалыптасқан стильдік өзгешелігін анықтау болып табылады. Әр қаламгердің өзіне тән стилі, өзіндік сөз саптау мәнері, машығы болады. Қаламгер қаруы – тіл, шұрайлы сөз десек, ол сөз халықтың тіл байлығы болып табылады. Ал көркем туынды авторының шеберлігі айтар ойын – идеяны бейнелі, мәнерлі, айқын жеткізуінде жалпыхалықтық тіл байлығынан қажетті деген тілдік құралдарды сәтті қолданыла білуінен көрінеді, қалыптасады. Осыдан қаламгердің өзіндік дара жазу мәнері немесе стилі айқындалады.

Қазақ тіл білімінде көркем әдебиет стилистикасы мен көркем шығарманың тілі туралы алғашқы ғылыми-теориялық тұжырым айтқан ғалымдардың бірі Маулен Балақаев: «Мақсатты ойды дәлме дәл айтуға жарамды тілдік тәсілдер жүйесі стильдер тобын құрайды. Әдеби тілдің ондай жүйелік қасиеті оның қоғамдық қызметі арту нәтижесінде, халық тілінің байлықтарын сұрыптап, талғап пайдалану нәтижесінде қалыптасады», - деп жазады [3, 109б.].

Қаламгер стилі туралы белгілі ғалым Ф.Ш.Оразбаева өзінің «Тіл әлемі» атты еңбегінде: «Жалпы кез-келген көркем шығарманың өміршеңдігін аңғартатын ең басты белгі – оның биік көркемдік деңгейде өрілуі. Шығарманың көркемдігі деген ұғымға оның өн бойындағы автор шеберлігін танытар: тақырып, идея, сюжет, құрылым, тіл тұтастығы жататын болса, осы

шеберлік критерийлерінің бәрі біріге келіп, суреткер таланты мен қолтаңбасын, яғни стилін айқындайтын белгілі бір органикалық тұтастық құрайды» - деген пікір айтады [4, 946]. Жалпы, көркем әдебиет тілінде қолданылған сөздер мен сөз тіркестері өзара мағыналық және синтаксистік байланыста болады. Сондай-ақ көркем әдебиет тілінде мақал-мәтелдер, диалектизмдер мен кәсіби лексика еркін түрде қолданылады.

Біз қарастырып отырған І. Жансүгіровтің поэзиясының өзіндік сөз қолданысы, сөз өрнегі, сөз қасиеттері, сөздердің толып жатқан бояулары ерекше көзге түседі. Әрбір қимыл, әрбір көрініс, әрбір құбылыс жалаң берілмей, үнемі тапқыр теңеу, ұтымды эпитеттер арқылы беріліп отырады. «Көрнекті ақынымыз І.Жансүгіров «Құлагер» поэмасының идеялық мазмұн желісін, характерлерін, образдарын, суреттеулерін, тіпті өзінің баяндауларын да әсерлі етіп беру үшін тіліміздің табиғи заңдылықтарын сақтай отырып, осындай суреттеу құралдарын кеңінен пайдаланған. Әсіресе оның ішінде әсерлеушілік, бейнелеушілік қасиеті бар астарлы, әсерлі амал-метафораны көп қолданған. Сөздерді ауыспалы мағынада кең қолдану, мол метафоралық – І.Жансүгіровтің стильдік бір ерекшелігі» [5, 996]. Ақын поэмасына тән ерекшелік – оның тілінің байлығы, бейнелілігі. Мәселен, М.Дүйсенов өзінің «І.Жансүгіров» атты ғылыми монографиясында ақын шығармаларының өзіне тән жаңашылдығын нақтылы мысалдармен көрсетеді. М.Дүйсенов: «Ілияс поэзиясының формалық ерекшелігін сөз еткенде, ең алдымен байқалатын жәй, оның тіл байлығы, яғни лексикасының байлығы екенін ілгеріде айттық. Ақын сөзді түйдек-түйдегімен төгіп отырады. Және үнемі сөйлемнің бірыңғай мүшелерін қатар алып, екпіндетіп, желпіндіріп, кейде баяу шымырлатып, кейде құйындатып, оқушыны еріксіз баурап алады» - дейді [6, 1746].

І.Жансүгіровтің поэмаларында өзіндік сөз қолданысы, сөз өрнегі, сөз қасиеттері, сөздердің толып жатқан бояулары ерекше көзге түседі. Онда әрбір қимыл, әрбір көрініс, әрбір құбылыс жалаң берілмей, үнемі тапқыр теңеу, ұтымды эпитеттер арқылы беріліп отырады. Мәселен, «Күйші» поэмасындағы атақты күйші Молықбай шалдың күй тартуындағы шеберлігін көрсетуде ақын бейнелі түрде мына сөз орамдарын жасайды:

Қазақта қобызшының қалғаны сол,

Жорға еді маймаңдаған бақайшағы. («Күй» поэмасынан)

Осындағы «жорға еді маймаңдаған бақайшағы» - деген халық ауыз әдебиетіндегі жиі қолданылатын дәстүрлі образды қолданыстардың бірі болса, адамның қартайған кезіндегі кәрілік, қарттық бейнесін, аузында бір тісінің қалмағандығын қызыл иек болып қалған шағын былай береді:

Жар қабақ, сида, Арса- арса, ала шұбар шал,

Жарық шақ, үні тозған, қаңсыған шал

Іріңдеп екі көзі, қол дірілдеп,

Аузынан азу тісін арышқан шал.

немесе

Қудырап аппақ құдай сақал, шашы,

Қалтырап жынданғандай қолы, басы,

Сағынай сапты аяққа сиіп өлді,

Тоқпақтай тоқсан төртке келген жасы. («Құлагер» поэмасынан)

Осындағы «тозған», «қаңсыған» сөзін адамның қарттық шағын, солған, азған, әбден жүдеген бейнесін беру үшін қолданып тұр.

Ақын кәрілік ұғымын қатары сиреп, жалғыз қалу сияқты да ұғымдармен байланыстырады. Мысалы,

Қара шал қайыңды отыр көлеңкелеп,

Бір қу бас шал үстінде ілулі тұр. («Құлагер» поэмасынан).

Проза тілін зерттеген ғалым Е.Жанпейісов «Көркем әдебиет тілінде басқа да функционалдық стильдердің элементтері қоса пайдаланылады. Өйткені, саяси, ғылыми және осы сияқты өзге де әдебиет түрлеріне қарағанда көркем әдебиетте қамтылатын өмірлік құбылыстар әлдеқайда жан-жақты болып келеді. Міне, көркем шығарманың осы ерекшелігіне байланысты оның тілінде барлық функционалдық стильдердің элементі, ғылыми-техникалық терминдермен, кәсіби лексика элементтері мен қоса, түрлі экспрессивті және эстетикалық мәндегі образды сөздер, мақал-мәтелдер мен фразеологиялық тіркестер, архаизмдер мен неологизмдер, қарапайым сөйлеу тілі элементтері, ауызекі тілдегі жергілікті ерекшеліктер, ретіне қарай тіпті варваризмдер де қолданылып, аралас жүреді», - деп көрсетеді [1, 68б.]. Шындығында көркем туындылар тілінде мақал-мәтелдер, фразеологизмдер, көнерген сөздер мен диалектизмдер молынан ұшырасады. Зерттеу нысаны ретінде алып отырған І.Жансүгіров поэзиясында көне сөздер де, диалектизмдер де аз кездеспейді. Оның туындыларында қазіргі күні тілімізде сирек қолданылатын төмендегідей көнерген сөздер кездесіп отырады. Мәселен,

Бақсы ойнап күңіrentсе де қобыз үнін,

Қойқаптан қозғағанда Қорқыт жынын, - («Күй» поэмасынан) дегендегі «қойқап» қазіргі тілімізде өте сирек қолданылады. Қойқап – бақсылардың жыны мекендейтін орын. Сол секілді «бақсы» сөзі де көнерген сөздердің бірі, бірақ көркем әдебиетте мысалы, «жынын алған бақсыдай», «бақсының ойнағындай» деген сияқты сөз қолданыстары бар екендігі белгілі. Ал ақынның:

Хан қабан – халық құлағын бұрап тұрған,

Бүйі би – билеп–төстеп сұрап тұрған.

Қор қылып ақ алмасты отқа көсеп,

Жүз –жүз жар теңін таппай жылап тұрған («Құлагер» поэмасынан) – деген жолдарындағы «хан, би» лексемалары бұл күнде көнерген сөздер қатарында. Ақын заманында да бұл сөздер қоғам дамуына орай қолданылу аясынан алыстаған болатын. Қаламгер бұл тілдік бірліктерді «қабан, бүйі» сынды атаулармен тіркестіре отырып, эпитеттің жаңа түрлерін ұсынады әрі оларды қолдану мен жасау техникасын толықтырады. Демек, І.Жансүгіров адам болмысының табиғи әлемінің тылсым дүниесіне терең үңіліп, оның бар ақиқат шындығын стилдік мақсатта қолданылған тілдік бірліктер арқылы оқырманға шынайы жеткізеді. «Көркем әдебиет тілінің нәзіктігі көп жағдайда жазушының белгілі бір сөздері «мағыналық топқа кіру» яғни сөздерді өзара

мағыналық байланысқа түсіру шеберлігімен байланысты», - деген ғалым М.Балақаев пікірін ескерсек, жоғарыда келтірілген мысалдағы «хан қабан», «бүйі би» сынды эпитеттері ақынның белгілі бір тілдік бірліктерді өзара байланысқа түсіріп, стильдік мақсатта еркін қолданыла алатын шеберлігін танытады [7, 876.].

Ақын І.Жансүгіров поэзиясындағы тілдік бірліктер стилінің ерекшелігі олардың эстетикалық қызметте жұмсалыуында жатқаны айқын. І.Жансүгіров образды, ұтымды сөздерді, мақал-мәтелдерді халық тілінен алып пайдаланумен қатар, өзге стильдердің элементтерін жұмсайды, диалектизмдер мен архаизмдерді, кірме сөздерді мүмкіндігінше пайдаланады. Мысалы, ақынның:

*Сонымен сол барғаннан кейін қайтқан,
Мен дағы жаңа тапқан күйді тартқам.*

Бағыстап жаршы жұртқа жүрек жырын,

Байқамай, жыр айтам деп, сырымды айтқам – деген жолдарындағы «бағыста» сөзі *арнау, бағыштау, бағыш ету* мағынасында жұмсалған. Бір қарағанда бұл сөзді окказионализм деуге болады. Өйткені сол кезең қаламгерлері тілінде мұндай тілдік бірліктердің қолданылмағанын, тек І.Жансүгіров поэзиясынан орын алғанын көреміз. Бірақ бұл – қаламгер өмірге келген аймақта қолданылатын жергілікті тілдік бірлік. Демек, І.Жансүгіров тілінде жалпыхалыққа ортақ «бағыштау» лексемасы емес, белгілі аймаққа тән жергілікті ерекшеліктің де орын алғаны аңғарылады. Сондай-ақ ақынның:

*Талапты болсаң шыққаның,
Қырсықтан басын қырқып ап.
Естіген сөзді фәхімде,*

Отырып кетпей құр тыңдап! («Талғамалар» өлеңінен) – деген жолдарындағы *фәхім* араб, парсы тілдерінен енген лексема. Халық тілінде қалыптасқан араб, парсы сөздерін Ілияс Жансүгіров жатсынбай, еркін қолданғаны аңғарылады. Әлбетте, бұл кірме сөзді *зерделе* сөзімен алмастыруға болады. Бірақ ол *зерделеу, ойға тую* сөздерінің орнына *фәхім* сөзін стилдік мақсатта пайдаланылған. Ал ақын қолданысындағы орыс тілінен енген сөздердің басым көпшілігі (*адвокат, инженер, офицер, депутат, т.б.*) уақыт шындығын көрсететін күнделікті өмірде қолданыла беретін реалийлер, яғни белгілі бір кезеңдегі зат, құбылыс, іс-әрекетті танытатын бүгінге дейін қолданыстағы тілдік бірліктер болып табылады. Ақынның:

*Екі зәкүншік құда болса,
Ескі статьяны аударысар* («Алыс-беріс» өлеңінен)

немесе

Мелисе болсаң, балам-ау,

Қаптайды ғой сойс, ылау, («Тапанша» өлеңінен) – деген жолдарындағы *зәкүншік, мелисе* сөздері орыстың *законник, милиция* сөздерінің фонетикалық өзгеріске түскен формасы болып табылатындықтан, мұндай сөздердің жаттығы байқалмай, тілге тез сіңісіп кететінін аңғаруға болады. Бұлардың

катарында: *ояз (уездный), старшын (старшина), пормы (форма), мұжық (мужик), шілен (член), мәстір (мастер), зайімке (займ), көпес (купец), жорнал (журнал), папке (папка), лаба (лава), бөдрет (портрет)*, т.б. сөздер бар. Басқа ұлт тілінен енген сөздердің басым көпшілігі өз мағыналарын сақтап, семантикалық жақтан өзгеріске көп ұшырамайтындығы аян. Ақын поэзиясында мұндай кірме сөздердің кездесуі *ең алдымен*, қоғам талабына сай әдеби тіліміздің өзге тіл элементтерімен толығу сипатын көрсетсе, *екіншіден*, ақын қолданысында олар өзгеріп, түрленіп, дыбыстық, мағыналық, жағынан құбылып, көріктеу құралдары ретінде де, кейіпкер тілі ретінде де стильдік, функционалдық, коммуникативтік қызмет атқаратындығымен ерекшеленеді.

Жалпы айтқанда, Ілияс Жансүгіров шығармаларындағы қолданылған әрбір образды сөз, сөз оралымдары өз орнында, айтылмақ ойдың мақсатын дәл, нақты жеткізуде сәтті пайдаланылған. Ақын әрбір сөзге астар, түрлі реңк үстей отырып, көркемдік аясын, стильдік қызметін кеңейте түскен.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Балақаев М., Томанов М., Жанпейсов Е., Манасбаев Б. Қазақ тілінің стилистикасы. Алматы: Мектеп, 1974.
- 2 Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Қазақ университеті, 1992. – 352 б.
- 3 Балақаев М. Қазақ тіл білімінің өзекті мәселелері. – Алматы: Арыс 2008. – 592 б.
- 4 Оразбаева Ф. Тіл әлемі. Мақалалар мен зерттеулер. Алматы: Ан Арыс, 2009. – 368 б.
- 5 Хасанов Б. І. Жансүгіровтың «Құлагер» поэмасындағы метафоралар. Қазақ ССР Ғылым академиясының хабарлары. Алматы, 1962.
- 6 Дүйсенов М. І. Жансүгіров. – Алматы: Ғылым, 1965. – 300 б.
- 7 Балақаев М. Қазақ тілінің стилистикасы. – Алматы, 1966. – 25 б.

Резюме

В данной статье рассматриваются стилистические особенности языковых единиц в поэзии И. Жансугурова. Автор анализирует стилистическую значимость языковых единиц в художественном тексте. А также автор приводит конкретные факты употребления «русизмов» и «арабизмов» в художественном стиле.

Resume

In given article is considered stylistic particularities of the language units in poetries I. Zhansugurova. The Author analyses stylistic value of the language units in artistic text. As well as author brings the concrete facts of the use "russian words" and "arabian words" in artistic stiletto.

شیوه ها و ابزارهای نو در آموزش زبان فارسی با نگرش ویژه

به آموزش غیر فارسی زبانان

چکیده

زبان فارسی از شاخه ی هند و ایرانی خانواده ی زبان های هند و اروپایی است. در این مقاله نقش زبان فارسی در خانواده هند و اروپایی و ارتباط زبان فارسی و قزاقی، در باره واژگان بیگانه گفته می شود. همچنین، در این مقاله راهکارهای تدریس زبان فارسی و استفاده از وسایل تکنیکی در نظر میگیرد.

زبان ابزاری طبیعی برای منظم کردن اندیشه و نیز ارتباط میان افراد انسان است. انسان به وسیله ی زبان اندیشه و شناخت خود را سازمان می دهد و نیز از راه آن، اندیشه ی خود را به دیگران منتقل می سازد.

زبان فارسی کنونی که زبان رسمی ایران است پیشینه ای دیرینه دارد. زبان فارسی از شاخه ی هند و ایرانی خانواده ی زبان های هند و اروپایی است. زبان های هند و اروپایی از حدود هزار سال پیش از میلاد در بخش بزرگی از اروپا و نیز جنوب و جنوب غربی آسیا به کار رفته اند [1، 25 ص].

چنان که می دانیم زبان فارسی در طی قرون متمادی الهام بخش شعرا ادبا نویسندگان جهت بیان لطیف ترین احساسات و عواطف انسانی در غالب سبک های ادبی بوده است بزرگانی چون فردوسی، مولوی، حافظ، سعدی و بسیاری دیگر از مشاهیر شاهکارهای جاویدان خود را به این زبان پدید آورده اند. حتی بسیاری از کتاب های تاریخی و فرهنگی تالیف شده در کشورهای آسیای میانه بیانگر این حقیقت است. در واقع یاد گیری زبان فارسی و تسلط بر آن رمز ورود به گنجینه ای بسیار غنی و شگفت انگیز زبان فارسی است، به همین دلیل امروزه آموزش زبان فارسی به نحو چشمگیری در این کشور ها و از جمله کشور قزاقستان متداول شده و می توان آموزش این زبان را از مقطع ابتدایی تا مقاطع بالا در مراکز آموزشی مشاهده کرد. به دلیل روابط دیرینه تجاری و فرهنگی که قزاقستان با ایران دارد مشترکات فرهنگی فراوانی باعث ایجاد روابط دوستانه بین دولت گردیده وجود هزاران واژه فارسی در زبان قزاقی و آثار و نشانه های فراوان معماری ایرانی و میراث مشترک فرهنگی گویای این حقیقت است. [2، 9 ص]. هنگام مطالعه متون قزاقی به بسیاری از کلمات آشنا و مشترک بر می خوریم که هر یک از این واژه ها ریشه، فارسی یا ترکی و عربی دارند، به عنوان مثال واژه "پاک" در زبان فارسی به معنی تمیز می باشد که در زبان قزاقی هم به همین معنا مورد استعمال است.

البته شایان ذکر است عزیزانی به سهم خود در راستای ارتقاء مناسبات فرهنگی و آشنایی هر چه بیشتر ملت قزاقستان با زبان فارسی تلاش فراوانی کردند که قابل تقدیر است. رستمف، ب. بکمحمدف، صفر عبدالله، ا. چمنی راه را برای علاقمندان زبان فارسی قزاقی هموار نمودند برای نو آموزان زبان فارسی بسیار مفید آشنا بنظر میرسد چون واژه های مشترک زیادی از فارسی به قزاقی راه یافته.

زیرا وقتی دانشجو واژه های هم معنا را از نظر ریشه شناسی استفاده می کند، بلافاصله معنی واژه ها را هم به یاد آورده و به کار می برد، دانشجو متون فارسی را می خواند و با استفاده از

کلمات مشترک معنی آن را سریعتر درک می کند. در مقابل وقتی دانشجو واژه ها را با معانی متفاوت استفاده می کند. گاهی اوقات با تداخل آموخته ها و اصطلاحات بر خورد می کند، به طور مثال واژه "طاس" در زبان قزاقی به معنی سنگ می باشد [3، 15 ص.]. اما در زبان فارسی معانی مختلفی مانند پیاله، طشت، ساغر و کچل را دارد در این صورت اگر مدرس معنی این واژه ها را به دانشجو تفهیم نماید، تداخلی برای زبان آموز به جهت شباهت کلمه با معنی بوجود نخواهد آمد. لغات فارسی زیادی در زبان قزاقی وارد شده است از جمله: نای، گل، گوهر، گمان، نان، گرفتار، خرما، غیره. این واژگان مشترک در حال حاضر در زبان قزاقی مورد استفاده قرار می گیرند [4، 45 ص.].

زبان فارسی در مراکز آموزش عالی کشور قزاقستان در میان زبانهای شرقی در درجه اول قرار دارد و پس از آن عربی و زبانهای دیگر. در مراکز آموزش عالی قزاقستان بیشتر دانشجویان زبان فارسی را به عنوان زبان اول و دوم انتخاب می کنند.

امروزه تا حدودی روش تدریس در قزاقستان پیشرفت کرده است. در دانشگاه ها استادان سعی دارند با استفاده از روش های مدرن و مناسب بصورت گسترده و قابل فهم به دانشجویان آموزش دهند. در این میان از وسایل کمک آموزشی به ویژه استفاده از لوحه های مخصوص، فیلمها و نوارهای ویدیویی سی دیهای آموزشی، کانال های ماهواره ای به زبان فارسی از جمله ابزارهایی برای اساتید جهت آموزش می باشد که برای ارتقاء مهارت های شنیدن خواندن نوشتن صحبت کردن بکار گرفته می شود که مورد علاقه زبان آموزان قرار می گیرد.

مراکز آموزش عالی قزاقستان بیشتر دانشجویان زبان فارسی را به عنوان زبان دوم انتخاب می کنند. اکنون مهمترین مسایل مراکز علمی قزاقستان دست یابی به روش مدرن تدریس و به کار بردن آن در مراکز آموزش عالی است. در مراکز آموزش عالی برنامه آموشی برای اساتید تهیه می شود. تا محصلان بر اساس آن برنامه آموشی فهرست های دروس یک ترم (از سال اول تا آخر سال) شامل دستور زبان فارسی؛ درس گفتگو، درس رو خوانی متون، لغت، دستور زبان فارسی، همچنین نحوه امتحان گرفتن، استفاده از وسایل آموزشی مانند تصویر، نوار، تلویزیون، سینمای ویدیویی، سی دی آموزشی و غیره در نظر گرفته می شود. اساتید در طول ترم نحوه استفاده از این ابزار کمک آموزشی را نیز آموزش می دهند در درس قرائت متون یک داستان 15-16 صفحه به دانشجویان داده می شود. زبان آموزان آن داستان را در خانه مطالعه می کنند و شخصیت هر قهرمان داستان را می نویسند و با کلمات جدید جمله می سازند. مترادف و متضاد آن را پیدا می کند. موقعیت های مهیج را انتخاب می کنند و به مولف این داستان بر اساس آموخته ها نمره می دهند. همچنین دانشجویان سر کلاس این داستان را تعریف می کنند، به سؤالات استادان جواب می دهند. در آخر کلاس در باره این داستان بین دانشجویان بحث شده و واژگانی را که به این متن مربوط است یاد گرفته می شود.

در درس مکالمه فیلم ویدیویی پخش می شود. در این موقع دانشجو گفتار و لهجه قهرمانان فیلم را به دقت گوش می دهد و محتوای این فیلم را بحث می کند. دانشجو نقش هر قهرمان را اجرا می نماید. علاوه بر این درس معنی اصطلاحات ایرانی یاد داده می شود و دانشجو آن را در زبان گفتار به کار می برد. استاد در درس دستور زبان فارسی قواعد زبان فارسی و تمرینهای مربوط به آن را یاد می دهد.

نکات دستوری در کلاس از طریق تمرین های گوناگون حل می شود، اشکالات توسط استاد تصحیح می شود. همچنین در کلاس زبان آموزان متن را از نظر دستوری تجزیه و تحلیل می کنند و برای آموختن واژگان جدید وسایل سمعی و بصری (روش سمعی و بصری یک روش گفت و شنودی است. اساس یاد گیری زبان ابتدا به صورت شفاهی از طریق شنیدن، دیدن، در صحنه بودن و حرف زدن است) استفاده می کنند. نمرهء تکالیف منزل و آزمونهای کلاسی و نیز جلسات حضور و غیاب دانشجویان به طور مرتب در کارنامه دانشجو ثبت می شود. در آخر ترم امتحان نهائی به صورت شفاهی و کتبی برگزار می شود. نمرات این امتحانات در گواهی نامه ای که به دانشجو داده می شود. قید می گردد. روشهای یاد شده مورد توجه دانشگاه های قزاقستان قرار گرفته و کمک شایانی به زبان آموزان دارد.

نوشتن، برقراری ارتباط و انتقال اطلاعات و عقاید از طریق زنجیره ای از نشانه های مکتوب است. مراحل یادگیری نوشتن از حیث اصول آموزشی، به ترتیب عبارتند از: حروف نویسی، املانویسی، کلمه سازی، جمله نویسی، متن نویسی [5، 187 ص].

در دوره مقدماتی، نوشتن یکی از مهارت های اساسی زبان آموزی است. که به صورت املا و انشا نویسی مورد توجه قرار می گیرد و در این صورت بر اثر ممارست نوشتن خط فارسی یاد گیری سریعتر انجام خواهد شد. هر یک از واژه های که مربوط به درس های جدید است. باید ابتدا از نوار پخش گردد و سپس از زبان آموز خواسته می شود تا آن را تکرار کند. دانشیار باید تلفظ زبان آموز را تصحیح نماید. این روش باید در مورد هر یک از زبان آموزان اعمال گردد. به علاوه زبان آموز باید معنی تمام و واژه ها را بخواند و نیز جمله های نمونه و جمله های مسطرح را به ذهن بسپارد. در دوره ابتدایی سال اول زبان آموزان باید 1100 تا 1200 واژه را یاد بگیرد و کار برد آن واژه ها را بداند بر طبق آن جمله سازد و آرام آرام پیش رود. اما در دوره سال دوم حداکثر 2200 تا 2300 واحد لغت را یاد بگیرد و کار بر آن لغات و مترادف و متضاد آن را بداند. در این دوره برای مکالمه مثل این موضوع انتخاب می شود.

سال اول

- (2) (1) خانواده (شرح حال، افراد خانواده، قوم و خویش، پرورش)
- خانه امروزه (اتاق، خوابگاه)
- (3) تحصیل و زندگی دانشجو در خارج و قزاقستان (انتخاب تخصص، کار روزانه دانشجو)
- (4) بیمار (در بیمارستان، وقت آزاد؛ دانشگاه ما)
- (5) جشن های ملی قزاقستان و ایران
- (6) غذا (تهیه غذا، آشپزخانه)

سال دوم

- (1) جغرافیای ایران و قزاقستان (نقشه جهان، اکولوژی)
- (2) تعطیلات ایران و قزاقستان (تعطیلات، سفر، مرخصی)
- (3) شهر (شهرهای قزاقستان و ایران، جاهای دیدنی ایران و قزاقستان، پایتخت کشور)
- (4) طبیعت (طبیعت ایران و قزاقستان)
- (5) قهرمان عزیز من (اخلاق قهرمانان)

راهنمای تدریس

1. در دوره مقمادی هر هفته 14 ساعت کار کلاسی و نیز دست کم 14 ساعت کار منزل توسط زبان آموز به صورت تمرین و گوش دادن به نوار و تکرار آن باید در نظر گرفته شود.
2. سن زبان آموزان در دانشگاه حداقل 16-17 سال و تحصیلات باید پایان دوره و دبیرستان باشند و نیز برای کسانی که قصد دارند آن را به طور خود آموز مورد استفاده قرار دهنده داشتن زبان مادری و عربی در حد خواندن توضیحات دستوری ضروری است.
3. همچنین کلاس به گونه ای آرایش شود که میز ها در وسط اتاق به صورت گرد قرار گیرد و صندلی دور میز چیده شود تا استاد بر تمام کلاس مسلط باشد (از قواعد میز گرد در کلاسها این است که دانشجویان اندیشه خود را آزاد بیان کنند؛ از تقلب جلوگیری می شود و استاد رفتار آنان را زیر نظر دارد).
4. تعداد افراد کلاس نیز بسیار مهم است. افراد کلاس از هشت نفر بیشتر نشود، زیرا این به تسلط یافتن زبان آموز کمک می کند.
5. شناخت ایران و فرهنگ؛ تمدن اسلامی برای دانشجویان اهمیت بسیار دارد.
6. ترم اول مخصوص آموزش صدا ها و خط فارسی است. زبان آموز باید نحوه تلفظ صدا ها باشد و حداقل در سه هفته اول ترم الفبای فارسی آموخته شود.
7. در آغاز هر ترم فیلمی ویدیویی به مدت حدود یک ساعت پخش شود.
8. لازم است یاد آوری شود که استفاده از تصویر به صورت های مختلف برای ایجاد تنوع طراحی جدول های گوناگون آموزشی مخصوص در درس های نخستین چشمگیر است.

9. استاد باید توجه داشته باشد که هیچ زبانی بجز فارسی در کلاس به کار رفته نشود. استاد باید تکالیف منزل را به طور مرتب نگاه کند تا دانشجویان آن را جدی بگیرند.
10. هر درس روزانه باید زبان آموز را به زبان عامیانه جلب کند. اگر دانش آموزان روزمره بتواند اندیشه خود را برساند در گفتار و دستور و واژه سازی موفق می شود. زبان آموز باید اصطلاحات را بداند و واژگانی را که یاد گرفته در محاوره استفاده کند و آن را در زبان گفتاری به کار برد.
11. از وظایف خود دانشجو نیز یکی این است که خود تا حدودی به زبان عربی تسلط داشته باشد و بتواند از آن استفاده کند. همچنین دانشجو بهتر است کتاب های "غلط ننویسیم" و "آیین نگارشی" را از قبل خوانده باشد.
12. برای زود و بهتر یاد گرفتن واژه های زبان فارسی یا خارجی استاد باید روی تخته واژه های دو زبان را کنار هم بنویسد و چند بار زبان آموزان تکرار کند که تلفظ واژگان را یاد بگیرند بعد از این استاد به ترتیب واژه های هر زبان را پاک کند. در این صورت دانشجویان باید هر واژه های پاک شده را توجه و تلفظ کند. این روش برای خوب و زود آموختن زبان آموزان خیلی مفید و مهم است.
13. تلفظ صحیح واژه و عبارتهای جمله و نیز آهنگ صدا نقش بنیادین را در گفتار به عهده دارد، سعی می شود حد اکثر استفاده از وسایل سمعی و بصری به عمل آید. تا کار زبان آموزی را آسان تر و دلپذیر تر نماید.
14. لغتهای مربوط به درس جدید آماده باشد که دانشجویان باید از طریق تکرار با تلفظ و معنی آنها خوب آشنا شوند. در درسهای دستور برای ایجاد ارتباط و حل تمرینها و آموزش، جمله های ساده آورده شود نکات دستوری جمله های نمونه باید به وسیله استاد تشریح گردد. برای آنکه دانشجو بتواند مقصود خود را در قالب جملات مدون و مکتوب ارایه دهد.
15. دانشجو باید قواعد کلی دستور زبان و مجموعه قواعد قالب زبان خارجی را آسان تر نماید همچنین نکات دستوری باید از طریق تمرینهای فراوان و گوناگون ارائه گردد.
16. فعالیت کار در کلاس به منظور مهارت خواندن و گسترش واژگان زیر نظر آموزگار به صورت شفاهی انجام می گیرد.
17. در پایان ترم تحصیلی امتحان نهایی به صورت کتبی و شفاهی بر گذار می شود؛ نمرات این امتحانات در گواهی نامه ای که به دانشجو داده می شود ثبت می شود.
18. همچنین دانشجویان و استادان غیر ایرانی باید در دوره دانش افزایی که در ایران بر گذار می شود، شرکت کنند. چون در این مدت کوتاه بیشتر استادان و دانشجویان زبان فارسی را تکمیل می کنند.
- در ضمن پایان، برای تقویت هرچه بیشتر دانشجویان و زبان آموزان را دانشگاه های قزاقستان کشور ایران، کشور ایران، آخرین دستاوردها، تجربیات و منابع مهم موجود و مدرن را در اختیار ما قرار دهند. از قبیل کتاب، سی دی، فیلم و تخته انتراکتیف، کتاب الکترونیکی و نیز پیشنهاد می شود دانشگاهی ایران با پذیرش دانشجویان نیز در دانشگاهی قزاقستان و تقویت علمی آنان، ما را در راستای گسترش زبان فارسی و فرهنگ ایران یاری نمایند.

کلید واژه ها: طبیعی، الهام بخش، متضاد، اصطلاحات، مکالمه

منابع

1. مشکوۀ الدینی توصیف و آموزش زبان فارسی. مشهد. 1379. 258 ص.
2. م.م. عابدینی. سیمای فرهنگی قزاقستان. انتشارات بین المللی الهدی. تهران. 1384
- 9 ص.
3. ا. ب. بک محمدف. واژه های عربی و فارسی در زبان قزاقی. آلماتی. 1977. 45- ص.
4. ر. ک. صادیقوا، ی. ب. پیلنتگ. واژه های مشترک در زبان قزاقی و فارسی. دانشگاه آبی. - آلماتی 2007. 15- ص.
5. ح. ساک. نقش و تاثیر مهارت نوشتن در ارتقاء کیفی فارسی آموزی به خارجیان // گلبنانگ

Резюме

Бұл мақалада үндіевропалық тілдердің ішіндегі парсы тілінің орны, бұл тілдің қазақ тілімен байланысы және ондағы кірме сөздер жайында айтылады. Сондай-ақ, мақалада парсы тілін оқытудың тиімді жақтары және парсы тілін оқыту барысында көмекші құралдарды пайдалану жолдары қарастырылады.

Resume

In this article reported about position of Persian language in Indo-European languages, connection with Kazakh language and its relative words. And also, in the article considers the advantages of teaching Persian language and usage of supporting resources.

УДК 37.013 14.07.09

Күсембаева З.К.

КазНПУ им. Абая, Алматы, Казахстан

РАЗВИТИЕ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ И ОРГАНИЗАЦИОННЫХ УМЕНИЙ УЧАЩИХСЯ МЕТОДОМ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ «ПО СТАНЦИЯМ»

В данной статье рассматривается один из новых методов обучения иностранному языку: «обучение ИЯ по станциям». В статье излагается информация о возникновении и развитии, а также об организации и реализации работы по данному методу на занятиях иностранного языка, что поможет преподавателю ИЯ обеспечить эффективность усвоения языкового материала в процессе обучения ИЯ.

Ключевые слова: обучение «по станциям», рефлексивные способности, учебная деятельность, самостоятельная работа учащихся, эффективность, оптимальный результат.

В современном образовательном пространстве обучение иностранному языку приобретает определяющее значение в повышении коммуникативной компетенции и в личностно-профессиональном развитии учащихся и студентов как необходимое условие успешной профессиональной деятельности и конкурентоспособности на современном рынке труда.

В языковой образовательной системе на современном этапе приоритетным является не деятельность преподавания, а познавательная деятельность обучающегося, развивающая его индивидуальные возможности, креативные и рефлексивные способности. При таких воззрениях на обучение иностранным языкам основной задачей учителя является организация продуктивной учебной деятельности обучающегося, посредством его самостоятельной творческой учебно-познавательной деятельности. Данная деятельность даёт возможность приобрести эффективный самостоятельный опыт изучения и использования иностранного языка в разных условиях развития и самореализации. Особую роль в реализации личностного потенциала обучающегося призваны сыграть

новые методы обучения, всё более интенсивно внедряемые в систему языкового образования.

Одним из новых методов проведения занятий по иностранному языку, направленных на развитие учебно-познавательных и организационных умений учащихся является **обучение по «станциям»**. Занятия такого типа изначально проводились за рубежом по физкультуре, это были так называемые совместные тренировки, разработка которых приписывается английским педагогам Моргану и Адамсону. Основная идея совместных тренировок заключалась в том, что учащиеся, поделённые на группы, за определённое время должны были выполнить упражнения на различных тренажёрах, станциях. Совместные тренировки были ориентированы на достижение оптимальных результатов в спорте.

Позднее такая форма урока стала активно использоваться по другим общеобразовательным предметам, в том числе и при обучении иностранному языку. Обучение «по станциям» предполагает вид свободной работы учащихся, который делает возможным самостоятельное и дифференцированное обучение по какой-либо одной теме или межтемной проблеме.

Организация занятий «по станциям» потребует освободиться от устаревшей системы парт и вводить соответствующую расстановку столов в аудитории или классе, определяющую тот или иной режим работы. При обучении «по станциям» важным является то, что учащиеся, повторяя и закрепляя пройденный материал, учатся стратегиям самостоятельного обучения. Выполняя задания самостоятельно, сочетая индивидуальную, парную и групповую работу, учащиеся становятся независимыми от учителя. Учебный материал на занятиях «по станциям» по сравнению с традиционным уроком становится мотиватором, побуждающим учащихся сочетать речевую деятельность с элементами искусства и труда.

Учитель играет роль организатора, советчика, наблюдателя и помощника в овладении учебным материалом и стратегиями. Учитель к занятиям с использованием станций готовится заранее. В его обязанности входит:

- продумать обобщающую тему урока и его организацию, построенного на интегративной и деятельностной основе;
- подготовить разнообразный привлекательный раздаточный материал и необходимый реквизит для урока с учётом всех видов речевой деятельности, с привлечением и интеграцией музыки, рисования;
- разработать многоаспектные задания и инструкции по их выполнению;
- подготовить ключи само- и взаимоконтроля, что позволит учащимся достичь желаемых результатов и цели.

Уроки данного типа имеют структуру, включающую следующие этапы:

- информационный (организационный);
- ориентировочный;
- первый этап выбора;
- первый рабочий этап;
- последующие рабочие;

•завершающий.

Информационная или организационная фаза на начальном этапе урока включает в себя вводную беседу, в ходе которой учитель, подчёркивая особенности занятия данного типа, устанавливает связь с предыдущими уроками, создаёт мотивацию. После определения темы урока, учащиеся знакомятся с правилами поведения на занятии данного типа. Основные правила могут быть написаны на отдельном листе и прикреплены в аудитории или классной комнате на видном месте. Чтобы облегчить ориентировку по станциям, учащиеся по группам или индивидуально получают лист- бегунок с обзором общего станционного предложения. На данном листе они отмечают, какие рабочие задания уже выполнены, какие еще предстоит выполнить. В качестве альтернативы можно предложить так называемый учебный дневник или личное портфолио учащегося.

На втором ориентировочном этапе, учащиеся, обходя все станции, знакомятся с материалами и заданиями урока. Задача данного этапа заключается в том, чтобы показать учащимся возможности выбора деятельности или действий и разнообразие заданий. Примерами таких заданий могут быть следующие: « Прочитай текст. Нарисуй к нему свою иллюстрацию. Расскажи о событиях рассказа кому-нибудь из товарищей, используя нарисованную картинку»; « Выбери понравившийся тебе диалог. Найди себе партнёра. Подберите вместе для инсценировки диалога необходимый реквизит. Подготовьте инсценировку диалога для показа всей группе» и прочие.

Ориентировочная фаза сменяется первым этапом выбора и рабочими этапами. Принципы активности, самостоятельности учащихся в учебной деятельности, сочетания индивидуальной и коллективной работы определяют стратегию и тактику действий учащихся. По сигналу учителя группа начинает работу на станции. Учащиеся выбирают задания и режим работы. На выполнение заданий и заполнение маршрутного листка или бегунка даётся определённое время, затем по сигналу учителя учащиеся переходят к другой станции. Для работы в группе могут объединяться учащиеся с разным уровнем языковой подготовленности, что способствует обучению всех учащихся. Работа организуется таким образом, что выполнение задания зависит не от лидера в группе, а от каждого участника, так как каждый учащийся имеет определённую роль и вносит свой вклад в решение общей задачи. Отчётный лист о прохождении станций или о проделанной работе может висеть на стене, в который представитель от группы должен вносить отметку о выполнении заданий.

Другой вариант работы на станциях предполагает менее управляемую деятельность учащихся со стороны учителя. При этом варианте работы учащиеся самостоятельны в выборе и планировании своей деятельности. В данном случае, каждый учащийся, получив свой лист-бегунок, осуществляет свободный выбор станции, количества заданий, темп работы и партнёров для совместной деятельности. Учащиеся сами определяют вид работы «по станциям» - индивидуальный или в сотрудничестве. Если учащемуся задание

кажется лёгким, он может найти и выполнить задание более сложного уровня.

Уровень сложности заданий по станциям может варьироваться. Например, организуются «станции Отдыха», где учащиеся от сложных заданий могут переходить к сравнительно легким, креативно-игровым заданиям. Дополнительно могут организовываться «станции Информации, Контроля и Сервиса». На «станции Информации», в распоряжение учащихся предлагаются вспомогательные средства, как например: словари, лексика или дефиниции отдельных слов, т.е. дополнительный информационный материал, значительно облегчающий их работу. На так называемых «станциях Контроля» могут быть ключи для самоконтроля по выполнению заданий. На «станции Сервиса» может стоять персона для вопросов и консультаций.

Для возможности работы на всех станциях должен быть установлен временной лимит, учитывающий сложность отдельных заданий. С другой стороны следует избегать завершения выполнения заданий за сравнительно короткое время, что может иметь результат их незавершённости и неправильности. Количество рабочих фаз зависит от следующих факторов: от времени, отводимого на занятие, от коллективного или индивидуального варианта работы, от темпа работы учащихся на станции и перехода от одной станции к другой.

Непосредственно после рабочего этапа наступает завершающая фаза. Завершение работы может оповещаться каким-либо акустическим сигналом. После сигнала обучающиеся садятся на свои рабочие места для того, чтобы выразить своё мнение по поводу выполненной работы и обменяться опытом. Учитель помогает учащимся выразить своё мнение, задавая вопросы, отражающие основные моменты, как: «Какие задания понравились вам больше всего и почему?», «За каким столом задания были самые трудные и почему ты испытывал трудности в их выполнении» и т.д. Данная фаза урока важна как для обучающихся, так и для учителя с целью корректировки организации последующих занятий данного типа. Многие учителя выражают опасение, что задания на занятиях «по станциям» будут выполняться обучающимися формально. Но, как показывает опыт, эти опасения напрасны. Учащиеся быстро принимают принцип работы на станциях и стараются добросовестно выполнять задания, ориентируясь не на скорость выполнения заданий и их количество, а на правильность их выполнения.

Независимо от формы работы или обсуждения, конечно же, учащиеся будут допускать ошибки. Постоянная корректировка ошибок и действий учащихся будет непродуктивной, но реакция на ошибки со стороны учителя необходима, чтобы допущенные ошибки не закрепились. Предлагается обсудить эти ошибки со всей группой, не называя имен.

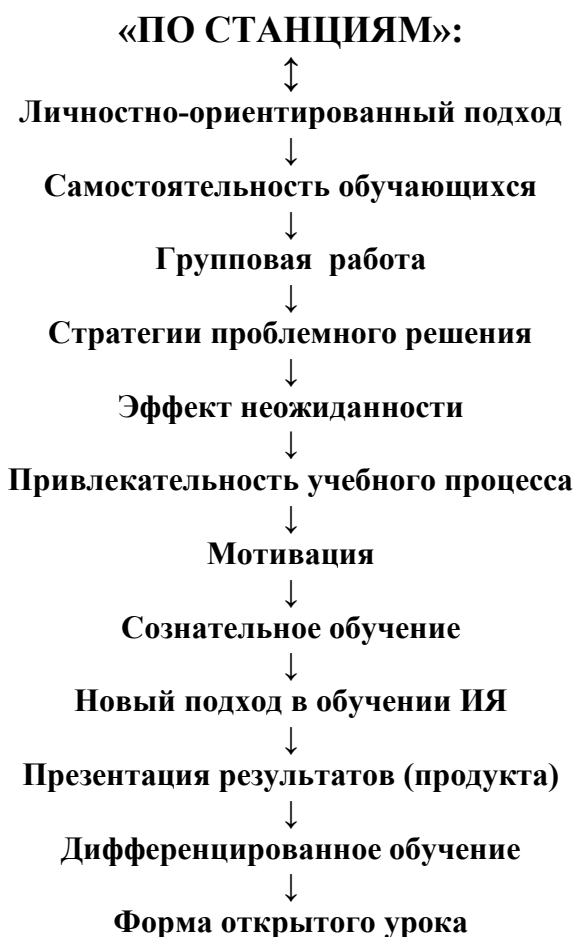
Результаты работы учащихся «по станциям» нуждаются в оценке. При смене станций следует обратить внимание на то, чтобы работы учащихся, выполненные индивидуально или по группам не оставались на каждой станции без внимания. Наоборот, после их завершения, до перехода к

следующей станции, они должны быть вывешены перед всей аудиторией, а затем презентованы.

На наш взгляд, для эффективного проведения занятий данной организации, следует ещё раз подчеркнуть изменённую роль учителя в сравнении с его ролью и действиями при проведении традиционного урока. Учитель во время работы «по станциям»

- отвечает за содержательную сторону занятий,
- наблюдает и сопровождает учебный процесс учащихся,
- поддерживает дисциплину и направляет учащихся,
- может консультировать учащихся индивидуально,
- обсуждает успехи учащихся и поддерживает их автономию.

С целью обобщения назовём ещё раз основные характеристики обучения

Список литературы:

- 1 Межкультурное обучение: проблема целей и содержания обучения иностранным языкам. Гальскова Н.Д., // ИЯШ № 1, – 2007.
- 2 Личностно-ориентированный подход в обучении иностранному языку в классах с неоднородным составом обучаемых. Ариян М.А., М., ИЯШ № 3, – 2009.
- 3 Современные педагогические и информационные технологии в системе образования: учеб. пособие для студент. высш. учеб. заведений. Полат Е.С., Бухарина М.Ю., М., «Академия», 2008.
- 4 W. H. Peterßen: Kleines Methodenlexikon. Oldenbourg, München 2001.
- 5 Dirk Lange: Lernen an Stationen. In: Astrid Kaiser und Detlef Pech (Hg.): Unterrichtsplanung und Methoden. Baltmannsweiler 2004.

Түйін

Ұсынылған мақалада шет тілін «Бекеттер» бойынша үйретудің жаңа әдістері қарастырылады. Шет тілі оқытушыларына осы әдісті қолдану жолдары көрсетіледі.

Resume

In this article, new methods of teaching foreign language: «Teaching foreign language using stations» is considered. The ways of organization and realization of work on the given method are offered to teachers.

UDC 81'36 16.21.39

Shakieva A. - student of master degree
Kh. A.Yassawi University, Turkistan, Kazakhstan

SOME FEATURES OF SIMPLE SENTENCES IN ENGLISH AND KAZAKH

A sentence as a unit of the language, with the help of which speech communication is carried out, must reflect, on the one hand, all diversity of possible, constantly changing beyond the language situations and, on the other hand, regulate the imagination of them through generalizing character structural schemes and semantic configurations.

Keywords: *English, Kazakh, language, semantic configurations, sentence*

The sentence is a relatively complete unit, semantically and grammatically. A sentence which has one subject and one predicate is a simple one [1, 352p.].

According to their structure all sentences are divided into simple and composite sentences.

The main components of the elementary sentence are: the subject, the predicate, the object, the attribute, the adverbial modifier [2, 165p.].

There are various structural types of the sentence. Simple sentence fall into two main types: two-member and one-member sentences. These two types are distinguished by the number of the main parts they contain; the two-member sentence contains two principal parts - the subject and the predicate. For example: I nodded. She seems an intelligent girl.

The one-member sentence consists of only one main part. For example: Snow. Youth! But to return [1, 357p.].

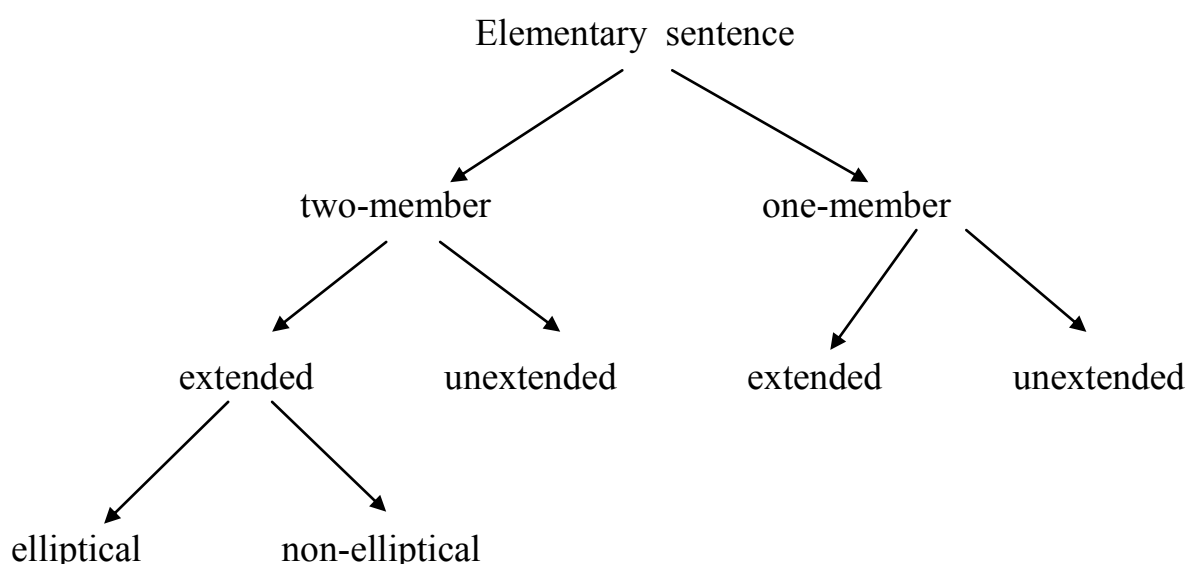
According to Reznik the sentence containing both the subject and the predicate will be called a two-member sentence. In the majority of cases the English sentence is a two-member sentence. For example: Darkness came quickly. Silence fell.

A one-member sentence contains only one principal member, which is neither the subject nor the predicate of it. For example: Silence. Not a word. Mind that a one-member sentence is complete. No other element of it is implied or felt as missing or necessary.

The principal member of the one-member sentence is generally expressed by a noun or a noun phrase.

This type of the utterance is rarely used except in written literary English texts [2, 165p.].

According to Blokh the subject-group and the predicate - group of the sentence are its two constitutive “members”, or, to choose a somewhat more specific term, its “axes” According as the both members are present in the composition of the sentence or only one of them, sentences are classed into “two-member” and “one-member” ones [3, 298p.].

We have agreed, to term one-member sentences those sentences which have no separate subject and predicate but one main part only instead. Among these there is the type of sentence whose main part is a noun (or a substantives part of speech), the meaning of the sentence being that the thing denoted by the noun exists in a certain place or at a certain time. Such sentences are frequent, for example, in stage directions of plays.

It would not, however, be correct to say that imperative sentences must necessarily have this structure. Occasionally, in emotional speech, they may have a subject, that is, they belong to the two-member type, as in the following instance: Don't you dare touch me! (Idem) [3].

An extended two-member sentence contains other parts of the sentence: For some reason I hesitated.

There are several basic patterns of a sentence that can be expanded by modifiers and adjuncts to form a great variety of sentence-structures:

The waitress smiled.

If either the subject or the predicate or both are not stated but only implied the sentence is called incomplete (elliptical). This types of the sentence occurs especially in dialogue:

“You must tell me who did this.” – “Never.”

“Hullo,” said Briggs, interestedly. “Sending a telegram?”

By «elliptical sentences» we mean sentences with one or more of their parts left out, which can be unambiguously inferred from the context. We will apply this term to any sentence of this kind, no matter what part or parts of it have been left out.

A one-member sentence can also be either xtended or unextended.

A dream A miracle of grace. Send out for a mechanic.

The principal part of the sentence can be realized by a noun, a non-finite form of the verb, by an adjective, or by an adverbial phrase, in accordance with which they fall into four structural types: nominal, verbal, adjectival and adverbial sentences.

In nominal sentences the principal part is expressed by a noun:

1. The old life. They both remembered it.
2. Logic and common sense.

The principal part of a verbal one-member sentence is a non-finite form of verb:

To be or not to be!

Imperative sentences also belong to this type:

1. Come and put it out.
2. Get off the line.

The principal part of an adjective sentence is an adjective:

1. Wonderful!
2. How very amusing!
3. How strange!

In adverbial sentences the principal part is an adverb or an adverbial phrase:

1. Out with your suspicions!
2. To Brighton with Mary and im.

One-member sentence should not be confused with independent sentences, expressed by interjections, modal words, the words yes and no, nouns in direct address:

Yes! No! Well. Of course. Peter!

According to Isayev there are several types of sentence in Kazakh.

f the sentence consists only principal parts (тұрлаулы мүшелер) of the sentence it is called unextended (жалаң сөйлем) sentence.

If the sentence consists of secondary parts (тұрлаусыз мүшелер) of the sentence it is called extended (жайылма сөйлем) sentences.

For example: Олжабек сасыңқырап қалды. Олжабек үндемеді. Бұлар баяғы жалқау жігіттің иегінің астында келеді.

The first and the second examples contains only principal (тұрлаулы мүшелер) parts of the sentence. Кім сасыңқырап қалды? – Олжабек – subject (бастауыш), Олжабек не істеді? – сасыңқырап қалды – compound predicate (күрделі баяндауыш), кім үндемеді? – Олжабек – subject (бастауыш). Олжабек не істеді?- үндемеді – predicate (баяндауыш), These are unextended (жалаң сөйлем) sentences. The third contains both of principal (тұрлаулы мүшелер) parts and secondary (тұрлаусыз мүшелер) parts of the sentence. Кім келеді? – бұлар - subject (бастауыш), бұлар не істеді? – келеді - predicate (баяндауыш), иегінің астында – adverbial modifier of place (мекен пысықтауыш), кімнің иегінің астында? – жігіттің – attribute (анықтауыш), қандай жігіттің? – жалқау – attribute (анықтауыш), қай жігіттің? – баяғы – attribute (анықтауыш).

According to the subject in the sentence, sentences are divided into two groups: жақты сөйлем and жақсыз сөйлем.

Жақты сөйлем contains a subject. Жақсыз сөйлем doesn't contain a subject.

For example: Тіпті ересек адамша сөйлеп қапты. Баланың бұл – ерте әзірлеген жауабы еді. Кім айыпты екеніне әлі көзім жете қойған жоқ.

The first sentence doesn't contain the subject but we can find the subject with the help of predicate (баяндауыш) – сөйлеп қапты (не істеді?), кім сөйлеп қапты? – ол or бала. We can see it in the second sentence. The predicate (баяндауыш) of the second sentence is – жауабы еді (бұл – не?), subject (бастауыш) – бұл (не? – жауабы еді). That's why these are Жақты сөйлем in spite of they contain the subject or not we can find the subject with the help of predicate. The predicate of the third sentence (қайтті?) – көзім жете қойған жоқ. This is phraseological combination. We cannot parse it separately. This sentence doesn't contain the subject(бастауыш). That's why this is жақсыз сөйлем [4.153-155pp].

According to Balakayev completed (толымды сөйлем) sentence contains all parts of the sentence which expresses the main idea.

Uncompleted (толымсыз сөйлем) sentence doesn't contain all parts of the sentence which expresses the main idea. For example: Кәлен бір ытқып сыртқа шықты. Күпі сыртынан қайыс белбеуін буып алды. Көзінен жасы ыршып кетті.

The first of these three sentences is completed sentence because subject of this sentence (кім шықты? – Кәлен), the predicate (не істеді? – шықты), the adverbial modifier(қайда шықты? – сыртқа and қалай шықты – бір ытқып). That is why this is completed sentence. In the second sentence the predicate (не істеді? – буып алды), there is no subject but we can find the subject: кім буып алды? – ол (Кәлен). In the third sentence there isn't given the attribute of the word көзінің (кімнің көзінен?). That's why the second and the third sentences are uncompleted sentences.

The unusual type of the simple sentence is атаулы сөйлем. Атаулы сөйлем isn't express the idea of the sentence definitely, it is just name the idea. For example: Кеш. Көкшетау маңы. Айнадай тұнық сулы Көлшүмектің қасы.

As we can see in these examples they may consist one word as well as two or more words [5. 181-182pp].

According to structure	English	Kazakh
One-member and two-member sentences	+	-
Extended and unextended (жалаң және жайылма)	+	+
Elliptical and non-elliptical	+	-
Жақты және жақсыз	-	+
Completed and uncompleted (толымды және толымсыз)	+	+
Атаулы	-	+

In conclusion I want to say that the simple sentences in English and Kazakh languages are different. There is no equivalent in English to атаулы, жақты and жақсыз сөйлем. Also I cannot find the equivalent to the elliptical and non-elliptical, one-member and two-member sentences. The other types of the simple sentences according to their structure are the same in both languages.

References:

- 1 Матюшкина-Герке Т.И, Иванова Л.Я, Балашова С.П. A Course of English. Москва: ГИС, 1999.– 395 p
- 2 Reznik R.V., Sorokina T.S., Kazaritskaya T.A. A Grammar of Modern English usage. Москва: Флинта, Наука, 2000. – 221 p
- 3 Blokh M.Y. A Course in Theoretical English Grammar. Москва: Высшая школа, 2004. – 383 p.
- 4 Исаев С.М. Қазақ тілі. - Алматы: Өнер, 2007. – 207 бет
- 5 Балақаев М., Сайрамбаев Т. Қазіргі қазақ тілі. - Алматы: Санат, 2009. – 191 бет

Түйін

Бұл мақалада ағылшын және қазақ тілдеріндегі жай сөйлемдердің кейбір ерекшеліктері қарастырылған.

Резюме

В этой статье рассматриваются некоторые особенности простых предложений в английском и в казахском языках.

Жүсіпова Б. - ф.ғ.к., доцент
Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ, Түркістан, Қазақстан

ТҮРКІСТАН ТҰРҒЫНДАР ТІЛІНЕ ТЕКТЕС ТІЛДЕРДЕН ЕНГЕН СӨЗДЕР

Тектес тілдерден енген құбылыстарды сөз еткенде Түркістан сөйленісінде кездесетін кірме элементтердің дені өзбек тіліне тән деп айтуға болады. Осындағы екі халықтың сан жағынан да тепе-тең болуы, ерте кезден бастап-ақ аралас отыруы, күнделікті өмірде жиі қарым-қатынас жасауы қазақ пен өзбек халықтарының екі тілді бірдей меңгеріп, өз ана тіліндей сөйлейтін дәрежеге жеткен деуге болады. Түркістан тұрғындары тіліндегі өзгешеліктер бұл сөйленісті қазақ пен өзбек тілдерінің бір-біріне тигізген әсерінен туған оңтүстіктің сөйленістер тобы ішіндегі қостілділік сипатты тіл шоғыры деп атауға болады. Мақалада келтіріліп отырған өзбек пен қазақ тілінің материалдары Түркістан сөйленісінің қостілді екенін дәлелдей түседі.

Тірек сөздер: Қостілділік, тектес тілдер, сөйленіс, көптілді, оңтүстік сөйленіс, жергілікті ерекшеліктер, дыбыстық ерекшелік, морфологиялық ерекшелік.

Қайсыбір тіл болмасын жергілікті жерлерде өзгеше айтылып, басқа өңір қазақтарының сөйлеу тілінен ерекшеленіп келуі сол жерді мекендеген тұрғындардың басқа тілде сөйлейтін халықтармен қарым-қатынас жасауынан туатыны баршамызға аян. Қазақ тілі үшін бұл жат құбылыс емес. Қазақ тілінің диалектілерін оңтүстік, солтүстік-орталық, батыс, шығыс деп топтастырғанда, сонда кездесетін белгілі бір басты дыбыстық, грамматикалық, лексикалық ерекшеліктердің туындауы басқа тілдермен қарым-қатынасынан пайда болған тіл айырмашылықтары болып саналады. Қазақстанның оңтүстік облыстарында қазақтармен бірге өзбек, ұйғыр, тәжік халықтары да мекен етеді. Ал Оңтүстік Қазақстанды алатын болсақ, олар ерте кезден бастап өзбек халқымен қарым-қатынас жасауда. Олар Өзбекстанмен шегаралас Мақтарал, Сарыағаш, Жетісай т.б. аудандар мен қатар Шымкент, Сайрам, Түркістан төңірегінде де жиі қоныстанған.

Зерттеу нысаны болып отырған Түркістан сөйленісінде ұшырайтын жергілікті ерекшеліктердің пайда болу себебін сөз еткенде, оларды осы өңірді мекендеп келе жатқан өзбектер тілімен байланыстыра қарастыруды керек етеді. Олай дейтініміз, Түркістан төңірегіндегі көп елді мекендерінде өзбек халқы орныққан. Аудан бойынша халқының жартысына жуығы өзбектер. Олар Түркістан қаласы мен Шорнақ, Ташанақ, Қарнақ, Шаға, Оранғай, Құшата, Бабайқорған ауылдарында мекен етеді. Бұл жерлерде өзбек және өзбек-қазақ мектептері бар. Ертеден қазақ пен өзбек халықтарының араласып, қарым-қатынас жасауы, тіпті, құдандалы болып, қыз беріп, қыз алысуы бұлардың тілдеріне де әсер етпей қойған жоқ. Кейде бір отбасында өзбек, қазақ сөздері қатар қолданылатын жағдайлар да жиі кездеседі. Әсіресе мұндай сөздер тұрмыс-салт лексикасында басымырақ [1, 66-75].

Өзбекстаннан тыс туыстас Республикаларда тұратын өзбек халқының тіл ерекшеліктерін зерттеу ондағы ғалымдардың назарынан тыс қалған емес. Өзбек тілінің құрамды бір бөлігі ретінде шет жерлерде мекен еткен өзбектер тілін зерттеу үшін экспедициялар ұйымдастырылып, кешенді түрде қарастырыла бастады. Б.Д.Поливанов, И.А.Батманов, А.К.Боровков, В.В.Решетов, Ш.Шабдурахманов т.б. ғалымдар еңбегінде өзбек тілінің диалектілері жайында, соның ішінде, Түркістан говоры жөнінде де сөз болып келді.

Қазақстанда тұратын өзбектер тілі де жүйелі түрде зерттеліп, ауық-ауық диалектологиялық экспедициялар ұйымдастырылып, ол жерден жиналған сөздер диалектологиялық сөздіктерге енгізіліп, ғылыми еңбектер жазыла бастады. К.Мухамаджановтың "Оңтүстік Қазақстандағы өзбек говорлары" 94 [2,178] және "Оңтүстік Қазақстандағы өзбек говорларының морфологиясы" жарық көрді. Осы еңбектер негізінде ғалым диссертация қорғап, филология ғылымдарының докторы дәрежесін алды.

Біз Түркістан төңірегінде тұрғындар тілінде кездесетін ерекшеліктердің біразын өзбек тілінен енгендігі жөнінде дөп басып, дәл тауып айтқанымызбен, сондағы өзбектерге қазақ тілінің қаншалықты әсер еткенін толық біле бермейміз. Сондықтан біз бұл жайында Өзбекстан диалектологтарының еңбектеріне сүйене отырып, Қазақстандағы өзбектер тілінің ерекшелігі, соның ішінде, қазақ тілінің әсері деп таныған сөздерді ғана алып, соны тілге тиек етіп отырмыз. Ондай сөздердің біразы "Өзбек халық говорларының сөздігінде" [3, 407] берілген. Бұл сөздікте Түркістаннан, Қарнақ және Иқан селоларынан 160-тан астам сөз берілген. Екінші, біздің сүйенгеніміз жоғарыда көрсетілген Қ.Мухамаджановтың еңбегінде Түркістан говорлар тобында кездесетін 150-ден астам сөз қамтылған. Қазақстандағы өзбек говорларына тән, қазақ тілінің әсері деп есептейтін сөздердің кейбірі дыбыстық немесе морфологиялық өзгерістерге ұшырап отырады. Мысал ретінде іріктеп алынған сөздердің қазақша түсіндірмесі, одан соң өзбек тілінде айтылуы және кітаптың беті көрсетіліп отырды.

Қазақстандағы өзбек говорларын зерттеуші К.Мухамаджанов оларды Шымкент және Түркістан говорлар тобы деп екіге бөліп қарастырады. Түркістан тобына Түркістан қаласы Шорнақ, Ташанақ, Қарнақ, Шаға, Оранғай, Бабайқорған және Шолаққорған елді пункттерін, Шымкент говорлар тобына Шымкент, Түлкібас, Сайрам өңірін жатқызады.

Енді біз осы аталған еңбектерден біраз мысалдар келтірейік. Жоғарыда келтірілген өзбек халық говорларының сөздігінде Түркістан тобына жататын Қарнақ маңынан алынған сөздерді мысалға мына сөздерді келтіруге болады.

Олар: ачамай - ашамай [4, 26], башқалдақ - баспалдақ, эрин - ерін, бавир - бауыр, бақай - бақай, бәдик - бәдік, ауруды аластау түрі, бе: шаха - бесақа, болжай - болжал, дарымақ//дарытмақ - дарыту, дор//дур тор, елгәзәк - елгезер, жазағ - жазы, издәмәк іздеу, ығыр - ығыр, япу - жабу, қумыр - мешкей, мандир - ашытқы, мәтрә - шәулі, мүдүрамәк - мүдіру, навқан - науқан, навқас - науқас, өзәң - өзен, өңәш - өңеш, өрмәк - өрмек, палапан -

балапан, саба - саба, таралғы - таралғы, тот - тот, төмән - төмен, түндүк - түндік, үшүк - үсік, хамба қамба, чағыр - шағыр, чанақ - шанақ, диірмен шанағы, чалап - шалап, чапайыл - шапайыл, шапартпа , чынтақ - шынтақ , чопак - шөпек, чот - шот, тесе.

Жоғарыда аталған диалектологиялық сөздікте Түркістан атрабына кіретін Иқан селосы тұрғындарынан жиылған біраз сөздер енгізілген. Олар мыналар: әнәк - иек, биз - біз, бийләмәк - билеу, жизик - шужық, жоң жөгі, кәнирчәк - шеміршек, көгәләң - көгал, көкән - көген, қаптал - каптал, қарашөрик - қара өрік, қауғұн - қауын, қонақ - қонақ, майчачық - майшашық, мырза қошақ - мырза қоспақ, т.б.

К.Мухамаджановтың "Оңтүстік Қазақстандағы өзбек говорлары" деген еңбегінде аталған сөйленістердің фонетикалық ерекшеліктерін сипаттаумен қатар кітапта осы өңірді мекендейтін өзбектер тіліне тән сөздердің сөздігін берген. Бұл сөздерді сүзіп қарағанда, өзбек тіліне еніп кеткен күнделікті өмірде жиі қолданылып жүрген қазақ сөздерінің мол екенін көруге болады. Ғалымның Түркістан говораына тән деп таныған екі жүздей сөздің дені қазақ тілінің әсерінен туғандығы айқын байқалады. Олар мыналар: авурлық арқалық, мәтке. Бұл сөз Орынғай селосында тұратын қазақтар тілінде де (ауырлық) айтылады. Ауыз - ауыз, авурсын - ауырсыну [5, 607], авуч - уыс, авуш - ауысу, аңыз - аныз, аңлы - аңды, арам чөп - арам шөп, эвдъ - жыңды, бақыр - шелек, балдаш - малдас, балкъ - балқу, баспақ тойынша, белорақ шалғы, болыш - болысу, ғодраң қодыра, жабайы бидай, қара сувақ - қара суық, қара шөрък - қара өрік, қарымтә - қарымта, қатнаш - қатынас, қачар - қашар, қа:чық - қашық, қортъндъ - қорытынды, қувра - курау, кунажин - кунажын кушмурун - құсмұрын, құстұмсық, мәчь - мәш, ұрғашы есек, ме:р - мейір, мықлы - мықты, ова - оба, оңача - оңаша, ошы - осы, өләрмән - өлермен, өхчә - өкше, сәндърә - сандырақта, суқанақ -суғанақ, суққол сұққол, сұқсаусақ, сүйинч - сүйеніш, таяныш, , тайынша -тайынша, тайқар - екі жасар еркек есек, татув - тату, тәлпышлән - тәлпіштену, тәпәчък - төбешик, тоқаш -бауырсақ, күлше нан, топалан - топалаң, төл - төл , ул - ұл , урвақ - ұрпақ, у:з||у:выз уыз, узәңгьльк үзеңгілік, үйүм - үйім, үйінді, хәнгъ - әңгі.

Бұл келтірілген мысалдардан аралас, қоныстас бірге отырған халықтардың, соның ішінде қазақ тілінің өзбек тіліне еткен әсерін толық аңғаруға болады. Қазақ тілінен өзбек тілінің оңтүстік Қазақстандағы сөйленістерге, атап айтқанда, Түркістан сөйленістер тобына енген сөздер тұрмыстың, шаруашылықтың әр алуан салаларын қамтиды. Олар - адамға, адамның дене мүшелеріне, ауру аттарына, ыдыс-аяқ, киім-кешек, тағам, ер-тұрман, үй құрылыс, егін шаруашылығына, құрал-жабдыққа, табиғат құбылыстарына, мал және оларда кездесетін ауру аттарына байланысты сөздер. Жергілікті өзбек тіліне енген бұл тақырыптық топтан тыс көп сөздер кездеседі. Бұның өзі аралас отырған туыстас тілдердің қарым-қатынасынан туған бір-біріне, атап айтқанда, қазақ тілінің өзбек тіліне тигізген ықпалының, әсерінің айғағы іспетті.

Біз жоғарыда Түркістан сөйленістеріндегі қазақ-өзбек тілдерінің, соның ішінде, қазақтардың өзбек тіліне еткен әсері жөнінде тоқталып едәуір мысалдар келтірдік. Аралас отырған халықтардың бір-біріне ететін ықпалы екі жақты болатындықтан, енді сондағы қазақтар тіліндегі өзбек тілінің әсері де мол екенін дәлелдейтін сөздер де көп.

Түркістан өңірінде тұратын қазақтардың тіліндегі сөздердің біразы дыбысталу жағынан өзбек тілімен бірдей болса, кейбіреуі жалғанатын қосымшалары жағынан да ұқсас болып келеді. Ал кейбір сөздер мағыналық жағынан өзбек тілімен бірдей болып айтылады да, қазақ тілінің басқа сөйленістерімен салыстырғанда ерекшеленіп тұрады.

Өзбек тілінің қазақ тіліне әсері, әсіресе, лексика саласында молырақ байқалады. Ондай өзбек тілімен ортақ ұқсас сөздер қатарына мыналарды айтуға болады.

Үй-жай атауларына байланысты сөздер: айуан үй алдындағы көлеңке үшін істелген бір жағы немесе жан-жағы ашық бөлме, дәліз ауыз үй, кіреберіс, балакана үйдің екінші қабатындағы бөлме [6,16], хана бөлме, пақса кесектен, лайдан құйылған үй қабырғасы, жай үй, шайла қос, күрке, боғат дуалдың үстінен шығара салынған қамыс, қары арқалық, белағаш, ұстын 1. тіреу, 2. арқалық, ашық-машық есіктің топсасы, тұрым топса тақман көрпе-жастық жиюға т.б. нәрселер қоюға лайықталған қабырғадағы ойық орын, сөре адам отыруға лайықтап жасаған кереует тәрізді кең орын, нар, дарбаза қақпа, сандал аяқ жылыту үшін ыстық шоқ салатын үй ортасындағы төрт бұрышты етіп қазылған шұқыр, сыбау сылау, сыбақшы сылақшы.

Тағам атауларына байланысты сөздер: әсел бал, атала ұннан, талқаннан жасалған көже, ашытпа ашытқан сұйық тамақ [6, 141], зуала қамырдың кеспелік немесе күлшеге лайық бөлігі, ботқа қою тамақ пәтір ашытпай қамырдан пісірген нан, қаттама қабаттап пісірген нанның түрі, тұшпара пельмен, қамыр шикі нан, қамыр, ауқат тамақ, ас, палау ет пен күріштен жасаған қою тамақ, самса арасына ет салып, үшбұрыштап жасаған пирожке, кебек ұнды елегеннен қалған ірісі, ұстаған тураған еттен бұрын берілетін сүйек.

Ыдыс-аяқ атауларына байланысты сөздер: керсен үлкен ағаш табақ, кесе шай ішетін ыдыс, көзе балшықтан жасалған үлкен ыдыс, леген палау т.б. тамақ салатын жайпақ табақ, абдесте дәрет құман, қолға су құятын құман, бақыр шелек, пиала шай ішетін кесе, сәтіл шелек сапар кесе шай кеседен үлкендеу түрі құм су сақталатын балшықтан жасаған үлкен ыдыс, құмша кішірек келген құм ыдыс, шыны фордор ыдыс; шәугім су қайнататын темір ыдыс шәулі шыбықтан немесе сым темірден өріп жасаған сүзгі, шайдоз су қайнататын темір ыдыс шәйнек аққұман, шиша стекло;

Киім-кешек атауларына байланысты сөздер: белбағ белбеу бейқасам сарала түсті жібек, күлшін етік пен мәсінің өкшесі, жеңсік жеңге киетін киім, жыға түрлі-түсті тастармен әшекейленген еркектер киетін бас киім, кемер белдік, көрпеше астыға төсейтін кішкене көрпе, нымша//немше камзол, жеңсіз киім, байтаба шұлғау, пашахана//пешехана масахана пашшахана,

сарпай сыйға берген киім, шалша алаша, дәсұрамал//дасымал қол сүртетін орамал.

Егін шаруашылығына байланысты сөздер: дәнек өрік т.б. ішіндегі сүйегі [7,160], дарак өсіп тұрған ағаш, десте уыс; думбұл шикі, піспеген, дәнді дақылдардың сүт кезі; күнбағар, күнбағыс; көкнәр апиынның қабығы, алша черешня , пияз екпе жуа, сарымсақ, суқабақсу құятын қабақ түрі, сота жүгерінің дәнін алған соң қалған ағашы, қабақ асқабақ, қаратал талдың түрі, қоза ішінде мақтасы бар қауыршағы, қызанақ мақтаның сабағы илас//жылас шие, шіллекі ерте пісетін жүзім сорты т.б.

Құрал-жабдық атауларына байланысты сөздер: белкүрек күрек, белорақ шалғы, бігіз біз, зембіл, какандоз күл алғыш қалақ, қалбыр темір елек, шетен талдан тоқыған байтесе түрегеп тұрып ағаш шабатын жүзі көлденең орнатылған кетпен тәрізді құрал.

Адамның туыстық қатынасына байланысты сөздер: ақа, аға, апа//әпке өзінен үлкен қыз, шақалақ жаңа туған бала [8, 18] ая шеше, ана, апа өзінің туған шешесі, әнне ана.

Заттық ұғымды білдіретін сеп көрсету үшін іліп қойған қыз жасауы, амаш ағаш соқа, мәллә//мәхәлә көшеде, орам, мық шеге, мейман қонақ, пұл ақша, шақа ұсақ ақша, тиын, ақыр малға шөп салатын жер, мәйек тауық астына қалдырған жұмыртқа.

Дерексіз ұғымды білдіретін асар көмек, жәрдем, әския әзіл, ауаз әуез, үн, еге ие кәп сөз, нама есім, ат, рәт рахат азан ертең ерте.

Бұдан басқа да әммесі барлығы, бәрі, дайым үнемі, ұдайы, жам барлық, жүдә тым, нүкүл түгелімен, тамам барлық, түгелімен тәрізді сөздер де мағыналық әрі айтылуы тұрғысынан да өзбек тілімен бірдей болып келеді.

Түркістан қазақтары тілінде өзбек тілінен енген сындық қасиетті білдіретін едәуір сөздерді байқауға болады. Олар: арасат көп, ауан аңқау, әбжіл жылдам, шапшаң, әскияшыл әзілқой, бакуат әлді, күшті бейәбір ұятсыз, беймарал жайбарақат, еркін, дәйіс ұятсыз, арсыз, оңбаған, дүр мықты, жүдә аса, тым, құш көңілді, құшуақ көңілді, найсап оңбаған, пәс аласа, шырын тәтті т.б.

Осы келтірілген мысалдардан ертеден қоныстас, аралас отырған қазақ пен өзбек тілдерінің бір-біріне еткен әсерін көруге болады.

Әдбиеттер тізімі:

1 Жүсіпова Б. Түркістан тұрғындар тілінің ерекшеліктері. Түркістан 2013 ж.

2 Мухамджанов К. Жанубий. Қазақстандағы өзбек шеберлері. Ташкент: Узбек ССР «Фан» нашриети, 1981 г.

3 Узбек халқ шевалари луғати. Ташкент. Узбек ССР «Фан» нашриети, 1971 г.

4 Накисбеков О. Қазақ тілінің ауыспалы говоруы. Алматы: Ғылым, 1972 ж.

5 Аханова О.С. Словарь лингвистических терминов. М., Советская энциклопедия. 1966 г.

6 Нақысбеков О. Қазақ тілінің оңтүстік говорлар тобы. Алматы: Ғылым 1982 ж.

7 Нақысбеков О. Жергілікті халық тіліндегі арық атыз түрлеріне байланысты қолданылып жүрген сөздер жайында. // Қазақ диалектологиясы. Алматы: Ғылым. 1965 ж.

8 Досқараев Ж. Оңтүстіктегі халықтың тіл өзгешеліктері. // Қазақ диалектологиясы. Алматы: Ғылым. 1951 ж.

Резюме

В статье рассматриваются слова вошедшие в язык жителей Туркестана из тюркоязычных языков.

Summary

The article deals with the words included in the language of the inhabitants of Turkestan Turkic languages.

УДК 81'373 16.21.47

Сабитова Ш.А. -д.ф.н., ассоц. профессор
КазНПУ им. Абая, Алматы, Казахстан

О ФУНКЦИИ ЗАГОЛОВКА СВЕТСКОГО ГАЗЕТНОГО ДИСКУРСА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В данной работе отражены вопросы газетного дискурса, перевода газетного заголовка как синтез основных взаимосвязанных и взаимообусловленных функций.

Ключевые слова: *газетный дискурс, заголовок дискурса, авторская позиция, концепция издания*

Газетный заголовок синтезирует в себе две основных взаимосвязанных и взаимообусловленных функции: номинативную, поскольку он вычленяет явление действительности и называет его, и коммуникативную, поскольку заголовок призван информировать о характере газетного сообщения, о его актуальности для данного читателя, сообщать что-либо новое или интересное. Итак, заголовок имеет ярко выраженную функцию воздействия на читателя, служит порой неким «якорем», задерживающим внимание на той или иной информации, убеждает адресата в правильности авторской позиции относительно оценки описываемых событий. Политика того или иного периодического издания в выборе формата заголовков свидетельствует о концепции издания в целом, о его направленности и вкусах, о его аудитории.

Значительное количество заголовков в газетном дискурсе Республики Казахстан выражает тему текста. Например, заголовок *Приятные хлопоты* [ЖК, № 38, 17.09.09] вполне адекватно отражает тему публикации – приготовление к свадьбе подружек невесты Яны Рудковской, как и заголовок *Медовый месяц* (там же), предваряющий статью о молодоженах Яне Рудковской и Евгении Плющенко, которые отправились после свадьбы в роскошный отель на Мальдивах. Заголовок статьи о двух великих

актрисах XX века Брижит Бардо и Софии Лорен *Две судьбы* [К-н, 10.09.09] лаконично и емко отражает тему публикации: жизненный путь двух великих актрис, женщин с нелегкой и прекрасной судьбой, отмечающих свой 75-летний юбилей; рассказ об эталоне женственности и красоты целого поколения, об уроках их жизненного пути. Заголовок *Нашу судьбу определил зритель* [К-н, № 9, 26.02.10], предваряет интервью Сакена Майгазиева из группы «МузАрт» и полностью отражает тему статьи о судьбе музыкального коллектива, о творческом кредо артистов: искусство является таковым тогда, когда находит поддержку в сердцах людей, рассказывает о важном и дорогом для каждого [1].

В казахстанской прессе светского содержания отмечаются публикации, тема которых сенсационно, а порой скандально, заявлена в заголовках: *Бриллианты Зыкиной ищет милиция* [КПК-н, 14-21.01.10]; *За Дэна Брауна сочиняет романы его жена* [КПК-н, 04-11.03.10].

Большинство заголовков светской газетной хроники отражают отдельные факты, порой не самые важные. Так, заголовок *Хью Джекман в Москве* [ЖК, № 29, 16.04.09] представляет собой безоценочную информацию о визите актера в российскую столицу. Так же просто, без малейшего намека на метафору рассказывает о событии газетный заголовок *Рокер на отдыхе* [ЖК, № 29, 16.04.09] – об отдыхе рок-музыканта Боно на острове Сен-Барт. Как правило, такие заглавия информативны, понятны для читателя и полностью отражают содержание заметки. В подобных текстах главным становится не анализ или оценка происходящего, а само действие или событие в качестве информационного повода для создания газетного текста.

Среди анализируемых заглавий часто встречаются заголовки, называющие героя публикации, которыми, как правило, становятся артисты театра и кино, знаменитые музыканты, ведущие телепередач, политики, различные персоны и другие популярные люди. Использование имени известного, статусного человека – прием в газетном светском дискурсе несколько примитивный, однако достаточно действенный: читатель легко и бездумно «заглатывает наживку», в момент первоначального спонтанного интереса не способен анализировать и объективно решать, нужна ли ему эта информация, насколько она отвечает его духовным запросам. Примеры таких заголовков достаточно многочисленны: *Певцова потянуло на природу* [ЖК, № 7, 23.02.10] – о приобретении актером загородного дома для постоянного проживания; *Виктория Бэкхем замерзла в Москве* [КП К-н, 26.03.10] – один из примеров заголовков, где заявленный факт является явно преувеличенным и рассчитан на первоначальный интерес к известной персоне светской «тусовки»; *Валерию отправили на уроки* [ЖК, № 14, 07-13.04.10] – для съемок артистке придется освоить серфинг и научиться управлять байком; *Анита взяла паузу* [ЖК, № 14, 07-13.04.10] – о болезни певицы Аниты Цой; *Алибасова обидели, Филипп Киркоров стал жертвой мошенников* [ЖК, № 14, 07-13.04.10]; *Буйнов гулял без Примадонны* [ЖК, № 14, 07-13.04.10] – о 55-летию Буйнова, на которое не смогла приехать Алла Пугачева; *Собчак отбила мужа у топ-модели* [КП К-н, 11-18.03.10].

Как видно из приведенных примеров, средства лексической и стилистической выразительности в подобных заголовках не отличаются сложностью и разнообразием: прямой порядок слов, простая и однообразная синтаксическая структура. Как правило, имя известного человека находится в самом начале заголовка-предложения, сразу обращая на себя внимание читателя, а легкая интрига, элемент недосказанности в формулировке заголовка заставляют все-таки прочитать заметку. И только отдельные заголовки, включающие звездные имена, можно оценивать как семантически многозначные, содержащие идею, концепцию, по-настоящему субъективное отношение автора к предмету газетной публикации: *Стильная Алла на все времена [ЖК, № 16, 16.04.09]* – заголовок имеет несколько смыслов одновременно: говорит о стиле в одежде всенародно любимой певицы Аллы Пугачевой, о чем свидетельствует поверхностный смысл, вытекающий из прямого значения лексем, включенных в заголовок; а также утверждает уникальность талантливой актрисы, стиль жизни которой стал таким же значимым событием в историко-культурном сознании народа, как и ее творчество [2].

Близки по своему эффекту к заголовкам, называющим героя публикации, чрезвычайно распространенные в светском газетном дискурсе РК заголовки-цитаты, при использовании которых возможно прямое цитирование. Последнее обстоятельство повышает уровень доверия читателя к содержанию газетной статьи, обеспечивает, на первый взгляд, достоверность информации, а также включает элемент «откровения», «исповеди», что всегда привлекает спонтанный интерес читателя. Чаще всего журналистами используются в качестве заголовков цитаты, значение которых вне контекста представляется интригующим, таинственным, а также те реплики звезд, которые иллюстрируют самую неожиданную характеристику известных людей, часто содержат шокирующую информацию, например: *Юрий Степанов: «Мне как-то неловко, что Абдулов умер, а мы живем»*; *Анна Семенович: «Богатый мужчина не может быть глупым!»*; *Автор шоу «Наша Russia» Сергей Слепаков: «Мы не убивали наших героев. Они же такие родные...»*; *«Марина Александрова: «Надеюсь, скоро стану мамой»»* (примеры заголовков-цитат из КПК-н, 11-18.03.10).

Для создания более оригинального и запоминающегося образа журналисты часто используют разнообразные стилистические приемы, из которых наиболее интересным и остроумным, на наш взгляд, является паронимазия, суть которой состоит в обыгрывании в тексте разницы в значениях сходно звучащих слов-паронимов. Кроме того, под этим термином иногда рассматривают значительно более широкое явление: различные языковые игры со словами, когда близкие по звучанию лексемы ярче проявляют оттенки смысла; окказионализмы, придуманные автором для яркого и уникального обозначения своей идеи. Разнообразные игры со словами, которые созвучны не в силу своей словообразовательной общности (как паронимы), получили в лингвистической литературе название паронимической аттракции.

При анализе текстов казахстанского светского газетного дискурса мы обнаружили, что заголовки, включающие имя известного человека, достаточно часто основываются на стилистическом приеме паронимазии или паронимической аттракции. При этом не принципиальным является использование как созвучных слов, которые действительно функционируют в системе русского языка (однокоренных и разнокорневых), так и окказионализмов, удачно «совпавших» с именем героя публикации или остроумно обозначивших ситуацию, например: *Буш бушует* [КП К-н, 16.03.01]; *Начехала на цены* [ЖК, № 14, 13.04.10] – Анфиса Чехова и «шопоголизм»; *Собчак наготове* (там же) – анонс передачи, где Ксения Собчак будет учиться готовить на глазах у зрителей; *Премьерение Бабенко* (там же) – известная актриса помирилась с бывшим супругом Виталием Бабенко: появились вместе на премьере фильма «Как я провел этим летом»; *Маршал крепко взялся за Ручку* (там же) – певец А. Маршал вернулся к своей возлюбленной Наде Ручке после бурного разрыва; *НЕХИЛ-ЛО-ЛО ПРОГРЭММИТ* (там же) – Эдуард Хиль номинирован на главную музыкальную премию США.

Одним из наиболее распространенных языковых средств является употребление в качестве заголовка предложений, различных по цели высказывания и эмоциональной окрашенности: вопросительных, побудительных, восклицательных. Материал светских текстов казахстанских газет позволяет утверждать, что наиболее часто в газетных заголовках используются вопросительные предложения.

Вопросы являются важным приемом установления речевого контакта, своего рода «интимизирующим» фактором. Вопросы представляют материал максимально наглядно, облегчая восприятие читателя.

Роль вопросительных предложений в письменных текстах подобна жестам и интонации в устной речи. В газетных заголовках вопросы задаются чаще всего для формулировки проблемы, предваряя диалог между газетой и читателями. Но такое употребление вопросительных конструкций характерно все-таки в большинстве случаев для публикаций политического и социального характера, аналитических статей, при рассмотрении общественно значимых тем. В текстах светского газетного дискурса использование вопросительных предложений направлено, прежде всего, на привлечение внимания читателя, облегчения установления контакта между ним и автором статьи. Журналисты и здесь применяют проверенный прием сенсационного сообщения, например: *Юрия Степанова погубило «проклятие Владимира Высоцкого»?* [КПК-н, 11-18.03.10]; *Мама Волочковой не пожелала сесть за один стол с зятем?*; *Чем Марат Сафин шокировал публику?*; *Анджелина Джоли и Брэд Питт: развод или большой пиар?* [КП К-н, 26.01-04.02.10]; *Омолаживание сгубило Самохину и Полищук?* [КП К-н, 11-18.03.10]. Несколько реже в светском газетном дискурсе используются восклицательные, эмоционально окрашенные заголовки-предложения: *Богатый мужчина не может быть глупым!* (Анна Семенович); *Кто себя первым сожрет, так это я!* (Лолита Милявская) [Вр., 11.03.10].

Как показывают приведенные примеры, наиболее часто журналистами используется одновременно несколько средств воздействия на читателя: известное имя, сенсационные, скандальные факты, вопросительные конструкции, восклицательные предложения.

Анализ фактического языкового материала позволяет выделить некоторые типы заголовков в газетном дискурсе Республики Казахстан.

Первый тип заголовка основывается на нескольких приемах. Повествовательный заголовок-сообщение используется для информации, которая в силу оперативности обладает большой значимостью. Тут наблюдается прямой метод подачи – в нем безоценочно и просто излагается проблема, например: *У Руслановой прихватило сердце* [Вр., 11.03.10]; *Макаревич написал новую книгу* [Вр., 11.03.10]; *показ «Иронии любви» начали с Астаны* [КП К-н, 26.03.10]. Разновидностью данного типа заголовка считается заголовок-констатация (информативно-констатирующий, например: *Расследование продолжится* [Вр., 11.03.10] – в данном заголовке говорится о продолжении следствия по делу об убийстве Владислава Листьева, несмотря на то, что истекает срок давности). Смысловое содержание информативных заголовков – новая информация, которая должна заинтересовать читателя.

Информативно-привлекательные заголовки, заголовок-интрига, заголовок-сенсация основаны на некой интриге, недосказанности, неполноте факта, отраженного в заголовке, и провоцируют читателя найти разгадку, прочитав статью: *Материальная девушка задумалась о высоком?(статья о певице Мадонне)* [М, 09.09.09]. В популярной казахстанской газете «Экспресс К» в рубрике «Киноглас» вышла статья под заголовком *Жанна Куанышева, дочь Раджа Капура* [ЭК, 24.08.07]. Если проанализируем заголовок газетной статьи, то заметим, что первая часть предложения всем понятна. Первая часть – это собственное имя, имя известной казахстанской актрисы. Уточняющая вторая часть – *дочь Капура*. Конечно, данная фраза вызывает интерес у читателей. Читатель, прочитав внимательно интервью с Жанной Куанышевой, понимает, что курьезный, смешной случай сыграл свою роль в её актерской деятельности.

Другие примеры такого рода заголовков часто содержат шокирующую, сенсационную либо неожиданную информацию, например: *Асель Сагатову преследует маньяк* [ЖК, № 14, 13.04.10]; *Домогаров нашел свою любовь после сериала «Не отрекаются любя...», а Зими́на завела роман с «Цыганом»* [КП К-н, 14-21.01.10]; *Фото близких нужно срочно перевесить!(там же;о доме Ю.Николаева: фотографии повесили не по правилам фэн-шуй); На ладонях у Тимошенко – знак фараона, у Ющенко – колдуна, а у Януковича – удачи* [КП К-н, 14-21.01.10]; *Стволовые клетки испытывают на российских звездах!* [КП К-н, 11-18.03.10]. Практику создания заголовков данного вида можно объяснить тем, что в условиях увеличения воздействия на умы информационного шума каждая составляющая коммуникационного потока нуждается в адекватном и ярком

названии. Заголовки достаточно просты со стилевой точки зрения, но являются максимально шокирующими, сенсационными[3].

Наблюдения показывают, что из-за нехватки времени или выборочного интереса часть аудитории удовлетворяется информацией, полученной при чтении заголовков, поэтому до конца не читает газетный материал.

Одним из самых интересных типов заголовков являются «игровые» заголовки, основанные на обыгрывании смысла знакомых читателям текстов:

- известных песенных строк: *А годы, как птицы...* [КП К-н, 11-18.03.10] – о юбилее журналиста Василия Пескова; *Черный кот и генетический код* [М, № 30, 09.08.07 (о Михаиле Таниче)]; *Синий, синий иней* [ЖК, № 16, 13.04.10] – о сумке синего цвета голливудской актрисы Евы Лонгории; *Фарш невозможно повернуть назад* [КП К-н, 04.02.10] – интервью с экс-совладельцем «Евросети» Евгением Чичваркиным – налицо аллюзия со строчкой известной песни Аллы Пугачевой «Старинные часы»: *Жизнь невозможно повернуть назад; Это будет последний и решительный той* [Вр., 03.02.10] – о ликбезе налоговиков для деятелей шоу-бизнеса;

- пословиц: *Баурсак – всему голова* [КП К-н, 11-18.03.10]; *Саркози – 55. А он как огурец опять* [КП К-н, 04.02.10]; *Нет дыма без огня?* [КП К-н, 04.02.10] – о разводе Анджелины Джоли и Брэда Пита; *От Михалкова щепки летят. Экологи жалуются на режиссера в прокуратуру за порчу леса при съемках «Утомленные солнцем-2»* [ЖК, № 14, 13.04.10];

- фраз из любимых кинофильмов, а также их названий: *Секс-символ превращается...* [М, № 32, 09.09.09] – о новом имидже Шона Пенна; аллюзия с фразой из кинофильма «Брильянтовая рука»: *Брюки превращаются, брюки превращаются, превращаются брюки... в элегантные шорты*; *Однажды в Москве* [М, № 32, 09.09.09] – аллюзия с названием фильма «Однажды в Америке», которая использована в связи с главным героем публикации – актером Робертом де Ниро; *Невероятные приключения итальянцев в Казахстане* [ЭК, № 216, 15.11.07] – о гастролях в Алматы итальянских дирижера Вито Ло Ре и тенора Джованни Рибикезу; заголовок содержит явную отсылку к названию фильма «Невероятные приключения итальянцев в России»;

- фразеологизмов: *Не пытайтесь своим нарядом бить мужчину ниже пояса* [КП К-н, 11-18.03.10] – реплика историка моды Александра Васильева.

Эффектом субъективной авторской оценки, эмоциональным воздействием на читателя характеризуются в светском газетном дискурсе РК заголовки-метафоры: *Иранское солнце* [К-н, № 12, 26.02.10] – о певце Араше; *Дети солнца* [М, 09.09.09] – о путешествии в Египет; *Вкус весны* [КП К-н, 11-18.03.10] – из интервью ведущего телеканала «Домашний» топ-кондитера Александра Селезнева о фруктовом салате.

В казахстанском светском газетном дискурсе достаточно популярны составные заголовки. Они открывают дополнительные возможности для комментария, предваряющего восприятие текста статьи, подчеркивают авторскую оценку и мнение журналиста, например: *Четыре миллиона могли попасть в настоящее дело. А попали в уголовное; Актер боялся играть*

палача поэта в новом фильме. И не дожил до съемок; Елена Воробей и Татьяна Навка укоротили носы. Как известные красотки меняют внешность [КП К-н, 11-18.03.10].

Заголовки, включающие манипулятивную составляющую (интрига, сенсация, недосказанность), характеризуются достаточно интересными приемами. Так, заголовок-парадокс пробуждает любопытство, шокирует читателя или искусственно усиливает значимость сообщения, например: *Бутырский зэк играет Шостаковича*[КП К-н, 11-18.03.10]; *Под машиной оргазма не испытываю*[Вр., 13.02.08]; *Я похожа на лошадь, прыгающую с обрыва*[КП К-н, 11-18.03.10](Софи Марсо).

Некорректное использование многозначных слов, двусмысленность, намеренная запутанность фразы формируют дезориентирующие заголовки. Подобные заголовки часто скрывают некий обман. Обычно за ними не сенсация, а рядовое сообщение. Необычайную популярность дезориентирующих заглавий у газетчиков исследователи объясняют стремлением журналистов во что бы то ни стало сделать заголовок интересным для читателя, даже если им нечего сказать последнему, например: *Наоми не собиралась выходить замуж за Доронина*[КП К-н, 04.02.10]; *Много раз уходил со спектакля, краснея от стыда*[Вр., 11.03.10] – в качестве заголовка некорректно использована часть реплики актера В.Ланового: *Когда не хватает мозгов и культуры, ее начинают трактовать на своем уровне. Это проще простого. И тогда получают спектакли, с которых уходишь, краснея от стыда.*

В данном случае заголовок не отражает основное содержание интервью с В. Лановым о его актерской судьбе, дезинформирует читателя, который может безосновательно решить, что В. Лановой стыдится собственного творчества.

Особенностью заголовка является его двойственная природа: с одной стороны, это языковая структура, которая находится перед текстом и «над» ним. Заголовок является своеобразной экспозицией, прологом газетного текста, предваряет его содержание, ориентируя читателя в пространстве газеты. Поэтому заголовок воспринимается как дискурсивный элемент, находящийся вне текста и имеющий определенную самостоятельность.

Кроме того, заголовок – неотъемлемый структурный элемент текста, отражающий сущность описанных событий, иногда представляющий собой концепцию авторского мировосприятия и оценки ситуации. В некоторых случаях заголовок содержит определенную интригу, недосказанность и суть его становится понятной только после прочтения газетного текста. Таким образом, заголовок составляет единую с текстом систему “заголовок – текст”.

ОБОЗНАЧЕНИЯ И СОКРАЩЕНИЯ

ЖК – Жизнь за всю неделю Казахстан

К-н – Караван

КП К-н – Комсомольская правда Казахстан

ЭК –Экспресс К

Вр. –Время

М –Метро (приложение к газете «Время»)

Список литературы:

- 1 Рахимжанова Г.К. Тюркизмы в русском газетном тексте (на материале СМИ южного региона РК).-Алматы, 2004, с.15.
- 2 Казахско-русский словарь: около 50000 слов./ Под.ред.Р.Г .Сыздыковой, проф.К.Ш. Хусаин.-Алматы:Дайк пресс,2002.-1008 с.
- 3 Мусатаева М.Ш., Шеляховская Л.А. Идеографический словарь тюркизмов в русском языке.-Алматы, 2006.-266 с.

Түйін

Бұл мақалада автор Қазақстан Республикасының зайырлы газет тақырыбының дискурсының өзекті мәселелері туралы зерттеген.

Resume

This article discusses current issues header function secular newspaper discourse of the Republic of Kazakhstan.

ЛИНГВОМЭДЕНИЕ И ТАТУ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ CULTURAL LINGUISTICS

УДК 81:001.12. 16.01.11

Баситова А.Н., Смаилова Ф.И.

Казахская академия транспорта и коммуникации
им. М. Тынышпаева, Алматы, Казахстан

СПЕЦИФИКА ЯЗЫКОВОЙ ОБЪЕКТИВАЦИИ КОНЦЕПТА «СТУДЕНТ» (по результатам опроса студентов русского отделения)

Рассматриваемая проблема в данной статье связана с мировоззрением, мировосприятием людей, учитываемые как особенности национального сознания в рамках психолингвистики. Объектом данного исследования является языковая объективация концепта «студент» в русском языковом сознании среди студенческой молодежи.

Ключевые слова: мышление, язык, концепт, психолингвистика, языковое сознание, национальная картина мира, ассоциативный эксперимент, письмо, письменная речь, устная речь, диалог, кластер, методика

Вопросы взаимосвязи языка и мышления, языка и истории, языка и культуры, языка и национального сознания, актуальные уже не один десяток лет в современном языкознании, способствовали появлению таких понятий в лингвистике, как: картина мира, национальная картина мира, концепт, языковая картина мира, национально-культурная специфика и т.п. В казахстанском языкознании проблемам когнитивной лингвистики посвящены труды ученых-лингвистов Э.Д. Сулейменовой, Н.Ж. Шаймерденовой, Р.А. Аваковой, Г.Б. Мадиевой, Б.И. Нурдаулетовой, Г.Е. Утебалиевой и др. Развитие контрастивных исследований, активизация к проблемам «язык и культура» ... расширение когнитивных, этнолингвистических наблюдений в современной науке о языке, развитие экспериментальных и психолингвистических исследований в сфере соотношения национальных языков и национального сознания, теоретическая разработка новых понятий..., исследования в области лингвокультурологии и межкультурной коммуникации – все это привело к заметному повышению внимания исследователей к проблеме «национальный язык и национальная картина мира [2]. Категория *картина мира* имеет множество определений, все зависит от того, в русле какой дисциплины ее рассматривают: а психолингвистике *картина мира* своя, также как и лингвокультурологии, этнопсихолингвистике или когнитивной лингвистике. В нашем исследовании картина мира будет рассмотрена в свете когнитивной лингвистики. По мнению З.Д. Поповой, существует непосредственная и опосредованная картины мира. Непосредственная картина мира представляет собой представление носителя языка об окружающем мире, связанное с

историческими, культурными особенностями, традициями, т.е. связана с мировоззрением или мировосприятием, и возникает в национальном сознании человека. Помимо картины мира, в когнитивной лингвистике существует понятие *концепт* – «мыслительные картинки языка, представляющие когнитивные структуры, репрезентирующие внешние характеристики предметов окружающей действительности – их цветовую палитру, конкретную конфигурацию, другие внешние признаки» /1/. Концепты в совокупности образуют в языке концептосферу – совокупность концептов разных типов: мыслительных картинок, схем, фреймов и сценариев [2]. При изучении содержания концепта важным способом является его экспериментальное исследование методами психолингвистики, наиболее информативным из которых является метод ассоциативного эксперимента.

Объектом данного исследования является языковая объективация концепта «студент» в русском языковом сознании среди студенческой молодежи, возраст которых от 19 до 22 лет, выявленная методом ассоциативного эксперимента. Согласно данному методу было проведено анкетирование, в ходе которого студентам было предложено ответить два на вопроса со словом-стимулом «студент»: «Студент какой?» и «Что делает студент?».

На основе обработки результатов эксперимента были составлены ассоциативные поля слова-стимула «студент»:

Студент – 448: *учится (148), умный (82), гуляет (46), хороший (42), работает (28), спит (24), активный (24), ответственный (22), веселый (18), ленивый (16), красивый (16), уставший (16), добрый (16), сонный (16), отдыхает (16), занимается спортом (14), веселится (14), голодный (14), уставший (12), самостоятельный (12), ходит на занятия (10), отличный (8), хитрый (8), наглый (8), спит на занятиях (8), старательный (8), бедный (6), упорный (6), перспективный (6), внимательный (6), любознательный (6), занятый (6), плохой (6), симпатичный (6), талантливый (6), находчивый (6), целеустремленный (6), пунктуальный (6), прогуливает занятия (6), сидит в интернете (6), позитивный (4), шустрый (4), воспитанный (4), серьезный (4), стремительный (4), безумный (4), трудолюбивый (4), прекрасный (4), прилежный (4), исполнительный (4), любопытный (4), нормальный (4), способный (4), радостный (4), трудолюбивый (4), делает вид, что учится (4), нормальный (3), молодой (2), счастливый, усердный, вечно недовольный, развивающийся, серьезный (2), выражается нецензурными словами, умелый, амбициозный, разнообразный, универсальный, милосердный, подвижный, разносторонний, замерзший, требующий знаний, воспитанный, ловкий, интересующийся, модный, ищущий приключений, интеллигентный, быстрый, обаятельный, милый, индивидуальный, наивный, отдающий всего себя в учебе, ранимый, энергичный, коммуникабельный, глупый, обязательный, понимающий, здравомыслящий, рассудительный, отзывчивый, своевременный, любит валять дурака, делает вид, что умный, бешенный, общительный, безответственный, взрослый, работающий, борзый,*

бессовестный, член общества, мрачный, пассивный, смысленный, задорный, без комплексов, непунктуальный, трудоспособный, вежливый, старается выжить, наслаждается молодостью, любит, играет в компьютер, поет, играет на пианино, познает взрослую жизнь, обеспечивает семью.

Среди полученных ассоциаций доминируют положительные качества, такие как: *учится, работает, занимается спортом, умный, хороший, активный, ответственный, красивый* и т.п. Среди отрицательных черт доминируют *лень, хитрость, наглость*. Такое качество как *глупость* стоит в ряду единичных случаев употребления, т.е. студенты признают в студенческой жизни *лень*, нежели *глупость*.

Далее, чтобы получить из ассоциативного эксперимента когнитивные данные, необходимо провести когнитивную интерпретацию результатов /1/. Цифра в скобках обозначает относительную яркость данного признака, которая вычислялась как отношение количества испытуемых к общему числу испытуемых.

В концепте «студент» выявлено 108 когнитивных признака. Приведем в качестве примера наиболее яркие признаки:

учится (0,79), умный (0,37), хороший (0,29), гуляет (0,27), спит (0,21), ответственный (0,19), радостный (0,18), активный (0,18), работает (0,18), старательный (0,12), красивый (0,12), наглый (0,11), любознательный (0,09), ленивый (0,08) и т.п.

Полученные результаты когнитивной интерпретации позволяют смоделировать содержание и структуру рассматриваемого концепта.

Чтобы определить содержание концепта «студент» в рассматриваемом языке, необходимо с помощью полевой стратификации установить основные структурные компоненты – ядро и периферия (ближняя, дальняя и крайняя). Итак, полевая структура концепта «студент» представлена следующим образом:

Ядро: *учится, умный, гуляет.*

Ближняя периферия: *хороший, работает, спит, активный, ответственный, веселый, отдыхает, веселится, ленивый, красивый, уставший, добрый, сонный, занимается спортом, голодный, уставший, самостоятельный.*

Дальняя периферия: *отличный, хитрый, наглый, старательный, спит на занятиях, прогуливает занятия, сидит часто в интернете, бедный, упорный, перспективный, внимательный, любознательный, занятый, плохой, симпатичный, талантливый, находчивый, целеустремленный, пунктуальный, делает вид, что учится, позитивный, шустрый, воспитанный, серьезный, стремительный, безумный, трудолюбивый, прекрасный, прилежный, исполнительный, любопытный, нормальный, способный, радостный, трудолюбивый, нормальный, молодой, серьезный.*

Крайняя периферия: *выражается нецензурными словами, часто сидит в интернете, выполняет задания с помощью интернета, любит, курит, познает взрослую жизнь, ничего не делает, обеспечивает семью, умелый, счастливый, усердный, вечно недовольный, развивающийся,*

амбициозный, разнообразный, универсальный, милосердный, подвижный, разносторонний, замерзший, требующий знаний, воспитанный, ловкий, интересующийся, модный, ищущий приключений, интеллигентный, быстрый, обаятельный, милый, индивидуальный, наивный, отдающий всего себя в учебе, ранимый, энергичный, коммуникабельный, глупый, обязательный, понимающий, здравомыслящий, рассудительный, отзывчивый, своевременный, любит валять дурака, делает вид, что умный, бешенный, общительный, безответственный, взрослый, работающий, борзый, бессовестный, член общества, мрачный, пассивный, смиленный, задорный, без комплексов, непунктуальный, трудоспособный, вежливый.

Полевая структура концепта «студент» позволяет увидеть порядок убывания представленных ассоциаций, среди которого доминируют положительные качества.

При моделировании концепта следующим этапом является определение его макроструктуры, которое включает выявление основных макроструктурных компонентов – образа, энциклопедического содержания и интерпретационного поля [3]. Попытаемся подробно рассмотреть макроструктуру концепта «студент».

1. Образ:

зрительный образ: прекрасный, симпатичный, красивый, модный, милый, молодой, взрослый;

звуковой образ: поет, играет на пианино.

2. Энциклопедическое содержание:

дифференциальная зона: находчивый, трудолюбивый, целеустремленный, стремится к самосовершенствованию, ходит на занятия, готовится к сессии, достигает поставленных целей, оправдывает возложенные на него надежды, работает;

описательная зона: занимается спортом, прогуливает занятия, играет в игры на компьютере, в телефоне, активно живет студенческой жизнью, спит, отдыхает, кушает, курит, живет, выпивает, сидит в библиотеке, ждет каникулы, спит на занятиях, практикуется.

3. Интерпретационное поле:

оценочная зона: умный, умелый, талантливый, сонный, голодный, замерзший, вечно недовольный, талантливый, интеллигентный, веселый, нормальный, активный, наглый, хороший, ответственный, разносторонний, перспективный;

утилитарная зона: содержит семью, строит планы на будущее, стремится получить образование, познает взрослую жизнь.

В структуре концепта помимо макроструктурных компонентов, существуют когнитивные слои. В концепте «студент» выявлены следующие когнитивные слои:

1. Неоценочный слой: молодой, нормальный, учится, любит, отдыхает, гуляет, веселится, общается, сидит в библиотеке, ходит на занятия, изучает науки, читает, кушает, пишет, думает и т.п.

2. Оценочный слой:

- *позитивно-оценочные*: радостный, счастливый, активный, умный, прекрасный, хороший, ответственный, пунктуальный, работает, содержит семью, думает о будущем, готовится к занятиям, самореализовывается, достигает поставленных целей, играет на пианино, поет, занимается спортом и т.п.

- *негативно-оценочные*: наглый, ленивый, хитрый, глупый, бешенный, плохой, борзый, бессовестный, курит, пропускает занятия, сидит в интернете на занятиях, спит на занятиях, выпивает, ничего серьезного не делает, и т.п.

Исходя из вышеизложенного, можно сделать вывод о том, что оценочный слой доминирует над неоценочным слоем, внутри оценочного слоя большее позитивно-оценочных слов.

Среди предложенных респондентами ассоциаций существует большое количество синонимичных и антонимичных групп слов. В качестве примера можно привести следующее: синонимичные – *ответственный – пунктуальный, обязательный, исполнительный; старательный – трудолюбивый, усердный, целеустремленный, упорный; красивый – симпатичный, обаятельный; здравомыслящий – рассудительный; безответственный – непунктуальный* и т.п.; антонимичные – *умный – глупый; ответственный – безответственный; умный – глупый; трудолюбивый – ленивый, ленился – трудится* и т.п.

Помимо рассмотрения когнитивного поля концепта «студент» в работе определены когнитивные классификационные признаки рассматриваемого концепта. Представленные когнитивные признаки расположены в порядке убывания:

Отношение к учебной деятельности: ходит в библиотеку, пропускает занятия, готовится к сессии, готовит материалы посредством интернета, играет в игры по сотовому телефону на занятиях, спит на занятиях, старается выучиться, не пишет лекции, изучает науки, читает научную литературу, выполняет все задания, не пишет лекции и т.п.

Эмоционально-волевые качества: активный, ответственный, бессовестный, искатель приключений, ленивый, энергичный, пассивный, шустрый, подвижный, вечно недовольный, непунктуальный, стремится к самосовершенствованию, и т.п.

Особенности характера и поведения: ленивый, борзый, упорный, способный, наглый, талантливый, ловкий, прилежный, обязательный, без комплексов, серьезный, амбициозный, милосердный, хитрый, отдыхает, спит, курит, кушает, любит, голодный, выпивает, сонный и т.п.;

Общая оценка: плохой, хороший, прекрасный, нормальный, голодный, модный, универсальный, голодный, воспитанный, позитивный, радостный, сонный;

Внешность: нормальный, активный, прекрасный, отличный, замерзший, уставший;

Отношение к труду: ленился, трудится, обеспечивает семью;

Увлечения: занимается спортом, поет, играет на пианино;

Умственные способности: способный, находчивый, умный, здравомыслящий, безумный;

Особенности коммуникативного поведения: коммуникативный, общительный;

Степень привлекательности: красивый, милый, симпатичный;

Возрастные особенности: молодой, взрослый;

Вредные привычки: курит;

Социальный статус: бедный.

Представленные когнитивные классификационные признаки включают разные оценки студентов самих себя. Доминируют положительные стороны, такие как готовность и желание учиться, получать знания, любовь к труду, занятия спортом, также и отрицательные стороны, как: пропуск занятий без уважительной причины, несерьезное отношение к учебе, отрицательные качества в характере, поведении.

Таким образом, рассмотренный концепт «студент» глазами русскоязычных студентов позволил сделать вывод о том, что студенты сами себя оценивают с положительной стороны, ядром концепта являются слова *учиться, умный*. В ближней и дальней перифериях слова напрямую отражают студенческую жизнь, где есть как положительные, так и отрицательные стороны, что свидетельствует о достоверности студенческой жизни в целом. Данные результаты исследования также можно применить в психологических, методологических исследованиях.

Список литературы:

- 1 Попова З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Изд. 3-е. – Воронеж: Истоки, 2003. – 190с.
- 2 Попова З.Д. Язык и национальная картина мира / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Изд. 3-е. – Воронеж: Истоки, 2007. – 61с.
- 3 Досимова М.С. Национальная специфика языковой объективации концепта «женщина» (на материале русского и казахского языков). – Автореф. дисс...к.ф.н. – Воронеж, 2008. – 21с.

Түйін

Осы мақалада қарастырылған мәселелер психолінгвистикамен байланысты, "студент" деген концептің тілдік объективациясы орыс тілінде оқитын студенттер арасында қараластырылған.

Resume

This article is devoted to problem connected with outlook, attitude of people, features of their national consciousness within psycholinguistics. Object of this research is language object of a concept "student" in language consciousness among student's youth.

Алибаева А.Б. -магистрант
КазНПУ им. Абая, Алматы, Казахстан

МНОГОУРОВНЕВАЯ СИСТЕМА ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ОБРАЗОВ ДИЛОГИИ «САКИ» Б. ЖАНДАРБЕКОВА

В статье рассматриваются художественные образы, мифические персоналии. С помощью контент-анализа выделены и систематизированы важные для развития сюжета и концептосферы романа группы персоналий. Система различных мифонимов обладает большими возможностями для реализации своего коннотативного содержания. В произведении отражена национальная картина мира.

Ключевые слова: концепт, образ, мифология, мифоним, мифологема

В своей книге «В потоке истории» Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев пишет: «Сколько культурных влияний переплавил эта земля и сколько породила сама – это вопрос интригующих открытий и прозрений. Но абсолютно неопровержим тот факт: культура казахской степи представляет собой сложнейшее и многоуровневое явление с глубочайшей исторической традицией»[3, с.19].

Понимание огромного значения, так называемой степной цивилизации в развитии общемирового культурогенеза отражается практически во всех книгах Н.А.Назарбаева. Так, в книге «Мыслями с народом поделюсь» он убедительно показывает, что современные казахи – потомки древних саков, гуннов и тюрков, что еще с незапамятных времен сотрясали Вселенную грохотом копыт своих аргамаков. Казахи – народ, унаследовавший и сохранивший на земле предков большую отчужденную юрту Тюркского мира. Это истина, подтвержденная памятниками древности, письменами, сохранившимися на серебряной чаше из Иссыкского кургана, руническими надписями эпохи Тюркского каганата из долин Орхона, Енисея и Таласа [1, с.135].

В замечательной книге «Саки» Б.Жандарбекова, на наш взгляд, отражен во всей полноте сквозной центральный мотив свободы как идееобразующий концепт мировоззрения.

Вопросы адекватной передачи характера, своеобразия и исторической персоналии в художественной литературе выступают наиболее сложной проблемой писателя.

Любой народ жив и славится своими великими сыновьями и дочерьми, которые оставили после себя неизгладимый след в духовном, научном мире, в исторической биографии страны. Дочь степей Томирис – героиня, не раз выступавшая в войнах, ее имя и жизнь стало для нашего народа легендой.

«Для казахского народа имя сакской царицы Томирис, победившей «царя всех царей» - великого Кира, является, наряду с другими этнообразующими концептами, символом национального единения, силы и красоты. Первая книга рассматриваемой дилогии «Саки» так и называется «Томирис». Это

сквозной, сюжетообразующий, насыщенный многими смыслами и значениями, многогранный художественный образ. Все важные для развития сюжета персоналии романа прямо или косвенно притягиваются к центральному образу Томирис», - отмечает С.М. Алтыбаева [2, с.60].

Автор дает первые описания царицы: «И вдруг на площадь для ристалища выехала Томирис. Вороной конь под ней блестел, как отполированный агат. Гордо переступая ногами и позванивая бронзовыми подвесками, он косил глазом, как бы приглашая полюбоваться всадницей. А всадница была действительно хороша! Тонкую гибкую талию стягивал широкий кожаный пояс наподобие сакских боевых, но золотые пластины с вычеканенными изображениями хищных птиц и причудливых зверей говорили о высоком положении владелицы, а подвешенное за рукоятку к поясу отполированное бронзовое зеркало – о том, что он принадлежит девушке. Этот наряд завершал шлем затейливой работы чужеземных мастеров, из-под которого выбивались распущенные волосы и, право, трудно было решить, чей блеск ярче – бронзового шлема или золотой россыпи волос. В левой руке у нее был щит, в правой - меч» [4].

По мнению Алтыбаевой С.М., использование экфрасиса (вербальной визуализации пластического образа) вызывает у читателя вполне осязаемый, яркий образ сакской царицы, гарцующей на великолепном вороном коне. Автору удалось в художественном решении этого центрального образа романа соединить две ипостаси: воссоздать уникальный, этнографически точный («звериный стиль» украшений на поясе, детали оружия, шлем, например) образ женщины-воительницы – царицы Томирис и одновременно подчеркнуть природное женское начало. Томирис – не только отважная воительница, мудрая царица, но и любящая и женщина. Она способна и мудро править страной, искусно владеть воинским искусством, и любить, сострадать, прощать» [2, с.61].

Особое внимание привлекает четко выстроенная система персонажей.

Впечатляет своим образом воин-богатырь Рустам: «Рустам лежал навзничь, широко раскинув могучие руки. Гора – не человек! Огромный, на вид медлительный и даже неповоротливый, он преображался в состязаниях. Шутя он бросал на лопатки сильнейших массагетских богатырей. Первой же стрелой пронизывал все семь бронзовых колец, подвешенных одно за другим в ряд. Дальше всех и без особых усилий метал тяжеленный камень и легко одолевал в бою на копьях и акинаках < Акинак – короткий меч саков, персов > лучших бойцов Спаргаписа » [4].

«Появление Рустама, поразившего своей силой, отвагой и мощью даже воинственных массагетов, заставило Томирис внимательно приглядеться к богатырю. Ее покорили его невероятная сила, исполинский рост, но словно вырубленное из камня лицо с упрямыми скулами, резкая и глубокая вертикальная черта меж густых бровей, диковатый, взгляд жгуче-черных глаз – отпугивали ее. Этот непоколебимый гигант внушал ей тревогу – Томирис ни с кем не хотела делить власть, а столкновение с Рустамом могло окончиться не в ее пользу. И вдруг она увидела, как улыбается этот человек

какой-то шутке Спаргаписа – так по-детски открыто мог улыбаться только добрый человек. А поединок окончательно убедил Томирис в благородстве Рустама и решение пришло внезапно. В Рустаме она увидела свой надежный щит и грозный меч против племенной верхушки массагетов. Рустам стал мужем Томирис»- пишет автор [4].

Томирис являлась потомком вождя скифов Ишпакая. Внучка Мадия, дочка легендарного царя Спаргаписа.

Рядом с образом культурного героя в мифологии всегда присутствует антипод. Великий Кир – царь царей и господин четырех стран света. По словам Фарнака, Кир красив, храбр, щедр и великодушен. Подобного полководца и царя еще не знала земля. Могущественные, богатые и сильные державы падали под его ударами, как перезрелые плоды с дерева. Воины Кира свято верят в его непобедимость и готовы идти с ним даже на верную смерть. Он был основателем Ахеменидской империи. Кир, выросший в пастушеской хижине, познавший тяжелый труд, холод, голод, лишения, сражавшийся с волками, оберегая отары, ходивший с ножом в руке на дикуную рысь, не только не уступал своим сверстникам – сыновьям знатных персов, но и превосходил их во всем: в смелости, ловкости, мужестве и умении.

Надрывая голосовые связки, вещали жителям Вавилона манифест великого Кира: “Я – Куруш <Куруш – подлинное имя Кира>, царь мира, великий царь, могучий царь, царь Вавилона, царь Шумера и Аккада, царь четырех стран света, сын Камбиза, великого царя, внук Кира, великого царя, потомок Чишпиша, великого царя, отрасль вечного царства <Один из подлинных титулов Кира из манифеста>, которого династия любезна богам, которого владычество приятно их сердцу. Все цари, сидящие во дворцах всех стран света, от Верхнего моря до Нижнего, и в шатрах живущие цари, все вместе принесли мне свою тяжелую дань и целовали мои ноги...” [4].

Как показал проведенный нами контент-анализ данного произведения персонификация романа насчитывает образы более 200 персонажей, в том числе мифических персоналий. Среди них мы находим: верховных богов, злых духов, покровителей, предков, царей, цариц, князей, фараонов, военачальников, жрецов, воинов, вождей, вельмож, богатырей, дворецких, сатрапов, старейшин родов, прислуг, сподвижников, казначеев, представителей родовой степной аристократии.

Выделим и систематизируем отдельных, важных для развития сюжета и концептосферы романа, группы персоналий в соответствии с топонимикой древнего восточного мира.

1. Среди правителей великой Ассирии можно выделить царей: Асархаддон, Салманасар, син-шарру-ишкун, Ашшур-убалит, знаменитый Ашшурбанипал (669-633), который был правителем Ниневии, ему принадлежала древнейшая систематизированная с каталогом и тематическими разделами, так называемое крупнейшее собрание клинописных табличек, среди которых и древнеаккадская поэма о Гильгамеше.

2. Мидия – обширное могущественное государство, многие народы покорились ей. В этой стране правили такие цари как Киаксар, его сын Астиаг, Набонид – выдающийся дипломат, археолог, астроном.

3. С Египтом связаны имена фараонов: Априс, Амасис, Нехо, Псамметих I и др.

Перечисляются основные сведения о наиболее значительных мировых цивилизациях и регионах: Древняя Греция, Рим, Малая Азия, Лидия, Хорезм, Вавилон, Мидия, Ассирия, Египет, страны Ближнего Востока (Палестина, Финикия, Сирия), Чин (Китай) и другие.

Упомянуты огромные просторы, простирающиеся от Днепра до Енисея, от южного Урала до Семиречья, долины таких рек как священного Нила, Тигра, Евфрата, Ильдаруни, Яксарта (Сырдарья), Окса (Амударья), Танаиса (Дон), Даика (Авест) – река Урал, Борисфена (Днепр), побережье седого Прикаспия, плодородные долины Месопотамии.

Система различных мифонимов выступает неотъемлемой частью ономастического пространства, обладает большими возможностями для реализации своего коннотативного содержания, например: Ангра-Манью – чудовище мрака, Ахурамазда – бог персов, Адад – бог грозы, Ахриман – злой дух, бог, повелитель злых духов, Бэл-Мардук (Юпитер) – верховный бог Вавилона, Бахман – персидское божество, Забаб – бог счастливой войны и витязя богов, Спитам – пророк из Маргианы, Иштар (Венера) – богиня любви и красоты, Набу (Меркурий) – бог мудрости, омовений и ритуала, Нергал (Марс) – бог кровопролитной войны и владыки преисподней, Син – бог луны и знаний, Шамаш – бог солнца, Хумай – по повериям персов – птица счастья, Симург – сказочная птица, Нинурна и другие.

Кроме того, в диалогии выделены и развиваются мировые мифологемы. К примеру, одно из "чудес" – знаменитая "Вавилонская башня" – зиккурат Этеменаки, сооружением которой люди бросали вызов самим богам! Другое "чудо" – "висячие сады" [4].

Так, вавилонская башня, или зиккурат Этеменаки, что означало "Дом основания неба и земли", была лишь частью огромного храмового комплекса Эсагилы, расположенной на площади прямоугольника длиной в одну тысячу триста локтей и шириной в девятьсот. Основание же Этеменаки было 184x184 локтя. Она семью ступенями поднималась к раскаленному белесому небу Месопотамии. Первый его ярус был белым, второй – черным, третий – красным, четвертый – синим, пятый – алым, шестой – серебряным, а на седьмом, самом верхнем ярусе цвета неба, стоял изящный храм, построенный из отборного кедрового леса, привезенного из Ливана. Потолок в этом храме был облицован листовым золотом, стены инкрустированы самоцветами, пол – красочной мозаикой, а мебель: стол, стул и спальное ложе – была отлита из чистого золота [4].

Алтыбаева С.М. пишет: «Масштабная художественная реконструкция национальной истории и культуры, процесс осмысления и переосмысления известных исторических сюжетов, мифов, легенд, сказаний выступает мейнстримовым направлением современной казахской прозы. Конечно,

историко-культурный дискурс в художественном произведении предполагает большую долю достоверности, исторической фактографичности» [2, с.59].

«Роман Б.Жандарбекова, изданный почти 20 лет назад, выдержал пресловутое испытание временем. Книга, помимо ее исключительной эстетической ценности, может служить достаточно правдивым источником этнокультурных сведений и не только древней истории казахской Степи, но и стран Передней Азии, Ближнего Востока. В известном смысле книга нацелена на художественное воссоздание подлинной истории казахского народа и, с другой стороны, на преодоление как отдельных патерналистических, европоцентристских притязаний, так и изрядной доли мифологизирования национальной истории. Кстати, последняя проблема, актуальная, думается, и для других стран, активно ставится и решается казахскими историками, философами, культурологами. Литература как специфическая форма национального сознания также вносит свою весомую лепту в демифологизацию исторических сюжетов. Яркий пример – анализируемая здесь диалогия «Саки». В ней историческая ретроспектива дана предельно точно, достоверно, полно. Для реализации авторского замысла – многопланового повествования – в контекст романа можно обнаружить большой объем мифо-фольклорных конструкций, символов, аллегорий, интертекстуальных вкраплений» [2, с.60].

Таким образом, несмотря на все тяжелые испытания, тюркские народы смогли укрепить свои государства, они решали весьма сложные задачи. Мы увидели, двигаясь вглубь веков, какую роль сыграли наши предки. Формирование казахского этноса – процесс, занявший не одно тысячелетие. Автор мастерски показывает в романе связь поколений. Сказания, легенды, исторические предания кочевников степных пространств внесли в нашу судьбу страны незабываемый отпечаток.

Список литературы:

- 1 Назарбаев Н.А. Мыслями с народом делюсь. – Алматы: Изд-во «Мектеп», 2007
- 2 С.Алтыбаева. Нарративные модели современного казахского исторического романа. RESPECTUS PHILOLOGICUS Nr.22 (27), 2012
- 3 Назарбаев Н.А. В потоке истории. – Алматы: Атамұра, 1999
- 4 http://www.libook.info/sovremennaia_literatura_proza/66178-tomiris.html#.UKNRJ0_9mIU

Түйін

Мақалада көркем образдар және мифологиялық кейіпкерлер қарастырылған. Сюжеттің дамуы үшін контент-сараптама жасай отырып, кейіпкерлерді топтық жүйеге келтірілген. Түрлі мифонимдердің жүйесі тақырыптың мазмұнын аша түседі. Шығармада әлемнің ұлттық бейнесі бейнеленген.

Resume

The article considers artistic images, a mythical personnel. By means of the content analysis are allocated and systematized important for development of a plot and conceptspheres of the novel of group of a personnel. The system of various mythonyms possesses great opportunities for implementation of the connotive contents. In work the national picture of the world is reflected.

Ибраева А.Д. - ф.ғ.к., аға оқытушысы
Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы, Қазақстан

ҒҰМАР ҚАРАШҰЛЫНЫҢ ӘДЕБИ МҰРАСЫ

Мақалада Ғ.Қараштың әдеби мұралары қарастырылған. Ақын шығармаларының ерекшелігі айқындалған. Поэзиялық, прозалық туындыларындағы тақырыптық бағыттар сөз етіледі. Ақынның публицистикалық мұралары қарастырылды.

Түйін сөздер: Ғ.Қараш, ақын, шығармалар, тақырып, көркемдік ерекшелік.

Ғ.Қараш – өткен ғасырдың 20-30 жылдары орын алған зорлық-зомбылықтың кінәсіз құрбаны болып жазықсыз жазаға ұшырап, кейін ақталған қазақ зиялыларының қатарындағы ірі тұлғалардың бірі, қоғам және саясат қайраткері, ақын. Өткен ғасыр басында ұлт азаттық қозғалысқа қатысқан интеллигенция өкілдерінің дені ұлттық мәселені шешуді Алаш алдына қойды. Осы мақсатта бұл ұлт-азаттық қозғалысқа қазақтың барлық оқыған зиялылары қатысты. Қазақстандағы патша үкіметінің отарлық саясатына қарсы қазақ оқығандарын өз айналасына топтастырып, олардың қоғамдық-саяси ой-пікірлерінің қалыптасуына ықпал етті.

Ғұмар Қараш ағартушылық бағытта өз заманында көп іс тындырады. Қазақтың ауыз әдебиеті мен жазба әдебиетін дамытуға да елеулі үлес қосқан тұлға. Өз дәуіріндегі халыққа кең тараған «Айқап», «Мұғалім», «Шора» журналдары мен «Қазақстан», «Ұран», «Дұрыстық жолы» (газеттің атауын осылай қою Ғ.Қараштың идеясы және «Дұрыстық жолы» деген өлеңімен басталады) мен «Қазақ дұрыстығы» (бұл екі газет қазіргі «Орал өңірі» газетінің бастауында тұрған басылымдар), тағы басқа татар тілдеріндегі баспасөз бетінде халыққа оң бағыт-бағдар берген, бірлікке, ынтымаққа үндеген, білім, кәсіп игеруге бағытталған ой-пікірлері мен өлеңдері жарық көрді. «Ойға келген пікірлерім», «Бәдел-хажы», «Бала тұлпар», «Аға тұлпар», «Қарлығаш», «Өрнек», «Тумыш», «Тұрымтай» өлең жинақтарын шығарып, философиялық ой толғамдарын жазған. 1910-1912 жылдары «Шайыр, яки қазақ ақындарының басты жырлары» және «Көксілдер, яки бұрынғы мырза ұлы Һәм ноғайлы батырлары уә ғайри мағыналы жырлар» деген атаумен қазақтың батырлар жырының жинағын алғаш жариялаған. Қазақ даласында елдің мүддесін көздейтін бір де бір газет жоқ кезде, тұңғыш рет «Қазақстан» атауымен халыққа білім мен кәсіп үйретуді мақсат ететін газет шығаруды ұйымдастырды. Алғашқы ағартушылық, білім беру, сауат ашу, тәрбие бағытында «Мұғалім» атты ғылыми журналды шығаруды ұйымдастырып, басқарды. Ғұмар Қараштың «Бала тұлпар» (Уфа, 1911), «Қарлығаш» (Қазан, 1911), «Тумыш» (Уфа, 1911), «Аға тұлпар» (Орынбор, 1914), «Тұрымтай» (Уфа, 1918) аталатын бес поэзиялық, «Ойға келген пікірлерім» (Орынбор, 1910), «Өрнек» (Уфа, 1911), «Бәдел қажы» (Қазан, 1913) дейтін зерттеу кітабы жарық көрген.

Ғұмар Қараштың шығармаларында, қазақ ұлтының әлеуметтік прогресс жолына түсуі туралы көтерген ой-пікірлері өзінің өміршендігімен құнды. Ғұмар қазақ халқының өркениеттік жолға түсуі үшін міндетті түрде ғылым мен білім ең өзекті проблема екендігін алға тартады.

Ғұмар Қараштың «Қарлығаш» өлеңдер жинағында ел үстінен күн көрген имандылық жолында жүрген қожа молдалар, паракор ел билеушілерін сынға алады. Өмір, көңіл, талап жайындағы ойларын тереңдете түсті.

«Аға тұлпар» жинағындағы өлеңдерінің барлығы дерлік өсиет, уағыз, насихат, тілек түрінде келеді. Патша өкіметінің жүргізген саясаты салдарынан қазақтың өз жерінен қол үзіп, жікшілдік бел алып, елдің шырқы бұзылғандығын тебірене жырлайды. Халықтың бостандық жайындағы арманын былай жеткізеді:

Егер көзді ашпасаң,
Аяғың қозғап баспасаң.
Жүректен шыққан шын сөзді.
Құлағыңа аспасаң,
Күнілгері қазағым,
Амандас еркін қонысқа.

Ақынның «Тұрымтай» жинағында ақынның «Күн туды», «Саған не болды?», «Көреміз бе?», «Өтер ме екен», «Келер ме екен?», «Бармысың», «Жазда тастамаған телпек» деп аталатын өлеңдерінде халық, ұлт, өнер-білім, заман туралы ойларын ашық айтады.

Тыңда қазақ сөзімді
Есірке ұл мен қызыңды
Жалшылықта шірітіп
Талатпа бағлан қозыңды
Білім, өнер қаруын
Құралданып бойыңа,
Жігер-жихат қылышын
Қайратпен ұстап қолыңа
Әзірлен, қазақ, әзірлен
«Тіршілік» деген соғысқа

Білек күші емес, білім күшімен күрес жүргізу қажеттігін ұғындырады. Ақын арман-мұратқа жас кездеталпынуды уағыздап, туған халқының іргелі ел болуын арман етеді.

«Бала тұлпар», «Аға тұлпар», «Қарлығаш», «Өрнек», «Тумыш», «Тұрымтай» өлең жинақтарындағы өлеңдерін тақырыптық жағынан былай:

- патша өкіметінің отарлау саясатына қарсы бағытталған өлеңдері,
- өнер-білімге шақырған, ағартушылық сарындағы өлеңдері,
- ел билеуші әкімдерді сынға алған өлеңдері,
- надандық, шариғат жолын бұрмалаушылық, ескі әдіспен оқытуға наразылық бағытындағы өлеңдері,
- озық мәдениетті үйрену, отырықшылдыққа шақыруға арналған өлеңдері деп топтастыруға болады.

Ғұмардың «Неден қорқам?» өлеңіндегі әрбір жолдар Қазан төңкерісінен кейінгі кезең шындығын тануда айрықша болып табылады.

Аждаһа алты басты жаудан қорқам,
Бүлдірген ел арасын даудан қорқам:
Күлімдеп кіріп, ішкі сырыңды алып,
Құрылған аяқ асты аудан қорқам:
Асығыс істей салған істен қорқам,
Қандары тасқан қара күштен қорқам,
Дос болып бірге жүріп қастық етіп- [1].

Тысына қайшы келген іштен қорқам» деген ақын үрейі жаңа саясаттағы талай қиянаттар мен зобаландарды ұғына түсуімізге мүмкіндік береді. Сондықтан да ақын қан төгіс арқылы келген биліктің әлеуметке теңдік пен бостандық орнатуындағы қадамдары қоғамдық даму заңдылығына қайшы болып табылатынын және де өзгенің күштеп танған азаттығы мәңгілік болмайтынын, сол себепті өзінің сара жолыңды ізде деген мұратын алға тартады. Ақиқат жолынан адасып, сағым қуған тобырлық сананы сынға алады.

Ұжмақ көктен жерге енбек емес,
Мезгілсіз бірнәрсе де келмек емес:
Өзің ту, ұл тусаң да, қыз тусаң да,
Әкеліп біреу саған бермек емес.
Табиғат заңы, жолы өзіне хас,
Ешкімнің жетегіне жүрмек емес:
Адаспа, аңдық етпе, адам ұлы,
Көрінген о бір сағым көзіңе елес.
Сағымды «су таптым» деп жұрт жинасаң,
Жындыға айтар сөз жоқ құрып кеңес [1].

Ақынның «Адаспа, аңдық етпе, адам ұлы» деген биік гуманистік ескертуі қай кезең үшін болмасын қашан да назарда болатын өшпес ұлағат деуге болады. Ал, «Саған не болды?» өлеңінде елдік мәселелерді жырлағанда жаңа жүйе икеміне жығылып, илеуіне оңай көндіге кеткен халқының бейқамдығына, саяси балаң аңғырттығына налиды.

«Тұрымтай» жинағындағы қай өлең болмасын Алаш қайраткерлері ұстанған тәуелсіз мемлекет құру идеясын кеңінен жырлауымен және әлеумет санасына сіңіруімен маңызды.

«Күн туды» өлеңінде «Екі талай іс болып, Елге қиын күн туды. Аспанда ай тұтылып, Жер - жиһанды қан жуды» деп, сол кезеңнің боямасыз ақиқат шындығын алға тартқанда заман ағымы елдік үшін тез екенін, әсіресе зарыға жеткен азаттықты сақтап қалу сыналар тарихи сәтте барша күшті ел болуғы жұмылдыру, Отанды қорғау сияқты ұлттық маңызы ерекше болып табылатын мәселелерді қоғамдық деңгейде көтереді [2].

Ғұмардың проза саласында «Томан байдың баласы-Әділмырза, я болмаса Байғазы байдың қызы ару-Шандоз» деп аталатын әңгімесі бар. Әңгіменің оқиға желісі Шандоз қыздың ұзатылу тойына арналған. Әділдің қалыңдық алуына сапары көңілді суреттеледі. Шағын шығармада автор

халқымыздың сан ғасырлар бойы қалыптасқан құда түсу, қалың беру, той жабдығы тәрізді әдет-ғұрыптарымен таныстырады. Әңгіменің негізгі танымдық, тәрбиелілік қырлары жастардың ата-анасын сыйлауы, инабатты, ізетті болуымен байланыс ты болып келеді. Ғұмардың көркем қара сөзбен жазылған осы шығармасы кезінде Қазан қаласына жіберілгенімен белгісіз себептермен жарияланбаған. Әңгіме мәтінімен танысу барысында кейбір тұстары өшіріліп, шығарма толық аяқталмай қалған. Бірақ зерттеушілер тарапынан шығарма аяқталмаған деген пікір кездеспейді. Бұл әлі ақынның әдеби мұрасын толық жан-жақты қарастыру қажет екендігін көрсетеді [3].

Ғ. Қараштың философиялық, толғаныс түріндегі бірнеше жинақтары бар. Соның бірі- «Ойға келген пікірлерім» 1911 жылы Орынбор қаласында жарық көрді. Ақын мұнда қоғам өміріндегі түрлі әлеуметтік ортада кездесетін маңызды мәселелерді қарастырады. Ақын ұрлық, қиянат тәрізді адамды аздырар көптеген қылықтарды білімнің пайда болуынан емес, оқудың шәкірт жүрегіне жол таппауы, бұл көбіне нәрсіз дәрістерінен деген пікір білдіреді. «Рухани жағынан бірін-бірі қолдап отыру адамның ең жақсы қасиеті. Адам абыройының артуы, сөзінің өтімді болуы оның істеген жақсылық істеріне байланысты»-дей келе шын білімді сопылардың уағыз, насихатының пайдалы екендігіне баса назар аударады.

Мақалаларының көпшілігінде дерлік ислам дініне қатысты пікірлері Ғұмардың имандылық жолын ұстандығын, дін өкілдеріне сын көзбен қарағандығын байқатады. «Ислам дінінің тек ахирет үшін ғана емес, бұл дүние үшін маңызы бар», «Құран кәрімнің айтуы бойынша дін жалған нәрсе емес, адамдардың шын табиғи сенімі. Бұған қарағанда ешқандай адам дінсіз өмір сүре алмайды», «Біздің халқымыз ақиқат дінді ұстанса, біз надан жалқау боп қалмаған болар едік.... Діннің өзі адамды дұрыс сақтайды, дұрыс жолға бағыттайды. Ислам дінін дұрыс ұстай білуіміз керек», «Адам өзін тани алса жаратушысын да танымақ». Ақынның мұндай пікірлерінің барлығы жақсылық қырларын дәріптеумен қатар, тәрбиелілік, әлеуметтік жақтарын танытумен ерекшеленеді.

Ғұмардың 1911 жылы Уфада шыққан «Өрнек» жинағы да ақынның ой-толғаныстарынан тұрады. Мұнда адам бойындағы қалыптасқан әдетпен бірге күнделікті өмірге қажетті құбылыстар сараланады. Мақалаларындағы айтылар ой өлеңдеріндегі оймен астасып жатқандығы байқалады. Адам бойындағы жалқаулық, тоғышарлықтың негізін шариғат жолымен қатар, адамдық өлшем тұрғысынан алып танытады.

Ғұмар Қараш - әртүрлі мерзімді баспасөзде көп жазған қаламгер. 1911-1913 жылдары «Қазақстан» газетінің жұмысына ат салысқан. Сол жылдары Орынбор қаласында Шәңгерей Бөкеевтің қамқорлығымен ел аузынан жинаған әдеби мұраларды құрастырып, «Шайыр», «Көксілдер» атты екі жинақ жариялайды. Ғұмар Қараш-20 ғасырдың бас кезіндегі «Қазақ дұрыстығы», «Қазақстан», «Айқап», «Дұрыстық жолы», «Шора», «Абай» сияқты газет-журналдарда мақалаларын жариялаған. Ғұмар Қараш шығармаларын «Ғұмар Қараш баласы», «Ғұмар Қарашұлы», «Ахунд Ғұмар Қарашұлы», «Ғұмар әл-Қараш», «Бөкей елінің бір баласы», «Ғұмар Қараш»,

«Ғ. Мұштак», «Ғабдолла Мұштак», «Оразақай», «Қазақәев», «Ғұмар Қарашев» деген есімдермен жариялап отырған. Ғұмар Қараштың шығармалары мектеп оқулықтарында, орыс тілінде жарық көрген «Қазақ поэзиясының антологиясы» мен «Қазақстан ақындары» жинағында, мерзімді баспасөз беттерінде жарияланған. Өлең, толғаулары мен философиялық ой-толғамдары және әңгіме, мақалалары «Замана» деген атпен жарық көрді. Ғұмартанушы ғалым, республикалық «Ана тілі» газетінің бас редакторы Мақсат Тәжмұраттың мәлім еткеніндей, Ғұмар Қараш – Алаш қозғалысына дейін-ақ ел өміріне ерте араласып, соңына бай мұра қалдырған ақын. Жастайынан жетім қалып, ағайын-туыстарының көмегімен ауыл молдасынан сауат ашса да, кейін өзінің білім-беделі арқасында өз заманының ең көзі ашық, халқын алға жетелеген зиялы өкілдерінің қатарынан табылады. Ғұмардың бірінші қыры ұстаздығы болса, екінші еңбегі 1911-1913 жылдары «Қазақстан» газетін ашуда айқын көрінеді. Басқасын айтпай-ақ, әуелі Ордада, кейін Оралда жарық көріп тұрған аталмыш газет «Қазақстан» сөзін тұңғыш рет ресми қолдануымен де құнды, сонысымен де айрықша бағалы. Соның өзінен-ақ «Қазақстан» газетін (редакторы Елеусін Бұйрин) ашқандардың ойы ауыл-аймақ төңірегінде емес, тым әріде екендігі, болашақ ел мүддесін көздегені бірден сезіледі [4].

Ғұмар Қараштың өлең-толғауларында, көсемсөздері мен мақалаларында заман, өмір, дін шариғат, табиғат, махаббат т.б. мәселелер туралы толғанады, патша үкіметінің отарлаушылық саясатын, жергілікті әкімдердің екіжүзділігін сынап, халыққа адал қызмет етуге үндейді. Өз тілі мен мәдениетін сақтай отырып, ғылым, білімге ұмтылуды, мәдениетті елдерден үлгі алуды насихаттайды. Өлең толғаулары философиялық ой-пікірлерге бай, бейнелі, әсерлі келеді. Қайраткер-ақынның ұлт бірлігіне қатысты да айрықша ойлары бар. Елін, жерін аса қадірлеген, сол үшін азаматтықта да, ақындықта да аянып қалмаған Ғұмар адамзат пен ұлтқа ең ділгір қасиет ретінде ар-ожданды атайды. Татардың «Шора» журналында 1911 жылы жарияланған «Ар-ождан – сенім өлшемі» атты мақаласында ол: «Әрбір жағдайда ар-ождан биік тұруы керек. Сонда ғана оның қасиеті жоғары болмақ», -деп жазады.

Жалпы қоғамдық-саяси өмірде болып жатқан түрлі құбылыстарға белсене араласқан Ғ. Қараш XX ғасырдың басындағы қалыптасқан ұлттық ояну мен жаңғыру идеяларына бой ұрған, ұлт мүддесін ойлап, өзінің еңбектері арқылы халқын ағартушылыққа шақырған қайраткер ретінде таныла білді. Ғұмардың ар-ождан, моральдық қасиеттерді санаға сіңіріп, жеке адамды қалыптастыру арқылы мемлекетті нығайту, өркениетті деңгейге көтеру идеяларының мазмұны мен мағынасы бүгінгі таңда да өзінің мәнін жойған емес.

Әдебиеттер тізімі:

1 Қараш. Ғ. Замана. – Алматы, 1994

2 Кенжебаев Б. XX ғасыр басындағы әдебиет. – Алматы, 1993.

3 Әбдиманұлы Ө. XX ғасыр бас кезіндегі қазақ әдебиеті: Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2002.

4 Қазақ поэзиясының антологиясы (XX ғасырдың бас кезі). – А., 1993

Резюме

В статье проанализированы литературное наследие Г.Караша. Отмечены специфические характеристики произведения поэта. Рассмотрены тематические направления произведения Г.Караша. Исследованы основные публицистические наследие.

Summary

The paper analyzes the literary heritage G.Karasha. Marked by specific characteristics of the poet's works. Addressed themes of the works G.Karasha. The basic journalistic heritage.

ӘОЖ 373.21.57. 21.27

Рысбекова А.Қ., Жаздықбаева М.Б., Қожабаева Д.

Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қаласы

АВТОРЛЫҚ ЕРТЕГІЛЕРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мақалада халық ауыз әдебиетінің маңызды құрамдас бөлігі ертегілерді оқыту әдіс-тәсілдері туралы айтылған. Халықтық ертегілердің негізінде жазылған заманауи авторлардың әдеби ертегілері, яғни авторлық ертегілерге анықтама берілген. Авторлық ертегілермен жұмыс жасау барысында негізге алынатын ұстанымдар мен қолданылатын көрнекі құралдардың түрлері сөз болған. Авторлық ертегілерді кезең-кезеңмен оқытудың тиімділігі жөнінде пікірлер келтіріліп, аталған кезеңдерге сипаттама берілген.

Тірек сөздер: Мектепке дейінгі тәрбие, бала, халық ертегілері, авторлық ертегілер, оқыту ұстанымдары, оқыту кезеңдері.

Бала тәрбиесі - күрделі процесс. Өйткені ол процесте әр күн маңызды. Баланың бойына жастайынан ізгілік, мейірімділік, қайырымдылық, жауапкершілік, адамгершілік сияқты құнды қасиеттерді сіңіріп, өз-өзіне сенімді тұлға етіп тәрбиелеу - заман талабы. ҚР Президенті Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына 2014 жылы жолдаған «ҚАЗАҚСТАН ЖОЛЫ – 2050: БІР МАҚСАТ, БІР МҮДДЕ, БІР БОЛАШАҚ» Жолдауында «XXI ғасырдағы дамыған ел дегеніміз – белсенді, білімді және денсаулығы мықты азаматтар» деген сөзі пікірімізді нақтылай түседі[1].

Жеткіншек ұрпаққа жан-жақты дамыған мықты азамат етіп тәрбие берудегі тиімді құралдардың бірі – ертегілер. Ертегі халық ауыз әдебиетінің маңызды құрамдас бөлігі. Осындай халықтық ертегілердің негізінде жазылған заманауи авторлардың әдеби ертегілері, яғни авторлық ертегілер де жетерлік. Педагогика ғылымдарының докторы, профессор Сайра Жиенбаеваның пікірінше, авторлық ертегілерді де балалардың барлығы дерлік оңай қабылдайды, өйткені: «Қазақ ертегілерінің көпшілігі бұрынғы заманда жазылғандықтан бүгінгі баланың өмірінен алшақ. Ал балалар өзі өмір сүріп отырған заманмен байланысты ертегілерді естігісі келеді. Кейінгі

жылдары жарық көрген ертегілерді оқып отырып, авторлардың мектеп жасына дейінгі балалардың ерекшелігін ескеретінін аңғарасыз. Бұған қоса, халық ертегілерінің көпшілігі дерлік жан-жануарлар туралы. Қала балалары жан-жануарлардың өмірімен жақсы таныс болмағандықтан, оған көп қызықпайды»[2].

Атақты педагог Сухомлинский «Бала кезде үш жастан он екі жасқа дейінгі аралықта әр адам өзінің рухани дамуына қажетті нәрсенің бәрін де ертегіден алады» деп атап көрсеткен[3].

Сондықтан тәрбиешілер ертегіні оқыту барысында ең тиімді әдіс-тәсілдерді тандап, оны балаға жан-жақты, әсіресе, рухани-адамгершілік тәрбие берудің басты құралдарының біріне айналдыруы тиіс.

Авторлық ертегілермен жұмыс жасағанда төмендегі ұстанымдарды негізге алған жөн:

- тәрбиенің өмірмен байланыстылығы ұстанымы: оған өмірлік жағдаяттарға, адамдардың қарым-қатынасына және адамдардың отбасында, өзге ортада өзін ұстауына арналған авторлық ертегілердің мазмұны арқылы қол жеткізуге болады.

- тәрбие үдерісінің барлық құрамдас бөліктерінің кешенділігі, тұтастығы және бірлігі ұстанымы: оған авторлық ертегілерді пайдалануға арнап әзірленген әдістемелік нұсқаулар арқылы, аталған ертегінің мектепке дейінгі мекемедегі балалардың жас ерекшелігіне сәйкестігі арқылы қол жеткізуге болады.

- тәрбиешінің басшылығы және баланың жеке белсенділігі ұстанымы: бала белсенділігінің ең алғашқы формасының бірі - қарым-қатынас жасау белсенділігі. Бұл адамның бүкіл өмірінде дамитын белсенділік. Балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес басқа адамдар мен қарым-қатынас жасау белсенділігінің мазмұны өзгеріп отырады. Мектеп жасына дейінгі балалар ересек адамдардың әрекеттеріне үңіле қарап үйренеді, оларға еліктейді. Балалардың саналы түрдегі мұндай әрекеттерін ырықты немесе ерікті белсенділік дейді. Бұл жастағы балалардың үлкендердің әрекеттеріне және олармен өзара қарым-қатынас жасауға еліктеуі ертегілерді рөлге бөліп атқару барысында байқалады. Өзара қарым-қатынас барысында балалардың құрдастарымен өзара қатынасы өзгереді. Бала еліктеу, қабылдау арқылы түрлі рөлдік ертегілерді ойын ретінде атқара отырып, әлеумет өмірінің, өндіріс қатынастарының мазмұнын түсінеді.

- бала бақша мен отбасы талаптарының бірлігі ұстанымы: оған баланы адамгершілікке тәрбиелеуде балабақша мен отбасында, өзге тәрбие құралдарымен қатар ертегіні де қолдану технологиясына байланысты қол жеткізуге болады.

- қол жетімділік ұстанымы: ертегі жұмыс жүргізіліп отырған балаға мағынасы жағынан түсінікті болуы тиіс.

- жас және жеке ерекшелігін ескеру ұстанымы: ертегінің тілі мен оған байланысты қойылатын сұрақтар тәрбиеленушілердің түрлі ерекшеліктеріне сай қолдану.

-жеке сараланған тәсіл ұстанымы балалармен жеке-дара сабақ өту барысында, сонымен қатар баланың қызығушылығы мен проблемеларын ескеру арқылы қамтамасыз етіледі. Осыған байланысты ертегіні қолдану технологиясын қолдануды тұлғаға бағытталған деуге болады.

- көрнекілік ұстанымы: оған ертегімен жұмыс барысында ертегінің мазмұнына сай, қуыршақтарды, суреттерді немесе Пропп карталарын қолдануға болады.

Көрнекілік – оқытуда заттар мен дыбыстардың өзіне тән жаратылыс бітімін, сыр-сипаттарын сезім мүшелері арқылы көзбен көру, қолмен ұстап, құлақпен естіп қабылдауға баулитын дидактикалық құбылыс. Көрнекілік тәрбиешілердің шығармашылық ізденісі мен әдістеме жаңалықтарға қарап, оқу барысында шебер пайдалана білуді талап етеді. Көрнекіліктерді пайдалануда қазақтың ұлы педагогы Ы. Алтынсарин да зор көңіл бөле отырып, «Қазақ жастары ғылым өнерді, кітап сөзі деп қарамай, заттай көзімен көріп, ажырата білулері керек» деп тұжырым жасаған[4].

Көрнекілік ежелден қолданып келе жатқан принцип, әсіресе балабақшада әр түрлі жас топтарда жиі қолданды.

Көрнекіліктің негізгі түрлері:

- 1 нақты көрнекілік – яғни заттар мен құбылыстарды тікелей көрсету;
- 2 бейнелеу көрнекілік – бұл сурет, схема, кесте, плакат, диаграмма;
- 3 дыбыстық – үнтаспа, диафильм;
- 4 көркем сөз арқылы бейнелеу – тәрбиеші балаларға заттар мен құбылыстарды түсінікті де жеңіл баяндау.

Аталған көрнекі құралдары ертегі оқып отырған тәрбиешінің сөзін тереңдетіп шындай түседі. Балалардың дүниетанымын жетілдіреді.

Аталған технологияны қолданудың нәтижелі болуы үшін қолданылатын ең басты педогогикалық тәсілдің бірі - авторлық ертегіні даярлық топ балаларында кезең-кезеңмен қолдану.

Бірінші кезең танымдық-ынталандыру кезеңі деп аталады. Бұл кезеңде педагог балалар ертегі арқылы адамгершілік туралы негізгі білім алуына, сонымен қатар адамгершілік проблемеларына қызығушылық және ауыз әдебиетінің аталған түріне қызығушылығын қалыптастыруға көп көңіл бөлуі тиіс.

Танымдық-ынталандыру кезеңінде педагог баланың ертегіні тыңдау барысында болатын психологиялық өзгерістерге ерекше назар аудара отырып, баланың ертегіні қабылдау деңгейін анықтай алады. Мысалы, қиялдау алаңында өзгеріс. Өйткені қиялдаудың дамуынсыз және жетілуінсіз мектепке оқу кезеңінде басқа шығармашылық әрекеттер сияқты зияткерлік әрекеттер дамымайды.

Екінші эмоциялық-бағалаушылық кезеңде педагогтың негізгі назары руханилық пен адамгершілік категорияларын қалыптастыруға аударылады. Егер бірінші кезеңде аталған категория жөнінде базалық білім алса, бұл кезеңде бағалау-пайымдау бойынша өз білімдерін жүзеге асыруға мүмкіндік берілуі тиіс.

Ал соңғы әрекет ету кезеңінде ертегі оқиғаларын драмалық бейнелеу қарастырылған.

Ертегілерде әділдік, адалдық, намыс, құндылық т.б. туралы алғашқы түсінік беріледі. Ертегі баланы кейіпкермен бірге қуанып, бірге қайғыруға бағыттайды, бала ойша кейіпкермен бірге сюжет жолымен жүреді. Ертегі композициясы баланы ары қарай не болатынына қызықтырып эмоциялық шиеленісте ұстап тұратындықтан бала үшін қызықты болады.

Ертегіде жақсылық пен жамандық әсіреленіп көрсетілетіндіктен, алданған, жолы болмаған, кемсітілген кейіпкерге аяушылық тудырады, демек ертегі баланы сырттан бақылаушы ғана емес, ертегі оқиғасының қатысушысына айналдырады. Ұшқыр қиялдың және кейіпкерге көмектесем, қиындықтан шығар жолды нұсқасам деген жүрек қалауының әсерінен бала төмендегілерге қол жеткізеді:

- тіл көркемдігі: ертегі баланың сөздік қорын дамытады немесе ұмытылған немесе көптеп қолданылмаған сөздерге еске түсіреді, сонымен қатар қазақтың шұрайлы тілдік қорына терең үңілуге мүмкіндік береді;

- кейіпкердің сөзі, ойы және ісі арасындағы себеп-салдарлық байланысты орнату: бір мезетте өткен заманда немесе болашақта болуға, бір сәтте әлемнің кез-келген нүктесінде болуға мүмкіндік бертіндіктен бұл байланыстарды бала бірден-ақ байқай алады. Яғни ертегіде уақыт пен кеңістік заңын бұзуға мүмкіндігі бар;

- бас кейіпкер мен оның жақындары үшін қиын жағдайдан шығудың ертегі ұсынатын бірнеше жолдары мен оның салдарларын қарастыру мүмкіндігі.

Қиялдың көмегімен бала тікелей қабылданатын әлемнен тыс ойша шығу қабілетіне ие болады. Ертегі тыңдау балаға көз аясындағы әлемнен шығып, тыс қиял әлеміне шарықтауға мүмкіндік беретін факторлардың бірі. Даярлық тобындағы балалар шыншыл ертегіні де, қиял-ғажайып образдар мен оқиғаларды да бір деңгейде қабылдайды. Сондықтан «Біз мектепке барамыз» Мектепке дейінгі ересек жастағы балаларды тәрбиелеу мен оқыту бағдарламасында да халық ертегілері және әдеби ертегілер қамтылған[5]. Аталған ертегілерді оқыту барысында ең тиімді жолдарды басшылыққа алу маңызды болып саналады.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы: Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ
- 2 «Қазақ әдебиеті» газеті №22 (3228).
- 3 Әмірова Ә.С. Дидактика: оқу құралы. -Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ: «Ұлағат» баспасы, 2013. -304 бет.
- 4 Қоянбаев, Ж. Педагогика : университеттер студенттеріне арналған оқу құралы. - Алматы : Атамұра, 2000.
- 5 «Біз мектепке барамыз» Мектепке дейінгі ересек жастағы (5 жастан 6 жасқа дейінгі) балаларды тәрбиелеу мен оқыту бағдарламасы

Резюме

В этой статье рассматриваются особенности обучения авторской сказки детям дошкольного возраста. Даны определения авторским сказкам, которые были написаны на основе народных сказок. Указаны принципы обучения и виды наглядных пособий. Охарактеризованы этапы эффективного усвоения сказок детьми дошкольного возраста.

Summary

This article discusses the features of the author's tales of learning for children of preschool age. Definitions Copyright tales that were written based on folk tales. These principles of learning and types of visual aids. Characterized by the steps of effective assimilation tales preschool children.

ДИСКУРС ЖӘНЕ ОНЫҢ ТИПОЛОГИЯСЫ ДИСКУРС И ЕГО ТИПОЛОГИЯ DISCOURSE AND ITS TYPOLOGY

УДК 81'23 16.21.27

ОНАЛБАЕВА А.Т.

КазНПУ имени Абая, Алматы, Казахстан

НЕВЕРБАЛЬНЫЕ СРЕДСТВА ОБЩЕНИЯ В РИТУАЛИЗОВАННОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ СИТУАЦИИ «ҚЫРҚЫНАН ШЫҒАРУ»

В работе рассматриваются результаты исследования невербальных средств общения, где особое внимание уделяется его социолингвистическому и коммуникативному аспектам.

На основе социокультурной и коммуникативной стратификации невербальных средств общения выявляется сущность континуума невербальных знаков как системы особого типа, находящейся с языковой системой в отношениях взаимодополнительности и параллелизма, но не изоморфизма.

Ключевые слова: невербальная семиотика, коммуникация, речевой акт

Настоящее исследование посвящено обоснованию комплексного подхода к исследованию невербального общения, в рамках которого особое внимание уделяется его социолингвистическому и коммуникативному аспектам.

Казахская культура богата на обряды, целью которых является социализация личности, т.е. особо торжественное празднование перехода от одного этапа социализации человека к другому. При этом следует отметить придание особой значимости процессу социализации на раннем этапе развития ребенка.

Основная часть. Одним из обрядов социализации ребенка является обряд *қырқынан шығару*. По представлениям казахов, ребенок до сорока дней очень слаб, лишь после проведения обряда *қырқынан шығару* можно говорить о жизнеспособности ребенка. Встречающиеся в паремиях, фразеосочетаниях, в фольклорных текстах лексема *қырық* (сорок) означает не точное количество, не порядковое число, а выражает семантику «много», «далеко», «долго».

См.: ханның *қырық уәзірі*, ханның *қырық қызы*, *қырық батыры*, *қырық ұлы*, *қырық қарақшы*, *қырық күн*, *қырық түн*, *қырық жылдық* (күндік) *жол* и т.п. [1, с. 163].

См. также: *Қырық жылға дейін бай мен кедей теңесе. Тұзақтан қорыққан құс қырық жыл ағаш бұтағына қонбайды* из словаря М. Кашкари.

В современном казахском языке: *Жақсы атаның аруағы қырық жыл сүйрейді. Қырық жыл қырғын болса да, ажалы жоқ өлмейді. Қызға қырық жігіт сөйлеседі, бірі алады.*

См. также фразеосочетания: *қырық жасау* (весь в заплатах – о ветхой одежде: 2. Об обиженном человеке), *қырық пышақ болды* (поскандалили, поконфликтовали), *қырықтың қалуынан* (особо одаренный, отличающийся от всех), *қырық құбылды* (сто раз переменялся, изменился) и др.

Как выразитель семантики неопределенного большого количества казахское слово *қырық* соотносится с русским словом *сто* (см. сто раз повторять), очень длительного времени – с русским словом *тридцать лет и три года* (в фольклорных текстах), *сто* (сто лет не встречаться) – в современном русском языке, в значении неопределенного большого расстояния – с русским *тысячу* (тыщу верст).

Однако лексема *қырық* обладает четко выраженным сакральным значением, эксплицированным в ряде названий обрядов: *қырқынан шығару* (обряд по случаю исполнения 40 дней ребенку), 40 лет – переломный период в жизни человека, особо отмечают 40 дней со дня смерти человека – *қырқын беру* и др.

Однако следует отметить, что ни этнографы, ни культурологи не смогли точно определить, чем обусловлена эта сакральность. Так, М. Томанов отмечает: «Неясна этимология числительного *қырық*, однако известно, что у тюркских народов, в том числе, и у казахского народа слово *қырық* связано с религиозными, тотемистическими представлениями» [2].

К. Габитханулы усматривает определенную связь между лексемами *төрт* и *қырық*. *Төрт* являлось отражением в языковом сознании предков казахов представлений о четырех сторонах света, исследователь приводит сведения о том, что четыре стороны света ассоциировались с разными цветами: восток – с зелено-синим цветом (көк түс), юг – с красным цветом, запад – с белым цветом, север – с черным цветом [1, с. 140].

В языке мы находим множество фразеосочетаний, где числительное *төрт* реализует свое символическое значение «все, весь»: *төрт көз түгел* (все вместе собрались), *төңіректің төрт бұрышы* (весь мир), *төрт көзбен күту* (очень сильно ждать, поглядывая на все четыре стороны), *төрт жақ болу* (разделиться, не быть сплоченным), *төрт түлігі сай* (все есть, всем обеспечен), *төрт арыстың баласы* (весь народ), *төрт құбыласы түгел* (достиг всего, всем обеспечен) и др.

К. Габитханулы, судя по логике изложения, семантику *қырық* как самой большой меры длины, чисел, пространства и времени, связывает с *төрт* как обозначением всех частей света, а поскольку древние тюрки считали число 10 самым большим количеством, исходя из числа пальцев, это число,

помноженное на 4 стороны света, давало сакральное число *қырық* [1, с. 145-146].

Думаем, что это можно принять в качестве одной из гипотез об истоках сакральности числительного *қырық*.

Обряд *қырқынан шығару* проводится при значительном стечении народа, особенно женщин. С одной стороны, это объясняется необходимостью информирования малого социума (родственники, соседи) об изменениях в жизни ребенка, о переходе его от одного этапа жизни к другому. С другой стороны, казахи всегда верили в материализацию слова (*жақсы сөз – жарым ырыс*), поэтому чем больше людей пожелают ребенку добра, здоровья, ума, долгой жизни и всяческих благ, тем больше вероятности, что эти пожелания сбудутся. Немаловажным фактором является то, что в этом обряде в качестве основных исполнителей обряда выступают женщины, имеющие много детей, внуков, имеющие высокий социальный статус и авторитет среди этого социума, в качестве пассивных участников, иногда просто зрителей присутствуют молодые женщины, еще не имеющие детей, либо по каким-либо причинам не могущие забеременеть. И, конечно же, в качестве зрителей выступают дети.

Разновозрастной состав участников и зрителей также имеет особое значение. То, что сам обряд *қырқынан шығару* проводится уважаемыми, имеющими многочисленное потомство женщинами, связано с верой в то, что эти люди обладают положительной энергетикой, которая через тактильные контакты с ребенком (*стрижка волос, ногтей, купание*) и через вербальное клише (*Өмірің ұзақ болсын! Денсаулығың зор болсын! Үлкен азамат, ақылды бала болып өс!*), через использование множества ласкательных онимов, которыми сопровождают купание малыша (*жаным, алтыным, жарығым, балапаным* и т.д.), это передается ребенку, положительно влияя на его дальнейшую жизнь.

З.К. Ахметжанова, У.А. Мусабекова, анализируя функциональную мотивацию антропонимов русского и казахского языков, выделяют как наиболее характерную для развития антропонимической системы казахского языка харизматическую функцию: «Харизматическая функция антропонимов, отражающая веру человека в сверхъестественную силу слова, имени, вероятна, была древнейшей наравне с различительной. Наделяя имя способностью влиять на человека, защищать от злых духов, оберегать его, предопределять судьбу человека, древние люди способствовали возникновению особых типов имен» [3, с. 94]. Среди антропонимов, целевая установка которых направлена на выполнение харизматической функции, исследователи выделяют иносказательные пожелания – меморативы: «... нарекая младенца именем известного деятеля или знаменитого предка, родители тем самым желают ребенку такого же будущего, такой же славы, таких же качеств» [3, с. 103].

В этом плане наблюдается параллель между харизматической функцией антропонимов и невербальных компонентов общения в обряде «*қырқынан шығару*». Выбор основных исполнителей обряда мотивируется той же

харизматической функцией: пусть ребенку передаются лучшие качества этих женщин, пусть сбудутся их пожелания. Наличие в зрительской аудитории молодых бездетных женщин и детей в целом объясняется желанием знакомства их с обрядом, желанием обеспечить преемственность культурных традиций народа.

Проведение обряда требует подготовки: во-первых, должны быть подготовлены: посуда, в которой происходит купание ребенка, ножницы, новая одежда для младенца, серебряные монеты либо ювелирные изделия из серебра; во-вторых, подготовлены подарки для участников обряда; в-третьих, готовится застолье, дастархан для всех пришедших гостей на этот обряд.

Последовательность действий при обряде *қырқынан шығару*:

- в посуду, предназначенную для купания ребенка, собравшиеся женщины наливают 40 ложек воды, в эту воду опускают серебряные монеты, серьги, кольца;

- младенца купают, наливая сверху подготовленную воду, при этом приговаривают: «Отыз омыртқа жылдам бекісін, қырық қабырға жылдам қатсын!» (букв. пусть твои тридцать позвонков и сорок ребер побыстрее окрепнут!);

- серебряные монеты и украшения, а также посуду разбирают женщины, участвовавшие в купании ребенка, иногда и всем остальным дарят небольшие подарки;

- после младенцу ножницами стригут волосы и ногти. Эти волосы (қарын шаш) зашивают в тумар (оберег), который пришивают на одежду на правое плечо ребенка. Считается, что в волосах содержится жизненная сила, и если волосы лежат на земле и на них наступают, то тем самым можно нанести вред здоровью человека, поэтому в традиционной культуре казахов существует запрет на стрижку женских волос, подстриженные либо выпавшие волосы хранят в укромном месте, куда не ступает нога человека;

- снимают одежду, которую в течение первых сорока дней жизни неоднократно надевали на ребенка;

- в *иткөйлек* (старую, снятую с ребенка одежду) заворачивают сладости, полученный узелок завязывают на шею собаки и отпускают ее. Дети, гонясь за собакой, развязывают узелок и делят сладости между собой. *Ит көйлек* отдают бездетной женщине, что означает пожелание иметь много детей, которые прославили бы ее и народ.

В данной ритуализованной коммуникативной ситуации осуществляется односторонний коммуникативный процесс: от участников обряда к основному объекту – ребенку, третьим участником коммуникации выступают высшие силы, от которых зависит дальнейшая жизнь ребенка, но при выражении интенции эти силы непосредственно не указываются. Вербальное клише оформляется в виде побудительных предложений: *Өмірің ұзақ болсын! Денсаулығың зор болсын! Қырық қабырға жылдам бекісін!*

Невербальными компонентами общения с ребенком выступают действия, каждое из которых несет символическое значение. Так, первая в жизни ребенка стрижка волос и обрезание ногтей символизирует завершение

первого этапа жизни. Купание в воде с серебряными изделиями означает максимальное очищение детского тела, поскольку серебро обладает антибактериальными свойствами. Кроме того, в представлениях казахов серебро спасает не только от микробов, но и от сглаза. Замечено, что после совершения обряда «*қырқынан шығару*» ребенок начинает чувствовать себя гораздо лучше, сон у ребенка устанавливается спокойный, он начинает набирать вес, тело становится упругим. Тактильные контакты передают ребенку чувство любви, заботы. Обрезание ногтей, стрижка волос, купание означают полное очищение и переход на новый этап жизни.

Вербальное клише выражают также семантику любви, заботы, нежности. Но, помимо этого, вербальное клише как бы формулируют программу будущей жизни малыша «будь таким-то, таким-то».

Заключение

Итак, анализ взаимодействия невербального общения и вербального общения в ритуализованных коммуникативных ситуациях дают основание для выводов следующего характера.

В ритуализованной коммуникативной ситуации невербальный компонент почти всегда выступает как бы автономно, параллельно с вербальным общением, но не наслаиваясь на него. В ряде коммуникативных ситуаций невербальный компонент солирует самостоятельно, что создается за счет символической семантики действий либо предметов, с помощью которых осуществляются невербальные жесты, действия: *белый цвет, камча, домбыра, пестрая веровочка, серебряные изделия и др.*

В ритуализованных коммуникативных ситуациях временное соотношение между вербальным и невербальным общением различно, что зависит от характера ритуализованной коммуникативной ситуации.

Список литературы:

1. Ғабитханұлы Қ. Қазақ мифологиясының тілдегі көрінісі. – Алматы: Арыс, 2006. – 168 б.
2. Томанов М. Қазақ тілінің грамматикасы. – Алматы, 1988. – 202 б.
3. Ахметжанова З.К., Мусабекова У.А. Антропонимы казахского и русского языков. – Алматы.: КазУМОиМЯ, 2006. – 128 с.
4. Қыдыралин Ү. Батыс Қазақстан қазақтарының ғұрыптарындағы ерекшеліктері // Қазақ халқының дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары. Тарих және этнография. – Алматы: Арыс, 2005. – Т. I. – 202 б.

Түйін

Мақалада бейвербалды амалдарды кешенді зерттеу нәтижелері қарастырылады, бейвербалды амалдардың коммуникативті, мәдени, семиотикалық қызметімен айқындаумен қатар, бейвербалды қатынас құралдарының мәдени-әлеуметтік таңбалануы қарастырылады.

Resume

The article presents the results of a study of an integrated approach to the study of non-verbal communication, in which special attention is paid to its sociolinguistic and communicative aspects. On the basis of the socio-cultural and communicative stratification nonverbal means of

communication reveals the essence of the continuum of non-verbal signs as a special type which is in a relationship with the language system of mutual complementarity and overlapping, but not an isomorphism.

ӘОЖ 811.512.122' 42

Ергебекова А.А.

Т. Иманбеков атындағы орта мектеп, Түлкібас ауданы, Қазақстан

БІЛІМ ЖҮЙЕСІНДЕ ЖАҢАШЫЛ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ НЕГІЗІ

Білім өзінің шынайы міндетіне лайықты болу үшін жас ұрпақты мектепке дейінгі тәрбие мен бастауыш мектепте білім беруде-ақ, ең маңызды адамдық саналарды – адамгершілікті сүюді, аяушылықты, төзімділікті, имандылықты, әдептілікті, шыншылдықты, мейірімділік секілді асыл қасиеттерді дамыта отырып оқыту жүктеледі. Бұл міндеттерді шешу үшін мектеп ұжымдарының өзгерістерге батыл жол ашарлық жаңа практикаға, жаңа қарым-қатынасқа өту, білімнің мазмұнын, оқыту әдістері мен сабақты ұйымдастырудың жаңа нысандарын жетілдіру қажеттігі туындайды.

Тірек сөздер: консервативті жүйе, білім жүйесі, шығармашылық икемділік, жаңа технологиялар, инновациялық технологиялар.

Заманауи әлемде қоғамның әл-ауқатының факторы, оның әлемдік нарықтағы бәсекеге қабілетті ретінде білім берудің құндылықтары өсіп келеді., ол барлық деңгейлердегі техникалық және кәсіптік білім берудің дамуына бағытталған барабар шаралар қабылдауды талап етеді. Еліміздің білім беру жүйесін жетілдіруде көзделіп отырған мақсаттардың ең негізгісі - әрбір жеке тұлғаға білім алудың өмірлік жолын еркін тандауына мүмкіндік туғызу.

Білім беру саласы консервативті жүйе саналады. Оны реформалауға біршама жылдар керек. Білім жүйесі еңбек нарығының сұранысын қамтамасыз ететін сала. Қоғамның дамуы мен өзгеруіне орай, оның модернизациялануы заман талабы. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына арнаған Жолдауында айтылған білім беруге қатысты мәселелер бәрімізді де бей-жай қалдыра алмайды. «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» жолдауында білім жүйесін модернизациялауға назар аударылды. Білім сапасын модернизациялау үшін:

- біріншіден, оқу үрдісіне жаңашыл әдістер мен технологияларды енгізу;
- екіншіден, педагогикалық кадрлардың кәсіби деңгейлерін көтеру;
- үшіншіден, базалық педагогикалық білім беру стандарттарын жаңарту;
- төртіншіден, аймақтарда педагогтардың біліктіліктерін көтеру орталықтарын құру қажет [1].

Білім жүйесін модернизациялау оқушының білімін ғана емес, оның біліктілігін, яғни функцияналдық сауаттылығын немесе құзіреттілігін қалыптастыруға да бағытталады.

Сондықтан бүгінгі күні біздің алдымызда білім жүйесіндегі оқыту үдерісін тың идеяларға негіздейтін кәсіби құзыретті маман дайындау міндеті тұр.

XXI ғасыр білімнің жаңа философиясын, жаңа ақпараттық-коммуникациялық және педагогикалық технологияларды талап етеді. Бүгінгі таңда білім беру жүйесі алдында заманның жоғары технологияларының талаптарына сай келетін біліктілігі жоғары деңгейлі мамандарды даярлаудың міндеттері туралы әсіресе, мектеп жасына дейінгі, білімнің жоғары кәсіби білімге дейінгі білім проблемаларының кең спектрі талданады.

Қалай айтсақ та бүгінгі білім сапасы, оқушылардың біліктілік деңгейі мұғалімнің өрісіне, интеллектісіне, өмір бойы оқуға бағытталған ізденістік қабілетіне байланысты.

Бүкіл дүниежүзілік білім беру кеңістігіне кіру мақсатында қазіргі кезде Қазақстанда білімнің жаңа жүйесі құрылуда.

Бұл үдеріс педагогика теориясы мен оқу-тәрбие ісіне нақты өзгерістер енгізумен қатар, елімізде болып жатқан түрлі бағыттағы білім беру қызметіне жаңаша қарауды, қол жеткен табыстарды сын көзбен бағалай отырып саралауды, жастардың шығармашылығын дамытуды, мұғалім іс-әрекетін жаңаша тұрғыда ұйымдастыруды талап етеді.

Білім өзінің шынайы міндетіне лайықты болу үшін жас ұрпақты мектепке дейінгі тәрбие мен бастауыш мектепте білім беруде-ақ, ең маңызды адамдық саналарды – адамгершілікті сүюді, аяушылықты, төзімділікті, имандылықты, әдептілікті, шыншылдықты, мейірімділік секілді асыл қасиеттерді дамыта отырып оқыту жүктеледі. Бұл міндеттерді шешу үшін мектеп ұжымдарының өзгерістерге батыл жол ашарлық жаңа практикаға, жаңа қарым-қатынасқа өту, білімнің мазмұнын, оқыту әдістері мен сабақты ұйымдастырудың жаңа нысандарын жетілдіру қажеттігі туындайды. Сондықтан келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде мұғалімдердің инновациялық технологиялардың ғылыми-педагогикалық негізін меңгеру, оны оқыту үдерісіне енгізу маңызды мәселелердің бірі.

Жаңа технологиялардың негізгі қағидалары: балаға ізгілік тұрғысынан қарау, оқыту мен тәрбиенің бірлігі, баланың танымдық күшін қалыптастыру және дамыту, баланың өз бетімен әрекеттену әдістерін меңгерту, баланың танымдылық және шығармашылық икемділігін дамыту, әр оқушыны оның қабілеті мен мүмкіндік деңгейіне орай оқыту, барлық оқушылардың дамуы үшін жүйелі жұмыс істеу.

Инновациялық технологиялар – оқыту мен тәрбиелеудің ең озық, тиімді ізденістерін, тәжірибелерін жалғастырып, тың жолдар іздеу, классикалық педагогиканың озық үлгілерін жаңашылдықпен дамыту болып табылады. Сондай-ақ оқушылардың ой-өрісін, ұлттық мәдениетін, ұлттық рух пен сана-сезімін дамытып, алғыр тұлғаны қалыптастыруда оқу үдерісіне

инновациялық технологияларды енгізу үлкен жетістіктерге жетелейді [2, 136 б.].

Инновациялық педагогикалық технологиялар кез келген пәнді оқыту барысында пән мұғалімдерінің ой-өрісін кеңейтіп, кәсіби деңгейін көтеріп, шығармашылықпен жұмыс істеуге, жаңашыл ойларды кеңінен пайдалануға және оқушыларға білім беруді жаңашылдық тұрғысынан жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Жаңа технология оқыту үдерісіне дәстүрлі әдістемені модернизациялау, ұстаз бен оқушы арасындағы қарым-қатынастарды ізгілендіру негізінде, оқушының іс-әрекетін белсендіру мен интенсификациялаудың негізінде енгізілді.

Осы тұрғыдан келгенде, әр мұғалімнің алдындағы мұраты, ең қасиетті міндеті – рухани бай, жан-жақты дамыған жеке, дарынды тұлға қалыптастыру және өз пәнінен білім беріп қана қоймай, әр баланың мүмкіндігін ашу, оны шығармашылық тұлға болуға жетелеу. Жалпы алғанда, мұғалімнің еңбегі оқушының оқуына, оқығанын көңіліне тоқуына арналуы шарт. Ал қандай әдіспен оқыту тиімді – оны әр мұғалім өз тәжірибесі мен ыңғайына, оқу материалының мазмұны мен сипатына, оқушылардың жалпы дайындағының деңгейіне қарай өзі белгілейді [3, 103 б.]. Бірқатар оқытушылар сабақ беру тәжірибелерінде белгілі материалды оқушының жете игеруі үшін бір ғана әдісті пайдаланады. Қайсыбір пән бұл мақсатта бірнеше тәсілді қатар қолданады, бірақ сабақ процесінде олардың әрқайсысының атқаратын рөлін, мәні мен маңызын кейде дәл тани бермеуі мүмкін, соған орай әлгі тәсілдер бірін-бірі жат көргендей байланыссыз, өзара оқшауланып қала береді. Оқытудың әдістері мен тәсілдерін мақсатқа, жағдайға байланысты сатылы қатынаста немесе жүйелі тұтастықта пайдалану шын шебердің қолынан ғана келеді. Егерде сабақ нәтижесінде оқушы өзінің білім қорын, рухани әлемін байытып, адамгершілік негізін нығайтатын болса, белгілі бір практикалық мәселені шешуге машықтанып, шығармашылық тұрғыдан ойлап, ой қорыта алатын болса, ізденіп, еңбектеніп тапқан білімін өзінің және өзгелердің игілігі үшін тиімді пайдалана алса, онда ол сабақ, қандай әдіспен өтсе де, бүгінгі күннің талаптарына толық жауап бере алады деуге болады.

Еліміздің білім беру саласындағы реформалау ісі сабақта оқытудың интерактивті әдістерін кеңінен пайдалануды қажет етеді. Интерактивті әдістер сабақта оқушының айтарлықтай белсенді болуын, оқушылардың бір-бірімен өзара қатынасын және оқушы мен мұғалім арасында өзара дұрыс, түсіністік, сыйластық қатынастың болуына жағдай жасайды. Оқушылардың жас және психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, жай ақпарат беріп қана қоймай, оларды өздігінен жауап іздеуге бейімдеу, өмір тәжірибелеріне сүйенуге басты көңіл аударуымыз қажет.

Оқыту үдерісін ұйымдастырудың мұндай үлгісі аясында мұғалім мен оқушы тұлғасы бірдей белсенді әрекет иесі болып табылады. Оқытудағы негізгі мақсат - оқушының жеке тұлға ретінде еркін дамуымен, жетілуімен тікелей сабақтасады. Себебі оқушы тырнақтап теріп алған білімін өзінің

өмірінде пайдалану арқылы өмірдегі арманына, мұратына жетуді көздейді. Білімді өз өмірі, айналасы, ортасы үшін қажетті игілікке айналдыруға ұмтылады. Білікті маман болашағына қарай талпынып, сеніммен нық қадам жасайды, өзгерістерді алдын-ала сезіп, байқай алады, өз бетінше тұрақты білім алуға, қазіргі заман талаптарына сай шығып жатқан жаңа технология түрлері арқылы білім беру салаларына қадам жасай алады. Алайда инновациялық технологияларды қолдану кез келген маман үшін үлкен дайындықты, кәсіби дамуды қажет етеді. Оны өзіміз бірнеше жылғы тәжірибемізден нақтыладық. Сабақты бір сарынды өткізбеу, түрлендіру, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыру, олардың ойлау, шығармашылық қабілеттерін дамытуда жаңа технологияны сабақтарында пайдалану тиімділігі айқындап отыр. Жалпы алғанда алдымызда отырған әр шәкіртті бәсекеге қабілетті, өмірде өзін-өзі дамытуға бейім, үздіксіз білім жүйесінде белгілі бір құндылыққа жетелейтін Қазақстан азаматы ретінде тәрбиелеуіміз қажет. Оқушының ынтасын оятып, өзінің ғана емес, өзгенің де ықпал ететіндей деңгейге жеткізуге тиіспіз.

Шығармашылық ойлау қабілеті әр түрлі деңгейде әркімде-ақ болады. Мектептерде бұл мақсатқа жету үшін оқушы бойында белгілі білім қоры мен қалыптасқан дағды, машықтары, сонымен қатар шығармашылық ойлау қабілетінің осындай бастапқы сатысы болуы шарт.

Оқушының ойлауына шығармашылық қасиет дарыту үшін, алдымен оған ойлаудың жолын ұсыну керек. Оқушы алдына белгілі бір тілдік мәселені орынды қоя білгенде ғана оның ойына түрткі түседі: мәселені шешудің жолын іздейді, қажетті салыстыруларға, сұрыптаулар, пайымдаулар мен талдауларға барады. Нәтижесінде белгілі бір қорытындыға, тұжырымға келеді. Бұл тұрғыда мұғалім психологияны, педагогиканы, тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру технологиясын, құқықтық нормасын білу қажет. Жаңа мұғалімнің пайда болуы қазіргі мұғалімнің инновациялық шығармашылық типін талап етеді. Міне, осы тұрғыдан мұғалімнің құзіреттілігі көрінеді.

Құзіреттілік – субъектінің қойылған мақсатқа жету үшін оның сыртқы ресурстаны тиімді қолданатын білім беру нәтижесі.

Құзіреттілік тәсіліне негізделген жаңа білім беру мазмұнының базалық принципі – тұлғаның адамгершілік-рухани қасиеттерін дамытуды ынталандыратын ізгі білім беру ортасын құру, өзін-өзі тану, өзін-өзі анықтау және өзін-өзі жетілдіру, коммуникативті дағдыларды, ақпараттар мен технологияларды басқара білу, тұлғаның өздігінен даму мен дербестігін қамтамасыз ету [4, 41 б.].

Сондықтан әр педогог әрбір баланың ойынан шығып, қажеттілігін қанағаттандыра білуге дайын болуы тиіс. Оқушының рухани өсуіне жағдай туғыза алатын, жаңалықтарды қабылдауға даяр, өз әрекетіне өзгеріс енгізе алатын ұстаз ғана бүгінгі қоғамның мүддесінен шыға алады. Ойы жүйрік, саналы, бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны тек қана жаңа тұрпатты педагог қалыптастыра алады. Өйткені жақсы мұғалім жақсы оқушыларды жасайды.

Еліміздің білім беру жүйесін жетілдіруде көзделіп отырған мақсаттардың ең негізгісі - әрбір жеке тұлғаға білім алудың өмірлік жолын еркін таңдауына мүмкіндік туғызу.

Әдебиеттер тізімі:

- 1.ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы 2012 ж. 14 желтоқсан.- <http://www.zakon.kz>.
- 2.Бұзаубақова Қ. «Жаңа педагогикалық технологиялар», Тараз, 2003 – 136 б.
- 3.Көшімбетова С. «Оқу тәрбие үрдісінде оқытудың инновациялық әдіс-тәсілдерін пайдаланудың педагогикалық шарттары», Алматы, 2004 – 103 б.
- 4.Инновациялық педагогикалық технологияны енгізу негізінде құзіреттілігі бәсекеге қабілетті мамандарды қалыптастыру» - қалалық ғылыми-практикалық конференция материалдар жинағы. Алматы, 2012 – 41 б.

Резюме

В статье рассматривается значение новых технологий в обучении.

Resume

In this article has told the meaning of new technologies in education.

ӘОЖ 400: 419. 992 71

Мағжан С. - ф.ғ.к., Каспанова Ф. - магистрант

Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан,
Қазақстан

ТІЛДЕ, СӨЙЛЕУДЕ КЕЗДЕСЕТІН ПРОСОДИКАЛЫҚ АМАЛДАР

Бұл мақалада паралингвистикалық бірліктер қатарына жататын бейвербалды амалдардың бірі – просодикалық амалдардың сөйлеуде қолданылу сипаты туралы сөз болып, негізгі мағынасы ғылыми тұрғыдан топтастырылып көрсетіледі.

Тірек сөздер: *Дауыс, семантика, лексема, функция, коммуникация, акт, коммуникативті, прагматикалық, диалог, сөйлеу, метонимия.*

Қазақстан қоғамы үшін әлеуметтік-экономикалық, саяси-мәдени өзгерістер мен бәсеке үдерісінде адам ресурсын сапалы дамытудың маңызы өте зор. Оны орындау үшін нарықтық экономикаға негізделген бәсекеге лайықты жаңа заманда жаңаша ойлайтын жеке тұлғаны дайындау шарт. Қазақстан Республикасының Президенті – елбасы Н.Ә.Назарбаев Қазақстан халқына Жолдауында білім және кәсіби машық – заманауи білім беру жүйесінің, кадр даярлау мен қайта даярлаудың негізгі бағдары туралы: «Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек», - деп атап көрсетеді [1].

Бейвербалды амалдардың бір түрі **просодикалық** амалдардан құралады. **Просодика** – экстралингвистикалық амал, акустикалық және оптикалық аппарат-каналдардың қатысуымен жасалатын тілдік қатынастың мағыналы бөлшектері [2, 24 б.]. Просодикаға зерттеуші С.Мағжан *интонация, қатты,*

ақырын шығуы, тембр, дем алыс (жиі, дірілдей, ентіге, үздік-создық), жылау, күлу, сыбырлау, қыстығу т.б. амалдарды жатқызады [2, 26 б.].

Адам өмірі дауыстан басталады. Ұлы Абай айтқандай: «өлеңмен жер қойнына кірер денең». Сол сияқты адамның дүниеге келуі дауыспен белгіленеді: «Жизнь начинается с крика, смерть – с молчания» дейді О.Савич. Адамға дауыс туылғаннан бастап беріледі, өйткені ол адамға жаратылыстан берілген, оның ажырамас құрамы іспетті.

«Дауыс» сөзінің мағынасы 1) «Өкпеден келе жатқан ауаның қысымы арқылы дауыс шымылдығының керіліп дірілдеуінен пайда болатын үн» [2,83 б.] Мысалы: қатты дауыс, дауысы жетті, дыбысты дауыс т.б. 2) «дыбыс шығаратын мүше» (дауыс шымылдығы, қарлыққан дауыс), 3) «адамның және жануардың дыбыс шығаруға қабілеттілігі» (дауысын жоғалтты, дауысын қайта қалпына келтіреді, Менің бүгін дауысым жоқ).

«Дауыс» сөзі өзіндік сипатына сәйкес метонимия бола алады. *Дыбыс берді* тіркесі адамның қатысын білдіріп дейкис болып тұр. Бұл сонымен қатар достықты білдіретін, танысуды, табысуды білдіретін қол алысу бейвербалды амалы іспетті.

Біз адамды топ ішінде немесе алыстан көре алмай тұрған жағдайда дауысынан танимыз. Адам дауысы арқасында біздің санамызда нақты бір адамның бейнесі қалады. Дауысынан біз адамның қандай да бір сыртқы кейпін біле аламыз. Сондай-ақ дауысынан адамның физикалық және психикалық жағдайын сипаттап бере аламыз және таныс емес немесе аздап таныс адам туралы мінездеме бере аламыз. Дауыстың көмескі тембрі біздің ойлауымызды көңілсіз, жабырқаңқы мінезді болса, шапшаң, шыңқылдаған дауыс жақсы емес адаммен ассоциацияланады. Әлсіз, жасқаншақ жақсы емес дауыс науқас адам немесе әлсіз, өзіне сенімсіз адам туралы ой береді. Мысалы: *Үйдің төр жағынан жөтел естілді; науқас әйел мейірімді де көңілсіз жүзімен төсектен ауыр көтеріліп, әлсіз дауысымен «Кім бұл» деп сұрады (М.Алданов).* Керісінше, күшті, қуатты және әдемі дауыс – бұл мінезі қатты, денсаулығы мықты, әдемі және сыртқы келбеті қызықтыратын жанның дауысы.

Әдемі дауыс туралы құдай берген тамаша, періште, ғажайып дауыс деп айтады. Мұндай дауыс иелерін шығармашылыққа негізделген дейді (ән айтуда, өлең оқуда, сөйлеуде пайдаланады).

Дауысты ойнатуға, өзгертуге, көтеруге немесе түсіруге болады. Мәселен қобалжығанда дауыс дірілдейді, айқайдан немесе қатты қысылғаннан дауыс қатты шығады, мұндай жағдайда дауысты жоғалтып алуға да болады. Егер тамағы ауырса, көбіне дауыс жоғалып кетеді (дауысы отырады, дауысынан айырылады деп те атайды) [3, 217 б.].

Дауыс просодикалық амал ретінде адамның әртүрлі көңіл-күйін білдіреді. Зерттеуші Б.Момынова дауыс пен дауыстың түрлі қарқыны, екпіні, дауыс тембрінің өзі сөйлеуші мен оны тыңдаушының көңіл-күйінен хабардар ететінін, бейвербалды амалдардың бір түрі – просодиканың эмоцияны сипаттаушы амал-тәсілдердің қатарына жататын дәледей түседі [4, 129 б.]. Ол тілі күрмелу және дауысы жарықшақтану, дауысы дірілдеу просодикалық

амалдары ұялуды білдіретінін айтады. Мысалы: Айманның ұялғаннан тілі күрмеліп, дауысы жарықшақтанды [4, 129 б.]. Әлгінде қойылған сұрағыма ол қысыла жауап қайтарды. Қысылғандығы сонша, тіпті дауысы дірілдеп шықты [4, 129 б.]. Ашулануды білдіретін просодикалық амалдарға мысал:

Жанжал басылғанда Бәтжан жерге түскен кимешегін кие жүріп:

– *Малың барда сен қорқақ едің. Енді қара табан кедей болғанда көзіңнің еті өсейін деген екен! – деп бажылдап, дәлізге жүгіріп шықты (Т.Әлімқұлов «Алғырдың тамыры»).* Алдаберген енді қоға көрпенің үстіне малдас құрып отырды. Әлден уақытта жүрелеп, қамшысын екі бүктеді. Несібелі қарсы алдына келіп, қырын қарап, бетін қолымен қалқалап отырған. Әкесі сызданып, дауысы тарғылданып:

- *Ақымақ қызым, қызталақ қызым, не істедің сен?! – деп, ернін тістеп, басын шайқады (Т.Әлімқұлов «Алғырдың тамыры»).* - *Сұлтан әділ болу керек. Сенде сол әділдік жоқ. Осы отырған халайық өз көздерімен көріп отыр ғой – деп Мырзағара да өктем сөйлеп, боп боз болып, қолын сермен қалды (Ә.Шәріпов «Сахара қызы»).*

Айтылғандарды қорытындылай келе, «дауыс» сөзінің төмендегідей мағыналарын атап шығуға болады:

1) Дауыс = 1 «өкпеден келе жатқан ауаның қысымы арқылы дауыс шымылдығының керіліп дірілдеуінен пайда болатын үн». Мысалы: *Мен оны қобалжыған дауысынан таныдым. Қыздың дауысы алыстан естіліп жатты.*

2) Дауыс = 2 «қандай да дыбысты шығаратын мүше». Мысалы: *Мен оның науқас екенін дауысынан сездім.*

3) Дауыс = 3 «адамның және жануардың дыбыс шығаруға қабілеттілігі»
Мысалы: *Дауысым қайта қалпына келді, бірақ тамағым әлі ауырады.*

4) Дауыс = 4 «шығармашылық тұлға ретінде қалыптасу». Мысалы: *Бұл әншінің өзінің дауысы бар.*

5) Дауыс = 5 «бір мәселе төңірегіндегі адамның пікірі немесе талдауы». Мысалы: *Сайлауда халықтың дауысы шешуші болады.*

6) Дауыс = 6 «мемлекеттік және қоғамдық мекемелерде мәселе шешуде адамның өз пікірін айтудағы құқығы». Мысалы: *Әр сайлаушы бір дауысқа ие.*

7) Дауыс = 7 «шығармашылық қызметті бағалауда». Мысалы: *Театр бағыты өзінің дауысына, стиліне ие.*

8) Дауыс = 8 «адамның қандай да бір әрекетке ішкі түйсігі». Мысалы: *Құпия дыбыс оған: «Ол жаққа барма» деді.*

9) Дауыс = 9 «табиғат құбылысын немесе қандай да бір механизм жұмысын сүйемелдейтін дыбыс». Мысалы: *Мен жағада тұрып, теңіз толқынының дыбысын ұзақ тыңдадым.*

10) Дауыс = 10 «әуендік дыбыс». Әуендік дыбыстар сөйлеу секілді жастық және жыныстық белгілері арқылы бөлінеді. Алайда әуендік дыбыстар ерекше мағынаға ие. Жасөспірім дауыстары – бұл альт, дискант, егде ерлердің дауысы – бұл бас, баритон және тенор, әйелдер арасында альт,

контральта, сопрано, меццо-сопрано және колоратурлы сопрано болып бөлінеді. [56 81 б.]. Мыс: *Оның дауысы жағымды баритон.*

11) Дауыс = 11 «ән айту қабілеті». Мысалы: *Концертті кейінге қалдыруға тура келеді, оның дауысы отырып қалыпты.*

12) Дауыс = 12 «музыкалық шығарманың бір бөлігі». Мысалы: *Олар фигуды төрт дауыста орындады.*

13) Дауыс = 13 «әуен, мотив». Мысалы: *Бұл әннің дауысы маған таныс.*

Әдебиеттер тізімі:

1 «Қазақстан - 2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Қазақстан Республикасының Президенті – елбасы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2012 жыл.

2 Ғ.Қалиев. Тіл білімі терминдерінің түсіндірме сөздігі. А., 2007 ж.

3 Г.Кейдлин. Невербальная семиотика. Москва. Новое литературное обозрение. 2004 г.

4 Б.Момынова. Ұялуды білдіретін кинесикалық және просодикалық амалдар// Республикалық ғылыми-әдістемелік мат., 2013 ж. 6 желтоқсан.

5 М.Дүйсенова. Бейвербалды семиотика: негізгі бірліктері. Магистрлік диссертация авторефераты. Түркістан қ., 2011 ж.

Резюме

В данной статье с научной точки зрения рассматривается паралингвистическая единица – просодика, дается анализ использования просодики в речи.

Summary

Paralinguistic unit – prosody is considered from the scientific point of view in this article, there given the analysis of usage of prosody in speech.

КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ MULTILINGUALEDUCATION

ӘОЖ 811.512.122' 42

Дүйсенова Қ.Т. - аға оқытушы
Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДА КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ САЯСАТЫН ЕНГІЗУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Көптілді Қазақстанда көптілді білім беруді енгізудің бастапқы сатысында шешімін таппаған мәселелер әлі де болса жетерлік. Орта мектеп жағдайында оқушыларға орыс және қазақ тілдерімен қатар ағылшын тілін оқытудың тиімділігі жайлы және кейбір пәндерді шет тілінде тереңдетіп оқыту мәселелері берілген мақаланың басты қарастыратын тақырыбы. Елбасы қойған мақсаттар мен міндеттерді жүзеге асыру барысында Қазақстанда жүргізіліп жатқан реформалардың орындалу барысы да мақалада сөз болады.

Тірек сөздер: *Көптілді білім беру, билингвалды білім беру, білім нарығы, тіл бірлігі, біліктілікті көтеру, оқу бағдарламасы, жоғары санаттағы маман, коммуникативтік құзырлық, ұлттық құндылықтар.*

«Ұрпағы білімді халықтың болашағы бұлыңғыр болмайды» дегендей, ата-бабамыз байырғы заманнан ұрпағының көреген де білімді болғанын армандаған, өйткені тек білімді тұлғаның ғана белгілі нәтижеге қол жеткізіп, өмірден өз сыбағасын алуына мүмкіндігі бар екендігі белгілі еді. Ал соның ішінде тіл білудің маңыздылығы сол кезде де өзекті болды: алпауыт екі елдің ортасында бейбіт өмір сүру үшін олармен әртүрлі келіссөздер жүргізу қажеттілігі туды, өмір сүріп қана қоймай өзінің күн көрісіне қажетті саудасаттық жұмыстарын жүзеге асыру да өз маңызына ие еді, ал осы іс-шараларды жүзеге асыруда әрине тіл білгеннің жұлдызы жарық болатыны айдан анық.

Аталмыш мәселе осы күнге дейін өз өзектілігін жоғалтпағанын біз Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың көптілді білімді дамытуға жіті назар аударып «...еліміздің маңызды құндылықтарының бірі және басты артықшылығы – көпұлттылық пен көптілділік» деп атап көрсеткенінен көре аламыз. Қазақстан қоғамының әлеуметтік-экономикалық, рухани қалыптасуының жаңа міндеттерін іс жүзінде асыруға дайын жас ұрпақты тәрбиелеудің негізгі факторларының бірі-мектепте көптілді және билингвалды білім беруді жолға қою болып табылады. Көптілді білім-көп мәдениетті тұлғаны қалыптастырудың өзегі. Қазақ тілі мемлекеттік тіл, ал орыс тілі мен шетел тілдерінің бірін білу тұлғаның ой-өрісін кеңейтеді, оның «сегіз қырлы, бір сырлы» тұлға болып дамуына жол ашады, ұлтаралық қатынас мәдениетін, толлеранттілігін және кең ойлауының қалыптасуына мүмкіндік туғызады.

Елбасы Н.Ә.Назарбаев өзінің жылсайынғы Қазақстан халқына арналған Жолдауында «Тілдердің үш тұғырлығы» жобасын іске асыруды жеделдету тиістігіне ерекше мән береді. Биылғы жылғы «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту-Қазақстан дамуының басты бағыты» жолдауында «Көп ұлттылық пен көптілділік құндылықтардың бірі және біздің еліміздің басты артықшылығы болып табылады» деп атап көрсетті. Сонымен қатар бүкіл қоғамымызды топтастырып отырған мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілін оқытудың сапасын арттыру қажеттілігіне ерекше назар аударады [1].

Сондықтан қазақ тілін тереңдетіп оқыту, сонымен қатар көптілділікті меңгеруді жолға қою-бүгінгі таңдағы орта білім жүйесінде педагогикалық үрдістің негізгі бағыттарының бірі.

Әлемдік білім беру іс-тәжірибесінде көптілді және билингвалды білім беру жаңалық емес, атап айтқанда, АҚШ пен көптеген Еуропа елдерінде, әсіресе соңғы жылдарда бұл бағытта жетістікке қол жеткен. Бірақ, қазақстандық білім беру жүйесінде көптілді және билингвалды білім берудің халықаралық іс-тәжірибесінде қолданыс тапқан моделдерін енгізу- жаңа педагогикалық проблема, өйткені ол жаңа жағдайларда шығармашылық тұрғыдан іске асырылуы тиіс.

Енді аз-кем көптілді және билингвалды білім беру ұғымдарының мағынасы туралы тоқталып өтейік. Ғылыми әдебиеттерде осы ұғымдарға көптеген анықтамалар берілген. Олардың ішінде біздің тәжірибемізге ең сәйкес келетін нұсқалары төмендегіше болады:

- Көптілді білім беру- бұл мектепте оқу пәндерін екі немесе одан да көптілде аудармасыз оқыту;

- билингвалды білім беру- оқу және оқудан тыс жұмыстардың негізгі бағыттарын екі тілде іске асыру, педагогикалық үрдісте екі тілді оқыту құралы ретінде пайдалану [2].

Бұл өзекті мәселелерді жүзеге асыру үшін басты мақсатымызды анықтап алдық. Ол - Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті орта білім стандарттары талаптары деңгейінде үш тілде білім меңгерген, көптілді коммуникативтік құзырлылықтары қалыптасқан, көп мәдениетті, рухани-адамгершілік қасиеттері дамыған тұлғаны тәрбиелеу.

Көптілді және билингвалды білім беруде оқу- тәрбие үрдісінен күтілетін нәтижелер мыналардан тұрады:

- Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті орта білім стандарттары талаптары деңгейінде қалыптасқан білімдерін ана тілі, мемлекеттік тіл, орыс тілінде еркін білдіретін мектеп бітірушісі;

- бітірушінің көптілді коммуникативтік және ақпараттық құзыреттілігі;

- көп мәдениетті, рухани-адамгершілік, ұлтаралық қатынастар мәдениетінің жоғары деңгейі;

- ұлттық және жалпықазақстандық, құндылықтарды қастерлейтін, тілдерді меңгеруге тұрақты қызығу танытатын, отансүйгіштік және азаматтық сана-сезімдері дамыған тұлға;

- бітірушілер еңбек нарығында, өмірлік қызметте тілдік кедергілерге ұшырамайды.

-«Тілі бірдің-тілегі бір», «Тіл тағдыры-ел тағдыры» екендігін жадымызда ұстай отырып, ел бірлігінің негізі- тіл бірлігіне қол жеткізу жолында қызмет ету парыз. Ендеше жас ұрпақтың қазақ тіліне деген сүйіспеншілігін, өзге тілдерді оқып білуге деген қызығулары мен ұмтылыстарын арттыру арқылы олардың Отанға деген махаббаттарын оятып, өз тағдырын ел тағдырымен мәңгілікке байланыстыратын ұрпақ болып қалыптасуына қол жеткізу- басты міндетіміз. Президент жүктеген тапсырмаларға сәйкес, Тілдерді қолдану мен дамытудың 2011-2012 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы мен «Тілдердің үштұғырлығы» мәдени бағдарламасында, Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында, 2020 жылға қарай «... барша қазақстандықтар қазақ тілін, орыс тілін 95% және 25% – ағылшын тілін меңгеруі тиіс» делінген [1].

Аталған үш тілдің атқартын функцияларына қарай әрбір Қазақстан азаматы мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілін, ұлтаралық қатынас тілі ретінде орыс тілін және әлемдік экономикаға үйлесімді кірігу тілі ретінде ағылшын тілін меңгерген, бәсекеге қабілетті болуы тиіс. Қазақстан Республикасының алыс та жақын шетелдермен халықаралық байланыстарының күннен-күнге арта түскен кезеңінде халықаралық байланыстарды дамыту үшін өз ісін жақы білумен қатар шет тілін жақы меңгерген мамандар қажет-ақ. Осы орайда көп тіл білу біздің мемлекетіміздің халықаралық байланыстарын дамытуға мүмкіндік беретін тұлғааралық және мәдениаралық қарым-қатынастардың аса маңызды құралы болып табылатынын атап өткеніміз жөн. Білікті маман ғана емес, шет тілін жақы меңгерген білкті маман дярлау қазіргі кезде қазақтандық жоғарғы оқу орындарына қойылып отырған негізгі талаптардың бірі.

Бұндағы негізгі мақсат – өмірден өз орнын таңдай алатын өзара қарым – қатынаста өзін еркін ұстап, кез келген ортаға тез бейімделетін, белгілі бір ғылым саласында білімі мен білігін көрсете алатын, көптілді және көпмәдениетті күзіреттіліктерді игерген полимәдениетті жеке тұлға қалыптастыру. Қазақстандықтардың үш тілді еркін меңгеруі туралы идеяны тәжірибе жүзінде іске асыру бүгінде отандық мектептен маманның шығармашылық өзін-өзі жетілдіру саласын дамыту мақсатында қазіргі білім беру саласында тілді оқыту мен үйрету мақсатында жүзеге асырылып жатқан іс шаралар жетерлік. Мектептер мен жоғарғы оқу орындары заманауи техникалық құралдармен жабдықталған, қазіргі кезде интернет желісі қосылмаған оқу орындары кем де кем. Бұл таңда оқушыларға шет тілін оқытудың әртүрлі деңгейлеріне сәйкес оқытудың жаңа технологияларын, ақпараттық және компьютерлік жүйелер арқылы ізденіс жұмыстарын жандандыра түсудің барлық мүмкіндіктері жасалған. Шетел тілін оқытуда лингафондық құрал-жабдықтар, аудио, бейне кешені – оқушылардың ауызша және жазбаша аударудағы білім жетілдіру, сөздік қорын қосымша жаңа сөздермен байыту, толықтыру, ой-өрісін дамыту мақсатында қолданылады. Сондай-ақ оқыту процесінде мультимедия бағдарламасының көмегімен, ғаламтордан алынған әлемдік жағдайлар, педагогикалық технологиялардың

түрлі әдіс – тәсілдері, коммуникативтік бағыттағы оқыту элементтері кең қолданылады.

Тілге байланысты оқу процесінде жүйелі жетілдіру жұмыстары жүргізіліп отырады, атап айтсақ ашық сабақтар, пікір-сайыстар, семинар, конференциялар, практикалық сабақтар, дөңгелек үстелдер, кездесулер, өзара сабаққа қатынасып талдау, оқушылардың зерттеу жұмысымен айналысулары, сонымен қатар студенттердің жеке ізденіс жұмыстарына басшылық ету сияқты шаралар. Оқытушылардың біліктілігін арттыру мәселесі де өз шешімін тауып жатқанын атап өтуіміз қажет. Соның бірі ретінде Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің басшы және ғылыми-педагогикалық қызметкерлерінің біліктілігін арттыратын Республикалық институты (ББЖ ҚБАРИ) мен барлық өңірлеріндегі 16 облыстық институттың қызметін біріктіретін «Өрлеу» Ұлттық біліктілікті арттыру орталығы құрылғанын айтуға болады.

Қазіргі таңда «Өрлеу» Ұлттық біліктілікті арттыру орталығының құрылуы республиканың барлық аймақтарында біліктілікті арттыру жүйесінің тиімді жұмыс істеуін білдіреді. «Өрлеу» Ұлттық біліктілікті арттыру орталығы мұғалімдер мен оқытушылардың біліктілігін тек Қазақстан шеңберінде ғана емес, сонымен қатар алыс та жақын шетелде білім алуларына жол ашып отыр. Қазақстан оқытушыларының өз біліктіліктерін әлемдік деңгейде көтеріп, осы салада қызмет ететін шетелдік әріптестерімен біліктілік алмасуына барлық жағдайлар жасалған [3].

Алайда атқарылған істердің көптігі мәселенің шешілгенінің көрінісі бола алмайтынын да мойындағанымыз жөн. Тіл үйрету мәселесі жанжақты қарастырылып, талқылануды қажет ететін кең көлемді мәселе. Шет тілін үйретуді шетелдіктерден үйрену кезінде біз өзіміздің көптілді мемлекет екенімізді ескере отырып әрекет етуіміз қажет деп ойлаймыз. Көптілті көптілді Қазақстанның тілдерді үйретіп, дамытуда өзінің төл бағдарламасы мен моделі болғаны дұрысырақ болар еді, өйткені шет тілін неғұрлым ерте бастаса, соғұрлым жеңіл меңгеріледі деген қағидытты ұстанған кейбір ғалымдар ағылшын тілін мектепке дейінгі мекемелерде, яғни балабақшада бастаған дұрыс деп есептейді. Осыған байланысты тіл дамыту және тіл ұстарту сабақтары қазақстандық балабақшалардың да бағдарламаларына енгізіліп, көптеген балдырғандар шет тілін мектеп табалдырығын аттамай тұрап ақ үйрене бастайды. Осы орайда назарды балабақшаға барған балақанның тілдік дайындығын ескеру қажеттігін баса айтқымыз келеді, өйткені бәрімізге мәлім жанұяда бала әдетте тек бір тілде ғана сөйлейді, екінші тіліді ол белсенді емес түрде, яғни теледидар бағдарламарын қарау арқылы, немесе ауладағы құрбыларымен қарым қатынасқа түсу кезінде меңгеруі мүмкін. Алайда тілді бұл деңгейде меңгеру, оны жетік білу дегенді білдірмейді.

Ал егер де балабақшада орыс топтарына қазақ, ал қазақ топтарына орыс тілін үйрету қолға алынса, бала мектепке дейін екі тілді өз деңгейінде меңгеріп, мектепке келген кезде шет тілін үйрену оған көп қиындық туғызбас еді деген пікірдеміз. Ал орта мектептегі тіл сабақтарына келетін болсақ,

әрине заманауи технологиялар барлық дерлік мектептерде бар, бірақ солармен жұмыс істей алатын мамандар тапшылығы жұмыстың ақсауына соқтырып отыр.

Сонымен қатар бұл технологиялар тек шет тілін, яғни ағылшын немесе басқа тілді үйретуге бағытталған. Қазақстан мектептерінде қазақ және орыс тілдерін шет тілі ретінде оқыту мәселесі әлі де болса өзектілігін жоғалтпай тұрған мәселе.

Неге екені белгісіз, бізде барлық қазақстандықтар екі тілді жетік біледі деген қағидат қалыптасқан. Бір тілдің басқа ұлт өкілі үшін шет тілі болуы әлі де болса ескерілмей келеді. Сондықтан болар, қазақ немесе орыс тілдерін шет тілі ретінде оқыту бағдарламалары осы тілдерді коммуникативтік мақсатта үйретуге бағытталмаған. Тағы да айта кететін мәселе, қазақ және орыс тілдерін үйретуге арналған интербелсенді тақтамен жұмыс істейтін бағдарламаның жоқтығы мен осы тілдердегі аудио және бейне сабақтардың мүлде болмауы. Егер мектеп оқушысы екі тілді мектептен жетік меңгеріп шықса және бір шет тілінің базалық курсы алып шықса, оған жоғарғы оқу орнында осы тілдерден алған іскерліктері мен дағдыларын ары қарай дамыту ешқандай қиындық туғызбас еді.

Ал қазіргі жағдайда осы олқылықтардың орнын толтыру жоғарғы оқу орындарының құзырында. Бұл мақсатта жоғарғы оқу орындарында жүзеге асырылып жатқан іс шаралар да айтарлықтай. Мысал ретінде айтар болсақ, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің біраз институттары мен факультеттерінде ағылшын тілі топтары ашылған, сондай-ақ аталған үш тілді қосымша сабақ ретінде жүргізу ісі де қолға алынуда. Өйткені жоғарыда атап көрсетілгендей, кем дегенде екі тілді қатар меңгеру мектептен қалыптасуы қажет дегенменен, орта мектептен кейін университет табалдырығын аттаған студенттердің қазақ және орыс тілдерінде қатар еркін сөйлей алатындары некенсаяқ.

Осы олқылықтардың орнын толтыру мақсатында, қазақ топтарында-орыс, ал орыс топтарында қазақ тілін қосымша оқыту дұрыс бағыт деп білеміз. Кезек күттірмей шешімін табуы қажет мәселелердің бірі –ол өз пәнін шет тілінде оқыта алатын мұғалім дайындау мәселесі. Осы кезге дейін жоғары білім беруді жаңартудың негізгі құжаттарында ең негізгі мақсат -білікті маман даярлау деп көрсетілген болатын.

Алайда қазіргі талап тек қана жоғары оқу орындарында ғана емес, сонымен бірге, мектептерде де көптілді білім беру үшін тілді терең меңгерген мұғалімдер дайындау. Бұл мәселенің қиындығы ол маманның шет тілін өте жақсы меңгере отырып, басқа пәннен сабақ беруге қабілетті болуы, яғни студент екі бағытта жұмыс істеуі тиіс деген сөз. Алайда, бұл мақсатқа жету үшін бізге әлі біраз уақыт керек сияқты және де бізге бірнеше сұрақтарға жауап табу керек. Олар:

1. Өз пәнін шет тілінде оқытуды меңгерген студент қай мектепте жұмыс істеуге тиісті?
2. Студент бұл пәнді шет тілі мен қатар қазақ немесе орыс тілінде оқытуды да меңгеруге тиіс пе?

3. Егер де пәнді шет тілінде оқыту қажеттілігі туындап отырса, жоғарғы оқу орындарында шет тілі бөлімдерін ашу қажеттілігі туындамай ма?
4. Егер де туындаған жағдайда ол бөлімдерде барлық пәнді шет тілінде оқытуға қабілетті оқытушыларды табу мәселесі қалай шешілмек?
5. Шет тілі дегенде тек ағылшын тілі туралы айтыла ма?

Осы қойылған сұрақтарға жауап табылған жағдайда ғана біз көпұлтты Қазақстанда тіл саясатының жемісті жүргізілуіне мұрындық болып, ана тілімізді сақтай отырып, ұлттық келісім мен қазақстандық патриотизмді нығайтуға өз үлесімізді қоса аламыз деп айтқым келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. http://www.akorda.kz/kz/category/poslaniya_narody.
Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты.
2. Қ.Р «Білім туралы» Заңы
3. «Айқын» газеті 04.06.2014

Резюме

В данное время одной из самых обсуждаемых тем является проблема «Триединства языка» Рассматриваемой проблемой данной статьи являются проблемы внедрения полиязычного образования в Казахстанскую систему образования.

Resume

At present time the problem of “Tri-unity of language” is one of the most discussed. The considered problems of the article are the issues of introduction of multilingual education in Kazakhstan system of education.

ОӘЖ 81’23 16.21.27

Нукеева Л.У. – аға оқытушы

Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы, Қазақстан

ҚОСТІЛДІЛІКТІҢ ПАЙДА БОЛУ ШАРТТАРЫ ЖӘНЕ ТІЛДЕРДІҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ

Қостілділіктің проблемасы бір-бірімен контактіге түсетін бірнеше тілдер жүйесін суреттеу, екеуін бірдей меңгеруге бөгет болатын осы тілдер жүйелері арасындағы айырмашылықтарды анықтау, тілдер контактісі кезінде пайда болатын интерференцияның мүмкін көріністерін айту, қостілділікпен байланысты билингвизм өкілінің мінез-құлқында көрінетін нормадан тыс кемшіліктерді атап айту болып табылады.

Тірек сөздер: *Қостілдік, интерференция, тілдік жүйелер, билингвтер, көптілділік.*

Адамзат қоғамының даму тарихына көз жүгіртетін болсақ, қандай да болмасын кезеңде халықтар өзара сауда-саттық, әскери, экономикалық, саяси, мәдени, ғылыми және т.б. қатынастарға түскен болатын. Осы қарым-қатынастың салдарынан көптеген тілдер бір біріне өзіндік ықпал тигізді. Осы ықпалдың нәтижесінде бірқатар тілдер жоғалып оның орнына жаңа тілдер

пайда болды. Мұндай процестерде маңызды ролді қостілділік (билингвизм) және көптілділік (мультилингвизм) атқарады.

Қостілділік, көптілділік және тіл контактісі лингвистикалық интерференцияның пайда болуына әкеліп соғатын бірден бір шарт болып табылады. Билингвизм мен мультилингвизм проблемалары және тілдің өзара ықпалы ғалымдардың назарын бұрыннан аударған, бірақ бұл құбылыстарды дәлелдеп түсіндіру әрқашанда қиынға түсті, оның себебі тілдік жүйелер жеткілікті мөлшерде зерттелмеген болатын, міне соған байланысты олардың реттік салыстырылуы қиынға соқты.

Осы мәселелерді зерттей келе ғалымдар қостілділіктің алғашқы қауымда пайда болғанын айтады. Рулар арасындағы қарымта соғыстардың нәтижесінде тұтқынға алынған әскербасылар мен әйелдер жаңа руластардың тілін үйренуге мәжбүр болды, алайда өз тілдерін де бірден ұмыт қылу мүмкін емес еді, соның салдарынан олар билингвтер болды. Қостілділік алғашқы қауымда кездейсоқ әрі уақытша сипат алды, алайда мұғалім мен тілмаштардың керектігі сол кезде-ақ байқалды. Билингвизмнің тұрақты формасы феодализм заманында пайда бола бастады. Бұған себепші болған бұрынғы наным сенімдерден жаңа діндерге деген бетбұрыс. Олар қоғамға екінші культтік тіл әкелді, және де жазудың дамуына өз үлесін қосты. Англияны 1066 ж. Нормандықтар жаулағаннан кейін бұл фактор франко-ағылшын билингвизмінің негізінде болды. Осындай жағдайлар басқа да халықтарда көптеп кездесіп жатты мысал үшін алатын болсақ, Осман империясы греко-түрік, славяно-түрік билингвизмі, Чехиядағы неміс-чех билингвизмі және т.б. Тағы бір фактор ретінде XI-XIII ғ. христиан жорықтарын атауға болады.

XIV-XVI ғ. Қайта өрлеу дәуірінде қоғамда антикалық мәдениетке, әдебиетке және көне тілдерге деген қызығушылық пайда болды. Батыс Европа мемлекеттерінде кең тараған тілдердің қатарында француз, итальян, испан және ағылшын тілдерін жатқызуға болады. Сол кездегі ұлы географиялық ашылулар әлемнің түкпір түкпірінде қолданатын әртүрлі білім диапазонын кеңейтуге мүмкіндік берді. Теңізшілер, саудагерлер және дін қызметкерлері салыстырмалы тіл білімімен айналысатын болды.

Капитализм дәуірінде қостілділік кең тараған құбылысқа айналды, билингвизмнің туындауына және қызмет жасауына жақсы жағдайлар орнады. Бұл кезеңде Ресей империясы, Австро-Венгрия, АҚШ сияқты көпұлтты мемлекеттер пайда бола бастады. Бұл мемлекеттерде доминант ұлттың тілі мемлекеттік болып есептелді. Осы мемлекеттердегі колонияларда қалған тілдерді шеттету саясаты жүргізілді.

Көптілді мемлекеттердегі тілдің бір бірімен араласу нәтижесінде ғалымдар осы мәселеге көп көңіл бөле бастады. 1875 ж. Бодуэн-де-Куртэннің «Опыт фонетики резьянских говоров» кітабі жарыққа шықты. Бұл кітапта ол тілдің аралас кейпі жайлы сөз тілдердің өзара әсері деп контакт кезіндегі тілдердің конвергенттік қайта құрылуын түсінді. Оның айтуынша тіл араласудың әсері екі бағытта көрінеді: бір жағынан белгілі бір тілге өзіне тән элементтерді енгізеді (сөз қоры, формалар, айтылым және т.б.)

ал екінші жағынан сол тілдің бөлек таптарына қатысты ерекшеліктерді байқатпауы мүмкін.

Дәл сондай идеяны Г.Шухардт та айтқан болатын. Ол тілдік араласу-бұл тек кірме сөздерге байланысты емес, контактіге түсетін тілдердің оларды оңайлатуға қарай өзара бейімделу екенін байқаған болатын. Бодуэн-де-Куртэнениң идеясын әрі қарай Л.В.Щербан жалғастырды.

Л.В.Щербаның жұмыстары интерференция процесі ретінде тілдік контактілерді зерттеу және суреттеу бағдарламасының шығуына септігін тигізді. Бұл процестің негізі контактіге түсетін екі тіл нормалары өзгеріске ұшырап, өзара бейімделуімен анықталады.

Тілдік контактілерді зерттеген арнайы әдебиетте келесі ой дәлелденеді: тілдік контактілер ең бастапқы кезде билингвтердің сөздік іс-әрекетінде жүзеге асырылады, тек қана солардың қарым-қатынасының нәтижесі болып тілдік контактілер пайда болады. Бұл пікірді бірінші рет Ю.С. Степанов айтқан: «Тілдер бір-бірімен контактіге кірмейді, контактіде тек қана адамдар болады».

Лингвистикалық тұрғыдан қарағанда қостілділіктің проблемасы бір-бірімен контактіге түсетін бірнеше тілдер жүйесін суреттеу, екеуін бірдей меңгеруге бөгет болатын осы тілдер жүйелері арасындағы айырмашылықтарды анықтау, тілдер контактісі кезінде пайда болатын интерференцияның мүмкін көріністерін айту, қостілділікпен байланысты билингвизм өкілінің мінез-құлқында көрінетін нормадан тыс кемшіліктерді атап айту болып табылады.

Әлем халықтары арасында қатынас күшейіп, олардың арасындағы мәдени-тілдік байланыстың нығаюы тілден көрініс береді. Себебі адам міндетті түрде белгілі бір тілде сөйлейтін этникалық қауымдастыққа енеді, ал ол ешуақытта томаға – тұйық бола алмайды. Сондықтан да өзге этностар қауымымен қарым-қатынасқа түседі. Байланыс міндетті түрде екі этникалық қауымдастықтың тілінде немесе біреуінің тілінде жүзеге асады. Сөйтіп, адамзат тарихында бір емес, екі тілді білу қажеттілігі пайда болады және де ол жеке адамға ғана тән құбылыс емес, жалпы әлеметтік сипаттағы құбылысқа айналады.

Қостілділіктің әлеуметтік жағы екінші тілдің көмегімен түсінудің мүмкіндігі болса, көптеген ғалымдар екі тілде сөйлеушілердің өзара түсінісуі екі тілді білу, сол тілде ойын жеткізу, сол тілді ауызша және жазбаша түрде қолдану - қостілділіктің жетістігі. Тілдің тағы бір тамаша қызметі тек өзара ғана емес, басқа да ұлт өкілдерімен көрші халықтармен қарым-қатынас жасауға байланысты. Бұл оның қоғамдық қызметінің, қолданыс шеңберінің кеңеюіне байланысты болатын әлеуметтік құбылыстың бірі- қостілділік пен көптілділік.

Тілдер байланысына себепкер болатын – халықтардың экономикалық, саяси, мәдени түйісуі. Қарым-қатынас үдерісінде тілдерді пайдаланушыларда қос, көптілділік түрлері қалыптасады.

Қазақ тілі-ішкі мүмкіндігі мол, ұлтпен бірге жасап келе жатқан өміршең тіл. Сол себепті қоғамның әртүрлі саласында дүниежүзілік

қолданыстағы сөздерді сол күйінде қабылдай бермей, тіліміздің ішкі мүмкіндіктерін пайдалана отырып, жол тапқанымыз дұрыс.

Тіл-әлеуметтік қызметімен тіл. Бір тіл атқарар қызметтер арасында да, тіларалық қатынаста да өзіндік бәсекелестік бой көрсетеді. Сондықтан да көпұлтты қоғамда тілге белгілі дәрежеде бақылау қойылады. Бақылау түбі бір тілдің қоғамдық өмірдің күллі саласында атқарар қоғамдық қызметін реттеу, әр тілдің көпұлтты қоғамда қолданылу үрдісін белгілеу болмақ.

Тіларалық байланыстың өзіндік даму заңдылықтары бар. Халықтар арасындағы саяси, мәдени, сауда, т.б. байланыстардың нәтижесінде сөздер алмасуының болуы заңды құбылыс. Кірме атаулардың мағыналық құрылымының өзіндік даму ерекшеліктері болады. Тіларалық қарым-қатынас сөздердің халықтың қабылдауына, танымдық ерекшеліктеріне сәйкес өзгеруі, мағыналық дамуы- алдағы уақытта терең зерттеуді қажет ететін мәселелердің бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. К.О.Алдиярова Тіларалық байланыстың сипаты. Конференция материалдары.- А., 2003.
2. Карлинский А.Е. Основы теории взаимодействия языков. Алматы: Наука, 1990.
3. Хасанов Б. Қазақ-орыс көптілдікті өрістетудің өзекті мәселелері //Вестник АН КазССР, 1988
4. М.Мұқанов Ойды этно және лингвopsихология тұрғысынан дәлелдеу.- А., 1971
5. А. Салқынбай Тіларалық байланыста сөздердің семантикалық дамуы //Мәдениетаралық қатысым мен қазақ орыс филологиясының өзекті мәселелері.-А., 2004

Резюме

В статье рассматриваются условия появления двуязычия и ее роль в обществе. Также рассматриваются взаимосвязь между языками и понятие интерференция. Двуязычие в основном зарождается вследствие необходимости общения разных этнических групп. Эпоха глобализации требует от современного общества знания нескольких языков чтобы быть востребованным на рынке труда, а также быть высокоинтеллектуальной личностью. Проблема двуязычия в Казахстане требует еще дальнейшего изучения.

Resume

The article considers the conditions of the appearance of bilingualism and its role in the society are considered Also discusses the relationship between languages Bilingualism mainly arises due to the need of communication of different ethnic group. Epoch of globalization demands from modern society knowledge of multiple languages in order to be competitive in the labor market, as well as being highly intelligent personality. Problem of bilingualism requires further study in Kazakhstan.

**«ХАБАРШЫ» ЖУРНАЛЫНЫҢ
«КӨП ТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ТІЛДЕРІ ФИЛОЛОГИЯСЫ» СЕРИЯСЫНДА
БАСЫЛАТЫН МАҚАЛАЛАРДЫ БЕЗЕНДІРІЛУГЕ
ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР:**

I. Қажетті материалдар

- 1.1. Парақтардың төменгі орта жағы қарындашпен нөмірленген мақала көшірмесі мен оның электрондық нұсқасы.
- 1.2. Аңдатпа 200 сөзден және тірек сөздер 10-12 сөзден тұрады және олар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде болуы тиіс.
- 1.3. Мақаланың мазмұны: а) кіріспе бөлім; ә) талдау; б) тәжірибе (егер болса); в) қорытынды; г) әдебиеттер тізімі және түйін сөз (екі тілде: егер де мақала қазақ тілінен болса, түйін сөз (15 сөз) - орысша және ағылшынша, ал егер де орыс тілінде болса, түйін сөз (15 сөз) қазақша және ағылшынша болуы тиіс және т.б.) керек.
- 1.4. Автор (авторлар) жайында берілетін мәліметтер: аты-жөні толық, жұмыс орны (ұжым аты, жоғары оқу орнының толық аты және қысқартылған аты), атқаратын қызметі, ғылыми дәрежесі мен атағы, жұмыс және үй телефоны, электронды поштасы.

II. Мақаланы безендіру ережесі

- 2.1. Мақала мәтіні терілуі: Word стандартты формат A4, Times New Roman, кегль №14, бір интервал арқылы, парақтың жоғарғы және төменгі бос өрістері-2,5см; оң жақтағы-1,5 см; сол жақтағы -3 см. болуы керек;
- 2.2. ӘОК - сол жақ жоғарғы бұрышта бас әріптермен (кегль №13);
- 2.3. Автордың (авторлардың) аты-жөні - жартылай қарайтылған кіші әріптермен ортада және келесі жолға жұмыс істейтін ұжым мен қала, мемлекет аты (кегль №13);
- 2.4. Мақала аты - бір бос жолдан кейін жартылай қарайтылған бас әріптермен (кегль №13);
- 2.5. Аңдатпа және тірек сөздер – мақала жазылған тілде (кегль №12);
- 2.6. Мақала мәтіні - бір бос жолдан кейін (кегль №14);
- 2.7. Әдебиеттер тізімі (кегль №13);
- 2.8. Әдебиеттерге сілтемелер квадраттық жақшада беріледі, *мысалы*, [1], [2, 3156.], [4-7].

III. Мақалаларды жариялау тілдері – қазақ, орыс, ағылшын, қытай тілдері және т.б.

Редакцияға түскен мақалаларға сала бойынша мамандардың пікірлері беріледі. Пікір негізінде редакция алқасы авторға мақаланы толықтыруға (түзетуге) ұсыныс жасауы, не мүлдем қайтарып беруі мүмкін.

Мекен-жайы: Алматы қаласы, Қазбек би көшесі 28, Абай атындағы ҚазҰПУ, жұмыс телефоны - 8(727) -2 91-40-63, эл.пошта: destiny_time412@mail.ru

Редакция алқасы

ТРЕБОВАНИЯ
К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ В ЖУРНАЛЕ «ХАБАРШЫ/ВЕСТНИК»,
серия: ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ИНОСТРАННАЯ ФИЛОЛОГИЯ

I. Необходимые материалы.

- 1.1. Статья в распечатанном и электронном варианте: нумерация страниц внизу по центру.
- 1.2. Аннотация (200 слов) и ключевые слова (10-12 слов) на трех языках (на казахском, русском и английском).
- 1.3. Содержание статьи: а) введение, б) анализ, в) практическая часть (если есть), г) заключение, д) список литературы, е) резюме из 15 слов: если статья на казахском языке – резюме на русском и английском языках, если на русском языке – на казахском и английском.
- 1.4. Сведения об авторе (соавторе): Ф.И.О. полностью, место работы (название организации, вуза полное и сокращенное название), должность, учёная степень, звание, контактный телефон, e-mail.

II. Оформление статьи.

- 2.1. Набор текста статьи: Word стандартного формата А4, Times New Roman, кегль №14, через 1 интервал, поля: верхнее, нижнее – 2,5 см, правое – 1,5см, левое – 3см;
- 2.3. УДК - в левом верхнем углу прописными буквами (кегель №13);
- 2.4. Фамилия, инициалы автора (соавтора) - по центру полужирным строчным шрифтом, (кегель №13), следующая строка - место работы, город, страна;
- 2.5. Название статьи - через интервал полужирным прописным шрифтом (кегель №13);
- 2.6. Аннотация и ключевые слова - на языке оригинала (кегель №12);
- 2.7. Текст статьи - через интервал (кегель №14);
- 2.8. Список литературы (кегель №13);
- 2.9. Ссылки в тексте на литературу даются в квадратных скобках, *например*, [1], [2, с. 315],[4-7].

III. Язык издания статьи – казахский, русский, английский, китайский и др.

Поступившие в редакцию статьи рецензируются ведущими специалистами и учеными по отраслям знаний. Статья, на основании редактирования, может быть возвращена для ее корректирования и доработки. Статьи, не соответствующие требованиям, возвращаются.

Адрес: г. Алматы, ул. Қазбек би 28, КазНПУ им. Абая

контактный телефон - **8(727) -2 91-40-63**, электронный адрес: **destiny_time412@mail.ru**

Редакционный совет

REQUIREMENTS
TO THE ARTICLES IN THE JOURNAL "KHABARSHY/VESTNIK"
SERIES: MULTILINGUAL EDUCATION AND FOREIGN LANGUAGES

I. Required materials.

- 1.1. An article in the printed and electronic version: page numbers at the bottom center.
- 1.2. Abstract (200 words) and key words (10-12 words) in the original language.
- 1.3. Article content: a) introduction b) analysis c) the practical part (if there is one), d) conclusion, e) references, e) summary/resume consists of 15 words (article in the Kazakh language: a summary in Russian and English languages, in Russian: in Kazakh and English).
- 1.4. About the author (co-author): full name, work place (name of organization, full and abbreviated name of the university), position, academic degree and title, telephone number, e-mail.

II. Designing articles.

- 2.1. Typesetting articles: Word standard A4, Times New Roman, type size 14, 1 interval, margins: top, bottom - 2.5 cm, right - 1,5 cm, left - 3 cm;
- 2.2. UDC - at the top left corner in capital letters (type size 13);
- 2.3. Author's name and initials (co-author) - centered in bold lower case letters (type size 13), the following line - work place, city, country;
- 2.4. Title of the article - in the interval in bold uppercase letters (type size 13);
- 2.5. Abstract and keywords – in the original language (type size 12);
- 2.6. Text of the article – a line after, (type size 14);
- 2.7. References (type size 13);
- 2.8. References cited in the text are given in square brackets, for example [1], [2, p .315], [4-7].

III. Publishing language of articles - Kazakh, Russian, English, Chinese, etc.

Submitted articles are reviewed by leading experts and scholars on the definite spheres. The article based on the editing can be returned to its correction and refinement. Articles that do not meet the requirement will be returned.

Address: 28 Kazbek bi st., Abai KazNPU, Almaty
Tel: 8 (727) -2 91-40-63, **e-mail:** destiny_time412@mail.ru

Editorial Board

**Келесі басылымның негізгі бөлімдері/Рубрики следующего выпуска/
Rubrics of the next issue:**

**ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕ БІЛІМ БЕРУ
ИНОЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ
FOREIGN LANGUAGE EDUCATION**

**МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖӘНЕ АУДАРМА
МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ПЕРЕВОД
INTERCULTURAL COMMUNICATION AND TRANSLATION**

**КОГНИТИВТІК ЛИНГВИСТИКА
КОГНИТИВНАЯ ЛИНГВИСТИКА
COGNITIVE LINGUISTICS**

**ЛИНГВИСТИКА ЖӘНЕ МӘТІН ЛИНГВИСТИКАСЫ
ЛИНГВИСТИКА И ЛИНГВИСТИКА ТЕКСТА
LINGUISTICS AND TEXT LINGUISTICS**

**ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНУ
ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ
CULTURAL LINGUISTICS**

**ДИСКУРС ЖӘНЕ ОНЫҢ ТИПОЛОГИЯСЫ
ДИСКУРС И ЕГО ТИПОЛОГИЯ
DISCOURSE AND ITS TYPOLOGY**

**КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ
ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ
MULTILINGUAL EDUCATION**
